
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

3/2007

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2007

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

MARKOMANSKÉ VOJNY V ČESKEJ A SLOVENSKEJ ODBORNEJ LITERATÚRE

PAVOL VALACHOVIČ

VALACHOVIČ, P.: Marcomannic wars in Czech and Slovak literature. *Vojenská história*, 11, 3, 2007, pp. 3–15, Bratislava.

The author analyses the historical works of Czech and Slovak writers focused on the wars, he notices the level and the quality of performance of the topic as well as the overall contribution of each of these works, including a textbook, synthesis, studies, scientific and popularizing works. He points out the fact that, the most of the attention is drawn to three of Czech historians, Pavel Oliva *Pannonia and the beginnings of the Fall of Roman Empire* (1959), Oldřich Pelikán *Slovakia and Roman Empire* (1960), Josef Dobiáš *The history of Czechoslovak territories before the secession of the Slavs* (1964), as he considers them unchallenged for many particular reasons.

Military history. Slovakia and Moravia. Ancient history. Marcomannic wars.

Územie Slovenska a jeho obyvatelia sa v priebehu uplynulých stáročí či tisíc-ročí stali účastníkmi a miestom mnohých vojnových konfliktov a udalostí, ktoré mali niekedy regionálny, ale inokedy aj nadregionálny význam.

Jedným z takýchto vojenských konfliktov boli bezpochyby tzv. markomanské (alebo germánsko-sarmatské) vojny, ktoré sa odohrávali v druhej polovici 2. storočia n. l. Konflikt desiatok germánskych i negermánskych kmeňov na jednej strane a Rímskej ríše na druhej sa zapísal výrazne do dejín oboch strán a na dlhé obdobia ovplyvňoval ich politický i hospodársky vývoj. V konflikte síce Rímska ríša zvíťazila nad svojim súperom, ktorý stál na nižšom stupni spoločenského vývoja, ale v konečnom dôsledku mali tieto vojny vážne dôsledky pre víťaza, dokonca tak, že sa stali určitým medzníkom aj v jeho ďalšom politickom, sociálnom a hospodárskom vývoji.

Do určitej miery mali markomanské vojny isté sociálne a hospodárske dôsledky aj pre stranu, ktorá konflikt vyprovokovala a začala. Tieto udalosti totiž neboli výsledkom nejakej momentálne nepriaznivej situácie germánskych kmeňov a ich spojencov a susedov, ale boli výsledkom dlhšie pôsobiacich hospodárskych a sociálnych síl, ktoré sa odohrávali vnútri kmeňov žijúcich na hraniciach i vo vzdialenejších oblastiach za hranicami Rímskej ríše.

Pretože tieto udalosti sa odohrávali na hraniciach súčasného Česka a Slovenska a obyvatelia týchto území sa na nich veľmi aktívne podieľali, zaujímali a zaujímajú aj českých a slovenských odborníkov, ktorí hlbšie alebo povrchnejšie rekonštruovali a rekonštruujú túto dávnu minulosť. V nasledujúcich riadkoch by sme sa chceli zamerať na analýzu his-

torických diel, ktoré sa týmto udalostiam venovali a venujú, či už sú to všeobecnejšie prehľady v rámci všeobecného historického vývoja alebo v rámci sledovania vojenských dejín oboch našich území. Budú nás zaujímať i prípadné čiastkové štúdie, ktoré napísali odborníci oboch národných historiografií, pokiaľ prispeli k presnejšiemu a hlbšiemu poznaniu týchto prevratných historických udalostí.

Význam markomanských vojen nespočíva len vo vlastných vojenských udalostiach a konfliktoch, ktoré prebiehali v druhej polovici 2. stor. n. l., ale aj v tom, že rímski historici si v tejto súvislosti pozornejšie všimli územia a ich obyvateľov na stredodunajskej hranici Rímskej ríše, a tak nám zachovali kvantitatívne i kvalitatívne podstatne odlišnejšie informácie ako v iných historických obdobiach (či už markomanským vojnám predchádzali alebo nasledovali po nich). Odborníci, ktorí sa zaoberajú týmito udalosťami, majú aj výhodu, že okrem literárnych údajov majú k dispozícii aj bohatú škálu ďalších prameňov rôznej výpovednej hodnoty. Či už sú to epigrafické pamiatky, umelecké diela, čiže ikonografické pamiatky, numizmatické či archeologické nálezy. Tie všetky pri správnej analýze a vzájomnej kombinácii faktov, získaných z jednotlivých druhov prameňov, umožňujú presnejšie poznať, čo sa vlastne v danom období dialo, aké udalosti sa tu odohrávali, kto sa na týchto udalostiach podieľal. Okrem toho nám najmä literárne pramene umožňujú podrobnejšie poznať aj pohľad samotných Rimanov na rozhodujúce chvíle ich dejín, ich zmýšľanie a posudzovanie udalostí či ich vzťah k súperom.

To všetko zdôrazňuje význam markomanských vojen nielen ako určitých vojensko-politických udalostí, ale aj ako udalostí s vážnymi dôsledkami v sociálnej sfére, v zmenách vzájomných kontaktov dvoch rozdielnych civilizácií, ale napr. aj v oblasti vývoja súčasnej historiografie.

Ak nadviažeme na toto hodnotenie širokého významu markomanských vojen, tak môžeme hneď na úvod napísať, že sa to z väčšej časti nijako neodrazilo alebo neodráža v českej alebo slovenskej historiografii, až na výnimku osobností Pavla Olivu, Josefa Dobiáša, Oldřicha Pelikána či Títusa Kolníka. V ostatných prípadoch je česká i slovenská historiografia k markomanským vojnám priam macošská. K tomuto tvrdeniu nás oprávňuje analýza všeobecnejších prác českého a slovenského pôvodu o dejinách starovekého Ríma i špeciálnejších prác venovaných vojenským dejinám Československa či Slovenska.

Našu analýzu začneme pohľadom do učebníc alebo syntetických prác venovaných dejinám starovekého Ríma.

Učebnica dejín staroveku,¹ ktorá sa používala a ešte aj používa v našich vysokých školách, je v súvislosti s markomanskými vojnami pomerne podrobná. Uvádza základné údaje o vojnách, ich príčinách i priebehu. Čitateľ sa dozvie nielen o trenčianskom nápise, ale aj o ďalšom významnom prameni k dejinám vojen – o nápise z Alžírsku, ktorý je venovaný úradníckej kariére jednej z najvýznamnejších osobností markomanských vojen, veliteľa M. Valeria Maximiana. Popri filozofickom zameraní cisára Marka Aurelia sa spomína aj udalosť so „zázračným dažďom“ i cisárov zámer zriadiť nové dve provincie na dobytých územiach. Pri výklade o vojnách sa však dôraz kladie na zdôrazňovanie ťažkej hospodárskej situácie Rímskej ríše, na krízu v kolonátnych vzťahoch a na „povolávanie otrokov a príslušníkov nepacificovaných kmeňov do rímskeho vojska“. Viac pozornosti sa venuje rímskej ofenzíve po

1 PEČÍRKA, J. a kol.: *Dějiny pravěku a starověku I. – II.* Praha SPN 1989 (3. vydanie). Príslušné pasáže sa nachádzajú v II. zväzku Hlava XVII. Kapitola 4: Markomanské války a první projevy krize říše. Marcus Aurelius a Commodus, s. 813-817. Autorom príslušnej kapitoly i celej časti o dejinách Ríma v období principátu je Jan Burian.

roku 176, spomína sa pobyt rímskeho vojska pri Trenčíne a napokon aj mier, ktorý uzavrel nástupca Marka Aurelia, jeho syn Commodus.

Výhodou Pečírkovvej učebnice je skutočnosť, že autori jednotlivých pasáží odkazujú na edíciu preložených literárnych a epigrafických prameňov k dejinám starovekého Grécka a Ríma,² takže čitateľ si môže rozšíriť svoje vedomosti čítaním niektorých antických prameňov v českom preklade. Konkrétne v tomto prípade nájde čitateľ pomerne súhrnný preklad úryvkov z diel rímskych historikov a nápisov, takže získa podrobnejší prehľad o priebehu vojen a udalostí na strednom Dunaji za vlády Marka Aurelia.³

V inej situácii sa ocitnú napr. študenti vysokých škôl, ktorí by chceli študovať dejiny Slovenska (a prípadne aj dejiny markomanských vojen) v rôznych syntetizujúcich prácach, predkladaných ako základné príručky dejín Slovenska (resp. bývalého Československa).

Prehľad o tom, ako boli spracované dejiny markomanských vojen v našich základných historických prácach, môžeme začať prvou marxistickou syntézou o dejinách Československa.⁴ Už koncepcia spracovať československé dejiny do roku 1848 v úvodnom zväzku poukazuje na to, že niektoré časti a obdobia dejín českého a slovenského národa, resp. dejín Čiech a Slovenska, museli byť silne limitované rozsahom, ktorý im bol vyhradený. Konkrétne rímskej dobe je síce venovaná III. kapitola⁵ v rozsahu šesť strán, ale celý text je vlastne propagandistickým výkladom teórie historického materializmu, pričom konkrétne o markomanských vojnách sa čitateľ nič nedozvie!

Podobná situácia sa opakovala aj pri spracovaní *Československej vlastivedy*,⁶ ktorej dva zväzky sa venovali dejinám. V tomto prípade bolo markomanským vojnám, alebo lepšie povedané obdobiu, do ktorého spadali markomanské vojny, venovaných 14 riadkov, v ktorých sa píše, že Rimania prekročili Dunaj a vstúpili na územie Slovenska. Spomína sa aj zámer cisára Marka Aurelia na vytvorenie dvoch nových provincií, ale predčasne zomrel (a preto sa tento zámer nerealizoval – nie je to uvedené, ale vyplýva to z formulácie textu). Ako jedna z najvýznamnejších udalostí markomanských vojen sa uvádza aj pobyt 855 rímskych vojakov pri Trenčíne a nápis, ktorý tam zanechali. Takisto sa spomína nápis, nájdený v Zane na území Alžírka. Na tento stručný historický výklad nadväzuje kapitola *Naše území ve svět-le archeologie*, v ktorej sa opisujú niektoré archeologické nálezy, ale už bez užšej súvislosti s markomanskými vojnami.

Pravdepodobne najslabšie a najchudobnejšie je spracovaný priebeh markomanských vojen spracovaný v inej akademickej syntéze *Přehled dějin Československa*⁷. Markomanským vojnám je tu venovaných dvanásť riadkov, čo samozrejme ovplyvnilo aj kvalitu informácií, ktoré môže záujemca a čitateľ o týchto udalostiach získať. V tejto syntéze sa asi najvypuklejšie prejavili koncepcie a tendencie vo výklade dejín spoločného česko-slovenského územia v československej marxistickej historiografii. Pokiaľ nešlo o nejaké významné dejinné udalosti, spojené s bojom vykorisťovaných tried, takéto historické udalosti a obdobia boli

2 PEČÍRKA, J. – NOVÁKOVÁ, J.: *Antika v dokumentech*. II. Řím. Praha 1961. Prepojenie odborného textu a príslušných prameňov oslabuje skutočnosť, že tento výber dokumentov je v našich knižniciach dnes už pomerne vzácny a čitateľ má k nemu sťažený prístup.

3 Markomanským vojnám sa venujú dokumenty č. 42- 443 na s. 572-590.

4 *Přehled československých dějin*. Díl I. Do roku 1848. Praha 1958.

5 Hlava III. Rozšíření výrobního hospodářství nevyvinuté rodové společnosti s otrokářskými prvky a formování jazykových skupin, zejména Slovanů. *Přehled československých dějin*, s. 25-30. Autorom tejto časti bol archeológ akademik Jaroslav Böhm.

6 *Československá vlastivěda*. Díl II. Dějiny. Svazek I. Praha 1963. Autorom príspevku bol opäť Jaroslav Böhm.

7 *Přehled dějin Československa I/1* [do r. 1526]. Praha : Academia 1980. Autorom I. hlavy, v ktorej sa nachádza aj text (s. 36) o markomanských vojnách, je akademik Bohuslav Chropovský.

odsúvané na vedľajšiu koľaj a takmer sa im nevenovala pozornosť. Takže nejaké kvalitnejšie informácie o udalostiach na strednom Dunaji v polovici 2. storočia n. l. by sme v tejto syntéze hľadali márne.

Ale ani v niektorých odbornejších prácach, pri ktorých by sme predpokladali, vzhľadom na charakter vojenských udalostí v 2. storočí n. l., že by im autori mohli venovať väčšiu pozornosť, sa nenašiel primeranejší priestor na priblíženie významných udalostí z dejín nášho územia v staroveku.

Dokonca v takej odbornej práci, ako sú *Vojenské dejiny Československa*⁸, sa venuje markomanským vojnám len niekoľko riadkov – presne štrnásť. Na takom malom priestore sa len spomína, že tieto vojny prepukli za Marka Aurelia, že Rimania po počiatkových neúspechoch zatlačili germánske kmene za Dunaj a že cisár Commodus s nimi uzavrel mier. Z lokalít sa spomína len Trenčín (Laugaricio). Čitateľ sa však nič nedozvie o význame týchto vojen, o ich priebehu a konkrétnych udalostiach. V nasledujúcich riadkoch sa ešte všeobecnejšie píše o výzbroji Germánov i Rimanov, ale aj to veľmi stručne. O vojenskej taktike Rimanov či barbarov, o spôsobe vedenia bojov sa čitateľ takisto nič nedozvie. Keď porovnáваме tieto časti s opisom vojenských dejín a konkrétnych udalostí v iných obdobiach (napr. už pre obdobie raného stredoveku, novoveku alebo najnovších dejín), vidíme značný nepomer v spracovaní udalostí z obdobia Rímskej ríše.

V poslednom desaťročí minulého storočia začali vychádzať samostatne spracované *Vojenské dejiny Slovenska*, pričom markomanské vojny sú chronologicky začlenené do prvého zväzku.⁹ Obdobiu rímskej prítomnosti v susedstve slovenského územia sú venované strany 49-53. Čitateľ sa z nich dozvie o existencii rímskych vazalských štátov (Marobudovo kráľovstvo v Čechách, Vanniovo kráľovstvo na Slovensku), o markomanských vojnách sú uvedené aspoň najzákladnejšie údaje: prepuknutie vojny, útok Longobardov a ďalších kmeňov, obliehanie Aquileie (v r. 169), od roku 172 presunutie bojov na sever od Dunaja, udalosť spojená so „zázračným dažďom“ a prítomnosť rímskeho vojska pri Trenčíne, dokumentovaná nápisom na trenčianskej skale. Hodnoteniu významu markomanských vojen sa však autor vyhol, prípadne ich ani nedáva do širších súvislostí s inými historickými udalosťami.

Z prameňov, ktoré sa týkajú markomanských vojen, sa spomína predovšetkým kapitola z diela Marka Aurelia *Hovory k sebe samému* a výjavy na stĺpe Marka Aurelia v Ríme. Okrem toho sa uvádza: „Pre seriózne vedecké skúmanie mal na znovuobjavení historickej a filozofickej autentickosti nápisu veľkú zásluhu Ludovít Stárek, trenčiansky regionálny historik 19. storočia. On sa ako prvý pokúsil aj o jeho historickú a obsahovú interpretáciu.“¹⁰

V tomto období už bol známy zborník k 1800. výročiu trenčianskeho nápisu,¹¹ v ktorom Helena Szászová publikovala štúdiu o objavení a objavovaní trenčianskeho nápisu a poukázala aj na to, aké „zásluhy“ mal L. Stárek o publikovanie nápisu.¹² Jeho tzv. interpretácia a publikovanie nápisu mali až taký dôsledok, že Theodor Mommsen, iniciátor vydávania základného súboru nápisov z celej Rímskej ríše (*Corpus inscriptionum Latinarum*) a zaklada-

8 *Vojenské dejiny Československa* (do roku 1526). I. díl. Praha 1985. Autorom príslušných častí na s. 32 je A. Romaňák.

9 *Vojenské dejiny Slovenska. I. Stručný náčrt do roku 1526*. Bratislava 1993. Ako autorský kolektív je uvedený B. Klein, A. Ruttkay a R. Marsina.

10 *Vojenské dejiny Slovenska*, s. 53.

11 Laugaricio. In: *Zborník historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne*. Trenčín 1980.

12 SZÁSZOVÁ, H.: *Trenčiansky rímsky nápis vo vedeckej a populárno-vedeckej literatúre*. Laugaricio, s. 13-25 (aj s bohatou bibliografiou). Okrem toho autorka publikovala už predtým štúdiu: K histórii rímskeho nápisu na trenčianskej skale. In: *Historické štúdie XX*, s. 5-25.

teľ modernej latinskej epigrafiky označil Stárkom publikovaný nápis za falzum a v podobe ako ho Stárek publikoval, viac-menej za nezmysel! Myslím si, že by sme si mali prestať idealizovať Stárkove zásluhy o trenčiansky nápis, pretože okrem toho, že ako farár ovládal základy latinčiny, nemal absolútne žiadne predpoklady pre „historickú a obsahovú interpretáciu“ tohto latinského nápisu a jeho pokus o interpretáciu nápisu zaviedol historiografiu, aspoň čo sa týka rímskej doby na Slovensku, do slepej uličky.

Prehľad opisu udalostí markomanských vojen v slovenských syntézach môžeme začať veľkou syntézou slovenských dejín, ktorá vyšla tesne po skončení druhej svetovej vojny.¹³ Slovenský historik František Bokes sa sústreďoval na dejiny Slovákov a až na druhom mieste na dejiny Slovenska. Nebol odborníkom na staroveké dejiny, nezaoberal sa problematikou Slovenska v dobe rímskej, a tak jeho stručný výklad obsahuje určité zjednodušenia a chyby, ktoré vtedajšiemu čitateľovi neposkytli adekvátny výklad o prelomových udalostiach na strednom Dunaji. Dokonca výklad o počiatočnom období markomanských vojen vyznieva chaoticky a s chronologickými chybami.

Kvalitnejší výklad o markomanských vojnách, ich príčinách, priebehu i o dôsledkoch obsahuje jednozväzková syntéza slovenských dejín, ktorá je o viac ako tridsať rokov mladšia.¹⁴ Hoci ani v tejto práci sa nenašlo priveľa priestoru (len dve strany) na podrobnejší rozbor markomanských vojen, zásluhou Titusa Kolníka, na Slovensku snáď najlepšieho znalca rímskej doby a autora mnohých prác venovaných tejto problematike, je priebeh markomanských vojen spracovaný v slovenskej historiografii dovedy najkvalitnejšie. Text je síce stručný, ale čitateľ z neho získa solídny prehľad o udalostiach za vlády Marka Aurelia, ktoré sa odohrávali na strednom Dunaji. Autor uvádza všetky dôležitejšie fakty a priebeh udalostí, na záver sa zamýšľa aj nad tým, aké mali markomanské vojny dôsledky pre obyvateľstvo žijúce vtedy na území Slovenska: „Priniesli im [germánym kmeňom] totiž významné zrýchlenie v poznávaní výdobytkov antickej civilizácie a súčasne im odhalili nielen slabiny, lež aj začiatok neodvratného úpadku impéria. ... Dôvernejšie zoznámenie sa Germánov s rímskym impériom a jeho kultúrou našli výrazný ohlas v myslení, kultúre, spôsobe života i v hospodárstve barbarských kmeňov.“¹⁵

Akademické *Dejiny Slovenska*¹⁶ z druhej polovice 80. rokov nie sú voči markomanským vojnám oveľa štedrejšie. V príslušnej kapitole je na deviatich stranách opísaný vývoj na Slovensku v 1. – 4. storočí n. l., z toho je markomanským vojnám venovaných dvadsaťosem riadkov. Opäť sa čitateľ dozvedá len najzákladnejšie údaje – že tieto vojny prepukli za vlády cisára Marka Aurelia a že Commodus s nimi uzavrel mier, že Rímania zatlačili svojich súperov za Dunaj, pričom boli rímske vojenské stanice deštruované, avšak boli obnovené, a tak sa Kvádi dokonca pomýšľali vysťahovať sa z dosahu Rimanov a Marcus Aurelius mal v úmysle zriadiť novú provinciu. Vážnosť udalostí na strednom Dunaji autor znižuje zmienkou, že „prevažna Ríma bola taká jednoznačná, že cisár Marcus Aurelius sa popri vojenských starostiach mohol venovať i svojej záľube – filozofii“,¹⁷ čo nezodpovedá pravde. Dôvod, prečo sa Marcus Aurelius rozhodol začať písať svoje filozofické úvahy práve v čase svojho pobytu

13 BOKES, F.: *Dejiny Slovákov a Slovenska. Od najstarších čias až po prítomnosť. Slovenská vlastiveda IV. Dejiny.* Bratislava 1946. Na s. 22-23 sa nachádza kapitola *Slovensko v susedstve Rímskej ríše.*

14 *Slovensko. Dejiny.* Bratislava 1978. (2. prepracované vydanie). Príslušná kapitola o markomanských vojnách je na s. 130-131.

15 *Slovensko. Dejiny*, s. 131.

16 *Dejiny Slovenska I.* (do roku 1526). Bratislava VEDA 1986. Autorom kapitoly 2. Rímania a Germáni na území Slovenska (s. 50-59) je Bohuslav Chropovský.

17 *Dejiny Slovenska*, s. 54.

na strednom Dunaji, opisujú antickí autori v iných súvislostiach a určite to nebolo preto, že by „prevažila Ríma bola taká jednoznačná“.

Opäť sa čitateľ nedozvie nič bližšie o príčinách prepuknutia týchto vojen, o priebehu bojov, význame markomanských vojen, aký zohrali v dejinách Slovenska i Rímskeho impéria.

Podstatne odlišnejšia je situácia v syntézach všeobecných alebo českých dejín, ktoré vznikli v medzivojnovom i povojnovom období. Ako príklad môžeme uviesť rozsiahlu syntézu českých dejín Václava Novotného.¹⁸ V porovnaní s už spomenutými syntézami vojenských dejín, ktoré vznikli po druhej svetovej vojne, Václav Novotný venuje markomanským vojnám primeranú pozornosť. Nielenže podrobne informuje o hlavných udalostiach tohto konfliktu, ale cituje aj príslušné časti niektorých antických prameňov (napr. *Scriptores historiae Augustae*, *Cassius Dion*), odvoláva sa aj na numizmatické a archeologické pramene a vytvára tak ucelenejší pohľad o udalostiach na strednom Dunaji. Vzhľadom na to, že sa venuje českým dejinám, veľmi neprekračuje geografický rámec udalostí v súvislosti s českým územím, takže sa nezaobera podrobnejšie (alebo niekedy vôbec nie) udalosťami a dôsledkami markomanských vojen pre priestor Rímskej ríše a podunajských provincií východne od rieky Morava.

Po druhej svetovej vojne vznikli niektoré práce, ktorých témou bolo síce chronologicky iné obdobie, prípadne iná problematika dejín starovekého Ríma, ale ich autori sa venovali aj markomanským vojnám.

Pavel Oliva sledoval na bohatom literárnom, epigrafickom a archeologickom materiáli problémy počiatkov krízy Rímskej ríše a podunajských provincií.¹⁹ Markomanským vojnám venoval pomerne rozsiahlu piatu kapitolu. V jej úvode zdôrazňuje význam týchto vojen nielen pre podunajské provincie, ale aj pre celé Rímske impérium.²⁰ Zaoberá sa aj literatúrou o markomanských vojnách, uvádza najdôležitejšie základné práce, ktoré sa tejto problematike alebo niektorým jej problémom venovali, a upozornil aj na dovtedy nevyriešené problémy (napr. chronológia jednotlivých udalostí).

V nasledujúcom texte rozoberá priebeh markomanských vojen ako ho možno rekonštruovať na základe literárnych textov antických autorov alebo epigrafických a numizmatických prameňov a zamýšľal sa aj nad tým, prečo skončili vojny pre Rimanov neúspešne, čo bolo príčinou toho, že Marcus Aurelius nedokázal dokonca dotiahnuť boje na strednom Dunaji a prečo sa mu nepodarilo vytvoriť dve plánované provincie.

Veľkú pozornosť venoval aj otázke, prečo nástupca Marka Aurelia, jeho syn Commodus, pomerne rýchlo a neočakávane skončil vojnu a uzavrel so zadunajskými kmeňmi mier. Príčinou toho nebol Commodov nezáujem a nechota trpieť a znášať nie príliš priaznivé prírodné podmienky na severe ríše, ale bol to skôr objektívny stav vývoja rímskej i barbárskej spoločnosti.²¹

Obdobie po druhej svetovej vojne prinieslo oživenie archeologických výskumov na loka-

18 NOVOTNÝ, V.: *České dějiny*. Díl I. část: Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha 1912. Text o markomanských vojnách je na s. 106-132 a tvorí súčasť rozsiahlej kapitoly. Hlava III. Markomané a Kvádové, s. 54-155.

19 OLIVA, P.: *Pannonie a počátky krize Římského impéria*. Praha : Academia 1959.

20 „Zvláště významnou roli hrály tyto boje s „barbary“ a jejich důsledky v historii podunajských provincií, v neposlední řadě i v dějinách Pannonie.“ c. d. s. 194

21 „Udalosti, k nimž došlo na střeňím Dunaji za vlády Commodovy, svědčí tedy o tom, že v druhé polovině II. stol. n. l. dochází k vážným změnám ve vztahu Římanů k jeho podunajským sousedům. Markomanské války jsou nepochybně významným mezníkem v historii těchto vztahů.“ c. d. s. 239.

litách spojených s rímskou dobou, vydávanie prekladov diel antických autorov a vznik prác, ktoré oživilí záujem o rímsku dobu na Slovensku vo všeobecnosti.

V roku 1960 vyšla aj prvá monografia venovaná tejto problematike z pera Oldřicha Pelikána, odborníka v odbore klasickej archeológie a dejinách umenia, ale aj v klasickej filológii a v širšom zábere vo vedách o antickom staroveku.²² Základné, stredné i vysokoškolské vzdelanie získal v Brne, pôsobil na univerzitách v Olomouci, Bratislave (1954 – 1959), ale predovšetkým v Brne. Vzdelaním klasický filológ sa zameriaval na dejiny umenia a na klasickú archeológiu. Znalosť problematiky spomenutých odborov mu umožnila spracovať problematiku Slovenska v susedstve Rímskej ríše na základe komplexného využitia literárnych, epigrafických, archeologických, numizmatických a ikonografických prameňov v rozsahu, v akom to u nás dovtedy neexistovalo. Jeho dielo *Slovensko a Rímske impérium*²³ je skutočne prvou vedeckou monografiou o dejinách slovenského územia v prvých štyroch storočiach.

Vzdelanie klasického filóga umožnilo Oldřichovi Pelikánovi priniesť prvýkrát v slovenskom preklade (a v poznámkovom aparáte v gréckom alebo latinskom origináli) správy antických autorov (gréckych aj rímskych) o území na sever od Dunaja, resp. o udalostiach, ktoré sa odohrávali na strednom Dunaji. Bežný čitateľ bez prístupu k vedeckým edíciám textov, ktorý nemal klasické gymnaziálne vzdelanie, mal tak prvýkrát možnosť oboznámiť sa s textami Cassia Diona, Ammiana Marcellina, autorov známych ako *Scriptores historiae Augustae*, *Eutropia*, *Aurelia Victora*, ale aj so známejšími dielami Tacita či Velleia Patercula. Podobne Oldřich Pelikán publikoval texty a preklady nápisov z obdobia markomanských vojen, v osobitnej kapitole o archeologických nálezoch uvádza aj mince a ich vypovedacie možnosti k historickým udalostiam na strednom Dunaji.

Hoci sa Oldřich Pelikán vo svojom diele zaoberá celým obdobím rímskej doby na Slovensku, markomanským vojnám venuje takú pozornosť, akú im dovtedy v takom rozsahu v syntetickej podobe nevenoval nikto.²⁴ Neopisuje len priebeh vojen a výsledky jednotlivých etáp, ale v úvodnej časti rozoberá aj príčiny vojen, čo viedlo germánske kmene k útoku na rímske územie. Priebeh vojenských operácií dokumentuje slovami antických autorov alebo nápisov, svedectvom mincí a archeologického materiálu. V určitých prípadoch, keď existujú rôzne názory na niektoré problémy, uvereňuje aj názory odborníkov (historikov, archeológov), prípadne zverejňuje svoj osobný názor.

Súčasťou publikácie je aj 65 ilustrácií s vyobrazeniami archeologických nálezov a lokalít, umeleckých diel, mincí či umeleckých diel. Z ilustrácií k markomanským vojnám sú dôležité predovšetkým vyobrazenia niektorých častí z reliéfu zo stĺpa Marka Aurelia, ktorý predstavuje jeden z najdôležitejších prameňov k tejto udalosti.

Oldřich Pelikán vychádzal vo svojej syntéze nielen z diel antických autorov a uvedených iných prameňov, ale aj z bohatej literatúry a významných štúdií, v ktorých rôzni autori podrobovali dôslednej analýze jednotlivé pramene. Významné miesto v poznaní markomanských vojen má aj český historik dejín staroveku Josef Dobiáš.

Josef Dobiáš vstúpil do diskusií o problematike markomanských vojen svojou štúdiou krátko po skončení prvej svetovej vojny v roku 1921, v ktorej analyzoval a interpretoval

22 K jeho osobnosti pozri HOŠEK, R.: Vzpomínka na docenta PhDr. Oldřicha Pelikána, DrSc. /1913 – 1987/. *Zprávy Jednoty klasických filologů* 30 – 31, 1988 – 1989, č. 1 – 3, s. 107-110.

23 PELIKÁN, O.: *Slovensko a rímske impérium*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1960. Edícia Malá výtvarná knižnica, zv. 15., 350 s.

24 Časť o markomanských vojnách je na s. 61-84.

trenčiansky nápis.²⁵ Vtedy už bol nápis známy vo vedeckej spoločnosti a vo všeobecnosti sa ním zaoberal aj nemecký historik a epigrafik Theodor Mommsen, ale Josef Dobiáš prvýkrát dôkladne analyzoval údaje obsiahnuté v nápise, predložil všetky možnosti riešenia problému jeho datovania a napokon sa priklonil k verzii, ktorá sa dodnes vo všeobecnosti prijíma, že totiž nápis vznikol v zime 179/180 n. l. počas pobytu rímskych vexilácií hlboko na území Kvádov.

Od tejto prvej štúdie sa Josef Dobiáš systematicky venoval problematike vzťahov a susedstva našich území (čiže územia súčasnej Českej republiky a Slovenskej republiky) a rímskeho územia. Za obdobie 45 rokov napísal asi 55 štúdií, ktoré sa venujú všetkým aspektom zložitých politických, vojenských, hospodárskych, kultúrnych i náboženských vzťahov dvoch rozdielnych politicko-sociálnych systémov. Svoje čiastkovo poznatky napokon Josef Dobiáš spracoval v rozsiahlej syntéze *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*,²⁶ ktorá je dodnes – spolu s prácou Oldřicha Pelikána – základným vedeckým dielom tejto problematiky.

V čiastkových štúdiách sa Josef Dobiáš venoval – okrem iných problémov zo všetkých štyroch storočí rímskej doby – problémom jednotlivých prameňov, ktoré môžu pomôcť osvetliť parciálne i všeobecné problémy markomanských vojen,²⁷ otázke archeologických prameňov pre poznanie vzťahov Rímskej ríše a zadunajských kmeňov,²⁸ problémy a možnosti využitia ikonografických prameňov k predmetu markomanských vojen v už spomínanej numizmatickej štúdií a ďalšej samostatnej štúdií.²⁹

Takisto sa vo viacerých štúdiách venoval chronologickým problémom a periodizácii markomanských vojen.³⁰

Josef Dobiáš prvýkrát synteticky zhrnul svoje poznatky o markomanských vojnách v kapitole *Antoninové* v prvom zväzku tzv. Melantrichových *Dejín lidstva*.³¹ Tento projekt prvýkrát v českej historiografii predstavil v ucelenej (hoci nedokončenej) podobe dejiny ľudstva a pracovali na ňom najvýznamnejšie osobnosti medzivojnovej českej (príp. československej) historiografie.³² Josef Dobiáš na štyroch stranách podal pomerne dobrý výklad o príčinách, priebehu a skončení markomanských vojen, pričom v súlade s koncepciou Josefa Šustu výklad sprevádzali fotografie najvýznamnejších pamiatok, ktoré sa týkali markomanských vojen: portréty Marka Aurelia a Lucia Vera, výjav zo stĺpa Marka Aurelia v Rí-

25 DOBIÁŠ, J.: Dva příspěvky k topografii válek markomanských a kvádských. In: *Český časopis historický* 27, 1921, s. 135-156.

26 DOBIÁŠ, J.: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Praha : Academia 1964. 474 s.

27 Napr. numizmatické a ikonografické prameny – Le monnayage de l'empereur Marc-Aurele et les bas-reliefs historiques contemporains. *Revue numismatique* IV. Ser. XXXV, 1932, s. 127-172; Ražby císaře Marka Aurelia s Merkurem a nápisem RELIG AUG. In: *Numismatický sborník* 7, 1962, s. 7-31.

28 Archeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Československa. *Obzor prehistorický* I, 1922, s. 65-90.

29 *Les problèmes chronologiques de la colonne de Marc Aurele a Rome. Charissteria Francisco Novotný oblata*. Brno 1962, s. 161-174.

30 *Expediitio Germanica secunda et tertia*. „Českou minulostí“. Práce věnované prof. Karlovy university Václ. Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám. V Praze 1929, s. 13-36; K chronologii t. řeč. válek Markomanských. *Přátelé starožitností československých v Praze*. J. V. Šimákovi k 60. narozeninám. V Praze 1930, s. 21-38; La seconda spedizione germanica degli imperatori Marco e Commodo alla luce delle iscrizioni. *Atti del terzo Congresso internazionale di epigrafia greca e latina* (Roma 4 – 8 settembre 1957). Roma 1959, s. 3-14.

31 *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*. Svazek II. Římské imperium, jeho vznik a rozklad. Praha, Melantrich 1936. Část: Římské císařství. Kapitola Antoninové. Markomanským vojnám sú venované strany 302-305.

32 K problematike spracovania a vydania *Dejín lidstva* LACH, J.: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc 2001. O práci na druhom zväzku predovšetkým s. 66-69.

me, fotografia trenčianskeho nápisu a napokon reliéf, na ktorom Marcus Aurelius prijíma na milosť porazených Germánov.

Je len samozrejmé, že neskôr po objavení Dobiášovu pozornosť zaujal aj nález nápisu z Diany veteranorum (Zana v Alžírsku), ktorý pomohol vyriešiť niektoré problémy čítania trenčianskeho nápisu. V troch štúdiách jednak priblížil českému a slovenskému záujemcovi alžírsky nápis, ale takisto na základe nových informácií znovu interpretoval vtedajšie udalosti, ktoré si vyžiadali prítomnosť rímskeho vojska pri dnešnom Trenčíne.³³

Dobiášovo úsilie o poznanie minulosti českého a slovenského územia v rímskej dobe vyústilo do už spomenutej rozsiahlej monografie *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*, v ktorej sleduje vývoj na našom území od keltského osídlenia až do doby sťahovania národov. Ako bolo jeho zvykom v celej monografii, výkladový text zaberá menší rozsah ako poznámkový aparát. V prípade markomanských vojen je pomer 27 strán výkladového textu a 50 strán poznámok. V poznámkovom aparáte totiž Josef Dobiáš zhrnul svoje celoživotné bádanie v danej problematike, diskutuje s názormi jednotlivých prameňov a autorov, vyvracia ich názory a prípadne presadzuje svoje hypotézy, názory a tvrdenia.

V hlavnom texte obyčajne len zhrnul základnú vývojovú líniu a svoj výklad prípadných politických, sociálnych a kultúrnych problémov.

Josef Dobiáš v niektorých prípadoch vystupoval príliš autoritatívne, názory svojich oponentov tvrdo vyvracal a dôrazne presadzoval svoje názory. Jeho niektoré postupy a používanie prameňov môže vysvetliť aj jeden malý detail: zatiaľ čo Oldřich Pelikán sa vo svojom výklade pridáva všeobecnejšie prijímaného názoru, že jednotlivé scény reliéfu na stĺpe Marka Aurélia v Ríme, ktorý je jedným z hlavných prameňov markomanských vojen, zobrazujú udalosti viac-menej chronologicky,³⁴ Josef Dobiáš zastáva opačný názor, že scény nenasledujú chronologicky, ale že niektoré treba preradiť.³⁵ Je len samozrejmé, že na základe toho dospieva k odlišnejším čiastkovým názorom.

Výhodou Pavla Olivu, Oldřicha Pelikána i Josefa Dobiáša bola skutočnosť, že v ich osobách sa zlúčili osobnosti historikov dejín staroveku s klasickými filológmi a historikmi dejín umenia. Dôverne poznali pramenný materiál, dokázali s ním pracovať bez sprostredkovateľskej funkcie prekladov či parafráz pôvodných textov. Pri svojich bohatých znalostiach a štúdiu objavovali nové pramene alebo známe pramene dokázali tvorivo interpretovať, s novými pohľadmi, v nových súvislostiach. Preto ich práce patria k najzákladnejším prácam nielen v českej a slovenskej, ale aj európskej historiografii. S prácami Josefa Dobiáša, ktoré publikoval v rôznych jazykoch (francúzsky, taliansky), sa mohli oboznámiť aj historici iných krajín a dodnes tvoria súčasť vedeckého aparátu každého, kto sa tejto problematike venuje.

Esejistickej a populárnejší charakter má práca Bohuslava Novotného,³⁶ v ktorej sa pokúsil čitateľovi priblížiť vývoj na Slovensku v prvých štyroch storočiach n. l. Osudy markomanských vojen sleduje na s. 25-40. Vývoj udalostí mapuje pomerne podrobne, s parafrázovaním textov antických autorov, len výnimočne cituje pôvodné pramene.³⁷ Oveľa väčšiu po-

33 Nový pramen k dejinám markomanských válek na našem území. In: *Archeologické rozhledy* 9, 1957, s. 523-534 a Nový nápis ze Zany (Diana Veteranorum) a římský nápis na skále trenčínské (CIL III 13 439 = Dessau, ILS 9122). In: *Listy filologické*, N. ř. 5, 1957, s. 179-196; A propos de l'inscription de M. Valerius Maximianus. *Li-byca* 5, 1957, s. 107-111.

34 PELIKÁN, O.: *Slovensko a Rímske impérium*, s. 32.

35 DOBIÁŠ, J.: *Dějiny československého území...*, s. 198-199.

36 NOVOTNÝ, B.: *Slovom a mečom*. Martin : Matica slovenská 1995. 154 s.

37 Napr. na s. 31 nápis na trenčianskej skale v latinčine i slovenskom preklade, na s. 32 publikuje grafické vyob-

zornosť venuje archeologickým nálezom, o ktoré sa opiera aj v nasledujúcich kapitolách, v ktorých sa snaží priblížiť materiálnu kultúru germánskych kmeňov sídliačich na území dnešného Slovenska.³⁸ Niektorým problémom rímskej doby na Slovensku sa totiž súhrnne venuje až v nasledujúcich kapitolách – napr. otázke rímskej hranice a stavieb, ktoré k nej patrili,³⁹ náboženskému životu, obchodu a dovozu vyspelých remeselných výrobkov z rímskych provincií na Slovensko a podobne.

Zásluhou Bohuslava Novotného je aj skutočnosť, že do slovenskej historickej literatúry o markomanských vojnách uviedol hypotézu rakúskeho bádateľa W. Jobsta, ktorý pri archeologických výskumoch v centre rímskych vojenských operácií na Dunaji v Carnunte v Jupiterovom chráme objavil fragmenty viacerých oltárov, z ktorých by mohlo vyplývať, že jedna z najznámejších udalostí vojen – tzv. „zázračný dážď“ – sa odohrala 11. júna 172.⁴⁰

Podobne popularizačný charakter má aj práca dvojice popredných bádateľov v dejinách staroveku Radislava Hoška a Václava Marka o Ríme za vlády Marka Aurelia.⁴¹ Autori približujú jednotlivé stránky každodenného života Rimanov (a celej ríše) v polovici 2. storočia n. l., pričom ich pozornosť sa sústreďuje na vládu Marca Aurelia. Hoci venujú pozornosť aj vojenskému životu (s. 179-205), o markomanských vojnách nenájdeme takmer zmienku. Kapitulu síce ilustrujú napr. obrázky zo stĺpa M. Aurelia v Ríme, vyobrazenia zbraní, ale o priebehu akcií alebo aspoň zmienku o tom, že za jeho vlády prebiehali markomanské vojny, tu nenájdeme. Na s. 192 sa spomína pobyt rímskych vojakov pri Trenčíne pod velením M. Valeria Maximiana a nasleduje aj prepis nápisu s jeho kariérou (*cursus honorum*), ale aký má tento nápis význam pre vojny alebo poznanie udalostí odohrávajúcich sa v strednej Európe, sa nepíše. Dokonca aj dátum objavenia nápisu v Diane veteranorum je uvedený mylne ako rok 1964 (namiesto správneho 1954).

V dňoch 23. – 26. novembra 1993 zorganizovali viaceré inštitúcie šieste sympóziu *Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet* k dejinám markomanských vojen. Organizátormi boli: Kommission für Frühmittelalterforschung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien a Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Brne.

Zúčastnili sa na ňom historici, archeológovia, numizmatici z Dánska, Nemecka, Poľska, Českej republiky, Slovenska, Rumunska, Maďarska a Rakúska.

Šieste sympóziu sa konalo pod názvom *Markomanské vojny – príčiny a dôsledky*⁴² a bolo zamerané na problematiku markomanských vojen v čo najširšom rozsahu. Príspevky vyšli v zborníku, ktorý vydal Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Brne pod rovnomeným názvom.

Obsah zborníka je rozdelený na tri časti:

– historické otázky obrazu Germánov u Rimanov, príčiny a chronológia markomanských vojen a historické pramene,

– druhý ťažiskový bod predstavovali archeologické otázky, sústredené v troch okruhoch:

razenie nápisu z Diany veteranorum a na s. 35 preklad nápisu podľa O. Pelikána.

38 Napr. v kapitole *Sokovia v boji* (s. 54-62) sa venuje vojenskému umeniu Rimanov a Germánov, v kapitole *Smrť a život* (s. 63-74) opisuje pohrebné zvyklosti na obidvoch stranách Dunaja, v kapitole *Hroby kráľovskej dynastie* (s. 75-82) zase bohaté nálezy z hrobov nájdených na území Slovenska.

39 Na s. 115-130 opisuje napr. aj jednotlivé najvýznamnejšie lokality – Gerulatu, Ižu – Leányvár, Stupavu, Bratislavu, Cífer-Pác či Milanovce.

40 NOVOTNÝ, B.: *Slovom a mečom*, s. 29.

41 HOŠEK, R. – MAREK, V.: *Řím Marka Aurelia*. Praha : Mladá fronta 1990.

42 *Markomannekriege: Ursachen und Wirkungen*. Brno 1994.

slobodná Germánia, noricko-panónsky limes a jeho predpolie, archeológia rímskych provincií,

– numizmatické otázky.

Jednotliví účastníci sympózia sa pokúsili priniesť nový materiál k dejinám markomanských vojen, prípadne prehodnotiť niektoré staršie nálezy, hypotézy a tvrdenia. Zo Slovenska sa na ňom zúčastnili viacerí odborníci, ktorí však vo väčšine prípadov priniesli len niektoré novšie dielčie nálezy, ktoré chronologicky spadajú do obdobia markomanských vojen, nikto sa nepokúsil o súvislejší a ucelenejší pohľad na problematiku markomanských vojen a ich význam pre dejiny dnešného územia Česka a Slovenska. Z metodologického hľadiska majú význam príspevky niektorých odborníkov, ktorí poukázali na skutočnosť, že súčasné možnosti archeológie sú pre osvetlenie problematiky veľmi obmedzené. Presnosť datovania jednotlivých archeologických nálezov presahuje dĺžku trvania markomanských vojen alebo i samotné nálezy možno datovať len orientačne do širšieho časového úseku.⁴³

Titus Kolník poukázal na to, že súčasná stratifikácia nálezov, množstvo doplňujúcich a rozširujúcich stupňov a medzistupňov základnej chronologickej Eggersovej schémy už nemôže pomôcť a pomáhať pri riešení základných problémov markomanských vojen. Preto sa pred archeológmi vynára jeden základný problém pre datovanie: buď Eggersov systém opraviť, zjemniť a modifikovať, alebo sa pokúsiť o úplne nový systém chronológie a periodizácie.⁴⁴

Ako ukázal prehľad, dodnes nemáme na Slovensku monografiu, ktorá by sa venovala markomanským vojnám v celom a ucelenom rozsahu a ktorá by zhodnotila túto dejinnú udalosť pre vývoj Rímskej ríše i územia Slovenska. Zaujímavosťou je skutočnosť, že takáto monografia neexistuje ani v susedných krajinách (aspoň pokiaľ poznáme dostupnú literatúru).

Pritom rozbor doterajšej českej a slovenskej literatúry ukazuje, že takúto monografickú prácu by slovenská odborná literatúra potrebovala nielen z hľadiska potrieb poznania všeobecného vývoja na Slovensku v minulosti, ale aj z hľadiska skúmania vojenských dejín, dejín literatúry, epigrafiky či numizmatiky.

Základné predpoklady pre takúto monografiu už existujú. Jednak to dokazuje doterajšie úsilie bádateľov, že slovenská (i česká) historiografia má predpoklady pre zvládnutie takejto úlohy, jednak sú na to vytvorené predpoklady z príbuzných vedných disciplín. Konkrétne máme na mysli publikovaný pramenný materiál rôzneho druhu.

Literárne a čiastočne numizmatické pramene k tejto problematike boli publikované pred desiatimi rokmi.⁴⁵ Základ pre túto edíciu predstavoval už spomínaný súbor antických prameňov,⁴⁶ jednak aj ďalšie práce pri prekladaní diel antických autorov. V tejto súvislosti treba spomenúť síce dnes už pomerne vzácnu bibliofíliu Daniela Škovieru, Miloslava Okála, Jany Rovenskej, Jána Žigu a vydavateľstva Tatran,⁴⁷ ale predovšetkým systematicky budovanú knižnicu prekladov diel antickej literatúry vo vydavateľstve Tatran, v ktorej vyšli diela gréc-

43 GODLOWSKI, K.: *Die Synchronisierung der Chronologie des germanischen Fundstoffes zur Zeit der Markomannenkriege. Markomannenkriege: Ursachen und Wirkungen*, s. 115-128, konkrétne 115; PIETA, K.: *Mittel- und Nordslowakei zur Zeit der Markomannenkriege. Markomannenkriege: Ursachen und Wirkungen*, s. 253-262, konkrétnejšie s. 255.

44 KOLNÍK, T.: *Die Markomannenkriege und die Chronologie der römischen Kaiserzeit. Markomannenkriege: Ursachen und Wirkungen*, s. 231-251, presnejšie s. 235.

45 *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Zv. 1: Slovensko pred príchodom Slovanov*. Bratislava 1997.

46 Pozri pozn. č. 2.

47 *Slovensko na úsvite dejín*. Tatran MCMXLVII.

kych (predovšetkým Herodotos) a rímskych historikov (G. Iulius Caesar, Velleius Paterculus, Tacitus, Ammianus Marcellinus). Diela ďalších antických autorov, ktoré majú vzťah k problematike územia Česka a Slovenska v antike, vyšli v edícii prekladov Antická knihovna vo vydavateľstve Svoboda (napr. *Scriptores historiae Augustae* pod názvom *Portréty svetovládca, Aurelius Victor, Hérodianos*).

Takisto bola urobená základná vedecká práca pri vydávaní nápisov z územia Slovenska⁴⁸ a ich interpretácia. Problematike jednotlivých nápisov a ich významu pre dejiny markomanských vojen sa venovali už Josef Dobiáš a Oldřich Pelikán, z novších prác treba poukázať predovšetkým na štúdie Radoslava Hoška v spomenutej edícii prameňov z územia Slovenska, v ktorých využil epigrafický materiál zo slovenského územia pre bádanie vojenskej jednotky dislokovanej v Gerulate-Rusovciach.

Podobnú obrovskú prácu pri sprístupňovaní numizmatického materiálu a jeho vedeckého zhodnotenia urobili Vojtech Ondrouch, Eva Kolníková a Elena Minarovičová. Ich katalógy nálezov rímskych mincí na Slovensku, ale predovšetkým ich analýza a interpretácia, tvoria základ pre štúdium a využitie numizmatického materiálu pre dejiny markomanských vojen.⁴⁹ Ako ukázali štúdie Josefa Dobiáša, využitie numizmatických prameňov v tomto smere je veľmi prínosné jednak pre presnú chronológiu markomanských vojen, jednak pre presnejšie poznanie sociálnych, náboženských i politických dejín tohto obdobia. Aj novšie štúdie ukazujú, že numizmatický materiál sa dá využiť ešte v mnohých smeroch bádania,⁵⁰ ktoré sa dotýkajú aj markomanských vojen.

Ako ukázala prezentácia slovenských archeológov na spomenutej konferencii vo Viedni,⁵¹ ale i niektoré štúdie slovenských archeológov, v oblasti využitia archeologického materiálu pre poznanie priebehu markomanských vojen sú ešte veľké možnosti. Niektoré okolnosti však zatiaľ neumožňujú využiť tento materiál na spresnenie poznatkov o priebehu markomanských vojen, ku ktorým dospeli iné vedné disciplíny. Na druhej strane je archeologický materiál nenahraditeľným prameňom pre poznanie materiálnej kultúry a civilizácie kmeňov sídliacich na území Slovenska v 2. storočí n. l., ich náboženských predstáv, spôsobu života, ale aj používanej výzbroje.

Tento stručný prehľad chce poukázať na to, že slovenská (prípadne česká) historická veda má predpoklady na to, aby prispela k poznaniu jednej z významných etáp vývoja rímskej spoločnosti v 2. storočí n. l. i vývoja kmeňov, ktoré sídlili v susedstve Rímskej ríše. Ich vzájomné ovplyvňovanie sa, mierová koexistencia i vojenské udalosti, ktoré z ich susedstva

48 ČEŠKA, J. – HOŠEK, R.: *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana asservatae*. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brne, č. 125. Brno 1967; HOŠEK, R.: *Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967 – 1982 in Slovacia reperti*. Praha : Univerzita Karlova, 1985.

49 Z ich bohatej publikačnej činnosti v tejto oblasti treba spomenúť aspoň tieto práce: KOLNÍKOVÁ, E.: K interpretácii nálezov rímskych mincí na Slovensku. In: *Slovenská numizmatika* 2, 1972, s. 7-114. Ku konfrontácii nálezov mincí s výsledkami bádania o dobe rímskej na Slovensku; Význam rímskych mincí pre dejiny Slovenska v dobe Rímskej ríše. In: *Laugaricio. Zborník historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne*. Trenčín 1980, s. 89-108; Rímske mince na Slovensku. Bratislava 1980. MINAROVÍČOVÁ, E.: Rímske mince z okolia Leányváru (Mohaplova zbierka). In: *Zborník Slovenského národného múzea* 60, História 6, Bratislava 1970, s. 171-186; Rímske mince z okolia Leányváru (Korbulyho zbierka). In: *Slovenská numizmatika* 1, Bratislava 1970, s. 81-141; Zhodnotenie Korbulyho a Mohaplovej zbierky rímskych mincí z okolia Leányváru – Iže. In: *Zborník Slovenského národného múzea* 65, História 11, Bratislava 1971, s. 139-152; Náčrt bádania o rímskych minciach na Slovensku. In: *Slovenská numizmatika* IX, 1986, s. 39-56. ONDROUCH, V.: *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*. Bratislava 1964. 196 s. + 7 máp.

50 JANČO, M.: Konsekračné razby Marka Aurelia pre Lucia Vera a ich význam v rímskej štátnej propagande. In: *Slovenská numizmatika* 14, 1996, s. 12-16; TEN ISTÝ: Úloha averzu mincí Marka Aurelia v štátnej propagande. In: *Slovenská numizmatika* 15, 1998, s. 61-76.

51 Pozri pozn. č. 42.

vyplývali, môžu prispieť k ešte detailnejšiemu poznaniu minulosti na oboch stranách Dunaja.

P. VALACHOVIČ: MARKOMANNISCHE KRIEGE IN DER TSCHECHISCHEN UND SLOWAKISCHEN FACHLITERATUR. MILITÄRGESCHICHTE

Die markomannische Kriege aus der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts gehören zweifelsohne zu den bedeutenden Ereignissen sowohl in der Geschichte des Römischen Imperiums als auch in der slowakischen Geschichte. Sie sind als Ergebnis der komplizierten wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung sowohl der germanischen als auch anderen Stämmen, die nördlich von der Donau siedelten, zu betrachten. Ihre Auswirkung war auf dem politischen, wirtschaftlichen und sozialen Leben nicht nur der römischen Donauprovinzen, sondern des ganzen Reiches tief spürbar. Ihre Bedeutung unterstreicht auch die grosse Interesse, die die antischen Autoren gegenüber dem Krieg zeigten.

Trotz der Bedeutung, die diese Kriege für die Geschichte der Slowakei hatten, existiert bis heute keine Monographie weder in tschechischer noch in slowakischer Sprache, die sich diesen Kriegen aus allen Seiten widmen würde. Die tschechischen und slowakischen Lehrbücher und manche synthetischen Werke über tschechoslowakische, tschechische oder slowakische Geschichte bringen meistens nur Grundinformationen über die Kriege und ihren Verlauf bei. In partiellen Studien widmeten dem Thema vor allem Josef Dobiáš, O. Pelikán oder T. Kolník grössere Aufmerksamkeit. Diese Autoren und noch P. Oliva und B. Novotný fassten auch breiter orientierte Werke ab, in denen eine gerechte Aufmerksamkeit dem Verlauf der Ereignissen in dem 2. Jahrhundert widmeten. Militärgeschichte. Slowakei in der Zeit des Römischen Reiches, Römisches Reich in dem 2. Jahrhundert n.Ch.,

AVARSKÉ VOJSKO POČAS OBLIEHANIA KONŠTANTÍNOPOLA

MARTIN HURBANIČ

HURBANIČ, M.: The Avars' army during the siege of Constantinople. *Vojenská história*, 3, 11, 2007, pp. 16–38, Bratislava.

The Avars' siege of Constantinople, including many Slavs, in 626 is the greatest incident of the history of Avars' Khagan. This short work is the first in Slovak historical writing concerning this incident in detail. In the published study, the author follows the travels and directions of the movement of the Avars' army towards the capital city of Byzantine Empire. He draws the attention to the structure of the Avar Army, its armaments, the tactics and the way of their fight, the location of the Avar military forces in front of the city walls and the protection of the Avar military camp. He works out the question of the number of Kaghan's army, and supports the belief it to be at about 60-80 000 men. He provides a description and identification of individual siege weapons. A great deal of his attention is drawn to the ethnic structure of Kaghan's army, the multitude of Avars, Slavs, Gepids, Turkish Bulgarians.

Military history. Byzantine Empire. Avars siege of Constantinople in 626.

I. 1. ROZMIESTNENIE VOJSKA

Útok na Konštantínopol roku 626 bol čo do logistiky, zúčastneného počtu vojakov i strategickej závažnosti, najväčšou vojenskou akciou Avarskeho kaganátu.¹ Presný začiatok ťaženia, ako aj trasu, ktorou sa Avari presúvali k byzantskej metropole, pramene neudávajú. Ťaženie začalo niekedy v jarných mesiacoch roku 626.² Z Panónie sa Avari mohli

1 Sumarizujúca literatúra k tomuto problému: MORDTMANN, A.: *Die Avaren und Perser vor Konstantinopel, Mitteilungen des Deutschen Exkursions-Klub in Konstantinopel* 5, 1903, s. 1-29; TEVJAŠOV, N.: *Osada Konstantinopolja avarami i slavjanami v 626 godu, Žurnal ministerstva narodnogo prosvěščenija*, 52, 1914, s. 229-235; SCHLUMBERGER, G.: *Le Siègle de Constantinople par le souverain ou khagan des Avars sous le règne de l'empereur Héraclius, au septième siècle*. In: *Récits de Byzance et Des Croisades*, Paris 1917, s. 1-10; BARIŠIČ, F.: *Avarsko-slovenska opsada Carigrada 626, Godišnjak balkanološkog instituta* 1, 1956, s. 279-294; tenže, *Le siègle de Constantinople par les Avars et les Slaves, Byzantion*, 24, 1954, s. 371-395; STRATOS, A. N.: *The Avars' Attack on Byzantium in the Year 626*. In: *Polychordia. Festschrift Franz Dölger. Byzantinische Forschungen*, 2, 1967, s. 370-376; TSANGADAS, B. C. P.: *The Fortifications and Defense of Constantinople*. New York. East European Monographs no LXXI 1980, s. 80-106; HAVLÍKOVÁ, L.: *Obléhání Konstantinopole roku 626 ve světle byzantsko-íránských vztahů*. In: *Časopis Matice moravské*, 98, 1979, 1-2, s. 126-136; *Obsadita na Konstantinopol prez 626 g.* In: *Balgarska voenna istorija. Od antičnosta do vtorata četvrt na X. v.*, ed. D. Angelov, S. Kašev, B. Čolpanov, Sofia 1983, s. 119-125; POHL, W.: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567 – 822*, München, 1988, s. 248-255; HOWARD-JOHNSTON, J. D.: *The Siege of Constantinople in 626*. In: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 131-145.

2 Jarné mesiace boli tradičným obdobím, v ktorej začínali avarské ťaženia. Ich nevyhnutnou podmienkou bol,

presúvať trasami, ktoré viedli pozdĺž dolných tokov Moravy a Dunaja, odkiaľ sa dalo pokračovať južným smerom cez východné priesmyky Starej Planiny až k Adrianopolu (Edirne) a Konštantínopolu.

Do úvahy by pripadala aj preprava pozdĺž transbalkánskej cisárskej cesty, ktorá bola pokračovaním Vojenskej cesty (Via militaris) prechádzajúcej od brehov Severného mora cez údolie Rýna až k mestám Miláno, Veronu a Aquileia.³

Cisárska cesta viedla údolím Drávy, prekračujúc Sávu pri Sirmiu (Sremska Mitrovica) k Singidunu (Belehrad) a ďalším mestám dunajského limitu až po Ratiariu (Arčar), kde sa stáčala na juh údolím rieky Moravy k mestám Naissus (Niš) a Serdika (Sofia). Po prechode úzkym priesmykom v západnej časti Balkánu (Trajánova brána) sledovala cesta ľavý breh rieky Hebros (Marica) k Filipopolu (Plovdiv) a Adrianopolu, kde nabrala juhovýchodný smer k Marmanskému moru a po jeho pobreží ku Konštantínopolu.⁴

Pre nesmierny strategický význam patrila transbalkánska trasa medzi byzantské komunikačné priority. Bezpečnú premávku mali zaisťovať významné mestské centrá (Naissus, Serdika a Filippopolis a i.), ktoré boli navyše obklopené veľkým množstvom pevností.⁵ Aj z tohto dôvodu zostala Cisárska cesta až do začiatku vlády cisára Herakleia v byzantských rukách. Po veľkej ofenzíve, ktorá sa uskutočnila niekedy v rokoch 614 – 618, sa však Avarom podarilo v tomto priestore významným spôsobom oslabiť byzantské pozície. Nepriame svedectvo o dobytí Naissu a Serdiky dokladajú písomné pramene⁶ i archeologický materiál.⁷

Na druhej strane dunajská trasa bola viac otvorená a menej opevnená ako hornatý centrálny Balkán. Jej slabiny si od počiatku uvedomovali aj Avari, ktorí ju využívali pri svojich vpádoch na byzantské územia.⁸ Keďže väčšina fortifikácií dolnodunajského limitu bola v čase avarského ťaženia na Konštantínopol buď zničená, alebo z veľkej miery opustená, je pravdepodobnejšie, že Avari si zvolili túto trasu.

Ku Konštantínopolu sa teda ich vojsko presunulo pozdĺž Dunaja a potom južným smerom cez východné priesmyky Starej planiny.⁹ Jeho pohyby sledujú byzantské pramene až od

okrem iných faktorov, najmä nedostatok paše pre množstvo zvierat sprevádzajúcich nomádske kontingenty. Potrebu značného množstva potravy pre avarské kone označuje za nevýhodu aj *Maurikiov Strategikon*. Pozri Mauricii *Strategicon* XI.2,66-67, ed. G. T. Dennis, Wien 1981.

3 K systému cestných komunikácií Balkánu pozri AVRAMEA, A.: *Land and Sea Communications, Fourth-Fifteenth Centuries*. In: *Economic History of Byzantium*, ed. A. Laiou Washington D. C. 2002, s. 57-90; takisto KODER, J.: *Das Lebensraum der Byzantiner*. Graz, Wien, Köln 1984, s. 66-68.

4 AVRAMEA, A.: *Land and Sea Communications*, s. 65.

5 K systému byzantskej obrany pozri IVANOV, S. A.: *Oborona Vizantii i geografija „varvarskich“ vtorženij čerez Dunaj v pervoj polovine VI v.*, *Vizantijskij vremennik*, 44, 1983, s. 27-47; tenže, *Oborona balkanskich provincij Vizantii i proniknovenie „varvarov“ na Balkany v pervoj polovine VI v.*, *Vizantijskij vremennik* 45, 1984, s. 35-53.

6 *Miracula sancti Demetrii* (ďalej MSD) II, 2, 200, ed. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans I*, Paris 1979.

7 POPOVIĆ, V.: *Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin*, *Mélanges de l'École Française de Rome* 87, 1975, s. 445-504, pozri najmä s. 493-504; tenže: *Aux origines de la slavisation des Balkans: la constitution des premières slavies macédoniennes vers la fin du VI-e siècle*, *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 8, 1980, s. 247-248. V. Popović kladie dobytie Naissu podľa numizmatických nálezov do rokov 614/615. Na rozdiel od Naissu bolo spustošenie Serdiky iba dočasné. Pozri DANČEVA-VASSILEVA, A.: *Demografski i etnički promeni v Serdika i nejnata oblast prez IV – VII v.* In: *Tangra. Sbornik v čest na 70-godišnata na akad. Vasil Gjuzelev*, Sofia 2006, s. 497-498.

8 WHITBY, M.: *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*. Oxford 1988, s. 171.

9 K systému opevnení dolnodunajského limesu: BIERNACKA-LUBAŃSKA, M.: *The Roman and Early-Byzantine Fortifications of Lower Moesia and Northern Thrace*. Wrocław, 1982. V tejto súvislosti tiež HODDINOTT, R. F.: *Bulgaria in Antiquity*, New York 1975, s. 237-268. Rozrušenie tohto obranného systému bolo postupným

príchodu do oblasti Adrianopola. Kagan sa do jeho blízkosti mohol dostať niekedy v priebehu, najneskôr však do konca júna roku 626. Avari sa usadili v blízkosti mesta, avšak prame-
ne nehovoria nič o jeho prípadnom obliehaní. Kagan sa v okolí Adrianopola zdržal približ-
ne mesiac. Tento čas bol vyplnený logistikou, zbieraním zásob, organizovaním trénu a do-
pravy drevených súčastí potrebných na konštrukciu obliehacích strojov.¹⁰

Ešte pred príchodom hlavných síl kagana sa k byzantskej metropole priblížili perzské od-
diely pod vedením generála Šahrvaraza. Táto skúsená a bojmi zocelená armáda sa objavi-
la na ázijskej strane Bospora najneskôr do polovice júna 626.¹¹ Peržania sa zrejme utáborili
v priestore vymedzenom mestami Chalkedon a Chrysopolis¹² až ku Kekonionu (Banikioi).¹³

Prienik Šahrvaraza k bezprostrednému okoliu hlavného mesta mal bezpochyby prinú-
tiť cisára Herakleia, aby zanechal svoje ofenzívne plány v prebiehajúcej vojne s Perziou.
Niektoré indície pritom naznačujú, že Peržania i Avari svoje pohyby navzájom koordinovali
podľa vopred dohodnutého plánu.¹⁴

Počas tejto doby sa kagan neúspešne pokúsil vyjednávať s regentskou radou, ktorá zastu-
povala cisára Herakleia v jeho neprítomnosti.¹⁵ Svoj tlak uplatňoval tradičnými prostried-
kami – vyslaním predsunutých rýchlych jazdeckých oddielov, ktoré šíрили teror a paniku
v tráckom zázemí byzantskej metropoly.¹⁶ Avarský predvoj prinútil zvyšné byzantské oddie-
ly stiahnuť sa z pásma Dlhých hradieb,¹⁷ ktoré chránili bezprostredné zázemie Konštantí-

procesom so štyrmi hlavnými etapami avarských a slovanských nájzdov datovaných do obdobia rokov 576 –
586, 593 – 598, 602 – 604 a 614 – 626. V tejto súvislosti pozri: MADGEARU, A.: *The Province of Scythia and
the Avaro-Slavic Invasion (576 – 626)*, Balkan Studies, 37, 1996, 1, s. 35-61; tenže: *The Downfall of the Lower
Danubian Late Roman Frontier*, Revue Roumaine d'Histoire, 36, 1997, 3-4, s. 315-336; tenže: *The End of Town-
Life in Scythia Minor*, *Oxford Journal of Archaeology* 20, 2001, 2, s. 207-217. Pozri tiež POULTER, A.: *The
End of Scythia Minor: The Archeological Evidence*. In: *Byzantium and the Classical Tradition*, ed. M. Mullett
and R. Scott, Birmingham 1981, s. 198-204.

10 HOWARD-JOHNSTON, J.: *Siege*, s. 137.

11 STRATOS, A. N.: *Byzantium in the Seventh Century I*, Amsterdam 1968, s. 176; HOWARD-JOHNSTON, J.:
Siege, s. 132-133; TSANGADAS, B.: *Fortifications*, s. 258, pozn. 147.

12 Chalkedon sa nachádzal na mieste dnešného tureckého Kadıköy, na ázijskom brehu Bospora. Lokalizácia
Chrysopola zodpovedá dnešnému istanbulskému Üsküdaru. K obom mestám JANIN, R.: *Constantinople by-
zantine. Développement urbain et répertoire topographique*. Paris 1964, s. 493-495.

13 MORDTMANN, A.: *Avaren*, s. 13.

14 V tejto súvislosti pozri najmä STRATOS, A.: *Byzantium*, s. 374-375; SZÁDECZKY-KARDOSS, S.: *Persisch-
Awarische Beziehungen und Zusammenwirken vor und während der Belagerung von Byzanz im Jahre 626*. In:
Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe in 6.-7. Jh, hrsg. Cs. Bálint. (=Varia Archaeologica Hungarica
IX) Budapest 2000, s. 313-312. Podľa iných však išlo o púhe dodatočné skordinovanie samostatných operácií
Peržanov a Avarov, z ktorých každá sledovala spočiatku rozdielne vojensko-taktické ciele. Pozri HOWARD-
JOHNSTON, J.: *Siege*, s. 133.

15 *Chronicon paschale*, ed. L. Dindorf, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Bonn, 1832, s. 718,4 – 719,4.
K týmto jednaniam pozri najmä SPECK, P.: *Die Interpretation des Bellum Avaricum und der Kater Meclen-
pš*. In: *Poikila byzantina* 6, Bonn 1987, s. 371-402.

16 *Chronicon paschale*, s. 717. Vysielanie predsunutých rýchlych jazdných oddielov patrilo k tradičným spôso-
bom avarskej vojenskej taktiky. Pozri THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* VI.4,6, ed. C. de Boor, The-
ophylacti Simocattae historiae, Leipzig 1887; MSD II, 2, 198 – 199. V tejto súvislosti tiež McCOTTER, S. E.
J.: *The Strategy and Tactic of Siege Warfare in the Early Byzantine Period: from Constantine to Heraclius*. Ph.D.
diss. Queen's University, Belfast 1996, s. 208.

17 Severovýchodný okraj tohto 45-kilometrového obranného pásu sa nachádzal 65 kilometrov západne
dnešného Istanbulu a tiahol sa od pobrežia Čierneho mora juhovýchodným smerom k Marmanskému mo-
ru. Úloha tejto fortifikácie spočívala v ochrane úrodného tráckeho predpolia a bohatých predmestí Konštan-
tinopolu. PROKOPIOS, *De aedificis* IV, 9, 3-4, ed. G. Wirth, Leipzig 1964. K datovaniu výstavby Veľkej hrad-
by pozri: WHITBY, M.: *The Long Walls of Constantinople*, *Byzantion* 55, 1985, s. 560-583. Sumárne k štruktú-
re a systému obrany Dlhých hradieb pozri CROW, J. G.: *The Long Walls of Thrace*. In: *Constantinople and its
Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed.
C. Mango and G. Dagron, *Variorum* 1995, s. 109-124.

nopola. Byzantská jazda sa uchýlila pod ochranu mestských hradieb, a s ňou aj početné zástupy obyvateľstva z predmestí.¹⁸ Avari sa utáborili na predmestí pri Melantias, vzdialenom osemnásť alebo devätnásť rímskych míľ od mesta na trase Via Egnatia.¹⁹ Z času na čas podnikali predsunuté oddiely výpady až k bezprostrednému okoliu mesta, kde sa snažili zabráňovať obyvateľom v žatevných prácach.²⁰ Približne tisíccka avarských jazdcov sa premiestnila ku konštantínopolskému predmestiu Sykae (dnes istanbulská časť Galata).²¹ V jednej z najužších častí Bosporu Avari dali vedieť o svojej prítomnosti Peržanom prostredníctvom svetelných signálov.²²

29. júla dorazili ku Konštantínopolu hlavné sily Avarov, ktoré sa ešte v ten istý deň predviedli v plnej sile obrancom byzantskej metropoly.²³ Avari sa utáborili po celej dĺžke suchozemských theodosiánskych hradieb, teda v priestore dlhom zhruba 5,7 km.²⁴

Hoci byzantské pramene – menovite *Strategikon Maurikia*²⁵ – výslovne konštatujú, že Avari (podobne ako iní nomádi) nezvyknú táboriť pod ochranou opevnení alebo zákopmi, indície svedčia skôr o opaku tohto tvrdenia. Súdobý prameň (*Chronicon paschale*) potvrdzuje existenciu valu pozdĺž avarského tábora. Rovnako tak je preukázaná aj existencia palisády, ktorá mala obliehajúcich chrániť pred potenciálnymi výpadmi z mesta.²⁶ Ako ochrana pred možnými protiútokmi sa v inom súdobom prameni (homília pripísaná Theodorovi Synkellovi) spomínajú takzvané tribolia.²⁷ Mohlo ísť buď o železných „ježkov“ s vyčnievajúcimi ostňami, ktoré mali zastaviť protiútoky jazdy, alebo o drevené bariéry v tvare trojnožiek, ktorých funkcia spočívala v ochrane pred valiacimi sa ťažkými objektmi vysielanými obrancami z hradieb.²⁸ Rétoricky ladený kontext prameňa neumožňuje jednoznačné závery. Vzhľadom na to, že tribolia sa spomínajú v súvislosti s pálením drevených avarských obliehacích zariadení po skončení obliehania, do úvahy prichádza aj druhá zo spomenutých možností.

Inú formu ochrany avarského tábora predstavovala vozová hradba.²⁹ Spontánne použitie vozov v kruhovej formácii počas náhleho útoku spomína u Avarov už byzantský historik Theofylaktos Simokattes pri opise byzantsko-avarsko-slovanských stretov na dolnom

18 *Chronicon paschale*, s. 717,2-10.

19 HOWARD-JOHNSTON, J.: *Siege*, s. 138.

20 *Chronicon paschale*, s. 717,11-22.

21 Tamže, s. 717,22 – 718,2.

22 *Chronicon paschale*, s. 718,2-4; THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, ed. L. Sternbach, *Analecta Avarica. Rozprawy akademii umiejętności. Wydział filologiczny. Serya II. Tom XV. Cracoviae 1900*, s. 304,31-35.

23 *Chronicon paschale*, s. 719,4-7; THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 305,21-28.

24 HOWARD-JOHNSTON, J.: *Siege*, s. 139.

25 Mauricii *Strategicon*, XI.2, s. 362. Pozri tiež McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 207.

26 *Chronicon paschale*, 725,2; 725,4; 725,1.

27 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 312,12.

28 V skúmanom období patrili železní ježkovia k štandardnej výbave byzantskej armády. Pozri Mauricii *Strategicon*, IV.3.35-36; XII.B.6,6-8. O druhom type tribolií sa zmieňuje byzantský vojenský manuál z 10. storočia. Pozri ANONYMUS BYZANTINUS, *Parangelmata poliorcetica* II,5, ed. D. F. Sullivan, *Siegecraft. Two Tenth-Century Instructional Manuals by „Heron of Byzantium“*, (= *Dumbarton Oaks Studies* 36), Washington D. C., 2000; porovnaj tiež komentár na s. 160.

29 Už rímsky autor Flavius Vegetius vo svojej vojenskej príručke (koniec 4. storočia) hovorí o tom, že všetci barbari používajú vozy v kruhovej formácii. Pozri VEGETIUS, *Epitome rei militaris* III.10, latinský text www.theatinlibrary.com/vegetius.html. Ammianus Marcellinus sa zasa zmieňuje o použití vozovej hradby zo strany nomádskych Alanov, ktorých neskôr Avari využili ako prostredníkov pri svojich prvých kontaktoch s Byzanciou. Pozri AMMIANUS MARCELLINUS, XXXI.2.18, ed. J. Češka, *Ammianus Marcellinus, Dějiny Římské říše za soumraku antiky*. Praha 2002. V tejto súvislosti pozri tiež: McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 207-208.

Dunaji počas vlády cisára Maurikia (582 – 602). Podľa Simokattu tento zvyk praktizovali nielen Avari,³⁰ ale aj dolnodunajskí Slovania.³¹ Aj počas obliehania Konštantínopola tvorili vozy súčasť výbavy avarského vojska,³² z čoho možno predpokladať ich využitie v systéme obrany tábora. Je tiež možné, že Avari a pridružené etniká mali viacero táborov s veľkým množstvom jazdeckých hliadok, ktoré posilňovali blokádu mesta.³³

Elitná časť avarského vojska sa rozložila v údolí medzi šiestym a siedmym pahorkom mesta, cez ktoré pretekala riečka Lykos. V byzantských prameňoch sa táto časť suchozemských theodosiánskych hradieb označovala ako Mesoteichion (stredný úsek hradieb).³⁴ Svoj hlavný nápor Avari sústredili v zhruba kilometrovom úseku Mesoteichia vymedzenom bránami Polyandrión³⁵ a Pempton.³⁶ Rozmiestnenie hlavných avarských síl nebolo náhodné, pretože tento úsek predstavoval achilovú pätu obrany Konštantínopola. Zmienené riečište si totiž v tomto mieste vyžiadalo zníženie línie hradieb pre klesajúci a opätovne stúpajúci terén, v dôsledku čoho sa obrancovia mesta ocitli pod úrovňou obliehajúcich.³⁷ Z protihľých pahorkov mal avarský kagan navyše dostatočný prehľad na dianie po celej dĺžke hradieb, vrátane strategického zálivu Zlatého rohu.³⁸ Centrálna časť tohto úseku opevnenia (brána sv. Romana³⁹) navyše predstavovala akýsi symbolický kľúč od mesta. Jej prípadné obsadenie ponúkalo protivníkovi hlavnú ulicu, po ktorej sa mohol po chrbte prvých šiestich pahorkov Konštantínopola bez problémov zmocniť centrálnej časti mesta.⁴⁰

II. ŠTRUKTÚRA AVARSKÉHO VOJSKA

Termín avarské vojsko v širšom význame vzťahujeme na všetky oddiely pod vedením kagana.⁴¹ V užšom zmysle pod ním chápeme vojenské kontingenty Avarov rozpoznateľné podľa typu výzbroje, spôsobu odievania a úpravy zovňajšku.

Celková organizácia vojska počas výpravy proti Konštantínopolu vychádzala akiste z tradičných nomádskych schém, kde najmenšie časti predstavovali skupiny od 5 – 10 mužov

30 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* VII.11.7. Podľa Simokattu Avari postavili improvizovanú vozovú hradbu pred mestom Singidunum ako ochranu pred útokom byzantských oddielov, ktoré sa plavili po Dunaji.

31 Počas plienenia byzantských provincií sa skupina asi 600 Slovanov stretla v boji s byzantskými oddielmi. Počas tohto útoku Slovania spojili vozy naložené korisťou do kruhovej formácie, za ktorú umiestnili svoje ženy a deti. Pozri: THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, VII.2,2-7.

32 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 306,17; 312,33.

33 McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 210.

34 Išlo o priestor, ktorý vymedzovali brány Rhegium a Pempton.

35 V systéme suchozemských fortifikácií Konštantínopola (theodosiánskych hradieb) sa striedali civilné s vojenskými bránami. Názov Pempton sa používal na označenie piatej vojenskej brány, ktorá zvykne byť najnovšie lokalizovaná do údolia rieky Lykos, severne od brány sv. Romana. (TSANGADAS, B.: *Fortifications*, s. 90- 91.

36 Brána v centrálnej časti hradieb (dnešná Yeni Mevlevihane Kapısı), lokalizovaná južne od brány sv. Romana, blízko vrcholku siedmeho pahorku, stotožnená so štvrtou vojenskou bránou. TSANGADAS, B.: *Fortifications*, s. 90-91.

37 Tamže, s. 19.

38 HOWARD-JOHNSTON, J. D.: *Siege*, s. 139.

39 Známa pod dnešným názvom Topkapı. K lokalizácii pozri JANIN, R.: *Constantinople*, s. 280.

40 MORDTMANN, A.: *Avaren*, s. 15.

41 HURBANIČ, M.: *Obliehanie Konštantínopola roku 626 v byzantskej historiografii I*. História a legenda avarského útoku na Konštantínopol roku 626 v Chronografii Theofana Homologéta, Byzantinoslovaca I, 2006, s. 53. Termín Avari sa v písomných prameňoch mohol podľa W. Pohla vzťahovať na rôzne skupiny obyvateľstva: 1) podľa kultúrnych kritérií sa pod ním chápali osoby spojené tradíciou a spôsobom odievania; 2) v politickom zmysle všetci príslušníci kaganátu; 3) v sociálnom zasa najvyššia kasta nomádskej jazdeckej elity. Pozri POHL, W.: *Avaren*, s. 216.

a najväčšiu tumeny, oddiely po 10 000 bojovníkoch.⁴² Význam a dôležitosť jednotlivých segmentov boli odstupňované na základe politických a sociálnych pomerov v kaganáte.⁴³ Najvyššie z tohto pohľadu stáli klany a kmene, ktoré boli v príbuzenskom vzťahu k osobe kagana a jeho najbližšiemu okoliu. O niečo nižšie stáli nomádske skupiny, ktoré sa v priebehu existencie kaganátu dobrovoľne pripojili k Avarom.⁴⁴ Tieto zoskupenia mali podľa názoru zainteresovaných štátov pomocných oddielov na rozdiel od tretej kategórie tzv. „podrobených etník“, medzi ktoré je radená najmä časť Slovanov, ako aj zvyšky Gepidov a Longobardov, ktorí zostali v Panónii po roku 568.⁴⁵

AVARSKÉ VOJSKO POČAS OBLIEHANIA KONŠTANTÍNOPOLA

Podobne, ako pri predchádzajúcich výpravách, aj tentoraz tvorila hlavnú údernú silu kagana opancierovaná jazda. Podľa druhu výzbroje a panciera sa táto zložka radí k stredoázijsko-perzskému typu.⁴⁶ Na základe materiálnej výbavy hrobov neboli avarskí ťažkooodenci homogénnou, ale vnútorne segmentovanou skupinou členenou podľa hodností.⁴⁷

Z písomných prameňov blízkych obliehaniu z roku 626 existenciu takejto opancierovanej jazdy potvrdzujú *Miracula Sancti Demetrii* (ďalej MSD), a to počas spojeného avarsko-slovanského útoku na Solún datovaného do roku 618.⁴⁸ Predvoj, ktorý avarský kagan poslal tajne proti mestu, charakterizuje autor textu ako „vybranú jazdu pokrytú železom“.⁴⁹ Existenciu ochranného panciera u Avarov potvrdzuje aj Maurikiov *Strategikon*. Jeho zostavovateľ použil pri opise avarskej výzbroje termín *zaba*, teda pojem, ktorý sa v byzantských prameňoch objavuje v relatívne krátkom období medzi 6. a 7. storočím.⁵⁰ Ide o slovo, ktoré do Byzancie preniklo z Perzie; *zaba* označovala krúžkové brnenie perzskej ťažkej jazdy.⁵¹ V prípade Avarov existenciu zvyškových čiatočiek krúžkového panciera potvrdzujú sporadické nálezy, ktoré boli nájdené v ženských a detských hroboch najmä z mladšieho obdobia kaganátu.⁵²

42 SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien zur Schicht der Waffenträger des Awarentums im Karpatenbecken II*, *Acta Archaeologica Scientarium Hungaricae*, 46, 1994, s. 232.

43 K tomuto problému pozri PRITSAK, O.: *Stammesnamen und Titulaturen der Altaischen Völker*. *Ural-altaische Jahrbücher*, 24, 1952, s. 52-53.

44 GÖCKENJAN, H.: *Die Landnahme der Awaren aus historischer Sicht*. In: *Ausgewählte Probleme europäischer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters*. Methodische Grundlagendiskussion im Grenzbereich zwischen Archäologie und Geschichte. *Vorträge und Forschungen* 41, 1993, s. 298.

45 SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien II*, s. 248-249.

46 BÓNA, I.: *Die Geschichte der Awaren im Lichte der archäologischen Quellen*. *Settimano di studio del Centro Italiano*, 35, 1988, s. 451. Pozri tiež HUSÁR, M.: *Ikonografické doklady jazdcov s kopijami a oštepami z územia avarskeho kaganátu*. In: *Studia historica Nitrensia* 12, 2005, s. 38.

47 SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien zur Schicht der Waffenträger des Awarentums im Karpatenbecken I*, *Acta Archaeologica Scientarium Hungaricae*, 45, 1993, s. 209.

48 K datovaniu pozri BARIŠIĆ, F.: *Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvor*. Beograd 1953, s. 100; DITTEN, H.: *Zur Bedeutung der Einwanderung der Slawen*. In: *Byzanz im 7. Jahrhundert*. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus, ed. F. Winkelmann, H. Kopstein, H. Ditten, Berlin, 1978, s. 98; LEMERLE, P.: *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*. T. II: *Commentaire*. Paris 1981, s. 91-94, 99-103; CURTA, F.: *Making of the Slavs*. *History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500 – 700*, Cambridge 2001, s. 108.

49 MSD II, 2, 198.

50 KOLIAS, T. G.: *Byzantinische Waffen*. Wien 1988, s. 37.

51 Tamže, s. 38. K výzbroju tejto zložky perzskej armády pozri: BIVAR, A. D. H.: *Cavalry Equipment and Tactics on the Euphrates Frontier*. *Dumbarton Oaks Papers*, 26, 1972, s. 273 a ďalej.

52 Pozri SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien I*, s. 208; ZÁBOJNÍK, J.: *Slovensko a avarský kaganát*. Bratislava 2004, s. 47; tiež: BÓNA, I.: *Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár*. In: *Acta Archaeologica Scientarium Hungaricae*, 32, 1980, s. 42-46.

Avarských jazdných ťažkoodencov chránil pancier krúžkového, resp. lamelového typu.⁵³ Pre náročnosť výroby i cenu sa z neho zachovali iba symbolické čiastočky.⁵⁴ Avarský pancier – nielen jazdcov, ale aj ich koní – sa neskôr stal súčasťou výbavy byzantských a perzských armád.⁵⁵ O výzbroji avarskej ťažkej jazdy podáva najlepšie svedectvo Maurikiov *Strategikon*:

[Avari] sú vyzbrojení pancierom, (hoplizontai de zabais) mečom, lukom a kopijou, kvôli čomu si veľké množstvo z nich berie do boja dve zbrane, takže na chrbte nesú kopiju a v rukách držia luk, a oboje používajú podľa potreby. Nielen oni nosia zbrane, aj kone najprednejších sú na prednej časti chránené železom alebo plstou. Sú dobre cvičení v strelbe z luku na koni.⁵⁶

Z textu jednoznačne vyplýva, že jeho autor mal pod avarským vojskom primárne na mysli ťažkú jazdu, čo nepriamo potvrdzuje jej dôležitosť v štruktúre ozbrojených síl kaganátu.

Počas útoku z roku 626 to bola zrejme táto elitná časť, ktorá v prvý deň obliehania (29. júla) najviac upútala konštantínopolské obyvateľstvo svojou demonštratívnu prehlídkou sily. Podľa homílie Theodora Synkella boli „všetci odetí do pancierov, hlavy mali pokryté prilbicami, nesúc rôzne bojové zbrane“⁵⁷. K takýmto zbraniam – ako už konštatuje aj autor *Strategikonu* – patrila kopija/oštep,⁵⁸ meč⁵⁹ a najmä kompozitný reflexný luk vyhotovený z viacerých materiálov, predovšetkým rôznych druhov dreva, parohoviny, zvieracích šliach a rôznych lepidiel.⁶⁰

Ťažká jazda sa nachádzala počas obliehania v bezprostrednom okolí kagana. Táto skupina mohla predstavovať kaganovu osobnú gardu, doplnenú ďalšími elitnými oddielmi. Počas ôsmeho dňa obliehania (utorok 5. augusta) sa uvádza, že kagan odcváľal „so všetkými vybranými jazdcami pokrytými pancierom“, a ukázal sa perzským oddielom stojacim na druhej strane Bosporu.⁶¹ Títo „pancier nosiaci jazdci“ sa pohybovali v okolí avarského vodcu aj počas záverečného dňa obliehania.⁶²

53 ZÁBOJNÍK, J.: *Slovensko a avarský kaganát*, s. 45. Niektoré takéto panciere vážili až 10 kg a skladali sa z až 3 000 malých plátok. Pozri: SZYMAŃSKI, W. – DĄBROWSKA, E.: *Awarzy – Węgrzy*, Wrocław 1979, s. 85.

54 Podľa výbavy hrobov je zrejme, že Avari neboli pochovávaní v úplnej vojenskej výzbroji. Pozri SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien I*, s. 206; POHL, W.: *Awaren*, s. 173. Najznámejší ikonografický doklad jazdného ťažkoodenca dokladá krčah z depotu v Nagyszentmiklós/Sinnicolau Mare. Jazdec má s najväčšou pravdepodobnosťou na sebe brnenie krúžkového typu a chrániče predlaktia a náholenníkov. Sumárne k nálezu pozri LÁSZLÓ, G. – RÁCZ, I.: *Der Goldschatz von Nagyszentmiklós*. Budapest-Wien-München 1977; tiež HUSÁR, M.: *Ikonografické doklady jazdcov*, s. 30-31.

55 HALDON, J. F.: *Some Aspects of Byzantine Military Technology from the Sixth to the Tenth Centuries*, *Byzantine and Modern Greek Studies* 1, 1975, s. 15 a 22.

56 *Mauricii Strategicon*, XI.2,24-30.

57 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 305, 23-24.

58 K jednotlivým nálezom pozri SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien I*, s. 186-192. Sumárne k typológii bodných zbraní kaganátu ZÁBOJNÍK, J.: *Slovensko a avarský kaganát*, s. 49.

59 K jednotlivým nálezom SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien I*, s. 176-186; k typológii mečov ZÁBOJNÍK, J.: *Slovensko a avarský kaganát*, s. 47.

60 Oproti bežnému luku s dostrelom okolo 80 m mohol reflexný luk zasiahnuť svoj cieľ až na vzdialenosť 400 m. Pozri KOVAČEVIĆ, J.: *Avarski kaganat*, Beograd 1977, s. 116. S pomocou strmeňa mohol jazdec v prudkom cvale vystreliť dopredu alebo dozađu až 20 šípov za minútu. POHL, W.: *Awaren*, s. 170. Sumárne k jednotlivým nálezom SZENTPÉTERI, J.: *Archäologische Studien I*, s. 196-205; k využitiu reflexného luku pozri: BRACHER, A.: *Der Reflexbogen als Beispiel gentiler Bewaffnung*. In: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern I. Berichte des Symposiums der Kommission für Frühmittelalterforschung*, 27. bis 30. Oktober 1986 Stift, Zwettl, Niederösterreich, ed. H. Wolfram – W. Pohl (= *Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse*, 201), Wien 1990, s. 137-146; k technológii výroby a spôsobu strelby KOSDI, Š.: *Výbava lukostrelca v nálezoch pohrebísk obdobia Avarského kaganátu na území Slovenska*. In: *Studia historica Nitrensia* 7, 1998, s. 11-33.

61 THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione Constantinopolis*, 308,16-17.

62 Tamže, s. 312,3.

Z dôvodu celkových nákladov na výzbroj nepredstavovali elitní jazdní ťažkoodenci najpočetnejšiu zložku avarského vojska. Väčšina jazdných oddielov kaganátu sa preto skôr skladala z ľahkej jazdy, ktorej príslušníci pochádzali z menej majetnejších vrstiev. Jej výzbroj pozostávala z vyššie menovaných komponentov, resp. len niektorých z nich.⁶³

II. 2. SLOVANIA

Podľa primárnych i neskorších prameňov sa zdá, že Slovania tvorili najpočetnejšiu časť kaganovho vojska. Slovanské oddiely patrili k pomocným zložkám, ktorým boli podľa zaužívaných zvyklostí nomádskeho spôsobu boja pridelované tie najnáročnejšie a najnebezpečnejšie úlohy. Časť z nich tvorila prvú líniu hlavného avarského náporu v strednej časti theodosiánskych hradieb.⁶⁴ Ďalšie (podľa prameňov výlučne slovanské) oddiely boli rozostavené na zvyšných úsekoch suchozemských hradieb mesta.⁶⁵ Okrem toho iná početná časť Slovanov viedla námorné operácie v zálive Zlatého rohu.

II. 2. 1. VONKAJŠÍ ALEBO VNÚTORNÍ SLOVANIA?

Súdobé pramene k obliehaniu nehovoria nič o proveniencii Slovanov, ani o ich politickom štatúte. Z neskorších prameňov sa istá výpovedná hodnota pripisuje kronikám Theofana Homologeta (*Confessor*) a patriarchu Nikefora. Podľa prvej z nich perzský kráľ Chosroes poslal generála Šahrvaraza ku Konštantínopolu, „aby dohodol spojenectvo Hunov zo Západu (ktorých nazývajú Avarmi) s Bulharmi, Slovanmi a Gepídmí, aby postúpili proti mestu a obľahli ho“.⁶⁶ Theofanes použil na vyjadrenie vzťahu spojenectva termín *symfōnēsas* (z gr. symfōneō, súzvučím, súhlasom potvrdzujem). Túto zmienku niektorí považujú za doklad diferencovaných vzťahov v avarskom kaganáte a prilahlých oblastiach – v opačnom prípade by totiž Peržanom stačilo dohodnúť spojenectvo priamo s avarským kaganom.⁶⁷

V druhej z oboch menovaných kroník – Breviariu patriarchu Nikefora z 9. storočia sa spomína množstvo Slovanov, ktorých Avari „využili v spoločnom boji“.⁶⁸ Niektorí však termín *symmachia*, použitý Nikeforom, neprekladajú ako „spoločný boj“, ale ako spojenectvo, pričom celú frázu interpretujú v zmysle rovnocenného vzťahu Avarov a Slovanov.⁶⁹

Podľa väčšiny bádateľov sa však útoku na Konštantínopol mali zúčastniť dve kategórie Slovanov: 1) vnútorní, pochádzajúci priamo z kaganátu, 2) vonkajší so štatútom spojencov avarského kagana.⁷⁰

Horeuvedené izolované zmienky sporného charakteru nemôžu náležite charakterizovať

63 BÓNA, I.: *Geschichte der Awaren*, s. 451; tiež POHL, W.: *Awaren*, s. 173.

64 *Chronicon paschale* s. 719,12-14.

65 Tamže, 719,11-12.

66 THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, ed. C. de Boor, *Theophanis chronographia*, vol. 1. Leipzig, 1883 s. 315,8-11.

67 LITAVRIN, G. G.: *Feofan Ispovednik*. In: *Svod drevnejšich pismennych izvestij o slavjanach II (VII – IX vv.)*, ed. S. A. Ivanov, G. G. Litavrin, V. K. Ronin, Moskva, 1995, s. 310.

68 NIKEFOROS, *Breviarium* (V) c. 13,20, ed. C. Mango, *Nikephoros Patriarch of Constantinople, Short History. Text, Translation, and Commentary*, Washington D. C., 1990.

69 LITAVRIN, G. G.: *Patriarch Nikifor*. In: *Svod drevnejšich pismennych izvestij o slavjanach II (VII – IX vv.)*, ed. S. A. Ivanov, G. G. Litavrin, V. K. Ronin, Moskva, 1995, s. 236.

70 STANOJEVIĆ, S.: *Vizantija i Srbi II*. Novi Sad 1906, s. 24. Podľa S. Stanojevića sa obliehania zúčastnili od Avarov nezávislí Slovania, ktorí ku Konštantínopolu priplávali na monoxyloch z dolného toku Dunaja po Čiernom mori. Bádateľ v tejto súvislosti však nevyklučuje ani účasť podrobených Slovanov z Panónie.

zložitost avarsko-slovanských vzťahov počas obliehania Konštantínopola. Čo sa proveniencie Slovanov týka, do úvahy v spomínanom období prichádzajú prinajmenšom tri, resp. štyri oblasti. Na prvom mieste je treba spomenúť územie Panónie, na ktorom sa rozkladalo centrum avarského kaganátu. Ak zainteresovaní bádatelia interpretujú pramenné zmienky naznačujúce podriadenosť Slovanov voči Avarom, majú (čo sa pôvodu týchto Slovanov týka) na mysli práve túto oblasť.⁷¹

Zložitejšie je to už s dokazovaním existencie Slovanov v Panónii podľa nálezov materiálnej kultúry. Z ojedinelých a málopočetných hmotných svedectiev sa dajú len ťažko robiť závery o etnickej príslušnosti celých spoločenstiev.⁷² Kultúrna neuchopiteľnosť a politická nečinnosť panónskych Slovanov⁷³ mohla okrem iného súvisieť s ich „avarizáciou“ po príchode do Karpatskej kotliny.⁷⁴ Pri pátraní po pôvode pramenne jasne definovaných Slovanov, ktorí tvorili súčasť avarského vojska počas obliehania z roku 626, je potrebné upriamiť pozornosť skôr na okrajové oblasti východnej hraničnej zóny kaganátu.⁷⁵

Ešte problematickejšou sa javí účasť dolnodunajských Slovanov na výprave proti Konštantínopolu. Práve títo „vonkajší“ Slovania sa totiž zvyknú označovať za spojencov avarského kagana.

Hoci oblasť dnešnej Valašskej nížiny medzi Transylvánskymi Alpami a Dunajom patrila k záujmovým sféram Avarov, vzťah týchto Slovanov ku kaganátu, ale aj k Byzancii zostával v priebehu 6. storočia ambivalentný.⁷⁶ Avarom sa i napriek snahám pravdepodobne nepodarilo priviesť tamojších Slovanov k trvalejšej závislosti.⁷⁷ Ani nálezy materiálnej kultúry nepodporujú tézu o rozšírení avarskej nadvlády na podunajských Slovanov.⁷⁸ Nedochádzalo tu dokonca ani k ovplyvneniu materiálnej kultúry nomádskymi prvkami.⁷⁹

Kaganát túto oblasť považoval iba za sféru svojho vplyvu, prípadne za potenciálny zdroj

71 V tejto súvislosti porovnaj napr. LABUDA, G.: *Pierwsze państwo słowiańskie*. Państwo Samona, Poznań 1949, s. 178; AVENARIUS, A.: *Die Awaren in Europa*, Bratislava 1974, s. 103.

72 BÓNA, I.: *Ein Vierteljahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn*, Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae 23, 1971, s. 305.

73 POHL, W.: *Awaren*, s. 118.

74 FIEDLER, U.: *Die Slawen im Bulgarenreich und im Awarerkhaganat. Versuch eines Vergleichs*. In: *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis 11. Jahrhundert*. Symposium Nitra, ed. D. Biáleková, J. Zábojník. Bratislava 1996, s. 208.

75 Tamže, s. 209. K najnovšiemu prehľadu archeologicky doložených sídiel ranných Slovanov na území Rumunska pozri: STANCIU, I.: *Die frühen Slawen in der rumänischen archäologischen Forschung*. Kurze kritische Untersuchung. In: *Archeologia o początkach Słowian*, ed. P. Kaczanowski, M. Parczewski, Krakow 2005, s. 567-582. Z písomných prameňov je zrejmé, že Slovania sa od konca 6. storočia stali významnou súčasťou avarského vojska. Počas veľkej byzantskej ofenzívy do centra kaganátu na prelome 6./7. storočia sa armádam pod vedením generála Priska podarilo v niekoľkých bitkách poraziť hlavné sily Avarov. Tieto porážky znamenali ťažko nahraditeľnú stratu ich vojenského a etnického potenciálu. Pozri HAVLÍK, L.: *Slovanská „barbarská kráľovstvá“ 6. století na území Rumunska*. In: *Slovanský přehled*, 60, 1974, 3, s. 186.

76 K problematike vzťahu dolnodunajských Slovanov a Avarov pozri najmä: LABUDA, G.: *Pierwsze państwo*, s. 166-193; AVENARIUS, A.: *Awaren*, s. 85-116; tenže, *Avarské vpády a ochrana byzantských provincií na Balkáne v 7. storočí*. In: *Studia balcanica Bohemoslovaca*, ed. I. Dorovský, R. Pražák, Brno 1970, s. 68-74; HAVLÍK, L.: *Slovanská „barbarská kráľovstvá“*, s. 177-186; tenže, *Osídlení Balkánu Slovany a byzantská historiografie*. In: *Studia balcanica Bohemoslovaca*, ed. I. Dorovský, R. Pražák, Brno 1970, s. 48-56.

77 TYSZKIEWICZ, L. A.: *Problem zależności Słowian od Awarów w VI - VII wieku*, *Balcanica Posnaniensia*. Acta et studia, 4, 1989, s. 97.

78 K tomuto problému pozri najmä RUSU, M.: *Avars, Slavs, Romanic population in the 6th - 8th Centuries*. In: *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Peoples, Bucuresti 1975*, s. 125-153. Pozri tiež HOREDIT, K.: *Das Awarenproblem in Rumänien*. In: *Studijné zvesti*, 16, 1968, s. 103-120; AVENARIUS, A.: *K problematike avarsko-slovanského vzťahu na dolnom Dunaji v 6.-7. stor.* In: *Slovanské štúdie*, 11, 1971, s. 226.

79 AVENARIUS, A.: *K problematike*, s. 232.

koristi.⁸⁰ Práve tieto faktory mohli spôsobiť prienik dolnodunajských Slovanov na byzantské územia a ich následné usadzovanie sa na Balkáne.⁸¹ Navyše, ak pramene 6. storočia hovoria o vojenskej „spolupráci“ Avarov a dolnodunajských Slovanov, išlo vždy o samostatné akcie Slovanov bez priamej vojenskej účasti Avarov, prípadne o akcie, keď sa Slovania sami obracajú na Avarov a kupujú si ich vojenskú podporu.⁸²

Tento viac-menej voľný vzťah sa mohol podľa niektorých zmeniť na počiatku 7. storočia, keď sa Avarom malo podariť uplatniť svoju hegemoniu aj v oblasti dolného Dunaja.⁸³ Aj z tohto dôvodu niektorí pripúšťajú účasť tamojších Slovanov pri obliehaní z roku 626, avšak, paradoxne, len v pozícii subjektov, nie spojencov.⁸⁴ Definitívne zničenie byzantského dolnodunajského systému obrany v prvých dvoch decéniách 7. storočia však ešte nemuselo znamenať automatickú inkorporáciu tamojších Slovanov do štruktúry avarského vojska.

Čo sa samotného obliehania z roku 626 týka, jestvujú prinajmenšom dve indície, ktoré poukazujú na rozdielny štatút Slovanov v rámci avarského vojska. Prvá z nich sa nachádza v Chronicon paschale, ktorá uvádza rozostavenie avarského vojska počas prvých dní obliehania. Zatiaľ čo kagan sa rozložil oproti centrálnej časti hradieb (Mesoteichion), k severnej a južnej časti dal rozostaviť Slovanov. Podľa kroniky sa na tretí deň od začiatku obliehania (31. júla) kagan pustil do boja v centrálnej časti hradieb s prvou líniou ľahkej pechoty (Slovanov) a potom s ťažkoodencami. Na základe tejto informácie niektorí autori odlišujú obe zmienené skupiny Slovanov podľa politického štatútu. Podľa nich slovanské oddiely rozmiestnené v severnej a južnej časti hradieb predstavovali spojenecké oddiely kagana, ktoré nezasiahli do tohto útoku. Naproti tomu prvá línia slovanských ľahkoodencov v centrálnom úseku hradieb je považovaná za priamu súčasť avarského vojska.⁸⁵

Interpretácia tejto ako aj zvyšných pasáží kroniky však takéto jednoznačné delenie neumožňuje. Podľa iného prameňa – homílie Theodora Synkella navyše útok z 31. júla prebiehal po celom úseku hradieb,⁸⁶ sotva teda možno súhlasiť s názorom, že Slovania pri severnom a južnom okraji hradieb sa tejto akcie nezúčastnili.⁸⁷

Druhá zo spomínaných indícií (rovnako uvedená v Chronicon paschale) sa vyskytuje pri opise zmareného generálneho útoku na mesto dňa 7. augusta. Po porážke flotily Slovanov v zálive Zlatého rohu dal kagan ich časť fyzicky zlikvidovať, zjavne pod vplyvom neúspechu celej akcie.⁸⁸ Iná časť Slovanov sa podľa kroniky „zdvihla a odišla“, zrejme otrasená brutálnym zákrokom kagana.⁸⁹

Odlišný spôsob jednanja kagana so Slovanmi je teda niektorými vysvetľovaný v zmysle ich rozdielneho politického štatútu: zatiaľ čo jedni (Slovania na monoxyloch) boli fyzicky trestaní za nevykonanie rozkazu, iní mali právo opustiť avarské vojsko bez strachu z trestu, resp.

80 V tejto súvislosti pozri AVENARIUS, A.: *Awaren*, s. 104-107.

81 WHITBY, M.: *Emperor Maurice*, s. 89 a s. 143-144.

82 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* 1.7.1; MSD, II, 2, 197.

83 WHITBY, M.: *Emperor Maurice*, s. 175, LABUDA, G.: *Pierwsze państwo*, s. 190.

84 BARIŠIĆ, F.: *Siege*, s. 394-395, Podobne aj WALDMÜLLER, L.: *Die ersten Begegnungen der Slaven mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert*. Amsterdam 1976, s. 281. Aj G. Labuda (*Pierwsze państwo*, s. 190) usudzuje, že počiatkom 7. storočia sa Avarom podarilo zjednotiť všetky zadunajské sily proti Byzancii.

85 IVANOV, S. A.: *Paschalnaja chronika*. In: *Svod drevnejšich pismennyh izvestij o slavianach II (VII – IX vv.)*, ed. S. A. Ivanov, G. G. Litavrin, V. K. Ronin, Moskva, 1995, s. 80; tiež CURTA, F.: *Making of the Slavs*, s. 109.

86 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 305, 37-38.

87 Ako sa podľa nášho názoru nesprávne domnieva S. Ivanov (*Paschalnaja chronika*, s. 80).

88 Tamže, s. 724,15-18.

89 Chronicon paschale, s. 724,16-17.

prenasledovania.⁹⁰ Aj tu však kronika umožňuje čiastočne odlišný výklad. Odchod časti Slovanov (a možno aj iných oddielov) mohla spôsobiť celková neprehľadná situácia po zmarení generálneho útoku na mesto spojená s procesom dezintegrácie avarského vojska.⁹¹

Nazdávame sa, že súčasné snahy o jasne uchopiteľnú diferenciáciu Slovanov v avarskom vojsku sú preexponované a skôr zodpovedajú súčasným predstavám než obdobiu byzantsko-avarských vzťahov. Rovnako tak aj delenie Slovanov na vonkajších a vnútorných bolo skôr situačným než jasne definovateľným modelom vzťahu.⁹² Tento situačný aspekt sa prejavil aj počas avarského ťaženia na Konštantínopol. Diferenciácia Slovanov na vonkajších a vnútorných (ak vôbec možno o takomto niečom hovoriť) skončila v momente ich zaradenia do štruktúry avarského vojska. Od tejto chvíle sa všetci Slovania museli podriaďiť rozkazom kagana, ktorý jediný niesol zodpovednosť za osud a výsledok obliehania. Na druhej strane efemérnosť tohto dočasného spojenia dokladá dezintegrácia avarského vojska po zmarenom generálnom útoku na mesto dňa 7. augusta.

II. 2. 2. ÚČASŤ SLOVANOV NA VOJENSKÝCH OPERÁCIÁCH POČAS OBLIEHANIA Z ROKU 626

Podľa súdobých prameňov sa v severnom a južnom sektore konštantínopolských hradieb nachádzali výlučne oddiely Slovanov. V najstrategickejšom mieste z pohľadu útočiacich – oblasti Mesoteichion, tvorili Slovania len prvú líniu útoku.⁹³ Niet pochyb o tom, že šlo o ľahkoodencov, ktorých kronika označuje termínom „nahí Slovania“. Táto informácia v zásade korešponduje so správami starších byzantských autorov (Prokopia a Maurikia), ktorí Slovanov zhodne opisujú ako peších ľahkoodencov vyzbrojených kopijami, mečmi a lukmi.⁹⁴

Aj v prípade útoku na byzantskú metropolu pozostávala slovanská výzbroj z ľahkých štítov, lukov a kopijí,⁹⁵ ako aj základného obliehacieho náčinia, teda rebríkov.⁹⁶ Cieľ tejto prvej línie spočíval v priblížení sa k hradbám a vo vyvíjaní čo najväčšieho tlaku na obrancov. K tomuto im zrejme pomáhali posuvné kryty (korytnačky), ktorých využitie pri obliehaní potvrdzujú všetky dôležité pramene. Útok „nahých“ Slovanov bol vzápätí vystriedaný útokom druhého sledu. O jeho zložení sa doposiaľ vedú diskusie. Dôvodom je správa kroniky, podľa ktorej kagan bojoval „*najprv s pešiakmi nahých Slovanov, v druhom rade s pešiakmi*

90 IVANOV, S.: Paschalnaja chronika, s. 82; CURTA, F.: Making of the Slavs, s. 109.

91 Už Maurikiov Strategikon hodnotí vnútornú labilitu avarského vojska zloženého z množstva rôznorodých častí ako jednu zo vojenských slabín Avarov. Pozri Mauricii Strategicon, XI.2,74-78.

92 POHL, W.: Awaren, s. 115.

93 Chronicon paschale, 719,11-12.

94 Prokopios: Bella, 7.14.25, ed. J. Haury – G. Wirth, Leipzig 1962 – 64; Mauricii Strategicon XI.4.44-50.

95 K základnej výzbroji Slovanov pozri najmä Prokopios: Bella (7.14.25) a Strategikon Maurikia (XI.2). Oba pramene však treba posudzovať z pohľadu doby a kategórie slovanských bojovníkov, ktoré opisujú. Prokopiova správa sa viaže na slovanskú pechotu pôsobiacu vo vojsku generála Belisaria v Itálii. Je teda možné, že historik výzbroj a taktiku týchto vojenských kontingentov automaticky preniesol na všetkých Slovanov. Pozri BENE-DICTY, R.: Prokopios' Berichte über die slavische Vorzeit, Jahrbuch der Österreichischen byzantinistischen Gessellschaft, 14, 1965, s. 73. Strategikon Maurikia svoje informácie o Slovanoch čerpá zasa predovšetkým zo správ byzantských veliteľov, ktorí sa zúčastnili na prelome 6. a 7. storočia bojov s naddunajskými Slovanmi. Sumárne k slovanskej výzbroji najmä NIEDERLE, L.: Rukověť slovanských starožitností II, Praha 1953, s. 394-428. Tento prehľad je však zameraný na väčšie časové obdobie a sprevádzaný pramennými príkladmi, ktoré sa prakticky nevzťahujú k rannému obdobiu etnogenézy Slovanov.

96 Použitie rebríkov sa spomína v MSD pri prvom veľkom útoku Slovanov na Solún v roku 586 (MSD, I, 13, 119), ako aj pri druhom veľkom avarsko-slovanskom útoku z roku 618 (MSD II, 2, 203).

v *pancieroch*.⁹⁷ Mnohí v tejto súvislosti stotožnili druhý sled takisto so Slovanmi,⁹⁸ čo však nie je také jednoznačné, akoby sa na prvý pohľad mohlo zdať. Ako totiž poukázali niektorí bádatelia, stotožnenie druhej línie avarského pešieho vojska so Slovanmi pochádza z nepresného latinského prekladu textu kroniky.⁹⁹ Originálny grécky text *Chronicon paschale* konkretizuje iba účastníkov prvého sledu, čo samozrejme vedie k dohadom o zložení nasledujúcej línie. Druhú líniu ťažkoodencov mohli tvoriť samotní Avari,¹⁰⁰ ale aj ďalšie pridružené etniká, predovšetkým Bulhari. Najpravdepodobnejšou sa javí prvá z možností, ktorá by zodpovedala taktike Avarov opisovanej v tzv. *Fredegarovej kronike*.¹⁰¹

Na rozdiel od útoku prvej línie Slovanov nemáme dostatočné správy o priebehu operácií a výzbroji Slovanov, ktorí útočili na krídlach avarského vojska v južnom a severnom sektore hradiab. Nie je však vylúčené, že ich časť patrila k jazdným oddielom¹⁰² a k posádkam obsluhujúcim početné obliehacie zariadenia.

II. 3. BULHARI

Bulharské oddiely tvorili tretiu významnú súčasť avarského vojska. Zo súdobých prameňov ich dvakrát uvádza očitý svedok útoku Georgios Pisides: v prvom prípade pri enumerácii etník, ktoré sa zúčastnili obliehania,¹⁰³ v druhom počas útoku slovanských monoxylvov ako súčasť ich posádok pri generálnom útoku na mesto.¹⁰⁴

Pramenne je bulharský vplyv v kaganáte preukázateľne doložený až od 90. rokov 6. storočia.¹⁰⁵ Bulhari sa ako vojenská súčasť avarskej konfederácie po prvýkrát spomínajú až počas vojenského ťaženia byzantského veliteľa a brata cisára Maurikia Petra proti Slovanom na dolnom Dunaji.¹⁰⁶ Kedy a za akých okolností sa bulharské kontingenty stali súčasťou avarského vojska ostáva nevyriešeným problémom. Svoju úlohu tu zohráva predovšetkým flexibilita etnogenézy v nomádskom prostredí, v ktorej sú kvázi etnické pomenovania často iba púhymi súhrnnými označeniami, ktoré zastrešujú etnicky heterogénne skupiny. Toto konštatovanie mohlo platiť aj pre skupiny bojovníkov nesúcich označenie Bulhar. Rozšírenosť

97 *Chronicon paschale*, s. 719,12-14.

98 Prehľad staršieho bádania pozri BARIŠIĆ, F.: *Uskršna chronika*. In: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*. Beograd, 1955, s. 147; taktiež POHL, W.: *Awaren*, s. 373-374, pozn. 20.

99 *Chronicon paschale*, s. 719: [Chaganus] plurimum militem statuit in ipsius urbis conspectu, in reliqua vero muri parte Sclavos, ac primam quidem eorum aciem pedestrem nudam, alteram pedestrem loricatam. Porovnaj v tejto súvislosti grécky originál s. 719, 11-14.

100 GRAFENAUER, B.: *Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja južnih Slovanov*. In: *Zgodovinski časopis*, 4, 1950, s. 110; KOLLAUTZ, A. – MIYAKAWA, H.: *Geschichte und Kultur eines Völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes*. Die Jou-Jan der Mongolei und die Awaren in Mitteleuropa I. Die Geschichte, Klagenfurt 1970, s. 240; BARIŠIĆ, F.: *Uskršna chronika*, s. 147.

101 FREDEGAR, *Chronicon*, 48, ed. A. Kusterling. *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, Darmstadt 1982.

102 Jazdecké oddiely u Slovanov potvrdzujú staršie byzantské pramene. Prokopios (Bella, 5.27.1); JÁN Z EFZU (*Historiae Ecclesiasticae VI.26*, ed. R. Payne-Smith, *The Third Part of the Ecclesiastical History of John of Ephesus*, Oxford 1860.) THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, VII 4,11.

103 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. *Poemi. I. Panegirici epici*, *Studia patristica et Byzantina* 7, Ettal 1959, v. 409 – 410.

104 Tamže, v. 197 – 200.

105 V tejto súvislosti: BÓNA, I.: *Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken*. *Turkic-Bulgarian-Hungarian Relations (6th – 11th Centuries)*, *Studia Turco-Hungarica*, 5, 1981, s. 104 a ďalej; POHL, W.: *Awaren*, s. 228.

106 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, VII, 4,1-7. Sumárne k týmto ťaženiam pozri: WHITBY, M.: *Emperor Maurice*, s. 161-165.

a tradícia, ktorá sa viazala s týmto pomenovaním, mohla pôsobiť inšpiratívne aj na iné nomádske zložky v kaganáte.¹⁰⁷

Význam Bulharov vzrastal najmä v záverečnom období avarsko-byzantskej konfrontácie. Je pravdepodobné, že bulharské oddiely sa spolu s Avarmi zúčastnili veľkej ofenzívy proti ríši, ktorá sa odohrala niekedy medzi rokmi 614 – 618. Jej súčasťou bolo aj tridsaťdňové obliehanie Solúna, ku ktorému došlo na podnet samostatne operujúcich Slovanov.¹⁰⁸ O niekoľko rokov neskôr sa Bulhari zúčastnili aj na obliehaní Konštantínopola. Ich účasť akiste nebola zanedbateľná, ako sa snažia poukázať niektorí súčasní bádatelia.¹⁰⁹ Okrem významnej úlohy pri obliehaniach Solúna a Konštantínopola sa Bulhari stali natoľko silným faktorom, že o niekoľko rokov neskôr pretendovali na vedúcu pozíciu v samotnom kaganáte.¹¹⁰ Medzi 9 000 Bulharmi, ktorí sa po neúspešnom pokuse o prevrat hodlali so svojimi ženami a deťmi uchýliť na Západ, sa zrejme nachádzalo mnoho z tých, ktorí sa spolu s Avarmi zúčastnili neúspešného ataku na byzantskú metropolu.

II. 4. GEPIDI

Prítomnosť Gepidov na obliehaní sa dlhodobo javí ako najproblematickejšia, a to najmä preto, že zmienka o ich účasti sa objavuje len v jedinom, navyše značne problematickom prameni z 9. storočia. Ide o Chronografiu Theofana Homologeta, ktorá obsahuje len krátku notíciu o spomínanom útoku, zato však podrobný výpočet etník, ktoré sa na ňom zúčastnili.¹¹¹ Je pritom možné, že pod pomenovaním Huni súdobého autora a zrejme očitého svedka obliehania Georgia Pisida sa skrývali práve Gepidi.¹¹²

Napriek absencii väčšieho počtu písomných správ, niet dôvodu pochybovať o účasti Gepidov na obliehaní. Theofanes, hoci písal s časovým odstupom, zrejme vychádzal zo starších predlôh.¹¹³ Navyše, kontinuita gepidského osídlenia v rámci avarského kaganátu je archeologicky i pramenne doložená po značnú časovú dobu aj po zániku niekdajšej Gepidie.¹¹⁴ Na druhej strane oddiely Gepidov akiste netvorili početnú zložku kaganovho vojska, v opačnom prípade by neunikli pozornosti súdobých autorov.

107 POHL, W.: *Awaren*, s. 227. Čo sa proveniencie týka, väčšina (najmä bulharských) historikov má pritom na mysli centrálnu oblasť kaganátu v Panónii (v tejto súvislosti porovnaj napr. ANGELOV, D.: *Die Entstehung des bulgarischen Volkes*. Berlin 1980, s. 51; BOŽILOV, I. a kol.: *Istorija na srednovekovna Balgaria* (VII – XIV. v) Sofia 1999, s. 69. Iní pripúšťajú, že zmienení Bulhari pochádzali skôr z oblasti dolného Dunaja. SYMONYI, D.: *Die Bulgaren des 5. Jahrhunderts im Karpatenbecken*. In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 10, 1959, s. 240. Politická spätosť bulharských oddielov s Avarmi by skôr nasvedčovala ich rozmiestneniu v rámci užšieho teritória Avarského kaganátu. Pozri HURBANIČ, M.: *Obliehanie Konštantínopola*, s. 71.

108 MSD II, 2, 198; osobitne je účasť Bulharov vyzdvihnutá počas obliehania mesta, tamže, II, 2, 202.

109 BÓNA, I.: *Das erste Auftreten der Bulgaren*, s. 105.

110 FREDEGAR, IV, 72.

111 Výnimku tvorí len kronika Georgia Kedrena z prelomu 11./12. storočia, ktorá však pre dané obdobie doslovne čerpá z jednej z nezachovaných verzií Theofanovej kroniky. GEORGIOS KEDRENOS, *Compendium historiarum*, ed. I. Bekker, Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope, 2 vols., *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Bonn 1838/1839, s. 727.13-14. Autor z výpočtu etník, ktoré sa zúčastnili spolu s Avarmi obliehania Kedrenos, vynechal Bulharov.

112 HURBANIČ, M.: *Obliehanie Konštantínopola*, s. 68-69.

113 Tamže, s. 78.

114 Sumárne k tomuto problému porovnaj BÓNA, I.: *Vierteljahrhundert*, s. 298-301; KISS, A.: *Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken*. In: *Awarenforschungen*, I. Hrsg. F. Daim. Wien 1992, s. 41-50, kde sa nachádza aj prehľad staršieho bádania.

II. 5. POTENCIÁLNI SPOJENCI

II. 5. 1. PERŽANIA

Prítomnosť perzskej armády na ázijskej strane Bosporu zvyšovala psychologický dopad avarského útoku na obrancov byzantskej metropoly. Zároveň ich nútila nasadiť takmer všetky vojenské, ale aj civilné lode na hliadkovanie úžiny. Šahrvarazova armáda pozostávala zo skúsených perzských vojakov, ktorých počet zrejme nepresahoval 15 000.¹¹⁵ Peržania nemohli do obliehania zasiahnuť priamo pre absenciu loďstva. Šahrvarazove sily sa mohli pokúsiť využiť byzantské plavidlá, avšak tie boli pred ich príchodom zrejme odvlčené z ázijského brehu, alebo zničené priamo na mieste. Účasť Peržanov na obliehaní byzantskej metropoly teda závisela od iniciatívy a schopnosti kagana zabezpečiť prepravu cez Bospor. Jednania medzi oboma stranami mohli byť aj napriek neustálej kontrole úžiny byzantskými loďami intenzívnejšie, než prezrádzajú dostupné pramene. K spečateniu dohody medzi Avarmi a Peržanmi došlo až 2. augusta za prítomnosti užasnutých predstaviteľov mesta, ktorých si kagan dal zavolať, aby im výsledok jednaní slávnostne oznámil. Podľa Chronicon paschale sa Peržania zaviazali poskytnúť kaganovi 3 000 mužov, zatiaľ čo Georgios Pisides hovorí o jednom tisíci.¹¹⁶ Byzantské pramene hodnotia toto spojenectvo skôr z psychologického než čisto vojenského hľadiska.¹¹⁷ Napriek tomu sa zamýšľaná účasť Peržanov nedá redukovat iba na tento aspekt. I keď najväčšia sila tradičného protivníka Byzancie vždy spočívala v ťažkej jazde, jej rešpektovanou súčasťou bola aj obliehacia technika.¹¹⁸ Je možné, že kagan žiadal predovšetkým kádre znalé rozličných techník obliehania miest.¹¹⁹ Jeho snahy však vyšli nazmar kvôli byzantským hliadkujúcim lodiam, ktoré potopili veľkú časť slovanských monoxylov i s nalodenými perzskými vojakmi.¹²⁰

III. POČETNOSŤ AVARSKÉHO VOJSKA

Takmer všetky súdobé i neskoršie byzantské pramene unisono zdôrazňujú etnickú heterogénnosť a značnú početnosť avarského vojska. Najtriezvejšie údaje uvádza Chronicon paschale, ktorá však hovorí len o avarskom predvoji o počte 30 000 mužov.¹²¹ Autor poémy *Bellum avaricum* a zrejme očitý svedok obliehania Georgios Pisides sa zmieňuje o „*ôsmych spolu-zhromaždených myriádach*“, čo zodpovedá číslu 80 000 mužov.¹²² V treťom zo súdobých prameňov – homílii pripisovanej Theodorovi Synkellovi sa uvádza, že na jedného obrancu mesta pripadalo „*sto a viac barbarov*“.¹²³

115 Pozri v tejto súvislosti: HOWARD-JOHNSTON, J.: Heraclius' Persian Campaigns and the Revival of the East Roman Empire, 622 – 630. In: *War in History* 6, 1999, 1, s. 1-44.

116 Chronicon paschale, s. 721,15; GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 342.

117 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 307,4-11.

118 K vojenskej výzbroji perzských armád pozri: PIGULEVSKAJA, N. V.: *Vizantija i Iran na rubeže VI i VII vekov*, Moskva, Leningrad, 1946, s. 231-234; BIVAR, A.: *Cavalry Equipment*, s. 273 a ďalej; SCHIPMANN, K.: *Grundzüge der Geschichte des sasanidischen Reiches*, Darmstadt 1990, s. 106-109.

119 Aj Maurikiov Strategikon (XI.1,9-10) vyslovuje rešpekt nad znalosťami obliehania u Peržanov. O ich schopnostiach sa v skúmanom období mal možnosť presvedčiť aj očitý svedok dobytia Jeruzalema z roku 614 Antiochos Strategos (trans. F. Conybare, *English Historical Review*, 25, 1910).

120 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 308,1-2.

121 Chronicon paschale, s. 717,5.

122 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 219.

123 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 305,22-23.

Čo sa teda skutočných počtov týka, sme odkázaní len na údaje z byzantskej strany. Tento fakt nesporne limituje naše poznanie z niekoľkých dôvodov. Najdôležitejším z nich je typický jav numerickej mystifikácie – teda zámerného zveličovania počtu vojakov na súperovej strane, zrejmý najmä zo Synkellovej homílie. Pri takýchto výpovediach treba brať do úvahy typológiu prameňa a jeho ideologický kontext. Ale aj pri značne triezvejších údajoch (Chronicon paschale) mohlo ísť nanajvýš o vojenský odhad, ak, pravda, byzantská strana nebola informovaná o počtoch prostredníctvom svojich špehov. Ale ani takýto údaj nemusel vždy zodpovedať skutočnosti. Strategikon Maurikia upozorňuje byzantských veliteľov na to, že Avarov „*sprevádza veľké množstvo koní, žrebčov a kobýl sčasti určené pre ich obživu, sčasti kvôli tomu, že predstierajú veľké množstvo*“¹²⁴. Autor Strategikonu výslovne konštatuje, že pri odhade počtu Skýtov (Avarov) sa byzantskí velitelia nemôžu spoliehať na údaje špehov, pretože mnohí nevedia presne určiť, či je nepriateľov 20, alebo 30 000 kvôli počtu ich koní.¹²⁵

Ani súdobá historiografia nie je v otázke celkového počtu avarského vojska jednotná. Podľa niektorých sú údaje uvedené v súdobých prameňoch prehnané.¹²⁶ Iní sa s nimi naopak snažia kriticky vyrovnáť: zo starších bádateľov V. Tevjašov odhaduje počet na 60 000,¹²⁷ zatiaľ čo A. Stratos až na 120 – 150 000. Podľa neho mal totiž Pisides pod svojím údajom (80 000) na mysli len vojsko bojujúce pred suchozemskými hradbami, nie však oddiely Slovanov v monoxloch v zálive Zlatého rohu.¹²⁸ Väčšina zainteresovaných historikov však viac-menej akceptuje údaj o 80 000 bojovníkoch.¹²⁹ Táto cifra je síce vzhľadom na údaje o počte armád vtedajšieho sveta závažná, nie však úplne vylúčená.¹³⁰

IV. OBLIEHACIA TECHNIKA

„Vtedy obyvatelia mesta uvideli nevidané množstvo barbarov úplne pokrytých železom a zo všetkých strán postavené katapulty dvíhajúce sa k nebesiam, ktoré presahovali výškou cimburie vnútornej hradby. Jedni pripravovali takzvané korytnačky z pletencov a koží, druhí u brán baranov z ohromných kmeňov a dobre otáčajúcich sa kolies, tretí ozrutné drevené veže presahujúce výškou mestské hradby, na vrchu ktorých boli ozbrojení silní junáci, štvrtí zatĺkali koly, piati prisúvali rebríky na kolesách, šiesti pripravovali zápalné prostriedky.“¹³¹

Tento podrobný výpočet obliehacej techniky Avarov a Slovanov a ďalších pridružených etník sa vzťahuje na veľké obliehanie Solúna, datovaného do roku 618. Veľká časť z tejto

124 *Mauricii Strategicon* XI.2, 32-33.

125 Tamže, IX.5,31-35.

126 TSANGADAS, B.: *Fortifications*, s. 85.

127 TEVJAŠOV, N.: *Osada Konstantinopolja*, s. 231.

128 STRATOS, A.: *Byzantium*, s. 184.

129 GRAFENAUER, B.: *Nekaj vprašanj*, s. 91; BARIŠIČ, F.: *Siège*, s. 391; POHL, W.: *Awaren*, s. 230; HOWARD-JOHNSTON, J.: *Siege*, s. 137; KAEGI, W.: *Heraclius – Emperor of Byzantium*, Cambridge 2003, s. 136.

130 Okolo 60 000 ťažkoobzbrojených jazdcov spomína Menander Protektor v súvislosti s výpravou kagana Bajana proti dolnodunajským Slovanom datovanou rokom 587. Pozri MENANDER PROTEKTOR, *Ex. de leg. gent.* 30, ed. R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, Liverpool 1985. Poľský archeológ W. Szymański odhaduje maximálnu mobilizáciu nomádskej jazdnej elity kaganátu na 50 000 mužov. Pozri: SZYMAŃSKI, W.-DĄBROWSKA, E.: *Awarzy*, s. 81. K otázke početnosti armád obdobia neskorkej antiky pozri McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 42.

131 MSD, II, 2, 203.

techniky bola použitá aj o osem rokov neskôr pri obliehaní Konštantínopola. Súdobé prameňe v tejto súvislosti výslovne spomínajú korytnačky,¹³² katapulty¹³³ a obliehacie veže.¹³⁴

Počas útoku na Konštantínopol boli obliehacie zariadenia zhotovené na mieste z materiálu dovezeného na vozoch. Niektoré z komponentov boli pripravené vopred a následne naložené na vozy, iné zasa Avari získali zo zničených domov na predmestiach byzantskej metropoly.¹³⁵ Ako ťažné zvieratá do záprahov Avari použili byvolov a pravdepodobne aj dvojhrbé ťavy baktrijského typu, ktorých existencia je nepriamo doložená pri predchádzajúcom obliehaní Solúna.¹³⁶

IV. 1. KATAPULTY

Katapulty boli až do vynájdenia strelných zbraní jedným z najtradičnejších prostriedkov, ktoré slúžili k dobývaniu opevnených miest. Avari tieto bojové prostriedky využívali už pred rokom 626, avšak akým spôsobom získali poznatky o ich konštrukcii, nie je celkom objasnené.¹³⁷ Používanie a rozšírenosť katapultov v avarskom vojsku vzrastala od začiatku 7. storočia, kedy sa nomádske kontingenty v bojoch proti Byzancii začali čoraz viac zameriavať na dobre opevnené mestá a pevnosti vo vnútrozemí Balkánu. Na základe analýzy pramenného materiálu je zrejme, že Avari zhotovovali katapulty priamo na mieste z dostupných komponentov.

Určenie presnej typológie týchto zariadení nie je jednoduché. Čo sa terminológie týka, treba vychádzať najmä z údajov v Chronicon paschale, zostavovateľ ktorej mal pred sebou oficiálny záznam o obliehaní mesta.¹³⁸ Aj v homílii pripísanej Theodorovi Synkellovi sa napriek rétorickému obsahu vyskytujú niektoré technické termíny. Naproti tomu Georgios Pisides sa vo svojej poéme *Bellum avaricum* o takýchto zariadeniach nezmieňuje.

Chronicon paschale používa pre katapulty zriedkavý termín petraria.¹³⁹ Tomuto označeniu v byzantských prameňoch najbližšie stojí termín *petrobolos*, čo v doslovnom preklade znamená vrhač kameňov.¹⁴⁰ Okrem toho sa v kronike vyskytuje ešte jeden technický termín, ktorý sa mohol vzťahovať k avarskej artilérii. Išlo o termín manganikon, ktorý sa v byzantských prameňoch objavuje po prvýkrát práve počas obliehania Konštantínopola roku 626. Podľa niektorých toto slovo označovalo baranidlá, ktoré boli zavesené proti hradbám ale-

132 Pod termínom chelónai: Chronicon paschale, s. 719,14-15 a s. 725,3-5. GEORGIOS PISIDES: *Bellum avaricum*, v. 221-222. THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 305,29 a s. 312,32. Z neskorších prameňov pozri NIKEFOROS, *Breviarium* c. 13,15-17.

133 Pod termínom petraria: Chronicon paschale, s. 719,22. Katapulty sa zrejme ukrývajú aj pod termínom manganika, v tejto súvislosti pozri Chronicon paschale, s. 719,15-16; 719,18; 725,1.

134 Pod termínom pyrgokastelloi Chronicon paschale 720,2; 720,7; 725,3-4, THEODOROS SYNKELLOS (*De obsidione Constantinopolis*) hovorí o drevených vežiach (pyrgōn xilinōn), pozri s. 306,14 a s. 312,33). Georgios Pisides poeticky nazýva tieto zariadenia nepravými (falošnými) vežami, pozri: *Bellum avaricum*, v. 222.

135 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 306,15-18, pozri tiež McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 211.

136 KOLLAUTZ, A. – MIYAKAWA, H.: *Geschichte und Kultur II*, s. 24-25, pozn. 41.

137 K rôznym názorom na tento problém najnovšie: KARDARAS, G.: *The Episode of Bousas (586/7) and the Use of Siege Engines by the Avars*, *Byzantinoslavica*, 2005, s. 53-65; DENNIS, G. T.: *Byzantine Heavy Artillery: The Helepolis, Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 39, 1998, s. 101-102.

138 SPECK, P.: *Zufälliges zum Bellum avaricum des Georgios Pisides (= Miscellanea Byzantina Monacensia XXIV)* Munich 1980, s. 62-64.

139 K ďalším použitiam tohto termínu v byzantských prameňoch pozri, DENNIS, G.: *Byzantine Heavy Artillery*, s. 102, pozn. 11.

140 NICOLLE, D.: *Medieval Siege Weapons (2) Byzantium, the Islamic World and India ad 476 – 1526*, Oxford 2003, s. 10.

bo bráne.¹⁴¹ Nazdávame sa, že zostavovateľ kroniky (resp. autor správy o obliehaní) mal pod týmto názvom na mysli skôr špecifický typ katapultov, čomu by nasvedčovalo používanie tohto termínu v neskorších byzantských a arabských prameňoch.¹⁴²

Druhý zo súdobých autorov Theodoros Synkellos zasa používa na označenie avarských zariadení artilérie termín *afetēria organa*, ktorý môže slúžiť na označenie katapultov, ale aj balíst.¹⁴³ Okrem toho sa v homílii vyskytuje aj termín *helepolis*, ktorý v antike označoval obliehacie veže, avšak v byzantskom období sa používal výhradne na pomenovanie katapultov, známych v Európe pod neskorším názvom *trebuchet*.¹⁴⁴ V skúmanom období sa používali dva základne typy tohto zariadenia: ťahový (trakčný) a ťažiskový (protiváhový), ktoré mali svoj pôvod v Číne. Najmohutnejšie typy ťahového *trebuchetu*, ktoré obsluhovala 250-člená posádka, boli schopné vrhnúť kameň vážiaci 57 až 65 kg do vzdialenosti viac ako 75 metrov.¹⁴⁵ Protiváhové *trebuchety* pracujúce na princípe gravitácie predstavovali ešte výkonnejšie zariadenia, ktoré dokázali vrhnúť proti hradbe balvany vážiace 300 kg, podľa niektorých údajov dokonca až s hmotnosťou 900 a 1 200 kg.¹⁴⁶

Jednoduchšie (ťahové) *trebuchety* sa v Európe objavili niekedy na konci 6. storočia, pričom je príznačné, že práve v období avarsko-byzantskej konfrontácie. Ťahový *trebuchet* pozostával z trámu, ktorý sa krútil okolo osi rozdeľujúcej rameno na kratšie a dlhšie. Na konci dlhšieho ramena bola slučka pre vrhaný predmet, zatiaľ čo na opačnom okraji boli pripevnené laná, za ktoré ťahalo osadenstvo katapultu. Podrobný opis tohto typu nám zachoval solúnsky arcibiskup Ján pri opise avarsko-slovanského obliehania Solúna z roku 586:

„Tieto boli štvorhranné so širšími základňami, ktoré sa zužovali smerom nahor. Na vrchole sa nachádzali široké cylindre okuté po okrajoch železom, ku ktorým boli pripevnené kusy dreva podobné trámom veľkého domu. Tieto mali vzadu zavesené praky a spredu pevné povrazy, s pomocou ktorých, po ich natiahnutí nadol na povel, odrazu vyleteli praky nahor. Neprestajne posielali ohromné balvany, takže ani zem nemohla znášať ich údery, tým menej ľudské obydlie. A títo obložili štvorhranné katapulty doskami len z troch strán, aby tí, čo sa nachádzali vnútri neboli ranení strelami z hradieb. Avšak keď jeden z katapultov vzbĺkol od zápalnej strely spolu s doskami, ustúpili, odtiahnuc zariadenia. Na nasledujúci deň opätovne pristavili tie isté katapulty pokryté spolu s doskami, ako sme už hovorili, aj čerstvo zarezanými kožami. Po tom ako ich postavili bližšie k hradbe, vrhali hory a vrchy, strieľajúc do nás. Lebo kto by nazval nejakú inak tieto nevýslovne veľké balvany?“¹⁴⁷

Z uvedeného textu jasne vyplýva, že ide o prvý známy popis katapultu, známeho ako *trebuchet* v prameňoch európskej proveniencie. Zostavovateľom tejto časti MSD bol solúnsky metropolita Ján zo Solúna (605 – 630). Hodnovernosť jeho opisu katapultov zvykne byť niekedy spochybňovaná, a to v tom zmysle, že arcibiskup pri líčení útoku z roku 586 neopisoval vtedajšie zariadenia, ale tie, ktorých svedkom bol on sám počas avarsko-slovanských útokov v prvej polovici 7. storočia.¹⁴⁸ Ak by sme aj pripustili uvedené tvrdenie, nemení to nič

141 STRATOS, A.: *Byzantium*, s. 372-373.

142 McCOTTER, S.: *Byzantines, Avars and the Introduction of the Trebuchet*. www.deremilitari.org/resources/articles/Mccotter1.htm

143 E. A. SOPHOCLES: *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*. Cambridge 1914, s. 285.

144 DENNIS, G.: *Byzantine Heavy Artillery*, s. 103 a ďalej.

145 CHEVEDDEN, P. E. The Invention of the Counterweight Trebuchet: A Study in cultural Diffusion, *Dumbar-ton Oaks Papers* 54, 2000, s. 73-74.

146 CHEVEDDEN, P. E.: *Trebuchet*, s. 76.

147 MSD, I, 14, 151.

148 WHITBY, M.: *Emperor Maurice*, s. 118; McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 128.

na fakte, že trakčné trebuchety sa najneskôr od prvej polovice 7. storočia stali súčasťou avarskej obliehacej výzbroje, a že ich Avari použili aj počas obliehania Konštantínopola. Oproti iným zariadeniam artilérie sa trebuchety vyznačovali jednoduchším spôsobom konštrukcie a až šesťkrát vyššou rýchlosťou vrhnutých striel.¹⁴⁹ O ich účinkoch podáva výstižné autor MSD, ktorý sa zmieňuje o „*horách a vrchoch*“, vysielaných zo strany viac ako päťdesiatich takýchto zariadení proti východnej časti mesta.¹⁵⁰ Hoci tieto balvany dopadali zväčša mimo priestoru solúnskych hradieb, stačil aj jeden správne zamierený z nich na to, aby zničil „*zub cimburia hradby do základov*“.¹⁵¹ Aj počas druhého avarsko-slovanského útoku na Solún (618) sa spomínajú „*katapulty, dvíhajúce sa k nebesiam, ktoré presahovali výškou cimburie vnútornej hradby*“.¹⁵²

Účinky strelby z katapultov byzantskí autori opisujú aj v prípade obliehania Konštantínopola. Tu sa zdá, že Avari čiastočne zlepšili zameriavanie na potenciálne ciele. Chronicon paschale výslovne konštatuje, že kvôli veľkému počtu katapultov zoradených tesne vedľa seba museli obrancovia mesta v centrálnej časti umiestniť značné množstvo artilérie. Podobne ako pri iných obliehaniach, boli tieto stroje pokryté surovými, čerstvo zarezanými kožami.¹⁵³

Okrem trebuchetov Avari pravdepodobne disponovali aj inými typmi artilérie. Tomu by nasvedčovalo pojmové rozlišovanie takýchto zariadení zo strany byzantských autorov i niektoré ďalšie indicie.¹⁵⁴ Homília Theodora Synkella naznačuje, že strelba z artilérie bola synchronizovaná.¹⁵⁵

IV. 2. KORYTNAČKY

Mobilné prístrešky, zvané v byzantských prameňoch ako korytnačky (*chelōnai*), tvorili oddávna súčasť obliehacej techniky. Na základe autentického materiálu sa dá usudzovať, že tvorili štandardnú výbavu aj v avarskom vojsku. Pod termínom korytnačka majú starší autori ako Flavius Vegetius na mysli ochranné kryty zhotovené z dosiek a trámov, ktoré boli pokryté surovými kožami.¹⁵⁶ Tieto zariadenia v sebe ukrývali trám slúžiaci buď na rozbiť hradieb (*baran*), alebo na vytrhávanie kusov muriva z hradby (*kosák*). Práve podľa vyčnievajúceho trámu, s ktorým útočníci pohybovali dopredu a dozadu dostalo zariadenie podľa Vegetia svoj názov.¹⁵⁷

Okrem toho Vegetius rozoznáva aj ochranné prístrešky (*vineae, causiae*), zhotovené z ľahších trámov a prúteného pletiva a surových koží. Tieto kryty slúžili na bezpečné priblíženie útočníkov k hradbám, ktorí sa pomocou rôznych typov nástrojov pokúšali podkopať, alebo

149 McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 129. Počas útoku na Konštantínopol stačili kaganovi na ich zhotovenie tri dni. Už 31. júla, teda na tretí deň obliehania, boli niektoré z katapultov uvedené do činnosti (ak sa, pravda, termín *manganikon* vzťahuje na katapulty), podstatná časť potom v ranných hodinách nasledujúceho dňa. Pozri Chronicon paschale, s. 719,18-22; THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 306,13-18.

150 MSD, I, 14, 154.

151 Tamže.

152 Tamže, II, 2, 203.

153 Chronicon paschale, s. 719,22.

154 S. McCOTTER, (*Strategy*, s. 213) u Avarov nevyklučuje použitie zariadení známych ako balisty.

155 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 311,5; v tejto súvislosti pozri tiež MSD I, 14, 151.

156 Štandardný opis takýchto zariadení približuje Vegetius IV.14-15.

157 VEGETIUS, IV.14.

inak narušiť základy muriva hradby, prípadne pod ich ochranou zaháňať strelbou obrancov z cimburia. Podľa Vegetia sa tieto ochranné prístrešky zvykli spájať do jedného radu a následne prisúvať k okrajom hradby.¹⁵⁸

Podobné zariadenia – pod názvom spaliōn popisuje v prvej polovici 6. storočia byzantský historik Agathias. Podľa neho šlo o konštrukcie so strechou, ktoré boli spletené z prútov a zvrchu prikryté kožami. Tieto kryty slúžili na bezpečné priblíženie sa k hradbám a následné podkopávanie a narúšanie ich základov mužmi, ktorí sa v nich ukrývali.¹⁵⁹

Podobný popis (pod rovnakým termínom) sa nachádza aj v lexikone Suda, ktorý odkazuje na dnes už len vo fragmentoch zachované dielo byzantského historika 6. storočia Menandra Protektora. Aj tu sa tieto konštrukcie popisujú ako prístrešky zhotovené z volských koží natiahnutých na trámy do výšky dospelého muža.¹⁶⁰

Mobilné kryty popisované Agathiom a Menandrom do veľkej miery pripomínajú korytnačky používané Avarmi a Slovanmi počas obliehání Solúna v 6. a 7. storočí. Autor MSD v tejto súvislosti hovorí o „pletených konštrukciách“ pokrytých kožami čerstvo zarezaných býkov a tiav.¹⁶¹ Počas útoku na Solún z roku 618 obrancovia mesta nadvihovali korytnačky pomocou pálok majúcich ostrie v tvare radlice, čo svedčí v prospech tézy o ľahkých průtených typoch takýchto prostriedkov.¹⁶² Korytnačky „z prútia a koží“ sa spomínajú aj pri druhom veľkom obliehaní Solúna Avarmi a Slovanmi roku 618.¹⁶³

Nepochybne takéto typy korytnačiek boli použité aj počas obliehania Konštantínopola. Ich celkový počet nie je známy, a nevieme nič ani o tom, koľko mužov sa mohlo ukrývať v útrobach každej z nich.¹⁶⁴ Takisto nie je známe ich prípadné využitie v boji: útočníci sa pod ich ochranou snažili buď strelbou zahnať obrancov z hradieb, alebo sa pokúsili narušiť základy muriva. Takúto funkciu možno registrovať v prípade prvého avarsko-slovanského obliehania Solúna z roku 586, kedy sa Slovania pod ich ochranou pokúsili pomocou sochorov a toporov rozrušiť základy vonkajšej hradby mesta.¹⁶⁵ Počas obliehania z roku 626 však mohli byť korytnačky použité aj na zasypávanie priekopy pred hradbami v strednom úseku hradieb, čo by následne umožnilo prisunutie dvanástich obliehacích veží, ktoré sa Avarom podarilo postaviť v počiatočnej fáze obliehania.¹⁶⁶

IV.3. OBLIEHACIE VEŽE

K najobávanejším prostriedkom dobývania miest oddávna patrili drevené obliehacie veže.¹⁶⁷ Klasický grécky termín *helepolis* označoval zariadenia slúžiace priamo k útoku na hradby buď prostredníctvom barana, alebo padacích mostíkov.¹⁶⁸ Obliehacie veže obdobia byzantsko-avarskej konfrontácie rozhodne nedosahovali veľkolepé rozmery takýchto zaria-

158 K vyobrazeniam rôznych typov „korytnačiek“ pozri Nicolle, D.: *Medieval Siege Weapons*, sekcia D, popis s. 39–40.

159 AGATHIAS III.5.9-11, ed. R. Keydell, *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque*, Berolini 1967.

160 Suda, S901, ed. A. Adler: *Sudae lexicon*. Stuttgart 1928 – 1938.

161 MSD I, 14, 139, 147.

162 Tamže, II, 2, 211.

163 Tamže, II, 2, 203.

164 McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 107, k tomuto typu tenže s. 106–107.

165 MSD, I, 14, 147.

166 Byzantský strategikon z 10. storočia takýto typ korytnačiek označuje ako chelōnē chōstris Pozri: ANONYMUS BYZANTINUS, *Parangelmata poliorcetica* I.2; tiež komentár na strane 159.

167 Pozri VEGETIUS, IV.17.

168 McCOTTER, S.: *Strategy*, s. 112.

dení z čias helenizmu. Čo sa ich použitia týka, po prvýkrát sú doložené počas prvého avarsko-slovanského obliehania Solúna v roku 586, a neskôr aj v ďalších pokusoch o jeho dobytie v prvej polovici 7. storočia.¹⁶⁹ Z prameňov (MSD) vyplýva, že veže boli prisúvané čo najbližšie k hradbám. Útočníci, ktorí boli rozmiestnení na vežiach, mali za cieľ zabiť, alebo aspoň zahnať svojou paľbou obrancov z cimburia. Následne nato mali za úlohu obsadiť nechránené pozície protivníka. Počas avarsko-slovanského útoku na Solún z roku 618 sa Avari pokúsili jednu vežu prisunúť k hradbe, avšak počas jej posúvania vznikla konštrukčná chyba na zariadení, ktorá mala za následok smrť vojakov umiestnených v jej vnútri.¹⁷⁰

Počas obliehania Konštantínopola Avari vystavali dvanásť veľkých obliehacích veží, ktoré boli vyhotovené na piaty deň od ich príchodu (2. augusta). *Chronicon paschale* pre ne používa kompozitum pyrgokastelloi zložené z gréckeho termínu *pyrgos* a latinského slova *castellum*. V ostatných dvoch primárnych prameňoch (*Theodoros Synkellos*, *Georgios Pisides*) sa vyskytujú štandardné všeobecné označenia – drevené, resp. falošné veže.¹⁷¹

Avarský kagan nechal veže rozmiestniť v strednom úseku hradieb v priestore medzi bránami Polyandrión a sv. Romana. Podľa *Chronicon paschale* ich výška dosahovala takmer úroveň cimburia vonkajšej hradby.¹⁷² Na základe indícií v prameňoch sa Avari pokúsili prisunúť veže do čo najväčšej blízkosti vonkajšej hradby. Avšak obrancovia mesta za asistencie námorných posádok, ktoré sa k nim pripojili, držali nepriateľov v dostatočnej vzdialenosti.¹⁷³ K úspechu konštantínopolskej obrany prispel aj nápad jedného z námorníkov, ktorý sa za pomoci dômyselnej konštrukcie na spôsob žeriava pokúsil niektoré z veží zapáliť. I napriek pochvale, ktorú dostal námorník od hlavného veliteľa mesta patrikia Bona, nie je na základe prameňa zrejmé, či sa mu zamýšľaný zámer podarilo realizovať. Neskoršie prameňe (*Breviarium patriarchu Nikefora*) uvádzajú zničenie obliehacích zariadení nepriateľa po ich priblížení sa k hradbám prostredníctvom Božieho zásahu.¹⁷⁴ Nikeforov záznam o obliehaní však sotva môže byť pripočítaný k autentickým prameňom a spôsobom podania, skôr odráža transformáciu celej udalosti do podoby legendy.¹⁷⁵ Obliehacie veže Avari používali aj v ďalšom priebehu obliehania. Theodoros Synkellos uvádza, že počas generálneho útoku na mesto 6. – 7. augusta boli veže umiestnené oproti baštám konštantínopolských hradieb.¹⁷⁶ Podľa očitých svedectiev kagan pristúpil k ich rozobratiu spolu s inými zariadeniami až po skončení obliehania.¹⁷⁷

V. SLOVANSKÉ MONOXYLY

Okrem pozemného útoku na hradby sa Avari pokúsili zaútočiť na mesto aj od zálivu Zlatého rohu. Prostriedkom sa mali stať jednoduché člny, zhotovované z jedného kmeňa stro-

169 MSD, I, 14, 139.

170 Tamže, II, 2, 211.

171 Pozri poznámku 134.

172 *Chronicon paschale* s. 720,1-3.

173 Tamže, 719,19-21.

174 NIKEFOROS, *Breviarium*, c. 13,17-19.

175 Pozri komentár Nikeforovej správy u P. SPECKA (Das geteilte Dossier. Beobachtungen zu den Nachrichten über die Regierung des Kaisers Herakleios und die seiner Sohne bei Theophanes und Nikephoros, Poikila Byzantina 9, Berlin 1988, s. 298–317).

176 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 308,5-6.

177 *Chronicon paschale*, s. 725,3; THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 312,30-34.

mu, zvané monoxyly.¹⁷⁸ V súdobých byzantských prameňoch k obliehaniu z roku 626 sa tieto člny objavujú pod rôznymi označeniami. Z primárnych prameňov je termín monoxylon použitý v *Chronicon paschale* a u Theodora Synkella. Tretí zo zdrojov Georgios Pisides tieto plavidlá označuje ako člny, resp. vydlabané člny (*skafé*,¹⁷⁹ *glypta skafé*,¹⁸⁰ *eskyfómēna skafé*¹⁸¹). Z neskorších zdrojov používa termín monoxylon patriarcha Nikeforos,¹⁸² zatiaľ čo u Theofana Homologeta nachádzame opätovne termín skafé glypta.¹⁸³

O spôsobe dopravy týchto člnov k byzantskej metropole sa zmiňuje iba Theofanes. Podľa neho Avari mali tieto člny priniesť do zálivu Zlatý roh od Dunaja.¹⁸⁴ Niektorí bádatelia v tejto súvislosti uvažujú nad morskou trasou,¹⁸⁵ čo však z viacerých dôvodov nepovažujeme za pravdepodobné.¹⁸⁶ Slovánske ľahké člny boli prinesené ku Konštantínopolu suchozemskou cestou spolu s iným trénom a dreveným materiálom,¹⁸⁷ ak, pravda, neboli vyhotovené priamo na mieste.¹⁸⁸

V *Chronicon paschale* sa tieto plavidlá prvýkrát spomínajú pri operáciách z 2. augusta, avšak ako kronika uvádza, k prvým pokusom o ich spustenie do vôd zálivu Zlatého rohu došlo už po dvoch dňoch obliehania mesta.¹⁸⁹ V homílii pripísanej Theodorovi Synkellovi sa vo všeobecnej rovine uvádza, že na začiatku obliehania kagan nechal popri prihotovených obliehacích strojoch zhromaždiť aj „drevá,“ teda monoxyly, ktoré následne hodlal použiť na prepravu perzských vojsk cez Bospor.¹⁹⁰ Georgios Pisides sa zmiňuje o slovanských člnoch až v čase ich morského stretu s byzantskou flotilou.¹⁹¹

Z neskorších prameňov patriarcha Nikeforos takisto spomína slovanské člny až počas zmienenej námornej bitky, pričom uvádza, že monoxyly sa do blízkosti mesta *vypravili* od rieky Barbys, ktorá ústi do zálivu Zlatého rohu.¹⁹² V homílii pripísanej patriarchovi Germanovi je zasa uvedené, že člny Slovanov boli *spustené* do zálivu Zlatého Rohu.¹⁹³

178 Už dávnejšie bolo poukázané na to, že slovo monoxylon predstavuje zovšeobecňujúci grécky termín zastrešujúci v sebe niekoľko typov takýchto plavidiel. K problému interpretácie tohto termínu v byzantských textoch vid' ORAČEV A.: Morskoto bojno majstrovstvo na slavjani i prabalgari (kraja na VI – načaloto na IX vek), *Palearbulgarica* 6, 1982, 2, s. 101-109. STRÄSSLE, P. M. „To monoxylon“ in Konstanin VII. Porphyrogenetos' Werk „De administrando Imperio“, *Etudes balkaniques* 26, 1990, 2, s. 93-106; HAVLÍKOVÁ, L.: Slavic Ships in 5th – 12 th Centuries Byzantine Historiography, *Byzantinoslavica*, 51, 1990, s. 89-104.

Osobitne k obliehaniu z roku 626 – HOŠEK, R.: Slawische Schiffe bei Konstantinopolis i. J. 626. In: *Les études balkaniques tchécoslovaques V. Prague 1974*, s. 97 – 106. Jeho úvahy sú postavené predovšetkým na analýze Pisidovej *Bellum avaricum*. K spôsobu zhotovovania monoxylov pozri NOVOTNÝ, B.: Nejstarší plavidla na českých vodách. In: *Národopisný věstník československý*, 32, 1951, 1 – 2, s. 253-292.

179 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 455.

180 Tamže, v. 447, 462.

181 Tamže, v. 411.

182 NIKEFOROS, *Breviarium*, 13,30-33.

183 THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 316,19.

184 Tamže, s. 316,19-20.

185 Zo starších pozri STANOJEVIČ, S.: Vizantija, s. 211; GRAFENAUER, B.: *Nekaj vprašanj*, s. 77-79; VERNADSKY, G.: *Ancient Russia*, New Haven 1952, s. 198. Z novších autorov je táto hypotéza akceptovaná WALDMÜLLEROM (*Begegnungen*, s. 268) a J. FINEOM (*The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor 1983, s. 43).

186 Pozri: HURBANIČ, M.: Obliehanie Konštantínopolu, s. 72-73.

187 Podobne už BARIŠIČ, F.: *Siege*, s. 383.

188 V tejto súvislosti napr. SPECK, P.: *Das geteilte Dossier*, s. 132; HOŠEK, R.: *Slawische Schiffe*, s. 101.

189 *Chronicon paschale*, s. 720.15-19.

190 Tamže, s. 720.15-19; pozri tiež HURBANIČ, M.: *Obliehanie Konštantínopolu*, s. 73.

191 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 409ff.

192 NIKEPHOROS, *Breviarium*, c. 13,30-32.

193 (Pseudo) GERMANOS, 16, ed. V. Grumel, *Homélie de Saint Germain sur la délivrance de Constantinople*, Re-

V historiografii bolo už dávnejšie poukázané na to, že slovo *monoxylon* predstavuje zo- všeobecňujúci termín, pod ktorým sa môžu ukrývať rôzne typy plavidiel.¹⁹⁴ Na základe nedostatocného opisu je mnohokrát problematické jednoznačne určiť, o akom type monoxylov uvedený prameň pojednáva. Počas avarsko-slovanských útokov na Byzanciu v prvej polovici 7. storočia sa spomínajú prinajmenšom dva typy takýchto plavidiel. V MSD sa popri jednoduchých verziách monoxylov vydlabaných alebo vypálených z jedného kmeňa stromu objavujú zmienky aj o zdokonalenejších verziách. Počas slovanského útoku na Solún (ok. 615/616) Slovania používali monoxyly pokryté zvrchu doskami a kožami proti zápalným strelám vrhaným z morských hradieb.¹⁹⁵

Pri obliehaní Konštantínopola roku 626 avarské vojsko využívalo monoxyly pri operáciách v zálive Zlatého rohu. Tu nesporne išlo o jednoduché typy takýchto plavidiel, nakoľko Chronicon paschale uvádza, že ťažšie byzantské transportné lode nemohli zabrániť spusteniu monoxylov do plytkejších vôd zálivu pri moste sv. Kalinikia.¹⁹⁶ Na druhej strane, pri pokuse kagana prepraviť perzské oddiely z ázijského brehu Bospora, Slovania podľa niektorých odborníkov využívali čiastočne upravené monoxyly určené na plavbu na mori.¹⁹⁷

Slovanské monoxyly mali zohrať jednu z rozhodujúcich úloh pri generálnom útoku na mesto z dňa 7. augusta. Podľa opisov prameňov sa zdá, že Slovania sa do ústia Zlatého rohu prepravovali na monoxyloch, ktoré boli k sebe navzájom pripevnené.¹⁹⁸ Tomu by nasvedčovala zmienka Georgia Pisidu o slovanských lodiach pripomínajúcich rybársku sieť.¹⁹⁹ Nejednoznačná Pisidova výpoveď pripúšťa dve možné interpretácie: Slovania mohli byť zviazať niekoľko monoxylov dokopy a vytvoriť niečo na spôsob katamaranov, resp. plti, alebo boli monoxyly spojené navzájom do šírky, vyplňujúc tak celé priestranstvo Zlatého rohu.²⁰⁰ Tejto druhej možnosti by nasvedčovala zmienka v homílii Theodora Synkella, v ktorej sa obrazne hovorí o tom, že kaganovi sa za pomoci monoxylov podarilo obrátiť morský záliv na súš.²⁰¹ Takzvané „zviazané plavidlá“ u Slovanov sa vyskytovali aj pri ich neskorších útokoch na Solún v druhej polovici 7. storočia.²⁰²

vue des études byzantines, s. 195. V tejto súvislosti porovnaj SPECK, P.: Klassizismus im achten Jahrhundert? Die Homelie (sic) des Patriarchen Germanos über die Rettung Konstantinopels. Revue des Études Byzantines, 44, 1986, s. 209.

194 Veľkosť zachovaných vydlabaných člnov známych z Európy, ale aj iných častí sveta sa pohybuje medzi 2 až 10 metrami. Podrobnosti pozri: NOVOTNÝ, B.: Nejstarší plavidla, s. 282-283.

195 V tejto súvislosti pozri HAVLÍKOVÁ, L.: Slavic Ships, s. 103. Niektorí v tejto súvislosti uvažujú, že tieto člny boli vybavené aj prídavným sťažňom a plachtou. STRÄSSLE, P.: „To monoxylon“, s. 96; A. ORAČEV (Morskoto bojno majstrovstvo, s. 108) dokonca hovorí o skutočných plachetniciach s jedným sťažňom a plachtami určenými na otvorené more.

196 Chronicon paschale, 720.15-19.

197 Pozri v tejto súvislosti HAVLÍKOVÁ, L.: *Slavic Ships*, s. 103.

198 K možným spôsobom upevnenia člnov pozri NOVOTNÝ, B.: Nejstarší plavidla, s. 263-269; tiež HRUBÝ, V.: Staroslovanské čluny na našom území. In: *Z dávnych veků I*, 1947 – 48, s. 119-36.

199 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 444.

200 Pozri v tejto súvislosti interpretáciu Pisidovho termínu u R. Hoška (Slawische Schiffe, s. 103). Porovnaj tiež MSD, I, 14, 145. Počas prvého avarsko-slovanského útoku na Solún roku 586 zaútočili Slovania na mestský prístav navzájom spojenými loďami. Autor MSD charakterizuje túto konštrukciu doslovne ako „širokú drevenú zem“.

201 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, s. 308,8-9.

202 MSD II, 4, 242.

VI. ZÁVERY

Primárne pramene k obliehaniu Konštantínopola umožňujú do veľkej miery rekonštruovať zloženie avarskeho vojska, jeho bojovú výzbroj a čiastočne aj početnosť, taktiku a spôsob boja. S istou dávkou opatrnosti ponúkajú doplnenia aj neskoršie pramene k obliehaniu; početné analógie zasa byzantský pramenný materiál zo 6. – 7. storočia. Všetky byzantské pramene k obliehaniu z roku 626 predstavujú útok ako komplexnú a dobre strategicky premyslenú akciu, ktorej zlyhanie spôsobilo viacero faktorov. Medzi nimi je potrebné vyzdvihnúť na tú dobu vskutku ojedinelý fortifikačný systém Konštantínopola a prepracovaný systém jeho obrany. Práve týmto dvom vojenským aspektom obliehania sa mienime venovať v pripravovanej druhej časti tejto štúdie.

M. HURBANIČ: DIE AWARISCHE ARMEE WÄHREND BELAGERUNG VON KONSTANTINOPEL. MILITÄRGESCHICHTE

Der awarische Angriff auf Konstantinopel, der in der Zeit von 29. Juli bis 7. August 626 verlief, war eine komplexe und gut vorbereitete Militäraktion des Kaganats. Indirekte Indizien legen nahe, dass der Zug irgendwann in den Frühlingsmonaten des Jahres 626 anfang und dass die Awaren sich zur byzantinischen Metropole über den Weg verlagerten, der den Unterlauf der Donau kreuzte. Von da gingen sie in die südöstliche Richtung bis zum Adrianopel weiter. Aus seiner Gegend versetzten sie sich folglich zum Konstantinopel. Die awarische Armee war innerlich segmentiert, ethnisch und sozial heterogen: ausser Awaren nahmen an dem Angriff Slawen, Bulgaren und Gepiden teil. Den grössten Teil (auch wenn die Quellen es nicht ausdrücklich konstatieren) bildeten die Slawen. Ein Teil von denen nahm an dem Hauptangriff der Armee von Kagan in dem zentralen Teil der theodesianischen Festlandwällen teil. In dem südlichen und nördlichen Teil geben die Quellen nur Slawen an, die noch dazu sowohl auch in der konstantinoplischen Bucht des Goldenen Hornes operierten. Was die Provenienz der slawischen Truppen betrifft, den Angriff nahmen wahrscheinlich Slawen aus den Grenzgebieten des Kaganats teil. Die direkte Teilnahme der selbstständig operierenden Slawen aus dem Gebiet des Unterlaufes von Donau scheint weniger wahrscheinlich zu sein. Die Zähligkeit Kagans Armee konnte bei der Konzentration aller zugängigen Quellen eine Maximalstärke von 60 bis 80 Tausend Männer erreichen. Was die Ausrüstung betrifft, die awarische Armee war gut vorbereitet. Zu ihrem Bestandteil gehörte eine vielfältige Belagerungstechnik: mobile Schutzdächer (Schildkröten), Katapulte und Belagerungstürme. Ein wichtiger Bestandteil der awarischen Taktik war die Kombination des Erd- und Seekampfes, die (wie die späteren Belagerungen bewiesen) eine unvermeidbare Grundlage der Stadteroberung war. Der entgültige Misserfolg der ganzen Aktion hing von vielen Faktoren ab, aus denen vor allem ein für die Zeit gut durchgearbeitetes Defensivsystem der byzantinischen Metropole Aufmerksamkeit verdient.

Uhorská šľachta a protihusitské vojny

MIROSLAV LYSÝ

LYSÝ, M.: Hungarian aristocracy and anti-Hussite wars. *Vojenská história*, 3, 11, 2007, pp. 39–54, Bratislava.

The article deals with the documents of cooperation between some representatives of Hungarian aristocracy and Hussites in the territory of the northern Hungary. The prevailing majority of the aristocracy comes from the territory around Nitra and these aristocrats are probable to have been serving the King Zigmund of Luxemburg in Moravia. The article involves the list of participants in the Hussite crusades and the members of Hungarian garrisons in Moravia. The greater portion of them seemed to come from the border territories with Moravian margraviate.

Military history. Hungary. History of Middle ages. Hussites, Hungarian aristocracy, Hussites garrisons.

Počas husitskej revolúcie sa aj napriek mohutným krížovým výpravám, diplomatickej ofenzíve a celkovo masívnemu tlaku, nepodarilo revolučné Čechy pokoriť. Bojovníci z Uhorska mali po účasti na krížových ťaženiach proti revolučným Čechám a po byte uhorských posádok na Morave¹ bohaté skúsenosti s bojom proti husitom. Žigmund Luxemburský sa musel opierať tak o katolíkov, ako aj o husitov, ktorí zostali verní kráľovskej strane, čo mohol byť signál uhorským šľachticom, že jednať a spolupracovať s heretikmi nie je neprijateľné.²

Napokon mohli husitské zväzy prejsť do protiofenzívy, ktorá zasiahla okolité krajiny, medzi nimi aj Uhorsko. Mnohí uhorskí šľachtici vtedy využili situáciu a začali sa s husitmi spájať. To však ešte nie je dôvod, aby sme ich označovali za husitských prívržencov. Za prívržencov by sme mali považovať tých, ktorí sa s plným vedomím postavili na stranu Husovho učenia a pražských artikulov. Títo ľudia boli napojení na pražské univerzitné prostredie. Ako spojencov husitov chápeme takých, ktorí sa z rôznych príčin pridali k husitským vojskám na Morave alebo v Uhorsku a mohli tiež pôsobiť v jednotlivých uhorských posádkach.³

To, či boli títo spojenci skutočne aj prívržencami husitského učenia, sa dá len ťažko predpokladať, pretože drvivá väčšina prameňov hovorí len o ich spolupráci. Pokiaľ o týchto ľuďoch nemáme doklad, že akceptovali husitskú ideológiu, je väčšia pravdepodobnosť, že hu-

-
- 1 Por. LYSÝ, M.: Účasť Uhorska na protihusitských vojnách v Čechách a na Morave. In: *Vojenská história* 11, č. 1 (2007), s. 28-48.
 - 2 Tamže, s. 35.
 - 3 Spojenectvo a prívrženctvo v tomto prípade dôsledne rozlišuje J. Lukačka. Por. *Ludanice 1242–1992*, zostavovateľ J. LUKAČKA, Ludanice 1992, s. 25.

sitmi neboli, pretože by sme sa to v opačnom prípade dozvedeli rovnako, ako sme sa dozvedeli o ich spojení. Spojenie s husitmi automaticky znamenalo nevernosť voči kráľovi, čím sa z daného šľachtica stal fakticky kriminálnik. Príslušnosť k českej heréze by bola priťažujúcim faktorom, ktorý by sa akiste odrazil aj v príslušných listoch a listinách. V zásade však mnohí husiti v poslednej fáze husitskej revolúcie stratili veľa zo svojho revolučného a náboženského ošiaľu a ich konanie sa dá vysvetľovať často skôr utilitárnymi pohnútkami.⁴ To ich do značnej miery aj približuje k šľachtickým spojencom husitov v Uhorsku; nebol medzi nimi teda veľký rozdiel.

Najznámejší husitskí spojenci sú Ján z Vrbna, Nikolajko zo Stiboric a Ján z Mesenpeku a z Hluku. Prvých dvoch treba zaradiť do okruhu ľudí Stibora zo Stiboric mladšieho. Nikolajko zo Stiboric spolupracoval s husitmi už dávnejšie, v prameňoch sa spomína jeho spojenectvo so Žigmundom Korybutovičom.⁵ Prípady Jána z Vrbna je trochu komplikovanejší, ale zdá sa, že ho k spojeniu s moravskými husitmi, Blažkom z Borotína a snáď aj s Jánom Tovačovským dotlačila jeho nechota akceptovať závet Stibora zo Stiboric.⁶ Každopádne sa však ešte pred prechodom do husitského tábora spomína jeho pôsobenie na moravskom hrade Hodonín,⁷ vďaka čomu sa dá ľahko tento prechod vysvetliť. Podobne to bude aj s Jánom z Mesenpeku, ktorý zrejme na Morave tiež pôsobil, aj keď na to máme len nepriame doklady.⁸

Viacerych šľachticov, ktorí sa pridali na stranu husitov, poznáme z okolia Topoľčan. Príkladom je Benedikt z Topoľčanok, ktorý zrejme už niekedy pred 24. aprílom 1425 vydal husitom moravský hrad Brumov, kvôli čomu nechal Žigmund zabrať jeho majetky Mlyňany (*Malanyan*, dnes Tesárske Mlyňany), Sudince (*Ewsed*), Málaš (*Malus*) a Bajka (*Bayka*) v Tekovskej stolici.⁹ Hrad Brumov bol v držbe kráľovnej Barbory a pokiaľ mal Benedikt vydať hrad, bol zrejme kapitánom, resp. kastelánom tohto hradu. Benedikta neskôr čakal trest smrti štátim. Jeho rodina proti tomu protestovala 22. októbra 1430. Bola pobúrená jeho popravou a možno ešte viac stratou majetkov,¹⁰ poprava sa teda uskutočnila zrejme nie dlhý čas pred októbrom 1430. Zdá sa teda, že medzi Benediktovou zradou a jeho popravou ubehlo zhruba päť rokov.

Do mozaiky udalostí husitského obdobia u nás patria aj udalosti, ktoré sa odohrali v Bošianoch v roku 1433. Predchádzali im vzájomné spory medzi šľachticmi z Bošian, do ktorých

4 ŠMAHEL, F.: *Husitská revoluce IV. Epilog bouřlivého věku*, Praha 1993, s. 136-137.

5 WENZEL, G.: *Stibor vajda. Életrajzi tanulmány*. In: *Értekezés a történelmi tudományok köréből* 4, szerkeszti FRAKNÓI, V., Budapest 1875, s. 205; VARSÍK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, Bratislava 1965, s. 139-140.

6 WENZEL, G.: *Stibor*, s. 190-197. Závet bol spísaný 4. septembra 1431, už 10. septembra však Ján z Vrbna otvorene vystúpil proti Stiborovi (Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai fényképgyűjtemény 239 563.), takže motívom mohol byť skutočne tento závet.

7 WENZEL G.: *Stibor*, s. 194.

8 Ján z Mesenpeku pochádzal pravdepodobne z územia Slovenska, avšak niektorí jeho predkovia boli zrejme z Moravy. JUROK, J.: Čeští husičtí a katolíctví kondotiéři z Moravy na Slovensku v 15. století (období husitství). In: *Vojenská história* 9 (2005), č. 3, s. 23. Jeho otec Juraj začal svoju dráhu ako oravský kastelán, neskôr sa stal spišským a liptovským županom. Ján je v rokoch 1425 – 1427 doložený ako likavský kastelán pod menom Ján, syn Juraja z Mesenpeku a z Hluku. Keďže Hluk sa nachádza na Morave neďaleko Uherského Hradišťa a Uherského Brodu, je dosť možné, že Ján mohol pôsobiť v 20. rokoch na Morave.

9 DF 273 596. Ide o prepis listiny z 9. apríla 1430, ktorou prikázal Žigmund zbrať majetky Benedikta z Topoľčanok v Tekovskej stolici. K jeho zrade však muselo prísť skôr. 24. apríla vydal Žigmund mandát, z ktorého vyplýva, že „*certis de meritis et excessibus eiusdem*“ nechal obsadiť jeho majetky, pričom pripadli pod správu najvyššieho kráľovského koniarnika Mikuláša z Perína. MOL, Diplomatikai levéltár 43 629.

10 DL 12 328.

boli zapletené aj ďalšie osoby z okruhu ich príbuzných. Kľúčovými postavami sú v tomto prípade Juraj z Bošian a Martin zo Špačiniec, ktorým sa v septembri 1432 podarilo presvedčiť kráľa Žigmunda, aby im daroval majetky v Stračine (*Zarkafalva*) z dôvodu nevernosti pôvodných majiteľov Jána Žoldoša a Petra Kereka z Lipníka. Tejto nevernosti sa mali obaja dopustiť tým, že sa spojili s husitmi.¹¹ Z toho sa však nedá usudzovať na prítomnosť husitov v kraji.¹² Je pozoruhodné, že tento spor riešil Žigmund v ďalekej Itálii, kde s ním v tom čase boli aj šľachtici z Bošian, preto je viac ako isté, že práve v septembri 1432 sa všetci dozvedeli o nevernosti Jána Žoldoša a Petra Kereka. K ich spolčeniu s husitmi teda došlo najskôr kratší čas pred septembrom 1432 a tu sa nám najpravdepodobnejší zdá jún 1432, keď husiti obsadili Skalicu a Trnavu. Medzi júnom a septembrom bol primeraný čas na to, aby sa dal do pohybu proces odňatia majetku Stračina.

Nie však len ten. O svoj majetok prišiel aj Peter Kerek z Lipníka. Vďaka listine z júna 1437 vieme, že tento majetok pripadol do držby šľachticom Martinovi, Jurajovi a Bardiovi z Bošian až dovtedy, dokedy to župan Juraj uzná za vhodné.¹³

Treba sa ešte pokúsiť vysvetliť, prečo sa títo dvaja drobní šľachtici pridali na stranu husitov. Nemožno počítať s tým, že by išlo o dôsledok pôsobenia husitov v okolí Topoľčan, pretože v tom čase husiti v Topoľčanoch ešte neboli. Do úvahy však prichádza služba týchto dvoch mužov na Morave. V prostredí juhovýchodnej Moravy, zdá sa, mohlo slúžiť okrem Ladislava z Ludanic a Benedikta z Topoľčanok viacero šľachticov z Hornej Nitry, či už ako familiári spomínaných kapitánov, alebo v nejakom inom vzťahu. Potvrďuje to aj účasť uhorských vojakov slúžiacich na Morave; práve z okolia Nitry bolo veľa týchto vojakov.¹⁴

Po príchode husitov do Topoľčan dochádza hneď k snahe o zmenu vlastníckych vzťahov v Stračine. Iniciátormi však už neboli Ján Žoldoš a Peter Kerek z Lipníka, ale ich príbuzní Štefan zo Stračiny a Tomáš Kerek. Kým prví menovaní sa nám strácajú z prameňov, tí druhí sa za pomoci husitov zmocnili svojho zhabaného majetku Stračina a vyhnali odtiaľ Juraja, syna Šimona z Bošian. Neuspokojili sa však len s tým. Z prameňov vyplýva, že obsadili aj majetok Lipník, ktorý bol zjavne odobratý rodu šľachticov z Lipníka a s pomocou ďalších šľachticov, konkrétne s Jurajom, synom Jána z Bošian a Ladislavom, synom Synka, z Ludanic vylúpili Bošany (*Bassan*) a Hornú Novú Ves (*Ffelsevyfalu*, dnes zrejme Jánová Ves), pričom korisť si odniesli do neďalekých Ludanic.¹⁵ Na základe tejto listiny sa vyskytol názor, že Ludanice boli strediskom slovenských husitov¹⁶ a navyše sem dobre zapadala aj postava

11 DF 243 998; por. taktiež 243 999 a TÓTH-SZABÓ, P.: *A cseh-huszinga mozgalmak és uralom története Magyarországon*, Budapest 1917, č. 11, s. 360-362.

12 Podľa B. Varsika to podporuje hypotézu, že v Topoľčanoch bola posádka už od jesene 1431. VARSIK, B.: *Husitské*, s. 238. Prvý doklad o topoľčianskej posádke je však až zo septembra 1433 (DL 43 973; VARSIK, B.: *Husitské*, č. 10, s. 300: „...der von Dobečzaw Topleczan pesecz hat, vnd macht das von tag czu tag gar vest vnd niemant tutt darczu gar nichtz.“). Podrobnejšie k topoľčianskej posádke por. pripravovanú štúdiu LYSÝ, M.: *Husitské vpády a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432 – 1435*. In: *Historický časopis* 55 (2007) (v tlači).

13 DL 49 058.

14 Por. Mapa 1 v prílohe.

15 DL 49 056; DF 244 003.

16 S touto hypotézou vyšiel vo svojej monografii B. Varsik, ktorý dokonca predpokladal, že sa tam mohla zdržovať pôvodná husitská posádka z Topoľčan (od roku 1431), ktorú na nejaký čas uhorské vojská vytlačili, aby sa za prispenia Jána Tovačovského v roku 1433 vrátili naspäť do mesta Topoľčany. VARSIK, B.: *Husitské*, s. 178, 199, 227, 230–231, 244–245, 290. Tento názor vyvrátil vo svojom diskusnom príspevku KANOVSKÝ, M.: *Ludanice – stredisko slovenských husitov?*, HČ 40 (1992), s. 89-93. Opravil takisto Varsikov omyl, ktorý stotožnil Štefana zo Stračiny s provizorom pánov zo Sečian v Topoľčanoch, ktorým bol v skutočnosti Anton z Hornej Novej Vsi, čiže z tej dediny, ktorá bola v roku 1433 vylúpená. Túto Varsikovu predstavu rovnako vylúčili J. Lukačka (por. LUDANICE, s. 25) a s niektorými spresneniami D. Dvořáková (*Šľachtici z Ludanic a kráľ Žigmund*

Ladislava z Ludaníc, ktorý však v prípade týchto udalostí nebol totožný s tým Ladislavom z Ludaníc, ktorého poznáme ako kapitána Uherského Hradišťa.¹⁷ Môžeme teda povedať, že Ladislav, syn Synka z Ludaníc, sa len pridal k lúpežnej akcii z vôle a na popud Štefana zo Stračiny a Tomáša Kereka z Lipníka („*ex voluntate et inductione pretitulatorum Stephani de Zarkafalva et Thome Kerek de Lypnek*“), ktorí boli v spojení s husitmi.¹⁸ Musíme teda nielen odmietnuť tézu, že sa bývalý kapitán moravského mesta Ladislav, syn Petra, pridal na opačnú stranu, ale navyše nemáme ani priamy doklad o spolupráci druhého Ladislava z Ludaníc s husitmi. Vieme len to, že v roku 1425 došlo k deleniu majetku medzi oboma pánmi z Ludaníc, pričom Ladislavovi, synovi Petra, ostal v rukách hrádok, kým Ladislav, syn Synka, dostal povolenie vybudovať si takéto sídlo na ktoromkoľvek ich majetku. Keďže v roku 1433 Ladislav, syn Synka, nechal odvieť korist' z vylúpených Bošian a Hornej Novej Vsi do Ludaníc, zrejme tento v tomto čase sídlil v Ludaniciach.¹⁹ Dôvod bol iste ten, že Ladislav, syn Petra z Ludaníc, sa v tom čase nachádzal v husitskom zajatí. Vyplýva to z listu z 29. januára 1433, v ktorom Žigmund vyzýva trenčianskeho župana Konráda Schellendorfera, aby posúril šľachticov z Košeca a z Lieskovca, ktorí dlhovali peniaze Ludanickým, pretože Ladislav z Ludaníc tieto peniaze potrebuje „*pro redemptione sui capitis*“, čiže na svoje vykúpenie.²⁰ To zrejme využil jeho príbuzný na to, aby sa na čas uchýlil do Ludaníc.

Poznáme však ešte ďalších šľachticov z Hornej Nitry, o ktorých môžeme uvažovať, že spolupracovali s husitmi. Podľa listiny z 26. februára 1437 vieme, že Žigmund vyzval Nitriansku stolicu, aby vyšetrila sťažnosť šľachticov z Bošian, podľa ktorej Peter z Lieskovca, Jakub z Motešíc a Tomáš z Lipníka vylúpili dediny Čavoj a Temeš, pričom korist' si odniesli na hrad Košeca,²¹ ktorý v tom čase patrilo pánom z Lieskovca. V listine sa nehovorí o priamej spolupráci Petra z Lieskovca a Jakuba z Motešíc s husitmi. Skôr na to upozorňuje osoba Tomáša z Lipníka a taktiež formulácia v listine, že sa tak stalo „*temporibus iam preteritis quidam Bohemi superiores partes prefati regni nostri Hungarie hostiliter subintrassent*“. Títo šľachtici teda mohli len využiť príležitosť, keď sa v krajine nachádzali husiti a chýbal poriadok.

Ďalším prípadom bol Mikuláš Soboňa z Janíkoviec, ktorý bol zrejme totožný s Mikulášom z Fedýmeša, ktorý spolupracoval s Blažkom z Borotína.²² Kráľovná Barbora ho v roku 1435 označila za kacíra a pripomenula mu, že sa bude zodpovedať pred súdom.²³

K neverným šľachticom patrí aj Peter, syn Mikuláša z Chrabrian, ktorý sa spojil s Jánom Šmikouským.²⁴ Chrabrany ležia asi tri kilometre severne od Ludaníc, Peter z Chrabrian teda patrí do tohto okruhu šľachticov spolupracujúcich s husitmi. To isté sa týka už spomínaného prípadu Benedikta z Topolčianok.

Zopakujme si mená vyššie uvedených šľachtických spojencov husitov: Ján Žoldoš a Šte-

Luxemburský. In: HČ 48 (2000), s. 41-42). Štefan zo Stračiny sa v listine z roku 1425 spomína ako kráľovský človek. DL 95 341.

17 DVOŘÁKOVÁ, D.: *Šľachtici*, s. 42, pozn. 51.

18 DL 49 056; DF 244 003.

19 DVOŘÁKOVÁ, D.: *Šľachtici*, s. 40.

20 DL 12 485 z 29. 1. 1433. Na túto listinu ma upozornil doc. Lukačka, za čo mu ďakujem.

21 DL 49 057.

22 DL 12 761: „...*per notam infidelitatis condam Nicolai filii Johannis de Fedemes quam idem adherendo Blaskoni alias hussite heretico et cum eo procedendo contra nostram maiestatem et totum regnum nostrum Hungarie incurrisse dinoscitur*...“

23 *K dejepisu Trenčína* (Zápisky L. Stáreka), Slovenský letopis pre historiú, topografiu, archaeologiu a ethnografiu 6, 1882, s. 133.

24 DF 279 602; DF 279 604, por. tiež DL 59 252.

fan zo Stračiny, Peter a Tomáš Kerek z Lipníka, Ladislav, syn Synka z Ludanic, Peter z Lieskovca, Jakub z Motešíc, Mikuláš z Fedýmeša, Peter z Chrabrian a Benedikt z Topolčianok. Hoci všetci menovaní nepatrili k rovnakej sociálnej skupine, spájajú ich dve veci: príbuzenstvo, alebo pôvod v okolí Ludanic a spolupráca s husitmi. Niečo také asi ťažko možno pripísať náhode. Vysvetlenie, že išlo o ovplyvnenie husitskou posádkou v Topolčanoch, však neobstojí, pretože jej počiatky treba klásť jednak až do jesene 1433²⁵ a navyše by sme nevedeli zodpovedať na jednoduchú otázku, prečo podobným spôsobom „nefungovali“ aj ostatné husitské posádky.

Pokiaľ však predpokladáme, že všetci títo šľachtici sa tak či onak mohli zúčastniť či už krížových výprav do Čiech, alebo mohli byť dokonca aj príslušníkmi uhorských posádok na Morave, zdá sa, že máme poruke istejšie vysvetlenie. Ladislav, syn Petra z Ludanic, ktorý bol kapitánom Uherského Hradišťa, sa nemohol zaobísť bez veľkého počtu bojovníkov strážiach a opevňujúcich toto mesto a širšie okolie. Mnohí z nich mohli byť jeho familiármí. Nemuseli však byť iba členmi posádky v Uherskom Hradišti. Rovnako pravdepodobný je ich pobyt na hrade Brumov, ktorý odovzdal Benedikt z Topolčianok husitom. Nech už do úvahy pripadá akákoľvek možnosť, je iste pravdepodobnejšie, že ich „sympatie“ k husitom vyplývajú z ich zahraničných skúseností.

Nech už k vplyvu husitského hnutia v Uhorsku zaujmeme akékoľvek stanovisko, isté je, že na rozdiel od spojencov husitov mali ich odporcovia z radov uhorskej šľachty neporovnateľne lepšie možnosti: podporu kráľa, kráľovnej, krajinských pánov a miest. V prvom rade ide o skupinu ľudí, ktorá preukazovala verné služby v bojoch proti husitom v Čechách a na Morave. Do tejto skupiny patrili predovšetkým Stibor zo Stiboric mladší, Štefan a Juraj z Rozhanoviec, Ladislav z Blagaja, Mikuláš z Perína a ďalší. V obrannej fáze protihusitských bojov, teda od roku 1428, sa okrem Stibora zo Stiboric najviac angažoval Vavrinec z Hédeváru, Ladislav z Necpál, Pongrác zo Svätého Mikuláša a mnohí ďalší. Najmä na príklade Stibora vidíme, že táto obrana krajiny prinášala veľké náklady, ktoré mnohokrát neboli kryté príjmami od kráľa. Naopak, aj Stibor sa zrejme často ocitol v úlohe donátora, ako o tom svedčí listina z 12. novembra 1431, ktorou daroval bratom Gašparovi a Ondrejovi zo Slopanej dedinu Nežetice za zásluhy súvisiace s vojenskou službou.²⁶

V prípade šľachticov musíme mať na pamäti nielen tých, ktorí sa z rôznych dôvodov spojili s husitmi, ale treba mať na zreteli aj protivníkov husitov. Je pritom len prirodzené, že týchto protivníkov bolo viac. Hoci tu boli spomenutí len tí najvýznamnejší, neznamená to, že medzi husitských protivníkov môžeme rátať len ľudí z prostredia strednej a vysokej šľachty. Práve naopak; množstvo donácií od kráľa v 20. a 30. rokoch 15. storočia dosvedčuje, koľko ľudí rôznych spoločenských vrstiev sa postavilo v mene katolíckej viery do boja proti pražským artikulom.

Vojenstvo husitských zväzov bolo jedným z náznakov konca tradičných stredovekých vojsk v Európe založených na ťažkej jazde a rytierstve. V akej úlohe bolo uhorské vojsko postavené proti táboritom či sirotkom?

Počet uhorských vojakov postavených na prvej či druhej krížovej výprave proti husitským Čechám je pomerne ťažké odhadnúť. Pri obliehaní Prahy pred bitkou na Vítkove odhadujú českí historici počet križiackych vojsk na 30 000 oproti 9 000 – 10 000 husitom.²⁷ Hoci nie je

25 Odkazujem na moju pripravovanú štúdiu: Husitské vpády a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432 – 1435 v *Historickom časopise*.

26 DL 88 064.

27 ČORNEJ, P.: *Bitva na Vítkově a zhroucení Zikmundovy křížové výpravy v létě 1420*, Husitský Tábor 9 (1986–

jednoduché špecifikovať presnejšie podiel Uhrov na celkovom počte križiackych vojsk, iste tvorili významnú a možno najvýznamnejšiu časť intervenčných vojsk. Ich podiel sa mohol pohybovať bez problémov okolo jednej tretiny. Uhorsko, ako je známe z viacerých príkladov, bolo schopné postaviť pomerne početné vojsko. Relevantným príkladom z tohto obdobia je 20 000 vojakov postavených pri obliehaní a dobýjaní Golubacu v roku 1428,²⁸ osem rokov po rozchode križiakov pri Vítkove. Veľkosť uhorského vojska dokumentuje aj prítomnosť viacerých významných uhorských predstaviteľov z radov vysokej šľachty.

Faktom však je, že prítomnosť uhorských vojsk pri bitke na Vítkove nezvrátila celkový neúspech ťaženia. Uhorskí vojaci sa až na niekoľko menších konfliktov nezúčastnili významnejšej bitky.

Rozchod križiackych vojsk po Žigmundovej korunovácii na Pražskom hrade sa akiste týkal aj uhorských kontingentov. Nepochybne však určitá časť vojska ostala v Čechách jednak ako osobný sprievod panovníka a takisto aj ako vojenská posádka či už na Pražskom hrade (Mikuláš Hus zo Šánkoviec, Šimon z Csögu, Michal z Rohova, Štefan z Csobánky)²⁹ alebo inde.

V bitke pri Vyšehrade sa počíta so 16 000 vojakmi na strane Žigmunda, pričom určite väčšiu časť tvorili bojovníci z krajín českej Koruny.³⁰

Na jar 1421 sa koncentruje pomerne vysoký počet uhorských vojakov na Morave. Niekedy v priebehu týchto mesiacov, keď Žigmund osobne dozeral na zabezpečenie najmä východomoravských miest (podľa jeho itinerára navštevoval mestá Uherské Hradištie, Znojmo, Brno, Uherský Brod a Olomouc),³¹ sa množstvo uhorských vojakov venovalo oprave opevnenia v Uherskom Hradišti, kde sa koncentrovala uhorská branná moc na Morave. Dokladom sú donácie jednotlivým vojakom „*in presentí marchionatu nostro Moravie in conservacione et custodie civitatis nostre Hradistya*“.³² Po stabilizovaní Moravy v roku 1421 došlo na prelome rokov 1421 – 1422 k ešte jednému Žigmundovmu pokusu o ovládnutie revolučných Čiech, skončilo sa však výrazným neúspechom. Ním sa aj znižuje zaangažovanosť uhorských vojakov na Morave; tá postupne klesá až do definitívneho ovládnutia Moravy husitmi v rokoch 1426 – 1427.

Vzhľadom na viacero dokladov v prameňoch, ktorými môžeme doložiť účasť uhorských vojakov v Čechách a na Morave, je možné uskutočniť zoznam týchto vojakov, určiť ich pôvod v rámci Uhorska a zistiť, z ktorých oblastí krajiny sa tieto vojská skladali. Vo väčšine prípadov som určil miesto pôvodu podľa predikátu, výnimkou sú vysokí šľachtici ako Stibor zo Stiboric či Štefan a Juraj z Rozhanoviec, kde bolo zvolené ich najvýznamnejšie rodové sídlo. Najviac dokladov je z prvej polovice 20. rokov. Keďže do konca roku 1422 sú k dis-

1987), s. 118-124.

28 SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zretelom na Slovensko*, Bratislava 2004, s. 121.

29 Lysý, M.: *Účasť*, s. 29.

30 Na základe výskumu Františka Kurfürsta tento údaj prijíma KEJŘ, J.: *Bitva u Vyšehradu roku 1420*, HT 6-7 (1983 – 1984), s. 135.

31 *Segédletek a középkori magyar történelem tanulmányozásához 1, Királyok és királynék itineráriumi (1382-1438)*, Zsigmond király és császár (1382 – 1437), itineráriumát készítette ENGEL P., Kiegészítette, szerkesztette és mutatóval ellátta C. TÓTH N., Mária királynő (1382 – 1395) és Borbála királyné (1405-1438), Zsigmond király és császár feleségei, valamint Erzsébet (1382 – 1386) királyné, I. Lajos özvegye itineráriumait készítette, szerkesztette és mutatókkal ellátta C. TÓTH N., Budapest 2005, s. 107-108.

32 Pozri pozn. Por. *Zsigmondkori oklevéltár VIII (1421)*, ed. BORSA, I. – C. TÓTH, N., Budapest 2003, č. 506 – 508, 513, s. 155-156; *Hazai okmánytár (Codex diplomaticus patrius)*, II. kötet, Országfejedelmi okmányok, kiadják NAGY I., PÁUR I., RÁTH K. és VÉGHÉLY D., Győrött 1865, č. 146, s. 226-227.

pozícii dosiaľ vydané diely *Zsigmondkori oklevéltár*, môžeme roky 1420 – 1422 považovať v tomto smere za uzavreté a neskoršie obdobie bude možné doplniť dodatočne (po vydaní ďalších zväzkov ZsO).

Vzhľadom na to, že mohol existovať rozdiel medzi zhromažďovaním uhorských vojakov pre potreby veľkých krížových výprav a pre boje na Morave, sú zoznamy účastníkov bojov z Uhorska rozdelené na tieto dve skupiny. Problém je ešte v tom, kam zaradiť vojakov, doložených na jar 1421 na Morave. Vychádzam však z predpokladu, že išlo o zvyšky účastníkov ťaženia do Čiech na jeseň 1420. Potvrďuje to príklad bratov z Rozhanoviec, o ktorých sa dá predpokladať, že v Čechách a na Morave slúžili nepretržite od prvej krížovej výpravy až po druhú krížovú výpravu a po nej ešte nejaký čas zotrvali na Morave.³³ Z toho dôvodu som týchto účastníkov vojen zaradil do súboru uhorských bojovníkov v Čechách.

Výsledok potvrdzuje, že uhorskí vojaci slúžiaci na Morave (mapa 1, tab. 1) pochádzali predovšetkým zo severného a západného Uhorska. Zaujímavá je aj koncentrácia v okolí Nitry, ktorá nepriamo vysvetľuje, prečo sa neskôr na jej okolí vyskytlo toľko husitských spojencov.³⁴ Naproti tomu uhorskí vojaci, ktorých máme doložených na troch ťaženiach proti Čechám (1. krížová výprava na jar 1420, jeseň 1420 a bitka pri Vyšehrade, 2. krížová výprava na prelome rokov 1421 – 1422), pochádzali v zásade zo všetkých častí Uhorska, pomerne málo ich však pochádzalo z južného Uhorska a Sedmohradska (por. tab. 2). Tým sa potvrdzuje, že pomerne veľký vojenský potenciál Sedmohradska bol mimo tohto územia ťažko použiteľný.³⁵

Husitské výpravy do Uhorska neskôr ustavične zamestnávali obranu Uhorska; bolo neustále potrebné reagovať na husitské vpády. Situáciu navyše komplikovalo ohrozenie Turkami, takže sa stávalo, že proti husitom nemohlo zasiahnuť adekvátne vojsko. Turci vpadli do Uhorska v roku 1420 a uhorské vpády do Valašska v rokoch 1423, 1425 a 1426 tiež súviseli s protitureckou aktivitou. Sám Žigmund bol zamestnaný juhovýchodnou politikou v rokoch 1426 – 1428 a v neskoršom období všemožne podporoval výstavbu hraničného obranného systému na juhu krajiny a dohodol aj účasť nemeckých rytierov na juhu krajiny.³⁶

Zvýšené ohrozenie krajiny sa prejavilo rôznymi opatreniami. Husitským nebezpečenstvom sa priamo venoval dekrét z rokov 1432 – 1433 (tzv. Sienský register), v ktorom sa špecifikovalo, ktoré stolice a ktorí magnáti a preláti sú povinní postaviť proti nepriateľom krajiny určitý počet bandérií či stoličných oddielov.³⁷ Neskorší odpis konkretizuje aj počty vojsk jednotlivých stolíc.³⁸ Podľa tohto dokumentu sa boj proti husitom mal zamerať predovšetkým na znovuzískanie Trnavy a ďalších miest („*et aliarum terrarum*“), ktoré husiti obsadili.³⁹ Proti husitom sa okrem kráľových jednotiek a zborov jednotlivých prelátov a šlach-

33 Pozri pozn. DL 11 145, 12 187, 12 190; ZsO VIII, č. 1037, s. 318; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, tomi X volumen VI, Ab anno 1418–1428, Studio et opera G. FEJÉR, Budae 1844, č. 150, s. 403–405; CDH, tomi X volumen VII, Ab anno 1429–1437, Studio et opera G. FEJÉR, Budae 1843, č. 53, s. 190–196; CDH, tomi X, volumen VIII, Ab anno 1382–1437, Studio et opera G. FEJÉR, Budae 1843, č. 53, s. 190–196.

34 Pozri vyššie.

35 Segeš, V.: *Od rytierstva*, s. 124.

36 K tureckému nebezpečenstvu v 20. a 30. rokoch 15. storočia por. ENGEL, P.: *Ungarn und die Türkengefahr zur Zeit Sigismunds (1387–1437)*. In: *Das Zeitalter König Sigismunds in Ungarn und im Deutschen Reich*, Herausgegeben von TILMANN SCHMIDT und PÉTER GÜNST, Debrecen 2000, s. 66–71.

37 *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*, collectionem manuscriptam F. Dörvy, additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt G. BÓNIS – V. BÁCSKAI, Budapest 1976, s. 405–424.

38 Tamže, s. 425–430.

39 Tamže, s. 414.

ticov (sedem bandérií a 2 200 jazdcov) priradili ešte stoličné jednotky zo Šopronskej, Rábskej, Vesprímskej, Pilišskej, Mošonskej, Nitrianskej, Turčianskej, Liptovskej, Spišskej, Zemplínskej, Boršodskej, Gemerskej, Hevešskej, Železnohradskej, Stoličnobelehradskej, Ostrihomskej, Komárňanskej, Bratislavskej, Trenčianskej, Oravskej, Zvolenskej, Šarišskej, Abovskej, Turnianskej, Novohradskej, Peštianskej, Hontianskej a Tekovskej stolice (3 475 jazdcov) (por. mapa 2). Navyše na obranu Bratislavského hradu boli zvlášť určené jednotky rábskeho a vesprímskeho biskupa, opáta na Panonhalme a Dominika z Héderváru (225 kopijí).⁴⁰

Proti husitom mali byť logicky nasadené stolice v geografickej blízkosti Čiech a Moravy. Doložení uhorskí vojaci z 20. rokov 15. storočia na Morave pochádzali približne z tých istých území (por. mapa 1 a 3). Sienský register vychádzal z už zaužívanej praxe, kedy bolo potrebné zabezpečiť obranu Moravy (a teda Uhorska), no zároveň sa muselo myslieť aj na turecké nebezpečenstvo.

Na obranu horných častí Uhorska sa vzťahovalo ešte jedno dôležité ustanovenie, ktoré Žigmund vydal 12. marca 1435. Podľa neho kráľ prisľúbil, že na svoje náklady zabezpečí ľuďmi, zbraňami a zásobami mesto a hrad Bratislava, mestá Trnavu a Skalicu, Trenčiansky hrad a ďalšie kráľovské hrady a pevnosti na moravskom pohraničí v blízkosti Váhu. Ustanovenie počítalo s tým, že ak do krajiny vpadne väčšie množstvo nepriateľov, musia zasiahnuť aj vojská vyslaných prelátov, županov jednotlivých stolíc, baróni, panstvo a šľachta pod kráľovským bandériom.⁴¹

Všetky tieto zložité a nákladné opatrenia mali v budúcnosti krajine zabezpečiť ochranu a bezpečnosť. Mier s husitmi, zabezpečený kompromisom s cirkvou a narovnaním so Žigmundom, mal zaistiť Albrechtovi, ako Žigmundovmu nástupcovi v krajinách českej Koruny a v Uhorsku sľubnú východiskovú pozíciu pre hegemoniu habsburskej dynastie v strednej Európe. Albrechtovo postavenie však nebolo silné ani v Čechách, ani v Uhorsku a po predčasnej smrti 27. októbra 1439 sa stala krajina na dlhé obdobie dejiskom mocenského zápasu o kráľovskú korunu.

TABULKY

Tab. 1. Účastníci protihusitských bojov na Morave z Uhorska⁴²

MENO OSOBY	NÁZOV LOKALITY V ORIGINÁLI	PRAMEŇ	DATOVANIE
Gregor z Plášťoviec		ZsO VIII, n. 468, s. 145	1421, 1. 5., Brno
Ján z Nicky	Niczka	ZsO VIII, n. 506, s. 155 ZsO VIII, n. 541, s. 162	1421, 13. 5., U. Hradištie; 1421, 22. 5., Trenčín
Mikuláš zo Stareho Gradacu	Gerecz	ZsO VIII, n. 507, s. 155	1421, 13. 5., U. Hradištie
Ján Pobor z Ďuru		ZsO VIII, n. 508, s. 155	1421, 13. 5., U. Hradištie
Imrich a Mikuláš zo Šimonovian		ZsO VIII, n. 509, s. 155 CDH X 6, n. 377, s. 819–820	1421, 13. 5., U. Hradištie; 1426, 5. 1., Trenčín

40 Tamže, s. 428–430. V origináli sa píše „Tholna“, v pozn. autori edície opravujú na „Thorna“; podobne aj namiesto „Bereg“ má byť správne „Barsiensis“.

41 Archív mesta Bratislavy 1377; DL 44 025; CDH X 8, č. 305, s. 644–646.

42 Účastníci sú v tabuľke radení podľa chronologického kľúča, teda tak, ako sú postupne menovaní v prameňoch.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Štefan z Katházy	Kathaza	ZsO VIII, n. 513, s. 156	1421, 14. 5., U. Hradišče
šľ. z Rakova,	Rakowch	ZsO VIII, n. 545, s. 163–164	1421, 22. 5., Trenčín
Ladislav z Úporu	Upor	ZsO VIII, n. 547, s. 164	1421, 24. 5., Trenčín
Ladislav (syn Synka) z Ludaníc Ladislav (syn Petra) z Ludaníc	Ludan Ludan	ZsO VIII, n. 563, s. 170 ZsO IX, n. 1181, s. 377 DL 11 526 Tóth-Szabó, P.: A cseh, n. 5, s. 355–356	1421, 29. 5., Trenčín 1421, 24. 11., Bratislava 1424, 23. 6., Budín 1425, 27. 6., Visegrád
šľ. zo Szútoru	Zutor	ZsO IX, n. 241, s. 93	1422, 3. 3., Budín
Mikuláš Zomor	Szomor	ZsO IX, n. 386, s. 130	1422, 5. 4., Veselí
Mikuláš zo Žarnova	Sarno	ZsO IX, n. 640, s. 203–204	1422, 9. 6., Budín
Stibor zo Stiboríc		ZsO IX, n. 1217, s. 389–390	1422, 2. 12., Bratislava
Ladislav z Blagaja		DL 66 563	1424, 25. 1., Visegrád
Ján z Kamenice	Tarkew	BÉKEFI, R.: A zirczi III, n. 40, s. 299–300	1424, 20. 6., Budín
Jakub Kun z Rozsályu	Rossal	DL 54 403	1424, 8. 11., Budín
šľ. z Gýmešu		DL 59 034	1425, 6. 6., Budín
Peter Botka (zo Széplaku)		DL 92 677	1425, 4. 9., Budín
Mikuláš z Perína	Peri	Středověké listy ze Slovenska, n. 1, s. 3 Sopron II 6, n. 86, s. 76–77 Sopron I 2, n. 352, s. 306 Sopron I 2, n. 359, s. 311	(1426), 14. 1. (1426), 3. 5., Uherský Brod 1426, 9. 5., Bratislava 1426, 7. 7., Trenčín
Juraj Bobal z Paruce	Parulcha	DL 83 070	1427, 24. 3.
Štefan a Juraj z Rozhanoviec		DL 12 187, 12 190	1430, 19. 1., Bratislava
Benedikt z Topolčianok	Kystapolchan	DF 273 596	1430, 9. 4.
Pongráč z Liptova	Lipthovia	DL 43 907	1432, 14. 2., Zvolen
Peter z Hangony	Hangon	Az Abaff, A Dancs, A Hanvay cs. ltára, n. H196, s. 143	1432, 10. 9., Siena
Michal z Chanavy	Hanwa	DL 56 970	1434, 13. 6., Ulm
Ondrej z Rakolúp	Rakalup	DL 44 010	1434, 5. 11., Bratislava
Štefan z Pogányteleku	Poganteleke	DL 48 967	1434, 16. 12., Bratislava
šľ. z Hatalova	Gathal	DL 84 415	1435, 30. 5., Trnava
Žigmund z Ploského	Lapispatak	DL 12 710	1435, 3. 6.
Jakub z Dolného Beleku	Alsowbelek	DL 12 723	1435, 21. 6., Trnava

Tab. 2. Účastníci protihusitských bojov v Čechách z Uhorska

MENO OSOBY	NÁZOV LOKALITY V ORIGINÁLI	PRAMEŇ	DATOVANIE PRAMEŇA
Vincent z Herény	Heren	ZsO VII, n. 1298, s. 306	1420, 28. 1., Vratislav
Peter Forgáč z Gýmešu	Gymes	ZsO VII, n. 1495, s. 352 ZsO VIII, n. 345, s. 116	1420, 16. 3., Vratislav; 1421, 29. 3., Znojmo

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Michal z Egerváru	Egerwar; Egervar	ZsO VII, n. 1814, s. 418 ZsO VIII, n. 949, s. 275–276	1420, 9. 6.; 1421, 8. 9., Budín
Mikuláš z Gorjan		ZsO VII, n. 1984, s. 455 ZsO VII, n. 1992, s. 456	1420, 20. 7., Praha
Šimon z Középpaty		ZsO VII, n. 1997, s. 457	1420, 23. 7., Praha
Tomáš z Kendhidy	Kendhyda	ZsO VII, n. 2101, s. 479	1420, 25. 8., Kutná Hora
Mikuláš z Várdy	Warada	ZsO VII, n. 2144, s. 487	1420, 5. 9., Budín
Ján z Perína	Peren	ZsO VII, n. 2215, s. 504	1420, 22. 9., Čáslav
šf. zo Stredy	Zeredahel	ZsO VII, n. 2259, s. 514	1420, 12. 10., Budín
Peter zo Zrínu		ZsO VII, n. 2375, s. 541	1420, 1. 12., Kutná Hora
Juraj z Pezinka	Bosyn, Bozyn	ZsO VII, n. 2399, s. 546–547 DL 12 766	1420, 20. 12., Nymburk; 1435, 26. 10., Bratislava
Michal z Bieloviec	Kwzepbyl	ZsO VII, n. 2405, s. 548	1420, 24. 12., Litoměřice
Sandrinus z Vanyarcu		ZsO VII, n. 2409, s. 549	1420, 28. 12., Most
Ján z Chmeľovca	Komlos	ZsO VII, n. 2411, s. 549	1420, 28. 12.
Šimon z Csögu		ZsO VIII, n. 78, s. 48	1421, 8. 2., Litoměřice
Ladislav z Hornej Barce		ZsO VIII, n. 86, s. 50	1421, 10. 2., Stříbro
Štefan z Csobánky	Chobankafalwa, Rymalaza	ZsO VIII, n. 94, s. 51	1421, 13. 2., Litoměřice
Mikuláš Hus zo Šánkoviec	Sankfalva	ZsO VIII, n. 105, s. 54-55	1421, 14. 2., Litoměřice
Michal z Rohova	Saarfalva, Roho	ZsO VIII, n. 106, s. 55	1421, 14. 2., Litoměřice
Štefan z Humenného	Homonna	ZsO VIII, n. 138, s. 63	1421, 16. 2., Budín
Mikuláš Šoš zo Solivaru	Sowar	ZsO VIII, n. 159, s. 69; ZsO VIII, n. 160, s. 70	1421, 18.–19. 2., Budín
Ján Töttös z Bátmonostoru	Bathmonostora	ZsO VIII, n. 203, s. 85 ZsO VIII, n. 219, s. 88 ZsO VIII, n. 923, s. 270	1421, 23. 2., Budín 1421, 25. 2., Budín 1421, 4. 9., Budín
Štefan Herceg zo Szekcső, šf. z Hermánu	Zekchew, Herman	ZsO VIII, n. 231, s. 90	1421, 28. 2.
Peter z Terne		ZsO VIII, n. 285, s. 104	1421, 14. 3., U. Hradiště
Abrahám z Vaje	Waya	ZsO VIII, n. 286, s. 104–105 ZsO VIII, n. 329, s. 113	1421, 14. 3., U. Hradiště; 1421, 26. 3., Znojmo
Michal z Michaloviec, Ján zo Stretavy		ZsO VIII, n. 288, s. 105; ZsO VIII, n. 300, s. 107	1421, 15. – 16. 3., U. Hradiště
Peter z Lengyendu	Lengend	ZsO VIII, n. 289, s. 105	1421, 15. 3., U. Hradiště
Ladislav z Necpál		ZsO VIII, n. 290, s. 105	1421, 15. 3., U. Hradiště
Ján z Hutky	Huthka	ZsO VIII, n. 291, s. 105-106	1421, 15. 3., U. Hradiště
Štefan zo Šemše, Frank zo Šemše	Zemthe	ZsO VIII, n. 292, s. 106 DL 84 854	1421, 15. 3., U. Hradiště; 1426, 27. 8., Visegrád
Michal a Ondrej z Merašic a Mikuláš z Čaby	Eghazmerezce, Cczaba	ZsO VIII, n. 293, s. 106; ZsO VIII, n. 301, s. 107	1421, 15.–16. 3., U. Hradiště

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Imrich a Kozma z Kisvámos, Sebastián zo Solyagu		ZsO VIII, n. 302, s. 107	1421, 16. 3., U. Hradišče
Ján z Alsóbercelu	Alsobechel	ZsO VIII, n. 303, s. 108 ZsO VIII, n. 417, s. 134	1421, 16. 3., U. Hradišče; 1421, 16. 4., U. Brod
Štefan, Benedikt atď. zo Svätého Kríža		ZsO VIII, n. 304, s. 108	1421, 16. 3., U. Hradišče
Filip zo Stretavy	Zerethwa	ZsO VIII, n. 305, s. 108	1421, 16. 3., U. Hradišče
Jozef z Tibavy	Thyba	ZsO VIII, n. 306, s. 108	1421, 17. 3., U. Hradišče
šľ. zo Sitke	Sythke	ZsO VIII, n. 307, s. 108 ZsO IX, n. 1151, s. 365–366	1421, 17. 3., „villa Megyer“ 1421, 18. 11., Bratislava
Valentín zo Simonyi	Symoni	ZsO VIII, n. 310, s. 109	1421, 18. 3., U. Hradišče
šľ. z Kisvámosu	Kyswamus	ZsO VIII, n. 319, s. 111	1421, 23. 3., Znojmo
Šimon z Lefantoviec	Elfanth	ZsO VIII, n. 320, s. 111–112	1421, 24. 3., Znojmo
Ladislav zo Stredy	Zeradahel	ZsO VIII, n. 322, s. 112	1421, 25. 3., Znojmo
Sebastián zo Szútu	Zwth	ZsO VIII, n. 328, s. 113	1421, 26. 3., Znojmo
Ondrej z Egyeku		ZsO VIII, n. 330, s. 114	1421, 26. 3., Znojmo
Ján z Bickse	Bykche	ZsO VIII, n. 331, s. 114	1421, 26. 3., Znojmo
Benedikt z Pércsu		ZsO VIII, n. 337, s. 115	1421, 28. 3., Znojmo
Juraj z Reszege		ZsO VIII, n. 338, s. 115	1421, 28. 3., Znojmo
Štefan Kompolt z Nány	Nana	ZsO VIII, n. 370–371, s. 123 ZsO VII, n. 921, s. 270	1421, 5. 4., Brno 1421, 4. 9., Budín
šľ. z Bašty	Basth	ZsO VIII, n. 398, s. 128	1421, 13. 4., U. Brod
Michal Darabus z Andrášházy	Andreashaza	ZsO VIII, n. 399, s. 129	1421, 13. 4., U. Brod
Peter z Bajcs		ZsO VIII, n. 415, s. 133–134	1421, 15. 4., U. Brod
Ján z Alsóbercel	Alsobechel	ZsO VIII, n. 417, s. 134	1421, 16. 4., U. Brod
Ladislav a Mikuláš z Manastiru	Monosthor	ZsO VIII, n. 420, s. 135	1421, 17. 4., U. Brod
Mikuláš zo Salgó		ZsO VIII, n. 424, s. 135	1421, 18. 4., U. Hradišče
Ján z Reszneku	Resnek	ZsO VIII, n. 425, s. 135–136	1421, 19. 4., U. Hradišče
Ondrej z Kócu	Kocz	ZsO VIII, n. 542, s. 164–165	1421, 22. 5., Trenčín
Ján zo Szomolye	Zomolya	ZsO VIII, n. 561, s. 169–170	1421, 28. 5., U. Hradišče
Eberhard zo Sv. Jura	Zenthgywrgh	ZsO VIII, n. 664, s. 194	1421, 16. 6., Bratislava
Ladislav z Tamási	Thamassy	ZsO VIII, n. 704, s. 203	1421, 1. 7., Bratislava
Peter z Uljaniku	Zenthlelek	ZsO VIII, n. 887, s. 262	1421, 24. 8., Budín
Pelbárd z Várdy		ZsO VIII, n. 927, s. 271	1421, 5. 9., Budín
Gregor z Bakty	Bathka	ZsO VIII, n. 951, s. 276	1421, 8. 9., Budín
Ladislav z Alsólendvy	Alsolindwa	ZsO VIII, n. 957, s. 278	1421, 9. 9., Budín
Matej a Imrich z Pavloviec		ZsO VIII, n. 997, s. 303–305	1421, 21. 9., Trnava
šľ. z Hatalova	Gathal	ZsO VIII, n. 1005, s. 307 DL 84 415	1421, 25. 9., Veľká Ida; 1435, 30. 5., Trnava

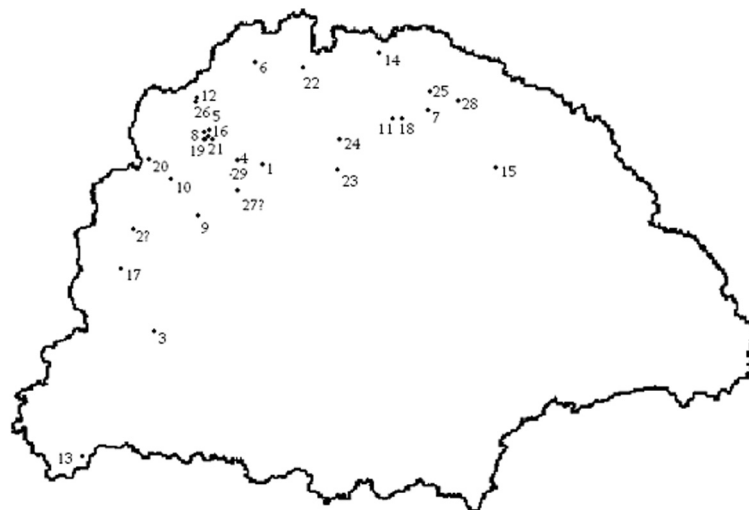
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Šimon z Meggyesu; Mikuláš z Meggyesu	Megyes	ZsO IX, n. 39, s. 38 ZsO IX, n. 553, s. 180-181	1422, 13. 1.; 1422, 20. 5., Budín
Mikuláš z Lefantoviec, Pavol a Tomáš zo Stredy, Ján a Juraj zo Žabokrek, Ladislav z Viesky	Elephanti, Zeredahel, Sabokrethy, Somzeg	ZsO IX, n. 51, s. 40-41	1422, 16. 1., U. Hradiště
Mikuláš Mócza		ZsO IX, n. 72, s. 46	1422, 23. 1., U. Hradiště
Juraj zo Szeru	Zeer	ZsO IX, n. 201, s. 83-84	1422, 25. 2., Budín
Mikuláš z Meggyesu	Medges/Megdes	ZsO IX, n. 268, s. 104	1422, 7. 3., Budín
Peter z Perína		ZsO IX, n. 312, s. 117	1422, 16. 3., Kroměříž
Jako z Hodósu	Hodus	ZsO IX, n. 425, s. 141	1422, 19. 4., Budín
Ladislav z Bíne	Been	ZsO IX, n. 457, s. 150	1422, 21. 4.
Ladislav z Kaniže		ZsO IX, n. 465, s. 152	1422, 22. 4.
Matej zo Žipova	Isyp	ZsO IX, n. 470, s. 153	1422, 24. 4., pri Ostrove
Demeter z Károlyu		ZsO IX, n. 493, s. 158	1422, 1. 5., Meggyes
Peter a Pavol z Krčavy	Korchwa	ZsO IX, n. 643, s. 204	1422, 10. 6., Budín
Gregor z Bólyu	Bool	ZsO IX, n. 715-716, s. 232	1422, 24. 6., Budín
Stanislav a Juraj z Dolhy	Dolha	DL 62 809	1423, 7. 1., Bratislava
Gregor zo Szilágyu	Zylagh	Zala vármegye tört. II, n. 196, s. 434-435	1423, 26. 12., Budín
Ladislav z Blagaja		DL 66 563	1424, 25. 1., Visegrád
Bogát	Bogat	CDH X 6, n. 270, s. 613-616	1424, 22. 9., Tata
Štefan a Juraj z Rozhanoviec		DL 12 187, 12 190; 12 417	1430, 19. 1., Bratislava
Peter z Hangony	Hangon	Az Abaff, a Dancs, a Hanvay cs. Itára, n. H196, s. 143	1432, 10. 9., Siena
Michal z Chanavy	Hanwa	DL 56 970	1434, 13. 6., Ulm
Ondrej z Rakolúp	Rakalup	DL 44 010	1434, 5. 11., Bratislava
Štefan z Pohanskej	Poganteleke	DL 48 967	1434, 16. 12., Bratislava
Žigmund z Ploského	Lapispatak	DL 12 710	1435, 3. 6.
Jakub z Dolného Beleku	Alsowbelek	DL 12 723	1435, 21. 6., Trnava

Tab. 3. Kapitáni Uherského Hradišťa v r. 1421 – 1429

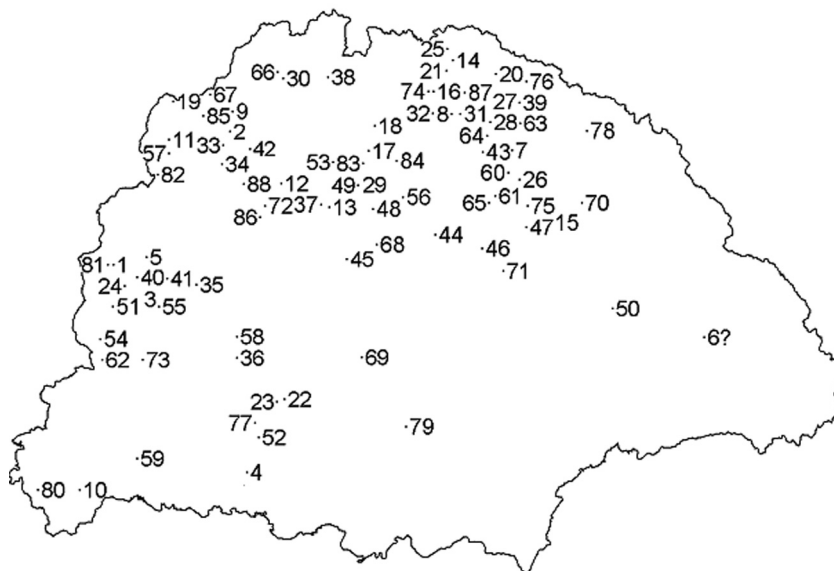
MENO KAPITÁNA	DATOVANIE LISTINY	PRAMENĚ
Ladislav z Blagaja	25. 1. 1424, Vysegrád	DL 66 563; A Blagay-család oklevéltára, szerk. Thalóczy L. és Barabás S., n. 146
Ladislav z Ludanic	23. 6. 1424, Budín	DL 11 526
Artleb z Vlčnova	26. 4. (1425), (Olomouc)	UB I, n. 335, s. 391-392
Ladislav z Ludanic	27. 6. 1425, Vysegrád	TÓTH-SZABÓ P.: A cseh, n. 5, s. 355-356.
Peter Roman z Vítovic	24. 5. 1429, Uh. Hradiště	AMB, č. 1084; Středověké listy ze Slovenska I, n. 2, s. 3-4

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Mapa 1: UHORSKÍ ÚČASTNÍCI PROTIHUSITSKÝCH BOJOV NA MORAVE

1. Plášťovce (Hont)	16. Rozsály (Satmár)
2. Nick (Železný hrad)	17. Gýmeš (Nitra)
3. Starý Gradac (Křiževac)	18. Széplak (Železný hrad)
4. Ďur (Tekov)	19. Perín (Abov)
5. Šimonovany (Tekov)	20. Paruca (Nitra)
6. Kátháza (Vesprím)	21. Bratislava (z Rozhanoviec) (Bratislava)
7. Rakov (Turiec)	22. Topoľčianky (Nitra)
8. Úpor (Zemplín)	23. Liptovský Mikuláš (Liptov)
9. Ludanice (Nitra)	24. Hangony (Gemer)
10. Szútor (Győr)	25. Chanava (Gemer)
11. Pókatelek (Bratislava)	26. Ploské (Šariš)
12. Žarnov (Turňa)	27. Rakolupy (Trenčín)
13. Beckov, šľ. zo Stiboríc (Trenčín)	28. Pogánytelek (Ostrihom?)
14. Blagaj (Záhreb)	29. Hatalov (Zemplín)
15. Kamenica (Šariš)	30. Dolný Belek (Tekov)

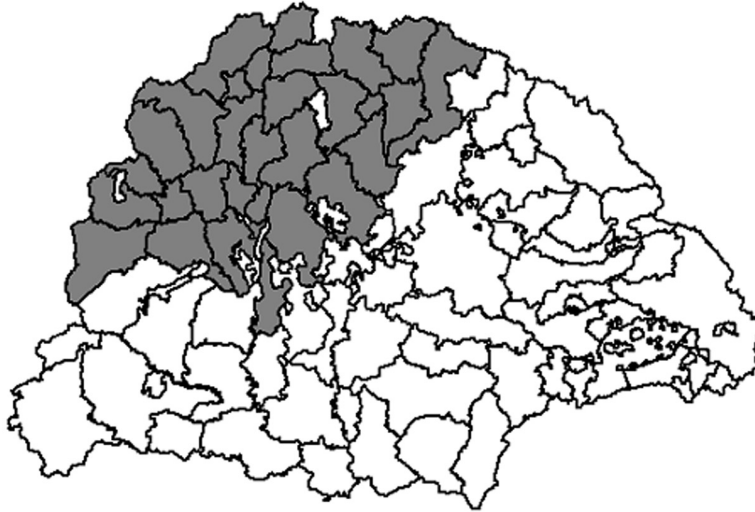

Mapa 2: UHORSKÍ ÚČASTNÍCI PROTIHUSITSKÝCH BOJOV V ČECHÁCH

1. Herény (Železný hrad)	24. Hermán (Železný hrad)
2. Gýmeš (Nitra)	25. Terňa (Šariš)
3. Egervár (Železný hrad)	26. Vaja (Satmár)
4. Gorjany (Vukovar)	27. Michalovce (Zemplín)
5. Középpaty (Železný hrad)	28. Stretava (Uh)
6. Kendhida (Küküllő)	29. Lengyend (Heveš)
7. Várda (Szabolcs)	30. Necpaly (Turiec)
8. Perín (Abov)	31. Hutka (Zemplín)
9. Streda (Nitra)	32. Šemša (Abov)
10. Zrin (Záhreb)	33. Merašice (Nitra)
11. Pezinok (Bratislava)	34. Cabaj (Nitra)
12. Bielovce (Hont)	35. Kiskvámos (Vesprém)
13. Vanyarc (Novohrad)	36. Solyag (Tolna)
14. Chmelovec (Šariš)	37. Alsóbercel (Novohrad)
15. Csög(Stredný Solnok)	38. Svätý Kríž (Liptov)
16. Horná Barca (Abov)	39. Tibava (Uh)
17. Csobánka (Gemer)	40. Sitke (Železný hrad)
18. Šánkovce (Gemer)	41. Simonyi (Železný hrad)
19. Rohov (Nitra)	42. Lefantovce (Nitra)
20. Humenné (Zemplín)	43. Szút (Sabolč)
21. Solivar (Šariš)	44. Egyek (Sabolč)
22. Bátmonostora (Bodrog)	45. Fornas?, šľ. z Bigécsu (Solnok)
23. Szekcső (Baraňa)	46. Pércs (Bihar)

VOJENSKÁ HISTÓRIA

47. Reszege (Satmár)
48. Nána (Heveš)
49. Bašta (Gemer)
50. Andrászáza (Kolož)
51. Csákány, šľ. z Bajcsu (Železný hrad)
52. Manastir (Baraňa)
53. Salgó (Novohrad)
54. Resznek (Zala)
55. Kóc (Zala)
56. Szomolya (Boršod)
57. Sv. Jur (Bratislava)
58. Tamási (Tolna)
59. Uljanik (Križevac)
60. Várda (Sabolč)
61. Bakta (Sabolč)
62. Alsólendva (Zala)
63. Pavlovce (Uh)
64. Hatalov (Zemplín)
65. Meggyes (Sabolč)
66. Žabokreky (Turiec)
67. Vieska (Nitra)
68. ? (Jászság), M. Mócza
69. Szer (Čongrád)
70. Meggyes (Satmár)
71. Hodos (Bihar)
72. Bíňa (Ostrihom)
73. Kaniža (Zala)
74. Žipov (Zemplín)
75. Károly (Satmár)
76. Krčava (Uh)
77. Bóly (Baraňa)
78. Dolha (Marmaroš)
79. Horogszeg (zo Szilágyu) (Temeš)
80. Blagaj (Záhreb)
81. Bogát (Železný hrad)
82. Bratislava (z Rozhanoviec) (Bratislava)
83. Hangony (Gemer)
84. Chanava (Gemer)
85. Rakolupy (Trenčín)
86. Pohanská (Ostrihom)
87. Ploské (Šariš)
88. Dolný Belek (Tekov)

Mapa 3: STOLICE URČENÉ NA OBRANU UHORSKA PROTI HUSITOM PODĽA TZV. SIENSKEHO REGISTRA Z R. 1432 – 1433

M. LYSÝ: DER UNGARISCHE ADEL UND DIE GEGENHUSSITISCHEN KRIEGE

Die ungarischen Adligen, bei denen wir über Beweise verfügen, dass sie mit Hussiten und ihren nordungarischen Besatzungen kooperierten, stammten vorwiegend aus dem Gebiet des Oberlaufes des Flusses Nitra. Aus dem Grund nahm man an, dass diese Adligen gerade dank der hussitischen Besatzung in Topolčany durch die hussitische Lehre beeinflusst waren. Doch die Hussiten wirkten in Topolčany nur relativ kurz, obendrein wird dadurch keine Erklärung geboten, warum die Adligen aus der Gegend von Skalica, Trnava, als auch aus anderen Örtern mit hussitischen Besatzung nicht beeinflusst wurden. Der Grund liegt scheinbar in der Tatsache, dass in der Gegend von Topolčany wahrscheinlich viele Adligen waren, die früher in Mähren, an der katholischen Seite, dem König Sigismund von Luxemburg in dem Kampf gegen Hussiten dienten. Diese Hypothese bekräftigt die erhöhte Konzentration der Kampfteilnehmer im Mähren bereits aus der Gegend von Topolčany und Nitra.

Im Gegenteil zu den Kampfteilnehmern im Mähren, in drei Zügen gegen Böhmen engagierten sich auch Soldaten aus weiteren Regionen Ungarns. Der Anblick der Landkarte, an der Soldaten nach ihrer Herkunft aufgeteilt sind, deutet an, dass die Zusammenstellung der Armee der Kreuzfahrer, die gegen Böhmen kämpften, mehrere ungarische Regionen eingriffen als die Zusammenstellung der Truppen, die gegen mährischen Hussiten zogen. In dieser Truppen führten überwiegend Soldaten aus den Gebieten, die an Mähren grenzten, hinein.

Organizácia, výzbroj a taktika vojska kráľa Mateja Korvína

VLADIMÍR S E G E Š

SEGEŠ, V.: Organization, armaments and the army tactics of the army of Matthias Corvinus. *Vojenská história*, 3, 11, 2007, pp. 55 – 69, Bratislava.

The subject of the study discusses the issue of the establishment and structure of Matthias Corvinus's army belonging to armies with the highest combat efficiency in Europe those days. Matthias started the establishment of the crossbowmen army early in his first years of reign, mainly after the agreement with Jan Jiskra (in the spring 1462) and after the battle at Veľké Kostolany (January 30th 1467), when several Jiskras and „Bratric's-Brothers“ soldiers entered into his mercenary army. A continuous increase from the current 6-8 thousand up to approximately 15-20 thousands permanent crossbowmen (with the monthly pay of 3-5 florens, resp. gulden per person) lead to systematic increase of taxes and almost each year an extraordinary military tax payment (a subsidy) at 1 floren (contemporary currency) per porta. At the end of Matthias reign it ate up around the half of the state budget. Within the historical awareness the mercenary army of the King Matthias is known as The Black army that was just the core of a permanent mercenary army.

Military History. Hungary. Middle ages. Army of Matthias Corvinus. 15th Century.

Neskorý stredovek v Európe bol obdobím výrazných zmien vo vojenstve. Fenomén vojny vzrástol čo do rozsahu i intenzity, vojna sa stala symptómom a zároveň aj príčinou pretrvávajúcej krízy vo vtedajšej Európe. Najpodstatnejším príznakom zmien v európskom vojenstve bol úpadok lénnych vojsk reprezentovaných najmä ťažkou jazdou rytierskeho typu a ich postupné nahrádzanie žoldnierskym vojskom. Žoldnierstvo sa stalo najproduktívnejším trendom neskorostredovekého vojenstva. Súbežne rástol význam pechoty a palných zbraní. V juhovýchodnej Európe, ohrozovanej osmanskou expanziou, sa najúčinnnejším a podielom najvýznamnejším druhom vojska postupne stali husári ako prechodný typ medzi ťažkou a ľahkou jazdou. Zmeny v sociálnej štruktúre ozbrojených síl sa následne prejavili tak vo výzbroji, ako aj v spôsobe boja. Od pravidelných žoldnierskych oddielov sa bezprostredne tiahne vývojová niť k stálej armáde ako pilieru štátneho mocenského aparátu v nastupujúcom novoveku.

Za zakladateľa prvej stálej profesionálnej armády v Európe sa považuje francúzsky kráľ Karola VII.¹ O štvrtstoročie neskôr si stálu žoldniersku armádu zriadil i burgundský vojvoda

1 Roku 1444 vydal francúzsky kráľ Karol VII. nariadenie, na základe ktorého mnohé námezdné skupiny potulujúcich sa vojakov prijali do trvalej kráľovskej služby, aby zlikvidovali ostatné podobné bandy bezprizorných bojovníkov. Tento vzťah nemal charakter feudálnych záväzkov, ani zmluvný vzťah, keď si za paušálnu cenu príslušný kapitán najímal bojovníkov. Všetkých dôstojníkov menoval kráľ, takže boli skutočnými *officiers*, čiže držiteľmi oficií, úradov. Panovník priamo platil všetkých dôstojníkov a mužstvo, ktoré sídlilo v posádkach podľa jeho určenia. V poslednej štvrtine 15. storočia trvalo slúžilo vo francúzskom kráľovskom vojsku 20 až

Karol Smelý². Do prvej tretice stredovekých stálych žoldnierskych armád patrí aj žoldnierske vojsko uhorského i českého kráľa Mateja Huňadyho, zvaného Korvín (1443 – 1490).³

Prvou známou relevantnou informáciou o uhorských ozbrojených silách za Mateja Korvína je hlásenie benátskeho vyslanca z Budína. Petrus de Thomasys (Piero de Thomaso) v liste z 9. októbra 1458 adresovanom benátskemu dóžovi uvádza, že uhorské vojsko smerujúce proti Turkom pozostáva z 80 000 mužov – jazdcov a pešiakov, medzi ktorými dominujú slabo vyzbrojení križiaci vidieckeho pôvodu.⁴ Nešlo však o portálne vojsko (poddaných), akoby sa z referencie zdalo, ale o šľachtické insurekčné vojsko zmobilizované na základe insurekcie vyhlásenej kráľom Matejom v septembri 1458. Uvádzaný početný stav je nepochybne značne nadsadený, no poukázanie na slabú bojovú hodnotu uhorského vojska zodpovedá skutočnosti. Nepriamo to dosvedčuje aj list kráľa Mateja z 29. marca 1458, v ktorom prosí svojho nastávajúceho svokra, českého kráľa Juraja Poděbradského, aby mu poslal „*päťsto bojaskúsených a dobre vyzbrojených ťažkoodených jazdcov*“.⁵

Podľa hlásenia ďalšieho benátskeho vyslanca v Uhorsku Giovannioho Ayma, ktoré si aj na základe iných zdrojov osvojila benátska Signoria, roku 1464 uhorské vojsko tvorili jazdci prelátskych a veľmožských bandérií v sile 12 000 mužov a kráľovské bandérium, ktoré malo okolo 2 000 jazdcov a asi 5 000 pešiakov.⁶ Údaj je pozoruhodný najmä preto, lebo je svedectvom o náraste podielu pešiakov, ktorí vo vlastnom kráľovskom vojsku prvýkrát počtom prevýšili jazdectvo. Zvýšený podiel peších žoldnierov v kráľovskom vojsku roku 1464 potvrdzuje aj referencia Gerarda de Collis, milánskeho vyslanca v Benátkach, ktorý uhorské ozbrojené sily na letnom ťažení proti Osmanom odhadol nasledovne: 17 000 jazdcov, 6 000 pešiakov, 7 000 križiakov.⁷ Podľa dejepisca Antonia Bonfiniho kráľ po vypuknutí povstania v Sedmohradsku roku 1467 nariadil mobilizáciu a s palatínom Michalom Orságom a viacerými veľmožmi a prelátmi zhromaždil 8 000 jazdcov, 4 000 pešiakov. Ostatné stotiny a jazdecké čaty (*cohortes turmasque*) prenechal Mikulášovi Ilockému a Michalovi Siládimu, ktorí mali zabezpečiť ochranu južných hraníc Uhorska pred prípadným tureckým útokom.⁸

25-tisíc mužov, čo predstavovalo približne 1 % mužskej populácie vtedajšieho Francúzskeho kráľovstva vo veku od 18 do 45 rokov. CONTAMINE, P.: *Válka ve středověku*. Praha : Argo, 2004, s. 200.

2 Podľa nariadenia z 13. 11. 1472 malo burgundské vojsko pozostávať z 1 200 kopíi po troch ťažkých jazdcoch, 3 000 jazdeckých lukostrelcov, 600 jazdeckých kušostrelcov, 2 000 pikancierov, 1 000 peších lukostrelcov, 600 strelcov z kulveríny, čiže dovedna 10 800 mužov, z ktorých rovné dve tretiny tvorili jazdci a ostatnú tretinu pešiáci. Tamže, s. 201.

3 Doposiaľ najpodrobnejšie sa problematike vojska Mateja Korvína venoval TÓTH, Z.: *Mátyás király idegen zsoldoserege*. A fekete sereg. Budapest 1925. Je dosť nepochopiteľné, že citovaný francúzsky vojenský historik Philippe Contamine takmer nevenoval pozornosť Uhorsku a žoldnierske vojsko kráľa Mateja ani len nespomenul.

4 „...persone LXXX milla fra da cavalj et da piedi, et maxime per il gran numero de Crucesignati, quali tamen benche non siano molto destimare per essere vilani,...“: *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából*. 1458 – 1490 (Ed. NAGY, I. – NYÁRY, A.), I – IV. kötet, Budapest 1875 – 1878. Príslušný údaj pozri I., s. 38-39.

5 „...quingentos equites viros electos, ad pugnam aptos et bene armatos...“ FRAKNÓI, V.: *Mátyás király levelei*. Külügyi osztály. I. Budapest 1893, s. 5.

6 „Quae gentes sunt, ut scribitis, equi XII. m. praelatorum et baronum... Item equi circa duo millia curie ejusdem majestatis et pedites circa 5 000...“ *Magyar diplomáciai*, ref. 4, I., s. 263-266; hlásenie vyslanca pozri tamže s. 228-229.

7 *Magyarország történeti kronológiája* I. kötet. (Ďalej MTK I.). Budapest 1986, s. 283.

8 Dekády uhorských dejín od Antonia Bonfiniho vyšli tlačou až roku 1581 vo Frankfurte nad Mohanom. Posledné kritické vydanie (ed. FÖGEL, I. – IVÁNYI, B. – JUHÁSZ, L. – KULCSÁR, M. – KULCSÁR, P.) *Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades*. I.– IV. zv. (Ďalej Decades), Lipsiae – Budapestini 1936 – 1941, 1976. Pozri aj SEGEŠ, V.: Reflexia uhorského vojenstva v Dekádach uhorských dejín Antonia Bonfiniho. In: *Vojenská história*, 2000, roč. 4, č. 2, s. 76-88. Príslušnú pasáž pozri Decades 4.1.143 – 144 (čiže 4. dekáda, 1. kniha, 143. až 144. odsek). Porovnaj TÓTH, Z.: *Mátyás*, ref. 3, s. 52.

Roku 1468 pri vypuknutí uhorsko-českej vojny Matej disponoval poľným vojskom v sile asi 15 000 mužov, prevažne najatých žoldnierov, medzi ktorými prevažovali bojovníci českého a poľského pôvodu. V súlade s uhorskou tradíciou významná úloha pripadla ľahkému jazdectvu ozbrojenému najmä lukmi a šípmi. Jazdci tvorili približne polovicu z celkového počtu, a popri pechote bolo v uhorskom vojsku aj dostatok diel a bojových vozov.⁹

Pre poznanie zloženia, druhov a sily uhorského vojska z druhej polovice vlády Mateja Korvína sú dôležité dva navzájom takmer zhodné súpisy, a to nemeckého rytiera Sebastiana Rottnhana a benátskeho vyslanca Sebastiana Baduaria. Ani jeden zoznam nie je datovaný, pravdepodobne sa však viažu na uhorskú protitureckú výpravu uskutočnenú roku 1475 alebo 1479, pričom však treba poznamenať, že ani v jednom prípade sa na týchto ťaženíach nezúčastnili pomocné zbory z Valašska a Moldavska uvádzané v obidvoch súpisoch.¹⁰ Podľa Rottnhana pozostávali uhorské sily z 10 000 českých, moravských a nemeckých žoldnierov, z toho 2 000 ťažkých jazdcov a 8 000 pešiakov; 20 000 obrnených jazdcov a 4 000 obrnených pešiakov z Uhorska, 5 000 husárov a Srbov (lodníkov) – čiže spolu 29 000 mužov; 16 000 ľahkých jazdcov a 16 000 pešiakov zo Sedmohradska (spolu 32 000); z Valašska bolo 2 000 ťažkých jazdcov a 10 000 pešiakov; z Moldavska 12 000 jazdcov a 20 000 pešiakov. V Baduariovom súpise figuruje 6 000 ťažkých jazdcov a 10 000 pešiakov českého, moravského a sliezskeho pôvodu; 10 000 ťažkoodených uhorských jazdcov a 4 000 obrnených uhorských pešiakov vyzbrojených pavézami a kušami, 2 000 strelcov z pušiek, 80 delostreleckých majstrov; 5 000 srbských jazdcov, 16 000 sikulských jazdcov; z Valašska 8 000 jazdcov a 30 000 pešiakov, z Moldavska 12 000 jazdcov a 20 000 pešiakov.¹¹

Podľa predpokladu A. Kubinyiho predstavoval reálny vojenský potenciál Uhorska za Mateja Korvína 65 000 – 70 000 mužov a ďalších 8 000 – 10 000 mužov tvorilo stále posádky pohraničných hradov a opevnení.¹² Treba pritom zdôrazniť, že ide o teoretický potenciál, lebo skutočný stav mužov v zbrani, na ktorejkoľvek vojenskej výprave alebo počas útoku nepriateľa nedosahoval ani polovicu uvedeného odhadu. Približne polovica z celkového počtu uhorského potenciálu pripadala na sedmohradské vojenské sily,¹³ ktorých použitie mimo územia Sedmohradska bolo však problematické. Kontingent z 23 slobodných kráľovských miest – pri minimálnom priemere 50 žoldnierov na každé mesto – predstavoval spolu 1 150 mužov.¹⁴

Matej začal žoldniersku armádu budovať hneď v prvých rokoch panovania, jej základom boli zaiste najmä príslušníci huňadyovského bandéria. Aspoň stručne sa žiada pripomenúť, že Matejov otec Ján Huňady, ako popredný uhorský veľmož a začas aj gubernátor krajiny, disponoval veľkou vojenskou silou. V Huňadyho vojsku, respektíve bandériu slúžili popri jeho početných familiároch či uhorských šľachticoch aj námezdní žoldnieri cudzieho pôvo-

9 ČORNEJ, P. – BĚLINA, P.: *Slavné bitvy naší historie*. Praha 1993, s. 98. Porovnaj PÁLOSFALVI, T.: *Nikápolytól Mohácsig 1396 – 1526*. Budapest 2005, s. 133-134.

10 Súpisy porovnáva a kriticky vyhodnocuje KUBINYI, A.: Hadszervezet a késő középkori Magyarországon. In: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete*. (Ďalej Hadszervezet) Budapest 2007, s. 203-204.

11 Baduariov súpis publikuje in extenso ÓVÁRY, L.: Mátyás király szarazföldi s vízi haderejének leírása az 1479-ki hadjáratból. In: *Történelmi Tár*, 1885, s. 762-764.

12 KUBINYI, ref. 10, s. 203.

13 Tamže, s. 201. Kubinyi vyčísluje vojenský potenciál Sedmohradska nasledovne: 21 750 mužov spomedzi sedmohradských poddaných, 7 330 Sikulov a 21 900 Sasov, čiže dovedna čosi vyše 50 000 osôb. Vychádza pritom z vojenského nariadenia pre Sedmohradsko z roku 1463, ktorého hodnovernosť je síce diskutabilná, no v záseade reálne reflektuje skutočnosť.

14 Tamže, s. 202.

du, a to predovšetkým českí, a ďalej nemeckí a poľskí ťažkoodenci, ako aj ľahkí jazdci valašského, moldavského a južnoslovanského pôvodu.¹⁵ Po poprave Ladislava Huňadyho a v čase Matejovej internácie sa vodcom huňadyovského klanu stal Matejov ujec Michal Siládi. Práve on zohral významnú úlohu pri zvolení Mateja za kráľa vo februári 1458. Podľa kronikárov pritiahol na volebný snem s 20-tisícovým vojskom, ktoré „za značné peniaze naverboval medzi Sedmohradčanmi, z Dolného Uhorska, ďalej spomedzi Čechov, Poliakov, Nemcov“.¹⁶ Časť z nich nepochybne vstúpila do služieb mladého kráľa.

Stále žoldnierske vojsko kráľa Mateja nevzniklo teda naraz dákym legislatívno-právnym opatrením či aktom, bolo výsledkom vojenských reforiem, ktoré Matej realizoval postupne podľa potreby a danej situácie počas celého panovania.¹⁷ Kráľ pritom spočiatku najímал podľa možnosti kompletne vojenské kompánie (roty) a aj rešpektoval ich vnútornú organizáciu.¹⁸ Velitelia týchto jednotiek mali pri určovaní štruktúry pomerne značné kompetencie.¹⁹

Po uzavretí dohody s Jánom Jiskrom (na jar 1462) a po bitke pri Veľkých Kostoľanoch (30. 1. 1467) Matej prijal do žoldu viacerých bývalých jiskrovcov a bratříkov, ktorí mali bohaté bojové skúsenosti.²⁰ V historickom povedomí je žoldnierske vojsko kráľa Mateja známe pod označením Čierne vojsko, ktoré však bolo iba jadrom stáleho žoldnierskeho vojska. Pomenovanie – v podobe *acies negri, nigri, exercitus nigrorum* – vzniklo až po Matejovej smrti a dodnes nie je uspokojivo vysvetlené.²¹ Zväčša sa dáva do súvisu s posledným hlavným veliteľom Jánom Haugvicom, ktorý mal prírmenie Čierny, resp. sa odvodzuje od toho, že po Matejovej smrti žoldnieri nosili čierne stuhu. Názov Čierne vojsko sa často nenáležite stoťoňuje s celým kráľovským žoldnierskym vojskom.²²

O zložení a taktike uhorského žoldnierskeho vojska sa najvýrečnejšie zmienil sám kráľ Matej v liste datovanom v Záhrebe 10. marca 1481. Zaslal ho jágerskému biskupovi kardinálovi Gabrielovi Ragonovi, ktorý bol vtedy uhorským vyslancom na dvore Matejovho testá, neapolského a sicílskeho kráľa Ferdinanda Aragónskeho. V liste ho informuje o zaslaní vojenského kontingentu, ktorý sa neskôr podieľal na oslobodení juhotalianskeho mesta Otranta od Turkov. Uvádzame najpodstatnejšie časti tohto listu: „... *Predsa však, rovnako ako inokedy, keď sme videli, že je potrebné zasláť nášmu otcovi (kráľovi Ferdinandovi) vojenskú pomoc, tak mu i teraz posielame vojsko, o ktoré prosil, a to napriek nemalým ťažkos-*

15 Bližšie pozri ELEKES, L.: *Hunyadi hadserege*. Budapest 1951.

16 Decades 3. 9. 10. Bonfiniho údaj o 20-tisícovom vojsku je zaiste nadsadený. Je však zaujímavé, že nezávisle na ňom a o čosi skôr (roku 1493), ten istý počet Siládiho vojska uvádza aj súveky nemecký kronikár Hartmann Schedel, ktorý dokonca priamo hovorí o 13 000 jazdcov a 7 000 pešiakov: „*Michel Zylagi mit XIII^m geraysiger vnd VII^m fußknechten.*“ In: *Weltchronik*. Kolorierte Gesamtausgabe von 1493. Weltbild 2005, Blat CCLXXXr. V novších historiografických prácach sa zväčša uvádza počet 15 000 ozbrojencov.

17 SEGEŠ, V.: Legislatívno-právny rámec uhorského vojenstva za kráľa Mateja Korvína In: *Vojenská história*, 2001, roč. 5, č. 2, s. 3-19.

18 Túto skutočnosť možno ilustrovať napríklad listinou z 2. júna 1466, v ktorej veliteľia Juraj Hetl a Juraj Gavský a ich vojaci v počte 56 menom uvedených mužov sľubujú vernosť kráľovi Matejovi. Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), stredoveké listy a listiny, č. 3497.

19 Správne na to poukazuje PÁLOSFALVI, ref. 9, s. 30.

20 O jiskrovcov a bratříkov v kontexte vojnových udalostí v hornom Uhorsku prehľadne SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava 2004, s. 193-211. Ďalej pozri JUROK, J.: Čeští husitští a katolíctí kondotiéri z Moravy na Slovensku v 15. stolytí (období bratříků). In: *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 4, s. 3-15.

21 Pomenovanie Čierne vojsko sa prvýkrát vyskytuje v Bonfiniho dekádoch pri opise udalostí v období jún – júl 1490, čiže tesne po Matejovej smrti. Pozri Decades 4.9.135. Bonfini inak synonymicky používa aj termín veteráni, vojsko veteránov – *exercitum veteranorum*. Napríklad tamže 4.9.133, 5.3.19.

22 O názve Čierne vojsko pozri TÓTH, ref. 3, s. 251-264.

tiam, lebo nikto sa tam nechcel ochotne vypraviť. Teraz teda posielame predbežne 400 pešakov a 150 jazdcov na čele s naším veliteľom Blažejom Maďarom. Ďalší husári v počte 150 ich budú zakrátko nasledovať, aby tak jazdcov bolo spolu 300, z nich 100 ťažkoodených a 200 husárov. Pôvodne sme chceli všetkých poslať naraz, no nezohnali sme dostatok lodí na ich prepravu... Zabezpečte ďalej u nášho otca, aby im naproti poslal dostatok ťažkých vozov na ďalšiu prepravu oddielov, zbraní, štítov, brnení a diel, ako aj bojových strojov, šípov a gulí, ktoré mu všetky posielame, lebo bez týchto prostriedkov by oddiely veľa nezmohli. ... Aby Vaša otcovská osvietenosť mohla oboznámiť nášho vznešeného pána, kráľa a otca Ferdinanda s pomermi v našom vojsku, usúdili sme, že opíšeme jednotlivé druhy vojska, aby Jeho výsosť spoznala všetko a aby sa vedela rozhodnúť, koľkých a z ktorého druhu si ešte želá. Aj Vaša otcovská osvietenosť môže viesť, keďže aj na vlastné oči videla, že vojsko sa u nás delí na tri druhy. Prvý druh predstavujú ťažkí jazdci, ktorí požadujú štvrťročne 15 zlatých od koňa, lebo inak ani nenastúpia. Druhým druhom je ľahké jazdectvo, ktoré nazývame husármí; požadujú štvrťročne 10 zlatých od koňa, lebo inak by nebojovali²³. Kým opis jazdectva ako najdôležitejšej zložky je pomerne stručný a vecný, pešiakom venuje kráľ omnoho väčšiu pozornosť: „Tretím druhom sú pešiáci, ktorí sa delia na viaceré skupiny; jedni sú obyčajní pešiáci, iní obrnení, podaktorí sú zasa štítonoši. Radoví vojaci čiže pešiáci požadujú na osobu 8 zlatých štvrťročne. Obrnenci i štítonoši požadujú za zbroj a štít dvojnásobný žold, keďže sa pri nosení zbroje a pavéz nezaobídu bez pomoci pážat a služobníkov, ktorých si musia vydržiavať. Ďalšími sú potom majstri palných zbraní, ktorí vedia narábať puškami i strielať z podobných menších zbraní, lenže tí nie sú až natoľko účinní a užitoční ako ostatní pešiáci. No na začiatku bitky, čiže pred zrážkou v otvorenom boji, ako aj pri dobýjaní či obrane hradov a táborov sú po štítonošoch najosožnejší. Preto aj oni požadujú toľko, čo radoví pešiáci. Podľa našich zvyklostí staviame strelcov z pušiek tak, aby tvorili päťtinu z celkového počtu pešiakov... Obrnencov používame ako múr, nepohnú sa z miesta ani vtedy, ak by do posledného padli tam, kde stoja. Pešiáci s ľahkou zbrojou podľa okolností vyrážajú spoza nich, a ak sú vyčerpaní alebo ak vytušia vážnejšie nebezpečenstvo, stiahnu sa späť za obrnencov, kde po načerpaní nových síl a pri navrátení odvahy vyčkávajú, aby sa v príhodnej chvíli opäť vrhli do boja. Celú ľahkú pechotu a strelcov z pušiek obkolesujú obrnení pešiáci a štítonoši priam tak, akoby išlo o pevnosť, lebo do kruhu postavené a k sebe priliehajúce pavézy sú slabý hradobným múrom chrániacim pešiakov a všetkých ostatných. A tí, akoby bojujúci pod záštitou hradieb a šancí, potom vo vhodnom okamihu odtiaľ vyrážajú do útoku.²⁴ V liste sa kráľ zmieňuje aj o delostrelectve: „Ob-

23 „Nihilominus, sicuti alias requisiti pro mittendis ad patrem nostrum gentibus sumus, cum videamus illum magna necessitate laborare, gentes illas, quas a nobis petivit, licet cum difficultate, disposuimus tamen; nemo enim libenter ad partes illas transire vellet. Nunc tamen 400 pedites et 150 equites, sub conductu capitanei nostri Blasii Magyar, premissuri sumus, reliqui hussarones hoc est 150 alii brevi subsequuntur; ita ut in toto 300 equitum, ex quibus 100 erunt armigeri 200 vero hussarones, numerum compleant. Mitteremus quidem illos, sicut iam pridem constitueramus, simul omnes uno passu; sed navigia, quibus traicerentur, defuerunt nobis; [...] Ordinet etiam apud patrem nostrum, ut premittantur eis obviam aliquot vectores onerarii, qui arma bellica cum sclopetis, ballistis, sagittis et globis, que omnia nos hinc appaata mittimus, una cum ipsis gentibus nostris conducere debeant; sine talibus namque instrumentis gentes parum utilitatis efficient. [...] Ut autem paternitas vestra gentium nostrarum condiciones serenissimo domino regi Ferdinando patri nostro declarare valeat, placuit, ut diversos ipsarum gentium ordines succincte describamus, quatenus cognitis omnibus sciat majestas sua, quot ex quocumque ordine velit ad se transmitti. Scire potest paternitas vestra, que sepius presentibus oculis vidit, gentes armorum apud nos tripartito distribui ordine, quorum primus ex armigeris constituitur...hi pro qualibet angaria 15 aureos ad quemlibet equum habere volunt, et minus recipere nolunt ut isthuc accedant. Alius ordo est equitum levis armature, quos hussarones appellamus; hi pro una angaria 10 florenos habere volunt ad unum equum, et aliter isthuc proficisci nolunt.“ FRAKNÓI, V.: Mátyás király levelei. Küllügyi osztály. II. Budapest 1895, s. 104-107.

24 „In tertio ordine pedites sunt, et hi quidem diversis ordinibus distincti, horum enim alii gregarii sunt, alii armigeri, nonnulli clipeati. Gregarii milites seu pedites pro qualibet angaria ad unam personam habere volunt 8 au-

liehacie stroje sú podľa nás pri útoku užitočnejšie než akékoľvek bombardy (čiže delá), najmä ak je toto mesto [Otranto] vybudované z kameňa, veď kusy skál či kameňa metané dovnútra pevnosti zahlušia viac ľudí než gule z dela. A navyše, je to i lacnejšie, keďže výroba pušného prachu je nákladná. Pri používaní metacích strojov sú potrebné len kamene a z ktoréhokoľvek stroja sa dá vrhnúť viac kameňov ako vystreliť z troch bombárd.²⁵

Účinnosť delostrelectva bola vtedy skutočne pomerne malá, a to jednak pre malý dostrel (100 – 300 metrov) a pomalú strelbu (15 až 20 výstrelův za deň). V tejto súvislosti nemožno opomenúť, že súčasťou Matejovho vojska bola aj riečna flotila, ktorá pôsobila na Dunaji a jeho väčších prítokoch. Tvorilo ju okolo 300 plavidiel, z nich približne 50 galér (nazývaných podľa dlhej provy *nasad*) bolo vyzbrojených delami. Medzi námorníkmi a mužstvom slúžiacim na lodiach počtom prevládali Srbi.²⁶

Historiograf Antonio Bonfini, ktorý sa osobne zúčastnil na prehliadke Matejovho vojska v lete 1487 pred útokom na Viedenské Nové Mesto, poskytol mimoriadne cenný opis Matejovho poľného vojska: „Pred Viedenským Novým Mestom na veľmi širokom poli [kráľ Matej] zhromaždil všetky légie, dal ich nastúpiť do bojového šíku; vtedy sa mi v mysli premietlo všetko čo som v starých dielach čítal o vojenskom umení a poriadku. Skutočne sa tu (Matej) prejavil nielen ako najmúdrejší kráľ a najmocnejší panovník, ale aj ako najdokonalejší vojvodca. Jazdeckto zoradil do štyroch vojov, prepadových a ľahkoodených jazdcov [čiže husárov – pozn. V. S.] umiestnil po obidvoch krídlach, aby sa vyhol akémukoľvek zmätku, lebo množstvo rozdelené do menej početných oddielov sa ľahšie usmerňuje. Vojsko, ktoré vyšlo z tábora do poľa, aby zoradené v bojových húfoch zaujalo norické priesmyky, pozostávalo z osemtisíc pešiakov a dvadsaťtisíc jazdcov – bez pážat, pohoničov a markytánov – a taktiež z približne deväťtisíc vozov. Kráľ chcel sám zoradiť všetky voje a rozdeliť vojenské počty a odmeny podľa preukázaných zásluh. Každý voj mal vlastné zástavy, ktoré znázorňovali znaky predovšetkým kresťanskej viery, potom korvínskeho rodu, ďalej neporaziteľného uhorského národa, napokon Dalmátskeho i Českého kráľovstva a Rakúska. Zástavy mali však aj velitelia jazdeckta a pechoty, ba každý jeden jazdec mal na kopiji zástavku, čo obzvlášť skrášľovalo nastúpené vojsko. Keď [kráľ] predstúpil pred oddiely, najprv nariadil ticho, čo prísne zachovali nielen muži, ale aj kone. V strede zaujala miesto zástava prvého voja, ktorú kráľ vlastnoručne so vznešenými a po-

reos. Armati vero seu clipeati, cum sine pueris et servitoribus arma et clipeos ferre nequeant, et quia hos pueros opus est illis in hunc usum pro necessitate conservare, volunt eos unusquisque ad arma singula et ad clipeos habere simul cum dnorum hominum stipendio. Sunt preterea magistri pixidum, qui sciunt trahere ex sclopetis et huiusmodi minoribus instrumentis, verum non ita strenui et utiles sunt, uti pedites ad trahendum ex pixidibus; sed post clipeatos in initio conflictuum, antequam scilicet manus conferant, item ad expugnationes castrorum et defensiones maxime utiles sunt; itaque volunt et isti habere tantum, quantum pedites gregarii. Apud nos vero ista consuetudo observatur, quod quantacumque peditum summa sit, quinta pars ex pixidariis constituitur. [...] Ut autem maiestas sua mores et consuetudinem istarum gentium cognoscat, armigeri apud nos muri loco habentur, qui nunquam se loco movent, etiamsi ad unum in sua statione trucidentur. Gentes vero levis armature secundum opportunitatem excurrunt, et postquam fessi sunt vel graviora pericula sentiunt, post armatos se recipiunt, atque ibi restauratis viribus et resumpto spiritu consistunt, donec captata commoditate sursum ad pugnas excurrant; peditatumque denique omnem et pixidarios armati clipeatique milites circumstant, non aliter, quam si in munitione consistant; clipei namque maiores ad invicem positi per circuitum formant effigiem castelli, et parietes representant, quibus protecti gregarii pedites et omnes qui in medio sunt, velut ex propugnaculis et munitionibus pugnant, et data opportunitate erumpunt; ...“ Tamže, s. 107-108.

25 „Mittimus autem cum funibus et fundabula et alia id genus machinarum necessaria correquisita. Hec enim erunt nostro iudicio magis apta ad expugnationem illam, quam bombarde qualescumque, presertim si oppidum illud lapidosum est; quia cadentes desuper lapides plures obruerent, quam si traherentur ex bombardis et fierent cum minori expensa propter pulveres, quorum apparatus magno constat. Ad fundas autem non amplius quam lapidibus tantum opus foret, et una illa tres bombardas in fundendo lapides prevaleret.“ Tamže, s. 110.

26 Bližšie pozri SZENTKLÁRAY, J.: *A dunai hajóhad története*. Budapest 1885. Porovnaj ÓVÁRY, ref.11, s. 763-764.

vzbudivými slovami odovzdal najosvedčenejšiemu veteránovi. Na môj veľký údiv som spozoroval, že nemá ostrohy. Zaiste preto, aby sa v bojovej vrave ostrohami popchnutý kôň nevyplášil a aby útekem nenarušil bojové odhodlanie ostatných.²⁷ Vzápätí nasledovalo vyznamenávanie: „Potom [kráľ] odovzdal zaslúžilým dvanásť mečov, tolko isto bojových sekier (halapartní) a budzogáňov. Bojovníci ozbrojení halapartňami, mečmi a budzogáňmi obstali zástavníka. Potom sa jazdecké oddiely (turmy) zoradili pred zástavou, každú turmu tvorilo 25 jazdcov, takže počet jazdcov sa zhodoval s počtom jazdeckých oddielov. Inak približne 80-členný oddiel jazdcov postupoval pred zástavou a taký istý počet za ňou; ostatné bojové voje sa zoradili rovnakým spôsobom. Každý jeden zachovával idúcky líniu, lebo keby sa čo len na palec dostal pred ostatných, právom sa mohol obávať hnevu vševidiaceho panovníka. Všade panovala naprostá disciplína, natoľko sa spájala obava a úcta k panovníkovi, že jeho rozkaz sa usiloval každý splniť veľmi rýchlo, a to nehládac na vlastný život. Všade sa rozhostilo také ticho, že okrem vojvodcových povelov nebolo počuť ľudský hlas, ba ani kónské zaerdžanie. Potom čo sa jednotlivé voje pohli vpred, na daný signál predviedli pred panovníkom bojové cvičenie, v rámci ktorého jednotlivé rady nadobúdali podobu klína, kruhu, trojuholníka či štvoruholníka, tvaru nožníc alebo píly. Keď s mimoriadnou obratnosťou a šikovnosťou docvičili, pričom si každý dobre zastal miesto, [kráľ] aby mohol názorne ukázať svojej [manželke] Beatrici, ako bojuje nastúpený bojový šík, dal narýchlo zoradiť voje. Na obidva boky postavil dva húfy silného a ťažkoodeného jazdecktva, a to rozdelené po čatách, ďalej do stredu taktiež dva jazdecké húfy; medzi ne zoradil pešie voje. V prvom rade stáli ťažkoodení pešiáci, za nimi kopijníci, lukostrelci, halapartníci a ostatní ľahkoodení pešiáci. V treťom rade sa nachádzali veteráni dávajúci pozor na veľkú zástavu. Ďalej dal [kráľ] pred obidve krídla nastúpiť po jednom oddiele ľahkého jazdecktva, títo [jazdci] – zachovávajúc poriadok – sa pohybovali natoľko rýchlo, že sa zdalo, akoby leteli vtáky. Ako člen Beatricinho sprievodu som s úžasom sledoval prehliadku nastúpeného vojska, ktoré s rozvinutými zástavami akoby sa už-úž išlo zraziť s nepriateľom, takže pripomínalo ozajstného škorpióna. Potom, čo sa Beatrica už dostatočne napozerala, začali sa voje disciplinovane rozchádzať. Zároveň sa po bokoch pohybovali bojové vozy, ktoré Uhri podľa Korvínovho príkazu využívajú namiesto priekopy a valu nielen na obranu tábora, ale aj v bitke, keď k vozom pripevnia kopy, a takto ich využívajú pri obkľučovaní nepriateľa. Je skutočne obdivuhodné, čo sme vylíčili, lebo v Itálii čosi podobné nemožno vidieť.²⁸

27 „Ante Neapolim in patentissimo campo legiones omnes explicuit, in aciem digessit, ubi, quecunque apud veteres legeram de disciplina militari, mihi recognoscere licuit. Nimirum ibi se non modo regem sapientissimum potentissimumque principem, sed imperatorem quoque consummatissimum ostendit. In quattuor tantum agmina distribuerat equitatum, velites ac equites levis armature in duas tantum alas redegit, ut brevi copiarum distributione multitudo facilius regeretur et confusio evitaretur omnis. Exercitus, qui castris prodierat in campum, ut instituto agmine ad occupandas Noricorum furcas faucesque contenderet, ex octo milibus peditum et viginti milibus equitum (sine pueris, calonibus et laxis), item ex carris circiter novem milibus sane constabat. Rex autem suis manibus cuncta agmina instruere voluit et castrensia munia pro meritis ipse distribuit. Cuique agmini vexilla sua esse, ubi imprimis Christiane fidei, mox Corvine domus, deinde invicte gentis Ungarie, postremo Dalmatici Bohemique regni et Australium insignia spectari; neque prefectorum equitum militumque deesse vexillationes, immo viritum quisque equitum prefixa hastis vela ferre, quod ad militare ornamentum admodum faciebat. Imprimis, ubi inter turmas ille prodit, silentium indictum non solum viris, verum etiam equis religiose servatum. Allata primi agminis in medium signa e manu sua prestantissimo veterano non sine solemnibus prefatione diligentique precepto commissa. Calcaribus ille carere, quod non sine admiratione spectare visus sum. Id factum idcirco rebar, ne in maximo conflictu pre timore concitato equo fugeret suaque fuga reliquorum animos consterneret.“ Decades 4.8.86 – 94.

28 „Mox duodecim enses, totidem secures et clave benemerentibus date. Securiferi, ensiferi claviferique vexilliferum circumstare. Deinde turmarum ordines ante vexilla constituti, quorum singuli ex quinque et viginti equitibus constabant, ut numerus equitum cum turmis consentiret. Proinde turme circiter octoginta equitum ante signa precedere, subsequi totidem; reliqua denuo agmina eodem modo instituta. Ita quisque ordinem servavit, ut, si digito plus alio processisset, imperatoris quam maxime circumspecti sevitiā reformidare cogeretur. Tantum

Príslušnú pasáž obsiahlo citujeme v latinskom origináli najmä preto, lebo poskytuje hutný obraz o Bonfiniho jazyku a terminologickom štýle, ktorý sa čiastočne odlišoval od stredovekej latinčiny používanej vo vtedajšom Uhorsku. Bonfiniho terminológia, a to aj vojenská, vychádzala totiž prevažne z klasických antických vzorov (najmä Livius, Plinius, Tacitus a ďalší), kým súveká latinčina uhorských autorov (napr. Jána z Turca) bola z pohľadu humanistov zaťažená barbarizmami. Bonfini napr. zásadne nepoužíva termín *hussaro/huszarro*, ktorým sa v domácej (uhorskej) latinčine vtedy už bežne označoval husár, ako osobitný druh ľahkého jazdca.²⁹ A hoci mu bol uvedený pojem zaiste dobre známy, aj tak sa pomerne dôsledne pridržal termínu *velites ac equites levis armature*, čiže doslova výpadoví či prepadoví a ľahkoodení jazdci. Bonfini nepoužíva ani výraz *banderium*, pritom išlo o jeden z najfrekvencovanejších pojmov uhorskej vojenskej terminológie, ako aj listinnej a legislatívno-právnej praxe.³⁰ Pojem *banderium* – ako nám vyplynulo z analýzy uhorských právnych noriem – sa viaže na kráľa (*banderium regale*), prelátov (*banderia prelatorum*), barónov čiže veľmožov (*banderia baronum*) a bandéria nižších prelátov, medzi ktorými sa výslovne spomínajú opáti (*abbates*), abatyše (*abbatisse*), prepošti a kapituly s desiatkom (*prepositi et capitula decimas habentes*), resp. všeobecne aj ostatní majetní klerici (*ceteri viri ecclesiastici possessionati*).³¹

Od Bonfiniho sa ďalej dozvedáme o multietnickom charaktere a zložení žoldnierskeho poľného vojska kráľa Mateja, ktoré sa v lete 1477 sústredilo pri Rábe pred ťažením do Dolného Rakúska: „Ako všade [aj tu] vybudovali trojaký tábor, rozložili sa tu jednak Česi, jednak Uhri a jednak zasa Srbi. Všetci Česi boli buď obrnení jazdci alebo strelci z kuší; Uhri boli rovnakou časťou podelení na ťažkú a ľahkú jazdu; Srbi sa využívali ako zvláštny (jazdecký) oddiel rýchleho nasadenia. Zo všetkých národov tu bol aj nemalý počet pešiakov; a to ťažko

ubique vigebat obsequium, tantus timor et reverentia cum imperatoris amore coniuncta, ut dicto citius imperata quisque prestaret, vitam, dum imperio satisfaceret, pro nihilo ducret. Tantum est ubique silentium, ut non modo preter imperatoriam nulla humana vox, sed ullus quidem equorum hinnitus usquam sit auditus, institutum. Deinde quodque agmen, ubi aliquanto precesserat, dato signo ante principis ora belli simulacrum agere et nunc in cuneum, nunc in orbem, nunc in trigona tetragonave aut in forficem et serram mutata acie verti. At, ubi satis suerque nemine suum locum deserente summa peritia et dexteritate lusum est, uti sue Beatrice ostenderet evidentius, quomodo instructa acie pugnaretur, repente agmina cuncta disposuit. In utroque duo validissima cataphractorum equitum agmina collocavit, digessit turmatim, duo quoque alia in medio statuit; his etiam militum agmina interiecit. In primo horum ordine gravis armature pedites, deinde hastatos, sagittarios, ferentarios ceterosque levis armature milites rite disposuit. In tertia acie triarii presidebant et extrema signa tuebantur. Item ante utrunque duas velitum alas intendit, qui quidem ordinem servabant, tanta pernecitate prepollentes, ut aves cursu adhibere posse viderentur. Ego autem Beatricem secutus, dum ad spectandum instructum exercitum me convertito tanquam manum collatis signis iam iam cum hoste consorturum, maxima sum continuo admiratione correptus, nam veri scorpionis imaginem preferebat. Post, ubi satis superque a Beatrice spectatum, ex ordine quodque agmen iter facere cepit. Carri pariter a latere agi, quibus pro fossa valloque ex instituto Corvini Ungari solum munire castra, verum etiam falcatis in prelio uti hestisque his circumvenire solent. Miranda sunt profecto, que diximus, cum nunquam hec in Italia videre licuit.“ Decades 4.8.95 – 106.

29 Termín husár, husári (*hussarones*) používal aj sám kráľ Matej (pozri ref. 23); ďalej pozri zákonný článok 31/1486, kde sa termín *huzarones* výslovne uvádza ako synonymum označenia *gentes levis armature*. O pôvode a pomenovaní husárov pozri TÓTH, Z.: A huszárok eredetéről. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1934, roč. 47, s. 129-196. Z historicko-sémantického hľadiska sa termínu husár venoval aj PÁSZTOR, J.: A magyar katonai terminológia kialakulása. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1970, roč. 83, č. 4, s. 657, ktorý poukázal na to, že pôvodne bol synonymom zbojníka či lúpežníka.

30 V legislatívnej praxi prvý doklad o názve *banderium*, čiže koruhva podáva zák. čl. 1/1403 (pozri poznámku č. 69 a 70 v 2. kapitole SEGEŠ, ref. 20, s. 51). Z historicko-sémantického hľadiska sa termínu *banderium* stručne venoval aj János Pásztor, ref. 29, s. 647.

31 Početný stav bandéria až do konca 14. storočia nebol presne stanovený, resp. nepoznáme jeho počet. Za Žigmunda sa pre bandéria veľmožov stanovoval počet od 50 do 500 mužov, zák. čl. 2/1492 stanovil počet na 400 mužov a zák. čl. 21/1498 určoval pre kráľovo *banderium* tisíc jazdcov.

*i ľahkoodených podľa predpokladu azda aj desaťtisíc mužov.*³² Tri etnické tábory či zložky vojska – Uhri, Česi, a Srbi – sa spomínajú aj za ťaženia koncom septembra 1486.³³ V Matejovom vojsku istý čas slúžili aj švajčiarski žoldnieri.³⁴ Na nemalé zastúpenie Nemcov poukazuje sám kráľ Matej, keď v donácii z 29. septembra 1486 pre Petra Gereba, inak svojho bratranca, označuje ho funkciou „*Exercitus nostri Germanici Capitaneus*“, čiže ako kapitána (veliteľa nášho) nemeckého vojska.³⁵ V Bonfiniho dekádach sa inak menovite spomína vyše 70 banderiálnych pánov, veliteľov a vojvodcov vo vojsku kráľa Mateja.³⁶

Jazdectvo bolo rozhodujúcou, pritom aj najpočetnejšou zložkou stredovekých uhorských ozbrojených síl. Aj uhorské ťažké jazdectvo, tak ako napokon jazdectvo rytierskeho typu v Európe, bolo prakticky do polovice 15. storočia základným a najdôležitejším druhom vojska. Mnohokrát iba ťažké jazdectvo uskutočňovalo takmer všetky bojové akcie. Popri plátovom či krúžkovom brnení a štíte patrili k najbežnejšej výzbroji uhorského ťažkého jazdca kopija a obojsečný meč.³⁷ V menšej miere to ďalej boli vrhacia sekera či budzogán a ojedinele aj kuša, ako na to poukazuje erb Bothovcov,³⁸ ktorý im roku 1460 udelil kráľ Matej. Aj v zozname uhorských žoldnierov v službách neapolského kráľa sa spomína istý Gabriel, jazdecký kušostrelec (*balistrello ad cavallo*).³⁹ Zo zák. článku 12/1463 jasne vyplýva, že ťažký jazdec „*má byť vyzbrojený brnením s golierom a prilbou, hrudným pancierom, štítom a kopijou...*“⁴⁰ Základnou časťou jazdectva, ako o tom svedčí spomínaný Bonfiniho opis, bol oddiel nazývaný *turma*, ktorý mal 25 jazdcov. Štyri turmy (čiže z dnešného hľadiska čaty) tvorili jazdeckú stotinu. V boji sa ťažké jazdectvo spravidla zoskupovalo do štvorcov, každý sa skladal z 25 turier, čiže v ideálnom prípade zo 625 jazdcov. Úlohou ťažkého jazdectva bolo vlastne prevalcovanie protivníka.

Výzbroj a výstroj uhorského ľahkého jazdectva sa od čias Žigmunda až do konca stredoveku nezmenila. Podľa zák. čl. 2/1435 (12. marec) medzi základné zbrane ľahkého jazdca patrili luk, tulec so šípami, meč (resp. šablňa) a dýka (resp. tesák, čakan), viaceré ďalšie zákonné články (napr. 4/1454, 5/1459, 20/1492) spomínajú ďalej štít (*clipeus, scutum*) a v prípade možnosti aj náprsný pancier (*lorica*). Výzbroj husárov, ako to vyplýva zo zák. čl. 16/1498, tvoril tarčový (krídlový) alebo okrúhly štít, kopija, náprsný (krúžkový) pancier, (kovová) prilba alebo kožený klobúk – šišak (*scutum seu clypeum, nec non lanceam, loricam, et casi-*

32 „*Castra ubique triplicia posita hic Bohemi, illic Ungari, isthic Rasciani metabantur. Bohemi equites cataphracti omnes aut hippobaliste; Ungari in gravem et expeditum equitatum eque divisi; Rasciani vexillationibus tantum utebantur; peditum quoque non mediocris ex omni gente numerus; gravis et levis armature vix decem milia hominum fuisse creduntur.*“ Decades 4.5.14–15. Termín *Rasciani*, čiže Raškania, prekladáme v jeho širšom významovom zmysle ako Srbi.

33 Pozri Decades 4.7.155–157. V tejto súvislosti je však potrebné upozorniť, že Bonfiniho údaje o etnicite nemožno vždy brať úplne doslova; neraz totiž pod označením etnika išlo skôr o rozlíšenie druhov a zložiek Matejovho vojska, ktoré sa vyznačovali aj istými takticko-bojovými, výzbrojno-výstrojovými či štruktúrnymi osobitosťami.

34 Bližšie pozri SEGESSER, A. P.: *Die Beziehungen der Schweizer zu Mathias Corvinus, König von Ungarn in den Jahren 1476 – 1490*. Lucern 1860.

35 TELEKI, J.: *Hunyadiak kora Magyarországon*. XII. kötet. Pest 1858, s. 329.

36 Menoslov pozri SEGEŠ, ref. 20, s. 132–133.

37 ZARNÓCZKI, A.: *Fegyverzet, katonai felszerelés, hadsereg Magyarországon Hunyadi Mátyás korában*. In: *Hadtörténelmi közlemények*, 1990, roč. 103, č. 1, s. 42.

38 Zobrazenie erbu pozri ZARNÓCZKI, A.: *Mátyás király katonái*. Budapest 1992, obr. č. XII/B.

39 ZARNÓCZKI, ref. 37, s. 42. Popri bežne zaužívanom tvare strelec z kuše používam – analogicky k termínu lukostrelec či delostrelec – výraz kušostrelec, ako aj puškostrelec.

40 Pozri poznámku č. 137 v 2. kapitole práce SEGEŠ, ref. 20, s. 71.

dem, sive galeam).⁴¹ Pozoruhodné je aj zobrazenie husárskej výzbroje a výstroja na rytine Albrechta Dürera z roku 1514.⁴² Organizácia husárov bola voľnejšia než v prípade ťažkého jazdectva, čo umožňovalo ich mobilnejšie využitie. Na rozdiel od ťažkopádneho jazdectva rytierskeho typu, ktoré v boji uplatňovalo vlastne iba čelný nápor na protivníka, ľahké jazdectvo a osobitne husári dokázali vďaka pohyblivosti uplatniť a rozvinúť širokú škálu taktických prvkov – prieskum, bojové zaistovanie, obchvat a prenasledovanie porazeného či ustupujúceho protivníka.

Kone uhorského jazdectva sa cvičili podľa čisto uhorskej obyčaje. Celkom jednoznačne to vyplýva z listu kráľa Mateja, v ktorom vyčíta svojmu svokrovi, neapolskému kráľovi Ferdinandovi, že mu zbytočne poslal istého krotiteľa a cvičiteľa koní. Matej v liste píše, že kone cvičené na španielsky spôsob nepoužívajú Uhri ani vo vojnách ani počas turnajových hier. Ďalej uvádza: „*Nie je tajomstvom, ba takmer celý svet vie, že sme vyrastali so zbraňou v ruke, často sme boli vo vojne proti mnohým národom, no či sme zvädzali bitky proti Turkom alebo proti kresťanom, šťastlivo sme dopadli, keď sme bojovali na koňoch, ktoré sme si sami ohočili. Ak by sme sa spoláhli na cudzích chovateľov koní, nikdy by sa tak úspešne neboli skončili vojnové výpravy proti Turkom, Nemcom, Čechom či Poliakom. Vďaka doma vycvičeným koňom sme zvíťazili nad Valachmi, porazili sme Srbov a podmanili si všetky susedné národy; to všetko sme dosiahli vďaka našim vlastným koňom.*“⁴³ Za zmienku v tejto súvislosti stojí zaujímavý prípad na začiatku uhorsko-českej vojny roku 1468, keď kráľ Matej presunul okolo 10 000 mužov od Znojma k Třebíču (zhruba 50 km) za jediný deň. Išlo o pozoruhodný výkon, ktorý sa mohol dosiahnuť vďaka tomu, že väčšinu vojska tvorila ľahká jazda a pešiaci sa prepravili na ťažných koňoch.⁴⁴

Znovuobrodienie pechoty v stredovekej Európe nepochybne úzko súviselo s rozvojom miest a s prehlbovaním ich významu.⁴⁵ Pechota v Európe aj v Uhorsku sa ako druh vojska nevyznačovala ani v záverečnej etape stredoveku takou jednotou ako ťažké či ľahké jazdectvo, pre ktoré bola príznačná istá monolitnosť čo do výzbroje a výstroja, aj čo do spôsobu boja, čiže taktiky. Anglický pešiak bol predovšetkým lukostrelc, taliansky zasa kušostrelc, flámski pešiaci boli najmä halapartníkmi a švajčiarsku pechotu tvorili takmer rovným dielom halapartníci a kopijníci. Medzi uhorskými pešiakmi nachádzame obrnených aj ľahko-odených bojovníkov, a to kopijníkov, halapartníkov, pavéznikov, lukostrelcov, kušostrelcov i strelcov z pušiek.

Matejom uvedený údaj o pätine puškostrelcov v rámci pechoty je zaiste viac-menej orientačný, mohol sa meniť v závislosti od danej situácie. Roku 1488 napríklad súčasník Marcus Kyntsch zaznamenal, že uhorskú kráľovskú pechotu tvorilo 4 000 mužov, z nich bolo 400 puškostrelcov, čiže presná desatina.⁴⁶ Je zaujímavé, že Bonfíni v uvedenom podrobnom opise prehliadky uhorského vojska roku 1487 vôbec nespomína strelcov z pušiek. Podľa Zoltá-

41 ZARNÓCZKI, ref. 37, s. 47-48. Tenže, ref. 38, s. 19-22.

42 Rytinu pozri tamže, s. 21.

43 FRAKNÓI, ref. 23, s. 226. List nie je datovaný, podľa obsahu ho však možno zaradiť do obdobia rokov 1476 – 1490.

44 ČORNEJ; BÉLINA, ref. 9, s. 100.

45 Prapôvodným, a teda aj najstarším typom bojovníka bol pešiak. Tento individuálny bojovník sa však z vojenského hľadiska stal plnohodnotným až po začlenením do organizovaného bojového kolektívu. Antické vojská tak grécke, ako aj rímske sa pôvodne skladali iba z pechoty, ktorá si jednoznačnú dominanciu udržala až do konca staroveku bez ohľadu na to, či išlo o vojsko občianske alebo námezdne.

46 Podľa *Scriptores rerum Silasiacarum*, IV. zv., s. 8, cituje TÓTH, ref. 3, s. 95.

na Tótha možno túto okolnosť vysvetliť tak, že v rámci prehliadky boli buď zaradení celkom osobitne, alebo podľa českého zvyku tvorili posádku dovedna 9 000 bojových vozov.⁴⁷

Kadencia paľby stredovekých diel bola z dnešného hľadiska veľmi nízka. Roku 1422 počas obliehania Karlštejnu husitmi delá zvané Pražka a Jaromírka dokázali vystreliť za deň 7-krát, delo Rychlice však až 30-krát. Matej Korvín mal pri obliehaní Kremsu roku 1477 šesť veľkých diel, maximálna rýchlosť paľby každého z nich predstavovala 30 výstrelov za deň.⁴⁸ V súvekom rukopisnom kódexe cisára Maximiliána Habsburského s názvom *Zeugbuch*, je zobrazené a formou verša opísané napríklad povestné delo kráľa Mateja zvané Slon (*Hellffandt*)⁴⁹ a pôvodne osmanské delo s názvom Cisárovna (*Kayserin*)⁵⁰, ktoré ako vojnová korisť najprv patrilo Matejovi a neskôr (od roku 1490 po obsadení Stolického Belehradu) Maximiliánovi. V obidvoch prípadoch ide o veľkokalibrové bombardy. Ďalšie menom známe veľkokalibrové delá kráľa Mateja boli napríklad Kavka (*choka*, čiže *csóka*)⁵¹ a košická bombardá Pethornel⁵². Spomedzi veliteľov uhorského delostrelectva si zo slovenského hľadiska pozornosť zasluguje Gašpar Bak, ktorý za vojenské zásluhy získal od kráľa Mateja funkciu spišského prepošta.⁵³

Významným druhom vojska boli bojové vozy a vozová hradba. Ich použitie a nasadenie v 15. storočí bolo progresívnym taktickým prvkom, ktorý sa v európskom vojenstve rozšíril predovšetkým vďaka husitom.⁵⁴ Bojové vozy vo väčšom rozsahu používal aj Ján Huňady v boji proti Turkom. Uhorský kráľ Vladislav I. (ako poľský kráľ III.), už roku 1442 na výprave proti Osmanom mal v bojovej zostave vozovú hradbu. Aj v bitke pri Varne roku 1444 bola súčasťou uhorského vojska vozová hradba.⁵⁵ Eneáš Silvius Piccolomini v súvislosti s bitkou na Kosovom poli roku 1448 píše o tureckom útoku na „*munitiones curruum quibus imitati Bohemos Hungari confidebant*“, čiže na bojové vozy, na ktoré sa Uhri spoliehali podľa vzoru Čechov.⁵⁶ O prenikaní zásad taktiky vozových šíkov v uhorskom vojsku svedčí aj žiadosť z roku 1468, v ktorej kráľ Matej Korvín prosí cisára Fridricha III., aby mu poslal odborníka na bojovú vozbu.⁵⁷

47 TÓTH, ref. 3, s. 96. Porovnaj ref. 28.

48 *Illustrierte Geschichte der k. k. österreichischen Armee in ihrer allgemeinen und speciellen culturhistorischen Bedeutung von der Begründung und Entwicklung an bis zur Gegenwart*. I. Wien 1888, s. 166.

49 „*Der unuberwindlich Hellffandt / Kvnig Mathiasch aus Hungerlandt / Gab mir den nam der starck Hellffandt / Zu Wien in der stat mich gewan / Der Kaiser Maximilian / Darumb ich im muess dinstber sein / Wider die er wirt dürfffen mein.*“ Reprodukciu prináša FENYVESI, L.: *Mátyás király feketé serege*. Budapest 1990, s. 20.

50 „*Dy Kayserin von Kriegischen Weissenburg / Kaiser Maximilian / Mich in Stulweissenburg gewan / Die do leit in dem Vnngerlanndt / Mit seiner streitparn handdt / Die Turkische Cayserin / Ist mein rechter nam gesyn / Darumb ich im will allzeit / Wider sein veindt sein bereit.*“ Tamže, s. 37.

51 Toto delo patrilo už Matejovmu otcovi Jánovi Huňadymu, ktorý 16. februára 1450 požadoval od Bratislavčanov, aby mu toto delo po Dunaji priviezli do Budína. AMB, stredoveké listy a listiny, č. 2515. Matej toto delo, ktoré sa medzičasom dostalo až do Záhrebu, požadoval priviesť k obliehanému Olomoucu. Porovnaj aj ZARNÓCZKI, ref. 37, s. 60.

52 ZARNÓCZKI, ref. 37, s. 61.

53 Gašpar Bak bol spišským prepoštom v rokoch 1464 – 1493, roku 1479 posvätil dokončenú katedrálu v Spišskej Kapitule, celebraval omšu a po slovensky predniesol kázeň obsahujúcu viaceré modlitby. Tieto tzv. Spišské kázňové modlitby sú najstaršou súvislou slovenskou literárnou pamiatkou. Text modlitieb in extenso pozri Pod osmanskou hrozbou. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Bratislava 2004, s. 223-227.

54 Bližšie pozri DURDÍK, J.: *Husitské vojenství*. Praha 1954, s. 97, 114-147. KEJŘ, J.: *Husité*. Praha 1984, s. 148-149. Uhorské pomery približuje TÓTH, Z.: A huszita szekérvár a magyar hadviselésben, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1918, roč. 31, s. 1-32, 159-185.

55 URBÁNEK, R.: Žižka a husitské válečnictví. In: *Sborník Žižkův 1424 – 1924*. (Ed. URBÁNEK, R.) Praha 1924, s. 44.

56 Tamže, s. 45.

57 Tamže, s. 45.

Pohotové a rýchle manévrovanie vozového šíku záviselo nielen od veliteľského zboru a vozovej osádky, ale najmä od práce vozatajov. Bojové i zásobovacie vozy ťahali spravidla 4 ťažné kone. Na dvoch koňoch sedeli dvaja ozbrojení vozatajovia. V Hájkovom vojenskom poriadku sa o nich hovorí: „U každého vozu aby byli dva vozataje a aby měli lebku a pavězu.“⁵⁸ Materiálne vybavenie bojového vozu okrem zbraní pozostávalo z dosák, reťazí, hákov a náradia slúžiaceho na úpravu ciest za pochodu, ako aj na ženijné a opevňovacie práce vo vozovom tábore. Podľa Hájkovho vojenského poriadku sa určovalo, že „pod vozem aby bylo prkno a řetěz. A při každém vozu aby byla jedna hákovnice se vši přípravú a dvě sekyře, dvě lopatě, dvě kratci (motyka s krátkym poriskom – pozn. V. S.), dvě motyce, dva rýče a taras berlú a jedno kopie s hákem a praporečkem.“⁵⁹

Uhorské pomery nám približuje mandát kráľa Mateja z 23. novembra 1469 adresovaný sedmohradskému mestu Sásvároš (dnes Orăștie). Vyplýva z neho, že ku každému bojovému vozu malo mesto dodať 4 kone, železné reťaze a 5 mužov: 2 s rýľmi, 2 s čakanmi a 1 so sekerou.⁶⁰ Roku 1471 zasa kráľ od Bratislavy požadoval 4 vozy a k nim 40 pešiakov. Ku každému vozu malo byť dodaných 6 ťažných koní, osádku voza malo tvoriť 6 mužov s rýľmi a ostatným potrebným ženijným náčiním, vrátane bližšie neurčeného počtu pušiek a ostatného vojenského výstroja.⁶¹ Jedným z veliteľov uhorskej kráľovskej bojovej vozovej hradby (*wagenburgmeister*) bol aj istý Ručka (resp. Ruczko). Jeho meno je známe vďaka tomu, že kráľ Matej mu za vojenské zásluhy daroval v Bratislave dom.⁶²

S vozovou hradbou a bojovými vozmi úzko súvisí, resp. s nimi častokrát splýva, ďalší druh vojska – trén, čiže vozatajstvo. Jeho hlavným poslaním bolo zabezpečovať prevoz výzbroje, výstroja, munície, potravín a krmiva. S nárastom početnosti vojsk vzrastala aj úloha trénu, ktorý počas presunov významne odbremeňoval bojovníkov od nosenia nevyhnutných vojenských súčiastok a pomôcok. Za boja zasa – vo funkcii záložného tábora – slúžil ako východisková, oddychová i cieľová základňa a v neposlednom rade ako zhromaždisko ranených; plnil teda aj úlohy poľného lazaretu. Keďže na nákladných vozoch boli uložené aj osobné veci a cennosti, trén bol častým a vyhľadávaným cieľom útokov protivníka. Sú známe prípady, keď sa výsledok bitky zvrtol preto, lebo víťaziace vojsko začalo namiesto boja rabovať nepriateľský trén. Napríklad v bitke pri Trnave 28. apríla 1430 uhorské oddiely prelomili husitskú vozovú hradbu, vzápätí začali plieniť tábor, takže ich útok ochabol a nakon aj stroskotal, lebo husiti uhorských útočníkov zakrátko vytlačili a prinútili na útek.⁶³

Periodicita vyplácania žoldu bola rôzna, závisela od vopred uzavretej dohody medzi najímateľom a najímaným. V prípade mesta Bratislavy sa napríklad žold poľným jednotkám vyplácal týždenne, vždy vopred.⁶⁴ Podobná prax – avšak s mesačnou periodicitou – bola aj

58 *Staročeské vojenské řády*. (Hájek. Vlček. Žižka.) Ed. F. Svejkovský. Praha 1952, s. 41.

59 Tamže, s. 42.

60 „Mandamus, quatenus receptis praesentibus unum currum cum quatuor bonis equis et cum coopertorio rubeo ac catenis ferreis loco cordarum rede, atque ad eundem currum quinque homines, quorum duo ligones, alii duo fossaria instrumenta, quintus vero securem habeant disponete et ita paratos tenere debeatis.“ Cituje KUBINYI, A.: *Mozgósítási és hadseregellátási problémák Mátyás alatt*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1999, roč. 112, č. 1, s. 70.

61 Archív mesta Bratislavy, stredoveké listy a listiny, č. 3622.

62 Tamže, č. 3779. Ako kráľovský kapitán sa spomína aj v listine kráľa Mateja z 28. augusta 1480. Tamže, č. 3781.

63 TOMAN, H.: *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy*. Praha 1898, s. 367-368. Pozri aj VARSÍK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava 1965, s. 46, ktorý cituje dobové svedectvo – list Konráda z Olešnice z 11. mája 1430.

64 Celkom jednoznačne to dokladajú výdavky v príslušných bratislavských komorných knihách. Pozri SEGEŠ,

v Bardejove,⁶⁵ takže možno predpokladať, že slobodné kráľovské mestá postupovali v tomto ohľade jednotne. Na rozdiel od toho, vyplácanie žoldu najatým vojakom kráľovského vojska bolo mnohokrát nepravidelné. Poukazuje na to napríklad aj po česky písaný list z prelomu 60. a 70. rokov 15. storočia adresovaný sedmohradskému vojvodovi Mikulášovi Čuporovi a Blažejovi Maďarovi. Menom neznámi kráľovskí žoldnieri oznamujú „*welmoznym panom panv Mikulassowi Czuprowy weyde Sedmihraczkemv a panv Magier Balassowy panuom a haytmanuom nagwissim kralowskim*“,“⁶⁶ že podľa písomného aj ústneho príkazu kráľa Mateja konajú vojenskú službu pod českým pánom Zdenkom Konopištským zo Šternberka. Prosia oboch menovaných „*jakžto panow swich a haytmanuow nassich na kralowie milosti mieste, abiste nass raczili nawcziti, czo mame dielati a czeho sie drzeti; neb gsme gys toto cztwurth leta dosluzili a na to cztwurth leta, czo gsme wysluzili, zadny peniez nam dan nenie, y prosime wassiey milosti, jakzto panuow a haytmanuow nassich, abiste sie k tomu raczili przicziniti, abi nassa wierna sluzba byla zaplacena, nebt gsme polozeny wielmi w drahem kraji a peniez nemame*“.⁶⁷ Z obsahu listu možno vyvodit' viacero poznatkov o situácii uhorského vojska na poľnom ťažení. List písali pravdepodobne nižší velitelia (rôti), ktorí sa v rámci subordinácie obrátili nie na kráľa, ale na svojich poľných veliteľov. Sťažnosť na drahotu v cudzom kraji bola všeobecne príznačná.

Z poznania údajov o vývoji výšky žoldu v Uhorsku, ako aj v okolitých krajinách, možno vyvodit' záver, že postupom času bol plat žoldnierov čoraz nižší, a to aj napriek devalvácii a rastu cien. Kým koncom 14. storočia mal jazdecký veliteľ 25 až 50 zlatých, ťažkoodený jazdec 6 až 8 zl a pešiak 2,5 až 4 zlaté mesačne,⁶⁸ za Mateja Korvína dostával jazdec priemerne 5 zl a pešiak 3 zlaté mesačne.⁶⁹ Matejov súčasník, poľský kráľ Kazimír IV. Jagelovský, poskytoval svojim žoldnierom o čosi nižší žold – ťažkoodení jazdci kopijníci mali 10 zlatých a pešiáci (zaiste v závislosti od druhu zbrane) od 2 do 5 zlatých štvrtročne.⁷⁰ Začiatkom 16. storočia uhorský kráľovský erár vyplácal vojakov v južnom pohraničí na celý rok nasledovne: pešiak 14 zlatých a súkno v hodnote 1 zlatý, jazdec 24 zlatých v peniazoch a soľ v hodnote 10 zlatých, husár 7 zlatých (z toho 3 zlaté v hotovosti, a za soľ, resp. súkno po 2 zlaté), lodníci 5 zlatých (2 zl. v hotovosti, 2 zl. v soli a 1 zl. v súkne), pričom všetci vojaci v pohraničí boli oslobodení od akýchkoľvek daní.⁷¹ Mestskí žoldnieri boli však aj koncom stredoveku dobre platení, ako na to poukazuje príklad Levoče, ktorá roku 1526 poskytovala radovým pešiakom po 3 zlaté, desiatnici a veliteľ mali 4 zlaté mesačne.⁷²

Tendencia znižovania žoldu nepochybne súvisí s nadmerným rastom počtu žoldnierov a vojenského elementu, takže ponuka žoldnierskych služieb trvalo, ba aj čoraz viac prevyšovala dopyt. Trvalý nadbytok nenajatých a dlhodobo nezamestnaných viedol k sociálnej marginalizácii a ku kriminalizácii tejto vrstvy. Dôsledkom tohto javu bolo vyhrocovanie so-

ref. 20, s. 156-158.

65 Tamže. Ďalej pozri SEGEŠ, V.: Stredoveký disciplinárny a proviantný predpis z Bardejova. In: *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 3-4, s. 136-140.

66 KNIEZSA, Š.: *Stredoveké české listiny*. Budapešť 1952, s. 22. Inak MOL, DI 50404.

67 Tamže.

68 *Magyarország hadtörténete* (I). A honfoglalástól a kiegyezésig. Budapešť 1984, s. 67.

69 Tamže, s. 112. O žolde uhorského expedičného vojska v Neapolsku roku 1481 pozri ref. 23 a 24.

70 KUSIAK, F.: *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*. Warszawa 2002, s. 154.

71 KUBINYI, A.: A Szávaszentdemeter-Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1978, roč. 91, č. 2, s. 196-198. Tamže aj podrobnejšie prehľady o financovaní jednotlivých pohraničných posádok v rokoch 1511 – 1514.

72 SOPKO, J.: *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice 1995, s. 242. O platoch mestských žoldnierov pozri SEGEŠ, ref. 20, s. 156-162.

ciálneho napätia, ktoré v podobe lúpežných prejavov nezriedka prerastalo do dlhotrvajúcich násilných spoločenských konfliktov, ba až lokálnych vojen. Príkladom inštitucionalizovanej kriminalizácie žoldnierov je vlastne aj bratrícke hnutie, ktorého dejiskom bolo nielen Uhorsko, ale aj Rakúsko, Poľsko, Sliezske a Morava.

Problémy sa však vypuklo prejavovali aj s najatými žoldnieri a vojakmi v službe vôbec. Bonfiniho tvrdenie o príkladnej disciplíne uhorského vojska je úplne nehodnoverné.⁷³ Vyvracia ho množstvo legislatívnych normatívov a sankcií regulujúcich disciplínu a správanie sa slúžiacich vojakov. Len ilustratívne možno v tejto súvislosti uviesť, že uhorský žoldniersky oddiel pod velením Dobeša Boskovica Černoehorského, ktorý bol roku 1480 nakrátko ubytovaný v Šoproni, tamojším mešťanom spôsobil škody za 4 666,5 zlatých, pričom táto suma bola takmer päťnásobkom ročnej dane mesta platenej kráľovi.⁷⁴

Matejova stála žoldnierska armáda, ktorej najúdernejšou a najpočetnejšou zložkou boli obrnení jazdci a pešiaci prevažne neuhorského pôvodu, patrila medzi najbojaschopnejšie vojská vtedajšej Európy. Vďaka nej Matej vcelku úspešne odolával osmanskému náporu na Balkáne a uskutočňoval výbojnú politiku v strednej Európe. Zmocnil sa Moravy, Sliezska a obidvoch Lužíc, ako aj rakúskych krajín. Postupný nárast z pôvodných 6- až 8-tisíc na približne 15- až 20-tisíc stálych žoldnierov (s mesačným platom 3–5 zlatých na osobu) umožnilo len sústavné zvyšovanie daňových povinností poddaných, okrem iného aj takmer každoročné vyberanie mimoriadnej vojenskej dane (subsídia) vo výške 1 zlatý od porty. Žold pre vojsko pohltil ku koncu Matejovej vlády okolo polovice štátneho rozpočtu.

Po Matejovej smrti jadro žoldnierskej armády, čiže vlastné Čierne vojsko, prešlo do služieb Vladislava II. Jagelovského, a úspešne bojovalo proti jeho protivníkovi, uchádzačovi o uhorský trón: Jánovi Albrechtovi Jagelovskému a Maximiliánovi Habsburskému. Nový uhorský kráľ však nedokázal trvale zabezpečiť potrebný žold, takže Čierne vojsko potom zväčša rabovalo a pustošilo vlastné okolie až do septembra 1492, keď jeho hlavnú časť v bitke pri Sáve porazil dolnouhorský kapitán Pavol Kiniži na čele panských bandérií a insurekčného portálneho vojska.⁷⁵ Túto udalosť pomerne verne opísal aj Bonfini, ktorý sa vtedy zdržiaval na kráľovskom dvore: „*V nasledujúcom mesiaci auguste vojsko Čechov, ktoré sa nazývalo veteránskym či čiernym a ktoré poslali do dolného Uhorska na ochranu hraníc, aby čelilo vpádom Turkov, za neznesiteľné výčiny, svojvoľnosť a nenásytnosť zaslúžene potrestal veliteľ Pavol Kiniži. Pamätal si ešte totiž, koľko lotrovstva, znesvätenia a bezprávia popáchali kedysi v hornouhorských krajinách...*“⁷⁶ Zrušenie Čierneho vojska nariadením kráľa Vladislava II. z 3. januára 1493 bolo len formálnym aktom, lebo roztrúsené zvyšky žoldnierov boli vtedy už zahnané mimo územia Uhorska, pretĺkali sa zväčša v Rakúsku.⁷⁷

73 Pozri Decades 4.8.106-110, kde sa dokonca vyzdvihuje údajná manželská vernosť uhorských vojakov počas dlhodobého odlúčenia.

74 KUBINYI, ref. 10, s. 205.

75 Bližšie pozri HRENKÓ, P.: Szegednél vagy Segednitznél verte le Kinizsi a fekete sereget. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1974, roč. 77, č. 3, s. 511-524. Porovnaj TÓTH, Z.: A fekete sereg pusztulása. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1913, roč. 26, s. 501-523.

76 Decades 5.3.19-20.

77 Uvedený dátum podľa MTK I., s. 321. TÓTH, ref. 3, kráľov dekrét nespomína, uvádza však zaujímavý údaj, že všetci z internácie prepúšťaní žoldnieri museli 6. januára 1493 podpísať miestoprišažné vyhlásenie, že opustia Uhorsko a nikdy nebudú škodiť ani bojovať proti kráľovi a zriekajú sa aj nároku na nevyplatený žold. Tamže, s. 327-329, kde je in extenso publikovaný príslušný formulár prisahy. Inak MOL, DI 26236.

V. SEGEŠ: ORGANISIERUNG, BEWAFFNUNG UND TAKTIK DES HERRES DES KÖNIGS
MATTHIAS CORVINUS

Das Spätmittelalter in Europa brachte grundsätzliche Veränderungen im Militärwesen. Das Phänomen des Krieges gewann an Ausmaß und Intensität, der Krieg wurde zum Symptom und gleichzeitig die Hauptursache der fortdauernden Krise im damaligen Europa. Das Hauptmerkmal der Veränderungen im europäischen Militärwesen war der Verfall des Lehnheeres, repräsentiert vor allem durch die schwere Reiterei der Ritterheer an deren Stelle schrittweise des Söldnerheer trat. Gleichzeitig wuchs auch die Bedeutung der Infanterie (Fußtruppen) und Schußwaffen. Im durch die osmanische Expansion stets gefährdeten Südosteuropa wurden die Husaren zum effektivsten und zahlreichsten Heerestyp, als Übergangstyp zwischen der schweren und leichten Kavallerie. Die Veränderungen in der Sozialstruktur des Heeres fanden ihren Ausdruck in der Ausrüstung, als auch in der Kampfführung. Die Entwicklungsphase führt unmittelbar von den regulären Söldnertruppen bis zur regulären Armee als Hauptstütze des staatlichen Machtapparats in der antretenden Neuzeit.

Dreissig Jahre der Herrschaft von Matthias I. Corvinus bilden in der Geschichte des ungarischen Königreiches eine ausserordentliche Periode. König Matthias ein gut geführtes und tatkräftiges Heer aufstellte, das eine der besten Streitkräfte im zeitgenössischen Europa war. Die relative Passivität des Osmanischen Reiches ermöglichte ihm, die Rolle eines Hegemonen im mitteleuropäischen Raum zu spielen, was zum Beispiel auch die Unterwerfung Mährens, Schlesiens und Niederösterreichs beweist. Seine zahlreichen Kriege spielten sich vorwiegend ausserhalb des ungarischen Gebietes, doch größtenteils erschöpften sie das ökonomische Potential des Landes.

Matthias fing mit dem Ausbau des Söldnerheeres schon in den Anfangsjahren seiner Herrschaft an, vor allem jedoch nach dem Abkommen mit Jan Jiskra im Jahre 1462 und nach der Schlacht bei Velké Kostolany (1467). Damals nahm er in seine Dienste viele ehemalige Kämpfer aus Jiskras Lager und Bratriken als Söldner auf. Den schlagkräftigsten und zahlenmässigsten Teil seines Heeres stellten die schweren geharnischten Reiter und gepanzerten Fußkämpfer nichtungarischer Heerkunft vor; bedeutende Aufgabe spielte aber auch die leichte Reiterei, die unter den Namen Hussaren bekannt ist. Im Matthias Heer war auch Artillerie, Donauflotte (sog. Nassadisten) und Wagenburg vertreten.

NOVEMBER 1942 - NAJKRVAVEJŠÍ MESIAC SLOVENSKEJ ZAIŠŤOVACEJ DIVÍZIE

PAVEL MIČIANIK

MIČIANIK, P.: November 1942—the most tragic month of the Slovak Covering division. *Vojenská história*, 3, 11, 2007, pp. 70 – 94, Bratislava.

The author deals with the issue of the operations of The Slovak Army in the Eastern front in 1941-1943. He focused on the Covering division. Actually, he deals with the description of the historical events immensely influencing the lives of the members of the Slovak Covering division in the November 1942. In his work, he chronologically studies the historical events connected with the attack of Russian partisans at a crucial railway bridge over the River Ptič protected by the Slovak military guard- members of II./101 battalion, as well as the liquidation of the squad of infantry lieutenant G.Forgáča. Later, he concentrates on the historical facts related to the occupation of Lojev, by partisan troops of Sidor Artemevič Kovpak, as well as the events of an unequivocally failed attack of the Slovak troops under the command of major of cavalry Ivan Fajnor.

Military history. Ukraine. World War Two. The participation of the Slovak Army on the campaign in Eastern front- November 1942, Ukraine.

Do začiatku novembra 1942 sa jednotkám slovenskej *Zaisťovacej divízie* (ZD) napriek rozličným problémom vcelku darilo udržiavať kontrolu nad zvereným územím Bieloruska a Ukrajiny. Väčšie partizánske skupiny (väčšinou zvyšky útvarov ČA rozbitých v lete 1941) boli na jar 1942 rozložené a malé, slabo organizované oddiely nepredstavovali vážnu hrozbu. Ich výzbroj bola rôznorodá, mali nedostatok munície a výbušnín, väčšinou žiadne spojenie s Moskvou a minimálnu podporu medzi civilným obyvateľstvom. Tieto nedostatky sa snažili napraviť výsadkári cvičení v sovietskom zázemí, dopravovaní do nemeckého tyla lietadlami. Mnohých z nich však okupačné jednotky chytili, a tí, ktorí sa k partizánom dostali, neboli vždy vítaní s nadšením. Prinášali totiž rozkazy a úlohy, ktoré vôbec nerešpektovali miestne podmienky. „*Pôvodným zámerom bolo rušiť nemecké spoje v dobe chystanej letnej ofenzívy a napomáhať akciami v nemeckom tyle vlastným útočným operáciám. Tieto rýdzo vojenské a spravodajské úlohy však ustúpili do pozadia v dôsledku novej nemeckej ofenzívy na južnom úseku frontu, ktorá priniesla ďalšie rozsiahle územné straty.*“ Hlavný veliteľ partizánskeho hnutia maršal Kliment Jefremovič Vorošilov „*orientoval od augusta 1942 ilegálne siete hlavne na politické úlohy – demonštrovať i v hlbokom nemeckom tyle účinnými útokmi na kolaborantov a vysokých činiteľov nemeckej okupačnej správy prítomnosť sovietskej moci*“.¹

1 WANNER, J.: Válka o přežití: výstavba, doplňování a kontrola sovětských ozbrojených sil 1941 – 1945. In: *Slovenský přehled*, 86, 2000, č. 4, s. 474-475.

S výsledkami „partizánskeho hnutia“ nebol spokojný najmä J. V. Stalin. V auguste 1942 preto povolal do Moskvy veliteľov najsilnejších partizánskych zväzkov pôsobiacich v Brjanských lesoch na západe centrálného Ruska. Do nemeckého tyla bolo vyslané dopravné lietadlo DC-3, ktoré doviezlo priamo do Moskvy 13 veliteľov partizánskych oddielov pôsobiacich v rôznych rájónoch brjanskej oblasti. Najprv sa 23. augusta stretli s veliteľom partizánskeho hnutia maršalom K. J. Vorošilovom. Po dvojhodinovej debatae im oznámil, že ich prijme samotný Stalin.² Stretli sa aj s náčelníkom *Ústredného štábu partizánskeho hnutia* P. K. Ponomarenkom. Ten partizánskym veliteľom oznámil, že ich zavolali preto, „lebo je nutné dosiahnuť rozmach partizánskeho hnutia v operačných oblastiach ich oddielov, objasniť si nedostatky v organizácii partizánskeho boja v nepriateľskom zázemí a zistiť, aká pomoc je potrebná pre ďalšie posilnenie partizánskeho boja“. Partizánski velitelia Ponomarenka informovali o svojich oddieloch, bojových akciách, výsledkoch prieskumu na západnom brehu Dnepra a postažovali sa na nedostatok zbraní a munície. Tieto informácie podstatne zlepšili obraz *Ústredného štábu partizánskeho hnutia* o situácii partizánov, pretože jeho vedenie bolo dovtedy odkázané iba na skúpe informácie získavané prostredníctvom nemnohých partizánskych vysieláčiek.³

Schôdzka s J. V. Stalinom, K. J. Vorošilovom, V. M. Molotovom a ďalšími straníckymi a vládnyimi činiteľmi sa uskutočnila 31. augusta 1942. Medzi inými sa jej zúčastnili aj velitelia dvoch ukrajinských partizánskych zväzkov plukovníci S. A. Kovpak a A. N. Saburov, ktorých oddiely neskôr operovali v priestore ZD. Stalin sa veľmi zaujímal o činnosť a potreby partizánov, čoho dôkazom bolo aj udelenie titulu Hrdina ZSSR všetkým veliteľom partizánskych brigád. Zaujímal sa aj o podmienky na okupovaných územiach. Znepokojovala ho však skutočnosť, že „partizánske hnutie nie je ešte všade rozvinuté, ako je treba“. Išlo predovšetkým o územie pravobrežnej (západnej) Ukrajiny, ktorej pripisoval mimoriadny význam. Viedli tadiaľ totiž najdôležitejšie zásobovacie komunikácie *Wehrmachtu*. Stalin preto nariadil, aby niektoré partizánske brigády prešli cez Dneper do tejto oblasti a „pozdvihli morálku“ miestnych ľudí. Touto úlohou poveril brigády Kovpaka a Saburova. Podrobnosti presunu prerokoval s obidvoma veliteľmi na ďalšej porade uskutočnenej 2. septembra o 1.00 h po polnoci. Ich brigády sa mali presunúť do gomelskej a žitomírskej oblasti, kde už operovali miestne partizánske oddiely. Stalin vedel, že v žitomírskej oblasti pracuje pre partizánov jeden nemecký dôstojník i to, že je tam rozmiestnená slovenská ZD, v ktorej sa „rozvíja...ilegálna činnosť“. Postup brigád bol dobre premyslený. Dneper mali prekonať pri mestečku Lojev, kde je rieka pomerne široká. Obidve brigády mali ale predstierať, že tiahnu na Gomeľ, prinútiť tamojšiu posádku stiahnuť sa do obrany, potom náhle uhnúť a postupovať pozdĺž rieky Už k Dnepru v priestore Lojeva. O ďalších 50 km mali prekonať ešte rozvodnenú Pripjaj. Rátalo sa s tým, že Nemci budú takýmto náročným presunom zmätení. Stalin navrhol schváliť túto os presunu s právom odklonu 30 km na sever alebo na juh. Plk. Kovpak požiadal ešte Stalina o zvýšenie dodávok streliva a automatických zbraní, s čím Stalin hneď súhlasil a dokonca iniciatívne rozšíril partizánske požiadavky o kanóny kalibru 76,2 mm. Sovietsky priemysel už podľa neho vyrábal dostatok všetkých druhov zbraní pechoty. Partizánski velitelia požiadali aj o dodávky obuvi a teplého šatstva. Dodávky potravín však odmietli

2 Medzi veliteľmi boli M. I. Cenčenkov, M. I. Duka, I. V. Dymnikov, I. A. Gudzenko, D. V. Jemlutin, S. A. Kovpak, E. S. Kozlov, G. F. Pokrovskij, M. P. Romanin a A. N. Saburov. *Брянские ПАРТИЗАНЫ*. Брянск, 1951. s. 25, 28.

3 KLOKOV, V. – KULYK, I. – SLIŇKO, I.: *Boj ukrajinského ľudu za Velkej vlasteneckej vojny*. Bratislava, 1959. s. 94-95.

s tým, že sa zásobia z nemeckých skladov. Schôdzka sa potom nadránom skončila. Krátko nato boli letecky prepravení späť do nepriateľského týla.⁴

PRESUN UKRAJINSKÝCH PARTIZÁNSKÝCH BRIGÁD Z BRJANSKÝCH LESOV NA ZÁPADNÚ UKRAJINU

V centre operačného priestoru ZD sa tak na priamy Stalinov rozkaz mala usadiť brigáda plk. Alexandra Nikolajeviča Saburova. Jej cieľom bolo okolie mesta Ovruč, odkiaľ mala na základe rozhodnutia ÚV KSSZ vytvoriť v žitomírskej oblasti „partizánsky kraj“. Po dôkladných prípravách brigáda vyrazila z okolia mesta Trubčevsk na okraji Brjanských lesov v druhej polovici októbra 1942. Spolu s brigádou plk. Sidora Artemeviča Kovpaka si však cestu z Brjanských lesov museli s podporou ruských brigád prebojovať sústredeným útokom cez silné policajné a vojenské jednotky dvoch nemeckých divízií. Po dvoch dňoch rozhorčených bojov sa im to podarilo a 26. októbra vyrazili obidve brigády v dvoch paralelných prúdoch na juh. Počas presunu musel byť tréner Saburovovej brigády rozťahaný až na 10 km! Mala takmer 2 000 príslušníkov a skoro 1 000 povozov. Okrem ľahkých zbraní mala brigáda aj ťažké guľomety (vozili ich na vozoch), mínomety, protitankové kanóny kalibru 45 mm a horské alebo divízne kanóny kalibru 76,2 mm. Brigáda sa preto presúvala výlučne v noci, pričom k Dnepru dorazila za necelých 17 nocí. Za ten čas prekonala vzdialenosť takmer 600 km, musela prekročiť 5 riek a preťať 8 železničných tratí! Bol to mimoriadne odvážny a náročný manéver, ktorý sa však podaril. Saburovova brigáda prešla časť cesty spoločne s brigádou plk. S. A. Kovpaka, s ktorou aj podľa vopred pripraveného plánu dorazila na začiatku novembra 1942 k Dnepru v priestore Lojeva. Kovpakova brigáda bola pritom zhruba rovnako silná ako brigáda plk. Saburova.⁵

Obidve brigády boli organizované ako voľné zväzky viacerých oddielov:

„Bol to akýsi partizánsky ‚trust‘ alebo ‚syndikát‘, do ktorého bolo zapojených viac ako osemdesiat partizánskych odriadov. Pracovali tu takrečeno podľa družstevných zásad. Veliteľstvo Sväzu bolo len akýmsi ústredím, kde sa schádzali správy, miestom, z ktorého sa prostredníctvom jednej vysielacky oznamovali všetky akcie partizánskych odriadov na ‚Velkú zem‘.“⁶

4 Tamže, s. 95-96; *Брянские ПАРТИЗАНЫ*. Ref. 2, s. 27; SABUROV, A. N.: *Partyzánské jaro*. Praha, 1972. s. 213, 215-217, 221-224; KOVPAK, S. A.: *Cesta partyzánů*. Praha 1946, s. 94-96.

5 SABUROV, A. N.: *Stopy vedou do lesů (Vyprávění o kapitánu Janu Nálepckovi)*. Praha 1965, s. 5, 11-12, 22, 32, 34, 218; KLOKOV, KULYK, SLIŇKO, ref. 3, s. 96-97. Sidor Artemevič Kovpak bol pred vojnou predsedom mestského soviету v mestečku Putivl na severovýchode Ukrajiny. V septembri 1941 odišiel s niekoľkými spolupracovníkmi do lesov v okolí Putivla. V okolitých lesoch bol aj bývalý predseda Osoviachimu v Putivli a veterán bojov od Chasanu vyznamenaný Radom červenej hviezdy Semjom Vasilijevič Rudnev so svojimi spolupracovníkmi. Dohodli sa na vytvorení partizánskeho oddielu, ktorého veliteľom sa stal Kovpak a komisárom Rudnev. Oddiel mal 57 ľudí, 49 pušiek, 6 samopalov a 1 ľahký guľomet. Pod silným tlakom okupačných síl odiel v decembri 1941 odpochodoval 600 km na východ do Brjanských lesov. Tu početne zosilnel, takže na jar 1942 mal až 603 ľudí. Kovpak s Rudnevom neustále vytvárali z dobrovoľníkov i násilne mobilizovaných nové oddiely, takže na jeseň 1942 už velili partizánskej brigáde. Alexander Nikolajevič Saburov bol dôstojníkom Červenej armády, ktorý sa pri Kyjeve dostal do obklúčenia a bol zajatý. Spolu s niekoľkými spolubojovníkmi sa mu podarilo zo zajatia ujsť a dosiahnuť Brjanské lesy. Tam zorganizoval oddiel, ktorý mal 15. novembra 1941 iba 15, ale na konci decembra už 130 osôb. Svoj oddiel rozširoval iným spôsobom ako Kovpak. Saburov spájal a bral pod svoje velenie už existujúce oddiely. Prvé zlučovanie sa uskutočnilo 15. decembra 1941 na strážnici Nerus na hraniciach Ruska a Ukrajiny, kde sa stretli velitelia oddielov z viacerých okolitých okresov. Všetci súhlasili s návrhom Saburova vytvoriť štáb pre operatívne vedenie a koordináciu činnosti všetkých oddielov. Prostredníctvom vysielacky charkovského oddielu Saburov o výsledkoch porady informoval aj velenie partizánskeho hnutia v Moskve. Takýmto spôsobom Saburov postupne vybudoval svoju brigádu. Tamže, s. 43, 45-46, 70-71, 85.; KOVPAK, ref. 4, s. 7-16, 19.

6 VERŠIGORA, P.: *Ludia s čistým svedomím*. Praha – Bratislava, 1948. s. 57.

Tieto početné, skúsené, dobre organizované a dobre vyzbrojené partizánske zväzky smerovali do priestoru slovenskej ZD, s ktorou boli pripravené bojovať rovnako nemilosrdne ako s nemeckými okupantmi. Ich výpad bol výnimočným a riskantným činom v dejinách partizánskeho spôsobu boja. Veľmi dobre to vystihol jeden z veliteľov oddielov v brigáde plk. Kovpaka:

„Takéhoto výpadu ešte nebolo v dejinách... Podľa stalinskej úlohy mali sme prejsť po stepiach a cestách spod Orla na hranicu západnej Ukrajiny, prejsť Desnu, Dneper, Pripjat a ešte nesčísľelné množstvo malých riek, železničných a krajských ciest; prejsť od severovýchodnej hranice Ukrajiny po jej západnú hranicu, t.j. vzdialenosť, ktorá sa rovná Portugalsku, Španielsku a Taliansku dovedna.“⁷

Najviac skúseností s pohyblivým spôsobom partizánskeho boja mali partizáni organizovaní okolo plk. Kovpaka. Ostatní partizáni ich preto prezývali kočovnými cigánmi:

„Jeho tábor skutočne čímsi pripomínal cigánsky tábor. Zo všetkého sa dalo vycítiť, že títo ľudia sa nechcú dlho zdržať v tunajších lesoch. Po skupinách stáli vozy s oblúkovými rámmi, ktoré vyzerali čudne tu, medzi divými orlovskými lesmi. Na rámy boli pripevnené maďarské, nemecké a rumunské plachty. Na všetkých stranách stáli guľomety a mínomety všetkých čias a národov; stráže fajčili voňavý tabak alebo cigary, zvysoka si odplúvali a pyšne pozerali na miestnych partizánov.“⁸ „Partizáni z iných partizánskych zväzov sa vždy snažili napodobňovať Kovpakov zväz. On bol najlepší nielen pre svoje bojové kvality, pre svoje výborné mužstvo, ale aj preto, že svojimi výpadmi vždy začal písať novú stránku dejín partizánskeho hnutia... Kovpakovi a Rudnevovi partizáni podnikali najdlhšie výpady, oni boli objavovateľmi nových oblastí, oni boli výzvednou složkou partizánskeho hnutia na Ukrajine, v Bielorusku a v Poľsku.“⁹

Velenie ZD pritom nemalo ani potuchy, aké nebezpečenstvo divízii hrozí. Dobre vyzbrojená divízia totiž práve úspešne paralyzovala menšie oddiely partizánov vo svojej oblasti a nič nenasvedčovalo tomu, že by tieto oddiely mohli v najbližšej dobe vážne ohroziť plnenie jej úloh. Onedlho sa však situácia mala radikálne zmeniť.

Velenie ZD zatiaľ nevnímalo situáciu v svojom priestore dramaticky. Divízia bola stále posilňovaná mužstvom i zbraňami. K 14. októbru dosiahol početný stav ZD maximum od začiatku jej nasadenia. Divízia mala dovedna 8 330 mužov, z toho bolo 237 dôstojníkov, 95 rotmajstrov, 289 poddôstojníkov z povolania a 7 709 vojakov.¹⁰ S podriadenými kozákmi (533 mužov) a ukrajinskými milicionármi (330 mužov) mal plk. Pilfousek na konci októbra 1942 pod svojím velením dovedna 9 193 mužov. Naďalej sa posilňovala aj výzbroj divízie, s výnimkou letectva, ktoré bolo zredukované o pozorovaciu letku 1, stiahnutú na Slovensko. 20. októbra 1942 disponovala ZD dovedna 398 pištoľmi vz. 22 (z toho 28 v sklade), 1 881 pištoľmi vz. 24 (108 v sklade), 6 296 puškami vz. 24 (z toho 344 v sklade), 10 sovietskymi poloautomatickými puškami SVT-40, 50 nemeckými samopalmi, 370 ľahkými guľometmi vz. 26 (10 v sklade), 69 ťažkými guľometmi vz. 24 (14 v sklade), 16 protiletadlovými automatickými kanónmi Oerlikon, 30 KPÚV vz. 34 a vz. 37 (6 v sklade), 25 mínometmi vz. 36 (7 v sklade), 12 horskými kanónmi vz. 15, 8 ľahkými húfnicami vz. 14/19, 4 ľahkými húfnicami vz. 30 (všetky v sklade), 2 kanónmi vz. 35 (obidva na sklade), 6 obrnenými auta-

7 Tamže, s. 86-87.

8 Tamže, s. 68-69

9 Tamže, s. 77.

10 VHA Bratislava (VHA), Fond: MNO (taj.), škatuľa (šk.) 17, inventárne číslo (i.č.) 62, Vel. ZD, Čís.: 80.112/Taj. IIa odd.1942, 29. 11. 1942.

mi OA vz. 30, 7 ľahkými tankmi LT-40, improvizovaným pancierovým vlakom, 6 stíhacími lietadlami *Avia B-534* a 2 cvičnými lietadlami *Praga E-241*.¹¹ Od augusta sa zreteľne zvýšil najmä počet automatických zbraní (o 50 samopalov a 62 ľahkých guľometov), čo bolo rozhodujúce pre boj v lese. Obrnené autá, tanky a lietadlá naďalej zaručovali divízii celkovú prevahu nad partizánskymi oddielmi v jej oblasti. Početne a výzbrojou však ZD nestačila na ďalšie dve silné a dobre organizované partizánske brigády, ktoré mali spolu okolo 4 000 príslušníkov a smerovali do jej operačného priestoru.

ZNIČENÝ ŽELEZNIČNÝ MOSTU CEZ RIEKU PTIČ – TRAGÉDIA ČATY POR. FORGÁČA

Problémy sa začali už na začiatku novembra 1942 ešte skôr, ako k Dnepru dorazili brigády plk. Kovpaka a plk. Saburova. 2. novembra vyslal SPO zosilnenú eskadrónu spolu so 4 príslušníkmi nemeckej tajnej polície SD a zajatým sovietskym dôstojníkom npor. Bielskym do priestoru Uchinec, kde sa mal podľa výpovede Bielskeho nachádzať partizánsky tábor. Na označenom mieste však žiadny tábor partizánov nebol. Bielski príslušníkov SD oklamal, a tí ho na mieste zastrelili. Viac šťastia mala v ten deň 5/102 rota, ktorá objavila v lese východne od Ivašoviči množstvo zakopanej delostreleckej munície. Rota vykopala a odviezla 320 delostreleckých granátov, ktoré využívali partizáni ako improvizované míny. Zvyšok mal byť odvezený neskôr.¹² Partizáni však nezaháľali. Stalinova nespokojnosť s ich činnosťou bola pre všetkých veliteľov vážnym varovaním. Na juhu východného frontu práve zúrila bitka o Kaukaz a Stalingrad. Moskva žiadala od partizánov obmedziť prísun nemeckých posíl po železnici na front, aby sa aspoň čiastočne ulavilo bojujúcej Červenej armáde. Bieloruské oddiely mali rozhodnutím *Centrálneho štábu partizánskeho hnutia* a Ústredného výboru Komunistickej strany Bieloruska zničiť 137 m dlhý železničný viadukt cez rieku Ptič na dôležitej trati Brest – Gomeľ. V októbri 1942 preto minský ilegálny oblastný výbor KSSZ vypracoval pod vedením jeho tajomníka Romana Naumoviča Mačuľského spolu so štábom Poleského partizánskeho zväzku rozsiahlu akciu na zničenie tohto viaduktu.¹³

Akcia mala krycí názov OZVENA NA POLESÍ a okrem zničenia samotného mostu sa plánovalo zničiť železničný zvršok na celej trati v úseku Kalinkoviči – Staruški. Plán počítal aj so zablokovaním slovenských (III/101 prápor) a nemeckých jednotiek v obci Ptiča, aby nemohli zasiahnuť do boja o most. Most bol na obidvoch stranách opevnený pevnostkami, zátarasmi a mínovými poľami. Mal silnú stráž, ktorú mohli okrem posádky obce Ptiča podporiť aj silné posádky v blízkych obciach Petrikov, Muľarovka a Kalinkoviči. Bojové akcie mal preto riadiť skúsený starší praporečný komisár Ivan Michajlovič Kulikovskij. Preradovej skupine mínerov a samopalníkov, ktorá mala zničiť most, velil sám R. N. Mačuľskij.

11 Tamže, Č.: 83 201/Taj.zbroj.1942, SV. 19. 10. 1942; VHA, ZD, šk. 7, I/80, Súpis výzbroje 1942. Ukoristené sovietske pušky SVT-40 sa dostali do súpisu výzbroje ZD na základe rozkazu veliteľa ZD zo 17. augusta 1942, tvorili však len zlomok skutočne používaného množstva sovietskych automatických pušiek a samopalov. Drvivá väčšina z nich stále nebola evidovaná. Samopaly divízii pridelil 12. septembra 1942 Reichsführer SS Heinrich Himmler ako jeho osobný prejav uznania jej činnosti. Peš. pl. 101 dostal 17 samopalov, peš. pl. 102 15, SPO 10, III/31 del. oddiel, pion. rota 3, štábná rota a PZDS dostali po 2 samopaly. (Tamže). S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o samopaly MP 18 alebo MP 28, pretože po pridelení samopalov vz. 42 (Zk-383) v apríli 1943 sa do nich pre nedostatok streliva používali náboje z MP 18, ktoré mala ZD k dispozícii. VHA, ZD, šk. 15, I/149, Vel. ZD, Dôverný rozkaz č. 10, SV. 20 apríla 1943.

12 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD, č.: 82. 905/Taj. I a 1942, SV. 23 november 1942, s. 8.

13 Tamže, s. 10; БЕТРОВ, И.: *Братья по оружию*. Минск, 1965. s. 141; JAKOVLENKO, V. K.: *Partizánsky ostrov*. Bratislava 1980, s. 242.

V tejto skupine boli aj členovia štábu minského zväzku partizánskych oddielov. Na operácii sa spolu zúčastnilo 20 partizánskych oddielov, z toho 8 oddielov z poleskej a 12 z minskej oblasti. Železničný zvršok smerom na Žitkoviči (východne od Ptiče) a Kalinkoviči (západne od Ptiče) mali zničiť oddiely Makara Bumažkova, Dmitrija Guľajeva a Fiodora Pavlovského. Oddiely Alexandra Dolidoviča, Alexeja Patrina a Rozova dostali za úlohu prehradiť prístupové cesty prípadným nepriateľským posilám z Kopatkeviči, ktoré by chceli ísť na pomoc posádke v Ptiči.¹⁴

Táto akcia bola pripravovaná od začiatku augusta 1942. Už 6. augusta sa však o tom prostredníctvom civilných informátorov dozvedel aj veliteľ III/101 práporu stot. Uhrovič, ktorý to ešte v ten istý deň hlásil na veliteľstvo peš. pl. 101. Okamžite boli prijaté preventívne obranné opatrenia. Posádka v obci Ptiča bola pripravená v prípade prepadu stráže mostu okamžite ju podporiť paľbou mínometov a protitankových kanónov. Na požiadanie veliteľa stráže bola posádka pripravená vyslať k mostu zosilnený peší oddiel vedený dôstojníkom.¹⁵ Partizáni sa o slovenských protiopatreniach dozvedeli, a preto akciu odložili na neurčito. Po Stalinovom varovaní bola na konci októbra opäť oživená. Jej úspech mala zaistiť aj spolupráca so Slovákmi. Išlo o náčelníka štábu peš. pl. 101 stot. pech. Jána Nálepku a jeho priateľov (najmä veliteľa roty v Kopatkeviči npor. pech. Imricha Lysáka), od ktorých partizáni získali informácie o sile a rozmiestnení nemeckých a slovenských jednotiek v Ptiči i plány opevnenia celého rajónu a mostu. Navyše bolo dohodnuté, že slovenské posádky v Petrikove a Muľarovke nebudú počas operácie na partizánov strieľať a slovenské delá a mínomety začnú v dohovorenom čase strieľať na nemeckú posádku železničnej stanice Ptiča! Partizáni počítali s tým, že Slováci im pomôžu zlomiť nemecký odpor a uľahčia tak útok na most. Dôverovali slovenským dôstojníkom tak, že smerom na Petrikovo dokonca ani nenasadili žiadne jednotky!¹⁶

Partizáni začali svoju dôkladne pripravenú akciu 3. novembra. Trať východne od mosta na štyroch miestach vytrhali mínami a telefónne spojenie na západ prerušili, takže žiadna posila sa k mostu z tejto strany nemohla po železnici dostať. Partizáni sa zabezpečili aj smerom na obec Kopatkeviči severne od Ptiče, odkiaľ mohla prísť do Ptiče posila. V osade Mlynok bol umiestnený štáb útočiacich partizánov a za obcou smerom na Kopatkeviči si ešte v priebehu noci pred útokom vybudovali obranné postavenia. Dedinu i most tak prakticky odrezali a izolovali zo všetkých strán. Tri spomenuté oddiely zaútočili o 2.30 h na obec Ptiča. Oddiel K. Puščina so skupinou mínerov a samopalníkov vedenou V. Šimšenkom zároveň udreli na viadukt, ktorý na západnom brehu rieky Ptič strážila slovenská stráž v počte 24 mužov. Vo všetkých 12 útočiacich oddieloch bolo asi 1 500 osôb (každý oddiel mal silu zhruba jednej roty). Partizáni spustili na obidva ciele zo všetkých strán silnú paľbu zo samopalov, poloautomatických pušiek, ľahkých, ťažkých i veľkokalibrových guľometov a granátometov. Posádka Ptiče hneď začala podporovať stráž mostu paľbou mínometov a KPÚV. Veliteľ stráže napriek tomu o 3.20 h hlásil veliteľovi III/101 práporu stot. Uhrovičovi, že sa

14 Z Poleskej oblasti išlo o oddiely pod velením Semena Machaňka, Makara Bumažkova, Anatolija Michajlovského, Grigorija Kravca, Adama Poprugu, Antona Pakuša, Alekseja Sarafanova a Alexandra Achramenko. Z Minskej oblasti o oddiely pod velením Alexandra Dolidoviča, Georgija Stoljarova, Alexeja Patrina, Ivana Bolotnikova, Vasilija Černyševa, Grigorija Plyševského, Andreja Vežnovca, Kazimíra Puščina, Alexandra Titova, Alexandra Žukovského, Michaila Šardyko a skupinu mínerov a samopalníkov Vladimíra Šimšenko. BETPOB, ref. 13, s. 142.

15 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942, Správa o prepadaní posádky Ptitich a mostu Ptitich. SV. 3. novembra 1942.

16 BETPOB, ref. 13, s. 142.

náporu partizánov nedokáže ubrániť a žiadal o pomoc. Stot. Uhrovič preto vyslal z Ptiče oddiel 30 mužov s družstvom KPÚV a jedným mínometom pod velením por. pech. Ondreja Brzáča, ktorý vyrazil na pomoc stráži do 10 minút.

Partizáni však mali obsadený aj úsek železničnej trate medzi mostom a posádkou v Ptiči. Oddiel sa preto musel k rieke prebijať „tvrdým bojom“. Stráž bola o odchode posily vyrozumená, ale o jej postupe už nemohla byť informovaná, pretože o 3.45 h bolo s mostom prerušené telefónne spojenie. Stráž mostu odrazila niekoľko útokov smerujúcich na západný okraj mostu. Skôr ako sa oddiel por. Brzáča cez partizánov k mostu prebil, stráž bez strát ustúpila pod silným tlakom partizánov na jeho východný okraj. Oddiel por. Brzáča bol asi 300 – 400 m od mostu, keď skupina mínerov pod osobným vedením R. N. Mačušského most podmínovala a o 4.45 h vyhodila jeho západnú časť do povetria. Tretina mostu bola mohutnou explóziou zničená. Vojaci por. Brzáča ani stráž zničeniu mostu nemohli zabrániť, pretože všade naokolo bola hustá hmla znižujúca viditeľnosť na niekoľko metrov. Hneď potom sa partizáni, krytí hustou hmlou a svojimi zabezpečovacími oddielmi, stiahli. Časť oddielov odtiahla na juh a časť na sever. Na pomoc stráži bol o 4.15 h vyslaný aj IPV, ktorý však asi 1,5 km východne do mosta nabehol na mínu. Dva predné vagóny boli vykoľajené a trať poškodená, takže ani IPV k mostu nedorazil. Ostreľoval však partizánov ukrytých asi 1 km južne od trate v bunkroch bývalej *Stalinovej línie*, ktorí mali zabrániť príchodu posíl od východu.

Do 7.30 h sa boj pri železničnom moste a obci Ptiča skončil. Partizáni stratili pri moste 2 mŕtvych a 1 ťažko raneného, ďalších niekoľko mŕtvych hodili do rieky Ptič (videla to stráž mostu). V priestore, kde bojoval oddiel por. Brzáča, sa našlo 7 mŕtvych partizánov. Ďalších 15 mŕtvych a väčší počet ranených partizáni odviezli so sebou na vozoch (dosvedčili to obyvatelia obce Mlynok). Množstvo krvavých stôp a vytečené mozgy na bojisku svedčili o ťažkých stratách partizánov. Najmenej 27 ich pri akcii zahynulo (vrátane ťažko raneného zajatca). Slovenské straty naproti tomu predstavovali len 2 ranených z oddielu por. Brzáča. Slovenská posádka a stráž mostu nebola úplne zničená iba vďaka vopred pripravenému plánu obrany a húževnatému odporu slovenských vojakov.¹⁷ Diverzná akcia bola dobre pripravená a koordinovaná. „*Presne premyslená akcia sa skončila dokonalým úspechom partizánov. Zničili most aj veľký úsek železničného zvršku v oboch smeroch. Železničná trať Brest – Gornjé bola vyradená z prevádzky na osemnásť dní.*“¹⁸ Velitelia partizánov si však veľmi dobre uvedomovali, že slovenské posádky v Petrikove a Muľarovke zohrali „kľúčovú úlohu“ pri úspešnom vykonaní tejto akcie. S úľavou konštatovali, že Slováci sa zachovali čestne a neoklamali ich. Oboje posádky síce zahájili paľbu, ale strieľali do vzduchu, a tak vzbudili zdanie boja. Keď partizánske delá a mínometry spustili paľbu na železničnú stanicu v Ptiči, do rovnakého priestoru spustili paľbu i slovenské delá! „*Bola to veľká pomoc pre partizánov.*“¹⁹

Akcia však pre slovenské jednotky, napriek spolupráci s partizánmi, napokon skončila tragicky. O 6.00 h totiž vyrazila z obce Kopatkeviči do Ptiče čata pod velením por. pech. Gejzu Forgáča (spolu s ním 36 mužov), ktorá šla do Ptiče ako ochranný sprievod vojakov určených z posádky v Kopatkeviči do veterinárneho kurzu prvej pomoci v Ptiči. Čata mala

17 O počte oddielov i samotných partizánov útočiacich na most i posádku v Ptiči informoval slovenské velenie zajatý partizán, ktorý umrel na následky zranení asi pol hodiny po zajatí, a obyvatelia susedných dedín. Ján Bednár zasa videl, ako partizáni pochovali v obci Komaroviči 5 padlých, ktorí zahynuli pri moste. VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942, SV; VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č.: 82. 905/Taj. Ia 1942, SV. 23 november 1942, s. 10; VHA, ZD, I/6/1, Príloha k čís. 81. 271/Taj. Ic 1942, s. 2.

18 JAKOVLENKO, ref. 13, s. 47.

19 BETPOB, ref. 13, s. 144.

tiež doviezť proviant. Z posádky vypochoďovala zaistene v prúde dlhom 300 metrov. Vpredu šli traja pátrači, asi 50 m za nimi čelné družstvo s jedným ľahkým guľometom, vojenský voz, 16 m za ním šiel guľometný roj s jedným ťažkým guľometom a za ním dve pešie družstvá. Všetci počuli strelbu z mínometov a guľometov, takže predpokladali, že posádku v Ptiči prepadli partizáni. Nikto ale nepredpokladal, že počas cesty môžu byť prepadnutí aj oni, pretože do Ptiče chodili často a nikdy sa nič nestalo. Čata prišla bez problémov v zaistenom tvare zhruba do polovice cesty.

Štyri kilometre severne od osady Mlynok (asi 5 – 7 km severne od Ptiče) zbadali pátrači čaty o 8.00 h na ohybe cesty vo vzdialenosti zhruba 300 m ozbrojených mužov v sile asi dvoch čiat, ktorých časť bola oblečená v slovenských uniformách. Pochodovali na čele s dvomi veliteľmi na koňoch. Keďže bola hmla, nebolo možné rozoznať, či sú to vojaci alebo partizáni. Por. Forgáč ich pozoroval ďalekohľadom. Pátrači predpokladali, že sú to slovenskí vojaci z Ptiče, ktorí idú na protipartizánsku akciu. Zavolali na nich „stoj!“ a v tom momente sa partizáni rozvinuli k boju. Slovenskí vojaci boli v okamihu zasypaní paľbou spredu i z lesa po obidvoch stranách cesty. Všetci hneď zaľahli do jarku na pravej strane cesty. Partizáni na nich strieľali z pušiek, samopalov, guľometov, granátometov a mínometov. Pátrači a muži čelného družstva boli zakrátko buď zabití alebo ranení. Vojaci sa v priekope rozmiestnili tak, aby mohli strieľať na obidve strany a odpovedali paľbou pušiek, guľometov a hádzaním ručných granátov. Boj trval asi 20 minút, keď sa Slovákom pokazil a prestal strieľať ťažký guľomet. Paľba partizánov bola potom taká hustá, že vojaci v jarku sa nemohli ani pohnúť. Ich odpor zoslabol. Onedlho dostali partizáni pod paľbu celú priekopu. Vojaci sa v jarku nemohli udržať, a preto sa začali plaziť dozadu a v beznádejnej situácii sa snažili ujsť do lesa.

Strelec ľahkého guľometu stk. Gustav Vodžák sa po vystrieľaní 19 zásobníkov snažil ustúpiť s ostatnými (jeho guľomet už nemal hlaveň). Stretol sa pri tom s des. asp. Jozefom Györgyom. Obidvaja ustupovali spolu, kým nebol stk. Vodžák trikrát ranený do nohy. Začal bedákať, aby ho tam nenechali. Počas boja bol do nohy ranený aj stk. Ján Petrik. Nemohol ustupovať tak rýchlo ako tí, čo neboli ranení. Počas ústupu bol navyše ešte dvakrát zasiahnutý do nohy. Partizáni už vtedy čatu obklúčili a s mohutným pokrikom „urá“ vyrazili z lesa do útoku. Utekajúcich vojakov prenasledovali a strieľali na nich, pričom sa k niektorým dostali iba na 30 krokov! Ušli len tí, ktorí sa rýchlo dostali do lesa. Des. György utekal k Ptiči. Dostal sa k rieke a celý spotený do nej bez rozmýšľania skočil. V okamihu mu ale stuhli svaly a takmer sa utopil. Odhodil pušku a stratil aj opasok s pištoľou. Len tak-tak sa spamätal a plávaním zachránil. Do Ptiče dorazil o 10.00 h, kde stot. Uhrovičovi hlásil, čo sa stalo s čatou.

Strelníci Petrik, Vodžák i ďalší ranení vojaci, ktorí nemohli utekať, zostali na mieste. Partizánov zrejme veľmi rozhorčili ťažké straty, ktoré utrpeli počas akcie proti mostu. Mŕtvych i ranených totiž povyzliekali, obrali o výstroj a ranených začali nemilosrdne vraždiť bodákmi a strelbou do týla. Stk. Petrika začal jeden partizán škrtiť. Zachránil ho však iný partizán, ktorý bol ešte nedávno členom milície v Kopatkeviči. Stk. Petrika totiž omylom pokladal za vojaka, ktorý mu dal jesť počas uväznenia posádkovým veliteľom Kopatkeviči „pre nejaké prehmaty“. Partizán trval na tom, aby ho nechali nažive a zranenia mu ošetrili. Nohu mu skutočne aj obviazali. Nažive ponechali aj Gustava Vodžáka, ktorého spomenutý partizán pokladal za kamaráta svojho „dobrodinca“ z väzenia. Partizáni im pobrli výstroj a výzbroj a po skončení zabíjania odišli. Z civilných povozníkov zostali nažive dvaja mladí chlapci, ktorých stk. Petrik poslal do najbližšej dediny pre voz. Onedlho s ním aj prišli, naložili obidvoch ranených Slovákov a vyrazili smerom k obci Ptič. Krátko nato ako sa pohli,

narazili na kombinovaný oddiel, ktorý im šiel z Ptiče oproti. Obidvaja boli hneď dopravení do ošetrovne v Ptiči.²⁰

Čata por. Forgáča narazila na asi 1 000 partizánov, ktorí sa vracali z úspešnej akcie na moste a severne od osady Mlynok mali navyše vybudované zákopy. Čata sa nevedomky dostala do stredu tejto obrany. Počas akcie proti mostu bol totiž v osade partizánsky štáb a zákopy tvorili obranu od severu, aby zastavili prípadný príchod posíl od Kopatkeviči. Keď veliteľ III/101 práporu počul silnú paľbu z guľometov a granátometov severne od Ptiče, hneď vedel, že bola prepadnutá čata idúca z Kopatkeviči. Bojujúcej čate okamžite vyslal na pomoc kombinovaný oddiel (60 mužov s dvoma KPÚV a dvoma mínometmi) pod velením stot. pech. Jozefa Kleina a por. Ondreja Brzáča, pretože už poznal početnú silu partizánov. Kým však oddiel dorazil na miesto boja, čata por. Forgáča podľahla zdrvivúcej presile. Vojakom oddielu sa naskytol hrozivý pohľad. Oddiel našiel na mieste prepadu 22 mŕtvych vojakov „úplne zoblečených, ktorým bolo zanechané len prípadne dotrhané a zakrvavené prádlo a poškodené a zakrvavené prilby“. Takmer všetci mŕtvi slovenskí vojaci boli vyzlečení donaha. Výzbroj, výstroj, rovnošaty a čistú bielizeň im partizáni pobrali. „Po rozprášení a zničení tejto čaty záškodníci chodili pomedzi mŕtvych a ranených a všetkých ranených pozabíjali brutálnym spôsobom, ranou z pušky do tyla, prepichnutím srdca a hrdla bodákmi. Dvaja mŕtvi mali odrezané nosy.“²¹

Na mieste zostali aj 2 zastrelené vojenské kone bez postrojov a vojenský voz, pri ktorom boli objavené dve nášlapné míny. Tie na mieste zneškodnil por. Brzáč. Ďalšie míny partizáni nastražili pod zakrvavené prilby mŕtvych, ktoré tiež nechali na bojisku. Po tomto krvavom čine odtiahli smerom na Rog a ďalej na Kuritiči. Oddiel prepátral celý okolitý priestor, odsunul obidvoch ranených, pozbieral padlých a doviezol ich do Ptiče. Na druhý deň podľahol v poľnej nemocnici Kozinky ťažkým zraneniam aj stk. Gustav Vodžák. V krvavom boji tak zahynulo 23 slovenských vojakov (vrátane veliteľa čaty por. Forgáča) a 3 boli zajatí. Krvavé jatky prežili len 13 muži (vrátane raneného stk. Petrika). Zahynuli aj niekoľkí civilní povozníci, ktorí mali doviezť zásoby i niekoľko civilných koní. Partizáni ukoristili 1 ľahký, 1 ťažký guľomet so strelivom a zbrane padlých. Kombinovaný oddiel previezol padlých spolubojovníkov do Ptiče, kde ich na druhý deň o 15.00 h pochoval vojenský rímsko-katolícky kňaz.²²

Bola to katastrofa, akú ZD zažila naposledy v marci 1942. V tomto mesiaci, žiaľ, nebola posledná. Veliteľ III/101 práporu rýchlo zistil, že partizánom pri tejto akcii pomáhali obyvatelia obcí Kuritiči, Rog a Mlynok, kde mali partizáni svoje štáby a veliteľstvá. Odtiaľ riadili boj, pričom nikto z týchto dedín sa nesnažil o tom informovať slovenské jednotky. Obyvatelia spomenutých obcí naopak partizánov hostili zo svojich skromných zásob. Starosta obce Mlynok bol hneď zadržaný a odoslaný žandárskeму veliteľstvu do Kalinkoviči, kde mal byť zastrelený. Tajne totiž spolupracoval s partizánmi a pri ich príchode do jeho obce im pripravoval hostiny. Deň pred akciou proti mostu a posádke v Ptiči sa dokonca neskoro večer

20 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i. č. 62, peš.pl. 101, 9. rota, Protokol spísaný s des.asp. Jozefom Györgyom, SV. 4. novembra 1942; Tamže, Protokol spísaný so strel. Petrikom Jánom, SV. 5. novembra 1942; Tamže, Protokol spísaný so strel. Vodžákom Gustavom, SV. 4. novembra 1942.

21 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i. č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942.

22 Tamže; VHA, ZD, II/96, Vojnový denník kanónovej roty (1.11.1942 – 14.2.1943), 3.11.1942; VHA, ZD, I/6/1, Príloha k čís. 81. 271/Taj. Ic 1942, s. 2. Z čaty por. Forgáča boli zajatí slob. Ján Bednár, stk. Ján Facuna a stk. Rudolf Bucha. Dva dni po tejto tragédii (5. novembra) sa vrátil Rudolf Bucha, ktorého partizáni poslali s listom k npor. Lysákov. Bucha sa však už k partizánom nevrátil. Bednár a Facuna sa tak stali prvými Slovákmi v 125. kopatkevičskej partizánskej brigáde Poleského zväzku bieloruských partizánov. LACKO, M.: *Dezercie príslušníkov Zaistovacej divízie na sovietsku stranu roku 1942*. In: *Historický časopis*, 52, 2004, č. 4, s. 664.

zdržoval v samotnej Ptiči, aby mohol partizánom priniesť najnovšie správy o tamojšej slovenskej posádke! Jeho dvaja bratia boli navyše medzi partizánmi (jeden od jari a druhý sa k nim pridol po akcii proti mostu).²³ Neskôr sa zistilo aj to, akú úlohu zohral pri tejto tragédii prvý pobočník veliteľa peš. pl. 101 stot. Ján Nálepka. Viacerí príslušníci pluku ho činili priamo zodpovedným za hroznú smrť svojich 23 spolubojovníkov:

„Ako pobočník pluku bezpečne vedel, že partizáni tiahnu z Ptiču smerom na Kopatkeviči. Cestou neupozornil naše mužstvo na hroziace nebezpečie, partizáni naše mužstvo prepadli a učinili nám veľké straty.“²⁴

Na druhý deň po tragédii pri Ptiči sa začala rozsiahla protipartizánska akcia s krycím názvom NOVEMBER. Akcia prebiehala v okolí Slovečna od 4. do 7. novembra 1942. Zúčastnila sa jej 1/101 zosilnená rota z Ovruča, nemecká ťažká policajná rota z Ovruča, policajná rota zo Žitomíra, 2 lotyšské roty a ukrajinská motorizovaná rota z Jelska. 1/101 zosilnená rota dorazila do Slovečna ráno o 6.30 h a hneď pokračovala ďalej do priestoru Rudnja Dubova. O 7.15 h rota dorazila do Behuni a odtiaľ vykonávala prieskum priestoru Rudnja Dubova – Rudnja Syrnica do hĺbky 8 km na sever, severozápad a západ. Na súmraku rota narazila pri prečesávaní lesov na prechodný partizánsky tábor 3 km severne od Kegunj. Partizáni však bez boja ustúpili. O 19.45 h narazili na partizánske tábory severozápadne a severovýchodne od Rudnja Dubova aj nemecké policajné roty. V následnom boji zabili 11 partizánov bez vlastných strát, ukoristili rádiostanicu, muníciu a zásoby potravín. Asi 30 partizánom sa podarilo ujsť. V priebehu ďalšieho dňa všetky roty získavali informácie a prehľadávali okolité obce. V boji s partizánmi sa ale nikde nestretli. 6. novembra prečesávala 1/101 zosilnená rota od 9.30 h lesy severne od obce Rudnja Syrnica, kde nadviazala styk aj s ukrajinskou mot. rotou, ktorej sa podarilo chytiť jedného sovietskeho parašutistu v hodnosti desiatnika. Kapitán a nadporučík im unikli. Nemecké roty v ten deň prečisťovali lesy severne od línie Filišovka – Slovečno a lotyšské roty operovali v priestore Perebrodi.²⁵

Boj s partizánmi sa opäť neuskutočnil, takže jediným spestrením dňa bola havária sovietskeho dopravného lietadla o 22.30 h, asi 5 km západne od Slovečna. Lietadlo viezlo partizánom pušky, míny, obväzy, letáky a iný materiál. Havarovalo pre poruchu motorov. Jeho cieľom bolo Usovo (33 km severne od Olevska), kde sa práve nachádzali slovenské jednotky. Do rúk im tak padli 2 členovia posádky i celý náklad, ktorý bol odovzdaný na veliteľstvo ZD.²⁶ Na druhý deň sa akcia NOVEMBER skončila a všetky roty sa postupne vrátili do svojich posádok. V priebehu tejto akcie podnikli niekoľko menších akcií aj roty peš. pl. 102, ale bezvýsledne. Do boja s partizánmi sa 5. novembra dostala len eskadróna a poločata obrnených áut, ktorú vyslalo velenie SPO o 17.00 h do priestoru Rudenka na pomoc ukrajinským milicionárom. Eskadróna a obrnené autá pomohli zahnať partizánov, pričom 1 partizán bol bez vlastných strát zabitý. Do Chvojníc sa vrátili na druhý deň o 20.30 h.²⁷ Vojakov SPO však čakal boj, ktorý sa mal stať najkrvavejšou porážkou, akú slovenské jednotky utrpeli v boji s partizánmi v priebehu celej existencie ZD.

23 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942.

24 Archív Múzea SNP Banská Bystrica (AM SNP), Fond: Pozostalost' J. Šolca, príř. č. S 203/86, Písomné hlásenie ústnych informácií prezidentovi zo dňa 25. júna 1944.

25 VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č. 82. 905/Taj. Ia 1942, SV 23. november 1942, s. 9-10.

26 VHA, ZD, I/6/1, Príloha k čís. 81. 271/Taj. Ic 1942, s. 3.

27 VHA, ZD I/4, Vel. ZD, č.: 82. 905/Taj. Ia 1942, s. 10.

KATASTROFA PRI LOJEVE

Po náročnom presune sa na začiatku novembra takmer súčasne priblížili k Dnepru brigády plk. Kovpaka a plk. Saburova. Utajený presun prebiehal najmä v noci. Za jednu noc brigády prekonali 30 – 50 kilometrov. Kolóny sa presúvali „obvyklým armádnym pochodom: najprv rozvedka, potom hlavný predvoj, hlavné sily, vozba, zadný voj a bočná ochrana“. Po ceste ničili mosty, železničné trate, vodárne a sklady. Zároveň odrážali útoky miestnych nemeckých posádok. 7. novembra, práve v deň ukončenia akcie NOVEMBER, predné oddiely obidvoch brigád prekročili rieku a vtrhli do mestečka Lojev, ktoré leží pri ústí rieky Sože do Dnepra na jeho západnom brehu. Prieskumníci Kovpakovej brigády sa na druhom brehu rieky zmocnili prámu, pomocou ktorého bol v priebehu noci na druhý breh prevezený i brigádny delostrelecký oddiel (mal 2 kanóny kalibru 76,2 mm a 11 kalibru 45 mm). Nemecká policajná posádka v sile niekoľko desiatok policajtov bola s jeho pomocou do 3.00 h zlikvidovaná. Saburovovi partizáni v meste ukoristili „lahko obrnenú osobnú Tatru“, ktorú gen. Saburov začal používať ako svoje veliteľské vozidlo. Hneď na druhý deň ráno sa s pomocou miestneho obyvateľstva začalo na kompách a čnoch s prepravou ostatných častí brigád (nablízku nebol žiadny most). Ako prvá šla brigáda plk. Kovpaka. Agitátori medzitým zorganizovali oslavy 25. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Na jej počesť rečnili a zároveň verbovali nových „dobrovoľníkov“. Partizáni tiež začali miestnemu obyvateľstvu rozdávať potraviny z ukoristených nemeckých skladov. Postupne prepravované oddiely medzitým zaujali obranu na prístupoch k Lojevu. Preprava obidvoch brigád trvala tri dni a skončila sa večer 10. novembra. Posledné oddiely už rieku prekonali po ľadovej škrupe, ktorá prikryla Dneper.²⁸

Správa o obsadení Lojeva asi 1 000 partizánmi prišla od nemeckej polície v Bragine hneď 7. novembra aj na veliteľstvo SPO v Chvojníkoch. Veliteľ SPO pplk. jazd. Ján Veselý preto na nasledujúci deň nariadil vyčistovaciu akciu, ktorej sa mala zúčastniť II. eskadróna, posilnená čatou I. eskadróny, družstvom ťažkých guľometov a 4 obrnenými autami OA vz. 30. Cieľ skupine velil mjr. jazd. Ivan Fajnor. Obrneným autám velil npor. jazd. Vladimír Bargár, pretože veliteľ čaty OA por. útv. Imrich Gaš bol práve chorý. Keďže npor. Bargár nebol od PÚV a nemal skúsenosti s velením obrnenej jednotke, poveril por. Gaš faktickým velením jednotky OA čat. Jozefa Číka. Motorizovanej čate, ktorá sprevádzala obrnené autá, velil pobočník veliteľa SPO npor. jazd. Imrich Sadovský. Celá skupina vyrazila z Chvojník do Bragina v nedeľu 8. novembra ráno o 8.30 h, keď už napadol prvý sneh. Odtiaľ vyslal mjr. Fajnor k Lojevu predvoj (4 OA vz. 30 a motorizovanú čatu pechoty) pod velením npor. Bargára.²⁹

Predpoludním sa predvoj priblížil k Lojevu, ktorý medzitým partizáni opevnili. Predvoj šiel v kolóne bez akéhokoľvek prieskumu a zaistenia z bokov! Prvýkrát bol prepadnutý paľbou partizánov 4 – 5 km od mestečka, obrnené autá však odpor bez väčších ťažkostí prekonali a pustili sa z príľahlého svahu po ceste priamo do Lojeva. Prvé dve OA vz. 30 takmer vošli do mestečka bez odporu, netušiac, že smerujú rovno do nastraženej pasce. Partizáni mali kolónu ako na dlani. Vtedy spustili mímometnú paľbu na nákladné autá s pechotou a ako prvé zasiahli zadné vozidlá. Keďže predvoj postupoval po ceste, zničené autá zabloko-

28 KOVPAK, ref. 4, s. 101-106; SABUROV, *Stopy...* ref..5, s. 6, 13, 34, 38.; KLOKOV, KULYK, SLIŇKO, ref. 3, s. 97; VERŠIGORA, ref. 6, s. 132-133.

29 AM SNP, XII, príř. č. S 88/87, BAJTOŠ, I.: *História slovenského Pluku útočnej vozby 1939 – 1944*. Košice, 1987. s. 90; BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: *Vojenská história*, 3, 1999, čl. 4, s. 47; VHA, ZD, šk. 1, I/6/1, Vel. ZD, Príloha k čís. 81.282/Taj. Ic 1942, s. 1.

vali ostatným vozidlám ústup. Čata npor. Sadovského nemala čas ani možnosť postaviť sa na organizovaný odpor. Paľba z guľometov, mìnometov i diel odrezala pechotu od obrnených áut, čo vyvolalo zmätok. Pešiáci sa rozprchlí do poľa, priekopy, alebo sa snažili ukryť pod nákladnými autami. Partizáni na nich zahájili paľbu zo všetkých zbraní, v ktorej padol veliteľ čaty npor. Sadovský. Do beznádejnej situácie sa dostali aj obrnené autá. Partizáni na ne spustili paľbu z protitankových pušiek ukrytých v blízkych domoch. Slabý pancier obrnených áut nedokázal vzdorovať ich strelám kalibru 14,5 mm. Obidve čelné OA vz. 30 boli zapálené iba niekoľko metrov pred prvými domami, jedno bolo poškodené a len posledné vozidlo krylo zmätený ústup pechoty. V prvom OA vz. 30 zahynul veliteľ voza des. Jozef Labuda a stk. Vaško, v druhom voze zhorela celá posádka (veliteľ predvoja npor. Vladimír Bargár, čat. Jozef Čík a stk. Vojtech Balko). Zvyšky predvoja sa len s námahou prebili s posledným OA vz. 30 späť k hlavnému voju.³⁰

Mjr. Fajnor medzitým rozvinul eskadrónu v hlbokej priekope asi 600 m pred Lojevom. Do útoku však nemohla vyraziť pre silnú delostreleckú a mìnometú paľbu partizánov. Z tohto dôvodu nemohla prísť na pomoc obklúčenému predvoju. Eskadróna sa vo svojom postavení udržala do 13.45 h, keď partizáni zahájili silný útok na jej pravé krídlo. Mjr. Fajnor preto nariadil ústup do osady Krupiejki, kam sa eskadróna napriek silnej paľbe partizánov šťastne dostala. Ani v tejto osade sa ale neudržala, a tak pokračovala v ústupe k svojim trénom, asi 5 km za osadou. Odtiaľ sa celá skupina presunula do osady Senskaja, kde ošetrili ranených. Potom pokračovala do Chvojník, kam dorazila o 18.00 h. Celá vyčistovacia akcia tak skončila tragickým fiaskom. Z predvoja obklúčeného v Lojeve zahynuli 2 dôstojníci (npor. Bargár a npor. Sadovský) a 23 vojaci. Proti 1 000 – 1 500 partizánom vyzbrojeným ťažkými zbraňami predvoj nemal žiadnu šancu na úspech. Celkové straty predstavovali 25 mŕtvych, 15 ranených, 2 zničené a 1 poškodené OA vz. 30, 2 zničené nákladné (*Tatra 27* a *Praga RNV*) a 1 osobné auto (*Praga AV*).³¹ Partizáni si zo slovenského výpadu ťažkú hlavu nerobili. Navyše vôbec netušili, že ich napadli Slováci:

*„Bol to krátky a prudký boj. Obrnené autá sme hneď na začiatku vyradili protipancierovými zbraňami a guľometmi. Nemci utekali, ale málokto z nich ušiel živý.“*³²

Plk. Kovpak mohol seabedome konštatovať, že *„jedna nepriateľská kolóna, v sile jedného práporu, bola pri priblížení sa k Lojevu rozprášená ohňom nášho delostrelectva...“* Nevedel však, že jeho partizáni rozprášili slovenskú jednotku.³³

Na druhý deň vyslal plk. Veselý na miesto tragédie družstvo vojakov s dvoma dôstojníkmi na jednom nákladnom aute, aby pozbierali a odviezli padlých spolubojovníkov. Vojenský kňaz npor. duch. Imrich Reichel, poručík zo štábu SPO i ostatní vojaci po príchode na miesto strnuli. Zničený predvoj poskytoval strašný obraz. V jednom zničenom obrnenom aute našli zhorené telá npor. Bargára a jeho vodiča. V neďalekom jarku objavili nahé telo npor. Sadovského s podrezaným hrdlom. Neďaleko neho ležal tiež úplne nahý strelník František Slivka zo spojovacej čaty, ktorý zvieral v rukách zakrvavenú modlitebnú knižku.

30 BAJTOŠ, ref. 29, s. 90-91.

31 VHA, ZD, I/6/1, Vel. ZD, Príloha k čís. 81.282/Taj. Ic 1942, s. 1.; *Padli za vlasť*. In: Kalendár slovenského vojska (1944). Bratislava, 1944. s. 58-59, 62-65, 67-68, 73, 75-76.; BAJTOŠ, ref. 29, s. 91.; BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 48. Keď sa o týchto stratách dozvedel plk. Pilfousek, v prítomnosti niektorých dôstojníkov svojho štábu cynicky vyhlásil, že *„keby bol u RD a mal by toľko ztrát, ako u ZD, dostal by rytiersky kríž a bol by slávny, ospevovaný a písalo by sa o ňom v novinách“*. Dôstojníkov takýto cynizmus pobúrilo. VHA, 55, šk. 19, č.j. 5, Úradný záznam, Prísne dôverné! Bratislava, 27. január 1943.

32 VERŠIGORA, ref. 6, s. 133.

33 KOVPAK, ref. 4, s. 106. Plk. Saburov po vojne nepravdivo tvrdil, že v Lojeve „zhoreli aj s posádkou“ 4 tanky. SABUROV, A. N.: *Tajomný kapitán*. Bratislava, 1962. s. 108.

Obďaleč ležal ďalší vojak, ktorý mal na holom tele natiahnutý iba ľahký vojenský plášť. Partizáni ho rovnako ako ostatných padlých orabovali o všetko šatstvo a polomŕtveho nechali ležať v priekope. „Keď sa prebral a prehodil cez seba aspoň plášť, pokúšal sa dostať k mestu. Vysilený však padol a ostal ležať s tvárou obrátenou k Lojevu.“ Podobne vyzerali aj ostatní padlí Slováci. Vojaci naložili niekoľkých zmasakrovaných spolubojovníkov na nákladné auto a popoludní vyrazili späť. Cestu Lojevo – Bragin partizáni na viacerých miestach porušili. Šofér preto musel často odbočiť na neudržiavané poľné cesty. V kabíne sedeli okrem šoféra poručík a poľný kňaz npor. Reichel. „Keď sa v dôsledku hrbolatého terénu cez rozbité okienko z korby do kabíny prestrčila tesne k jeho hlave ruka mŕtveho, kňaz v priebehu niekoľkých minút úplne ošedivel.“ Hrozný náklad bol po návrate do posádky nepríjemným prekvapením najmä pre niekoľkých najväčších nespokojencov v SPO, ktorí vážne uvažovali o dezercii k partizánom. Keď sa dozvedeli o tejto tragickej udalosti, od svojho úmyslu definitívne upustili.³⁴

O tragédii pri Lojeve sa čoskoro dozvedeli vo všetkých jednotkách divízie. Aby sa vyhol zodpovednosti, veliteľ SPO pplk. Veselý spísal pre MNO o neúspešnej akcii skreslené hlásenie. Uviedol v ňom, že sa po doručení správy o prepade vlastných jednotiek pri Lojeve postavil do čela záložnej skupiny (cyklistická četa, mínometná četa a zvyšok štátnej eskadróny), s ktorou hneď vyrazil po trase Bragin – Mokrez – Byvalki – Senskaja s úmyslom napadnúť partizánov z boku. Ďalej pokračoval, že po príchode do Krupiejski sa jeho skupina dostala do silnej guľometnej paľby a partizáni ju začali obkľučovať. Preto vydal rozkaz na ústup a odpútanie sa od protivníka, aby sa vyhol ťažkým stratám. Vrcholom Veselého drzosti a cynizmu bolo, keď v hlásení tvrdil, že z jeho skupiny padli 3, ťažko ranených bolo 8 a ľahko ranených 7 vojakov.³⁵ Jeho skupina však v skutočnosti do žiadnej akcie nevyrazila a samotný pplk. Veselý po celý čas nevytiahol päty zo svojho štábu v Chvojníkach! Zodpovednosť za túto tragickú akciu niesol v prvom rade on sám. Svojich mužov vyslal do priestoru Lojeva bez predchádzajúceho prieskumu a pod dojemom pokojného nedelňého dňa sa ľahkovážne spoľahol na to, že partizáni na Slovákov útočiť nebudú. „Neprikladal vážnosť ani hrozivým správam prichádzajúcim z obsadeného mesta. Výpravu do Lojeva považoval skôr za vychádzku. Predpokladal, že partizáni jednoducho ustúpia bez boja. Preto nenariadil prieskum terénu a v rozpore so základnými pravidlami vojenskej taktiky sa dôstojníci Bargár a Sadvovský rútili dolu svahom k mestu priamo pod nepriateľskú paľbu.“³⁶

Po tejto tragédii nariadil veliteľ ZD plk. Pilfousek, aby sa SPO a zosilnená 1/101 rota z Ovruča zúčastnili spolu s nemeckými jednotkami 10. a 11. novembra trestnej akcie pod velením podplukovníka nemeckého žandárstva von Bredowa. Ráno o 5.30 h sa SPO pohol z Chvojník cez Bragin do osady Senskaja, odkiaľ vyslal prieskum do Lojeva. Partizáni však už Lojev dávno opustili, rozdelili sa a stiahli smerom na západ (Saburov) a severozápad (Kovpak). Brigáda gen. Kovpaka smerovala k mestu Sarny na rieke Pripjať a brigáda gen. Saburova k mestu Chvojniky. Po hlásení prieskumu sa tak do vyprázdneného Lojeva presunul celý SPO i 1/101 rota. Pozbierali a na 2 nákladné autá naložili zvyšných mŕtvych slovenských vojakov, ktorí boli v niekoľkých prípadoch škaredo zohavení. Dve zničené OA vz. 30 boli zanechané na mieste, poškodený voz nechal por. Gaš odtiahnuť do Chvojník ako zdroj náhradných dielov.³⁷ Nemeckí žandári zatiaľ bez úspechu prečesali okolitý priestor.

34 LACKO, M.: Krvavá nedela. In: *História*, 3, 2003, č. 2, s. 14.

35 BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 47-48.

36 LACKO, M.: *Krvavá nedela*, ref. 34.

37 VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č.: 82.941/taj. Ia-1942, SV. 12. december 1942, s. 1; BAJTOŠ, ref. 29, s. 91; KOVPAK,

Trestnú akciu mala podporiť zo vzduchu aj letka 11, jej akcia však vyšla naprázdno. 10. novembra odštartoval na prieskumný let do oblasti Lojeva npor. let. Ján Zubřík, na lietadle E-241 mu ale praskla olejová nádrž, a tak musel núdzovo pristáť pri obci Narovľa bez ukončenia svojej misie. Npor. Zubřík zostal pri lietadle až do príchodu technickej pomoci, hoci okolie bolo zamorené sovietskymi partizánmi. Lietadlo sa potom podarilo odtransportovať na letisko.³⁸ Útočný roj, ktorý mal bombardovať Lojev a Krupiejki, preto omylom bombardoval obec Cholmyč, kde sa práve nachádzala jednotka nemeckých žandárov. Na druhý deň pokračoval SPO podľa rozkazu pplk. von Bredowa v prieskume smerom k osade Pereteľka, kde nastala menšia prestrelka so skupinkou partizánov. Obec obsadil okolo 17.00 h a pokračoval ďalej do Rokytna, kde sa ubytoval na noc. V priebehu noci sa k obci priblížila skupina partizánov. V krátkej prestrelke bol jeden príslušník SPO ranený. 12. novembra sa napokon celý oddiel vrátil späť do Chvojník. Celá trestná akcia tak bola len úderom do prázdna.³⁹

ÚTOK BRIGÁDY PLK. SABUROVA NA CHVOJNIKY

14. novembra boli dôstojníci a vojaci SPO zabití pri Lojeve v Chvojníkach slávnostne pochovaní. Na pohrebe sa osobne zúčastnil veliteľ ZD plk. Pilfousek, celá posádka Chvojník, i množstvo miestnych obyvateľov. Veliteľ ZD po pohrebe urobil prehliadku posádky SPO, predebatoval potreby oddielu a nadviazal styk s veliteľom nemeckého policajného práporu v Bragine. Napokon sa rozhodol, že v Chvojníkach prenocuje. Už v skorých večerných hodinách však ukrajinská milícia hlásila pohyb partizánov v priestore Nove Barsuki – Mokanoviči – Goroškov. Plk. Pilfousek dospel s pplk. Veselým a veliteľom nemeckého policajného práporu k záveru, že ide o partizánov, ktorí boli v Lojeve a smerujú na severozápad.⁴⁰ Ich odhad bol správny. Bola to brigáda plk. A. N. Saburova, ktorá sa po zničení predvoja SPO v Lojeve presúvala na severozápad k rieke Pripjať. Oddiely brigády cestou obsadili železničnú stanicu Avramovskaja, kde sa na partizánov Saburovovej brigády prvýkrát telefonicky nakontaktoval stot. Nálepka a oznámil im príchod dvoch vlakových súprav s jednotkami SS. Plk. Saburov zvažoval ďalší postup. Rozhodol sa, či s hlavnými silami brigády zaútočí na Bragin, alebo na Chvojniky. Napokon si vybral Chvojniky, o ktorých vedel, že sa tam nachádza slovensko-nemecká posádka. Po skúsenosti z Lojeva totiž predpokladal, že „zničiť slovenské posádky je ľahké“. Partizáni sa k Chvojníkam začali presúvať hneď po zotmení a na ukoristenej obrnenej *Tatre* sa tam od Avramovskej vybral aj sám plk. Saburov.⁴¹ Ten netušil, že jeho partizáni obklúčili v Chvojníkach samotného veliteľa ZD plk. Rudolfa Pilfouska, rovnako ako Pilfousek netušil, že partizánom, ktorí ho obklúčili, velí sám plk. Alexander N. Saburov. V priamom boji sa tak mali onedlho stretnúť dvaja najvyšší velitelia oblasti, ktorí si mohli vzájomne konfrontovať svoje veliteľské schopnosti.

O 20.00 h dostal plk. Pilfousek z Ovruča správu, že obec Demeči a stráž východne od nej prepadli partizáni. Na základe týchto správ nepredpokladal, že sa partizáni odvážia zaútočiť na takú silnú posádku ako bola v Chvojníkach. Napriek tomu ale nariadil zosilniť stráž a zvýšiť ostražitosť. Nasledujúce udalosti ukázali, že to bolo predvídavé opatrenie. Okolo 2.00 h nasledujúceho dňa hlásila miestna milícia, že asi 6 km západne od Chvojník sú par-

ref. 4, s. 106.

38 ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 2 (1939 – 1944)*. Bratislava, 2000. s. 84.

39 BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 48.

40 VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942, Vec: Prepad posádky Choiniki-hlásenie, SV 25. novembra 1942. s. 1.

41 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 29, 36, 49.

tizáni s trénni a jazdectvom. Správa sa veliteľovi ZD nezdala dôveryhodná, napriek tomu nariadil strážam zvýšenú pohotovosť. O hodinu neskôr už miestni žandári hlásili, že ich veliteľská budova je obklúčená. Plk. Pilfousek si túto správu preveril u stráží, ktoré mu hlásili hrkot vozov asi 1,5 km západne od mesta. Pilfousek ihneď vyhlásil poplach a o niekoľko minút nato spustili partizáni paľbu na veliteľskú budovu. Veliteľ ZD sa ešte stihol telefonicky spojiť s veliteľom nemeckej polície v Bragine a požiadať ho o pomoc. O niekoľko minút už bolo spojenie prerušené na všetky strany.⁴²

Partizáni sa totiž v noci dostali nepozorovane do mesta a obsadili súkromné domy okolo I., II. eskadróny i žandárskej stanice. Hlavné sily brigády zostali pred Chvojníkami v počte 600 – 800 mužov a žien. Časť týchto síl zaútočila na I. a II. eskadrónu a rota Smirnova obklúčila a zaútočila s podporou kanónov a ťažkých guľometov na veliteľskú budovu. Rotu priviedol k budove bývalý predseda komunistickej strany v meste Vladimír Jevčenko. Bola vyzbrojená veľkým počtom samopalov, ľahkých a ťažkých guľometov, najmenej 8 mínometmi, jedným protitankovým kanónom kalibru 45 mm, jedným kanónom kalibru 76,2 mm a protitankovými puškami. Partizáni osobitne obklúčili aj I., II. eskadrónu a žandárov. Tu im pomohli miestni obyvatelia, ktorí viedli jednotlivé útočné skupiny partizánov. V mnohých prípadoch však bola táto pomoc vynútená rôznymi vyhrážkami. Úlohou zabrániť príchodu posíl do Chvojník od juhu alebo východu bol poverený oddiel Ivana Fjodorova, ktorý mal zhruba 300 mužov a žien. Saburov ho umiestnil do cintorína asi 0,5 km juhovýchodne od mesta. Prepad bol teda dobre premyslený a pripravený. Saburov rátal s istým úspechom, preto si priebeh boja nechcel nechať ujst. Na svojej obrnenej *Tatre* prišiel k Chvojníkám. Počas cesty na ňu Nemci síce začali strieľať, ale paľbu zastavili, pretože obrnené vozidlo považovali za vlastné. Plk. Saburov tak bez nehody dorazil k Chvojníkám.⁴³

Jeho partizáni už medzitým obklúčili všetky slovenské a nemecké jednotky v meste a prinútili ich bojovať oddelene každú na vlastnú päť. Prvý nápor Smirnovovej roty na veliteľskú budovu odrazila okolo 4.00 h ručnými granátmi „*rýchlym a odvážnym zásahom*“ stráž budovy a jedno družstvo štábnej eskadróny. II. eskadróna si zatiaľ vyčistila svoj rájon a húževnato bojovala s partizánmi v okolitých domoch. Okolo 4.30 h prelomila jedna čata II. eskadróny obklúčenie a nadviazala spojenie s veliteľskou budovou. Eskadróna potom pod velením mjr. Fajnora vyčistila od partizánov najbližšie domy a začala organizovať spoluprácu s I. eskadrónou. I. eskadróna bola v kritickom postavení, pretože partizáni vnikli do jej rájónu a „*niekoľko brániacich sa skupiniek rozprášili*“. Jeden partizán sa dostal dokonca tesne k budove I. eskadróny, kde bol zastrelený. Keďže ihneď zhorel, mal pri sebe pravdepodobne zápalnú zmes. Budovu dôstojníka I. eskadróny sa však partizánom podarilo zapáliť. Všetky slovenské jednotky sa odhodlane bránili, takže znemožnili partizánom získať Chvojniky prvým útokom. Smutnou výnimkou bol veliteľ mínometnej čaty npor. jazd. Štefan Belko, ktorý v najkritičnejšom čase so svojou skupinou „*opustil bojový priestor*“ a „*zbabelo utiekol*“ z Chvojník do Bačina (1,2 km južne od Chvojník). Jeho stráž pri útoku partizánov predstierala smrť, aby si zachránila životy. Nepoužili zbrane a nevyhlásili poplach, čím umožnili partizánom dostať sa k veliteľskej budove čo najbližšie. Ostatní vojaci SPO však od začiatku bojovali iniciatívne a chladnokrvne, vďaka čomu bol prvý nápor partizánov bez rozkazov v zárodku odrazený. „*Každý zasiahol na mieste a tam, kde sa nepriateľ vyskytol.*“⁴⁴

Okolo 5.30 h zahájili partizáni nové útoky na veliteľskú budovu a na II. eskadrónu. Orga-

42 VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942. s. 1-2.

43 Tamže, s. 2-4.; SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 50-51.

44 VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942. s. 2-4.

nizovanou paľbou automatických zbraní však boli bez ťažkostí odrazení. Hneď potom začali slovenské jednotky čistiť Chvojniky od partizánov. Išlo to však pomaly a ťažko, „pretože takmer každý dom bol obsadený partizánmi a viac domov horelo ešte z prvého prepadu v noci“. Tieto domy bolo nutné dobýjať a mnohé z nich boli v tomto boji zapálené. Saburov bol sklamaný z neúspechu svojich partizánov. Prekvapil ho najmä neúspech Smirnovovej roty: „Veliteľstvo sme nedobýli. Budova bola opevnená ako hrad a naše slabé delostrelecké prostriedky ňou nemohli otriast.“ Tuhý odpor ho presvedčil o tom, že veliteľskú budovu bránili Nemci, ktorí „dobře zaistili svoje palebné ohniská“. Keby spoznal svoj omyl, určite by bol prekvapený. Rozladili ho aj ťažké straty Kočetkovho oddielu. Sám Kočetkov v boji zahynul. Boj definitívne rozhodol okolo 7.00 h príchod posily nemeckého policajného práporu z Bragina (2 pešie čaty, čata ťažkých guľometov, čata ľahkých a čata ťažkých mínometov a jedno obrnené auto). V tuhom boji sa nemeckým policajtom podarilo rozčesnúť Fjodorovov oddiel umiestnený v cintoríne, ktorý už bol aj pod paľbou slovenských jednotiek. Oddiel bol čoskoro rozprášený a zahnaný na sever. Obklúčenie mesta tak bolo od východu uvoľnené. Po rozprášení Fjodorovovho oddielu ochabol aj nápor partizánov v II. eskadróne v strede mesta. Plk. Saburov sa však nevzdával a sústredil svoje oddiely 1 km západne od Chvojník na nový útok. I. cyklistická eskadróna prosila o pomoc, a preto k nej plk. Pilfousek vyslal na západný okraj mesta 2 policajné čaty. Policajnú rotu z Bragina po jej preniknutí do mesta nasadil spolu s niektorými jednotkami štábnej a II. eskadróny proti partizánom sústredeným západne od mesta. Partizáni kládli tuhý odpor a „ustúpili až po sústredenom zasadení ťažkých zbraní nemeckej policajnej roty“. Protitankovými puškami dokonca dvakrát prestrelili aj nemecké obrnené auto. Po vytlačení partizánov z miesta ich sústredenia boli všetky sily nasadené na uvoľnenie ešte stále obklúčeného priestoru miestneho žandárstva a I. eskadróny, a následne na postupné vyčistenie celého mesta. V týchto bojoch sa uplatnili najmä ťažké zbrane pechoty a nemecké obrnené auto. Boj sa skončil 15. novembra 1942 o 12.30 h. Vyčistenie celého mesta však trvalo až do zotmenia. Plk. Pilfousek nariadil neprenasledovať ustupujúcich partizánov pre nejasnosť situácie a obavy z ďalšieho útoku.⁴⁵

Plk. Saburov však už nemal v úmysle útočiť. Počas boja sa totiž celý početný tréning jeho brigády presunul bezpečne k obci Jureviči, kde sa brigáda plánovala prepraviť cez rieku Pripjať. Brigáda navyše utrpela porážku a nemohla si dovoliť ďalšie zbytočné straty. Slovenskí vojaci našli do 25. novembra celkom 50 mŕtvych partizánov. Ďalších 60 – 80 mŕtvych a ťažko ranených odviezli podľa očitých svedkov z radov civilného obyvateľstva partizáni so sebou. Jednotky SPO ukoristili 1 ťažký guľomet Maxim vz. 1910 s municiou, 2 ľahké guľomety Degťarev vz. 1927 so 6 zásobníkmi, 2 kone s povozom, 1 jazdeckého koňa so sedlom, 4 rozličné pušky a vyše 20 mínometných striel, delostreleckých a ručných granátov. SPO stratil 3 mŕtvych a 8 ranených (z toho 2 ťažko), nemeckí policajti 5 mŕtvych a 8 ranených, ukrajinskí milicionári 7 mŕtvych a 3 ranených, a Kozáci 5 mŕtvych a 15 zajatých (5 z nich sa do 25. novembra vrátilo). Celkové straty okupačných jednotiek tak dosiahli 20 mŕtvych, 19 ranených a 10 zajatých. Straty Saburovovej brigády boli rádovo trikrát vyššie. Pre plk. Saburova to bola nepríjemná príučka. 16. novembra dorazila z Ovruča do Chvojník na nákladných autách 1/101 zosilnená rota, ktorú plk. Pilfousek povolal ešte počas boja. Rota prišla neskoro, a tak už len pomohla SPO vyčistiť okolie Chvojník od partizánov a reorganizovať obranu mesta. V ten deň o 12.30 h odišiel plk. Pilfousek s dôstojníkmi svojho štábu späť do Ovruča. Obidve nemecké policajné roty z Bragina opustili Chvojniky už 15. novembra hneď po skončení

45 Tamže; SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 50-52.

boja.⁴⁶ Jednotky ZD tak definitívne zvíťazili v jedinej otvorenej bitke o mesto, ktorú zvedli počas existencie divízie so silnou partizánskou brigádou.

PARTIZÁNSKE PREPADY A PROTIPARTIZÁNSKE AKCIE

Porazená brigáda plk. Saburova postupovala od Chvojník ďalej na západ k rieke Pripjať. V obciach, ktoré mali po ceste, partizáni ničili mosty, rabovali potraviny, zimné šatstvo a nútili mladých mužov vstúpiť do ich radov. V Demeči napríklad zobrali so sebou 6 mladých mužov. Takýmto spôsobom nahrádzali svoje straty. Do Demeči a Kosije, cez ktorú partizáni tiež prechádzali, vyslal 15. novembra na prieskum III/102 prápor, ktorý zistil, že tam bolo asi 500 partizánov s množstvom vozov, na ktorých viezli mnohých ranených. Nasledujúci deň bola 10/102 rota v Demeči opäť prepadnutá, ale pred príchodom IPV, ktorý jej bol vyslaný na pomoc, partizáni ustúpili. Pancierový vlak priviezol rote strelivo a zostal pri nej v pohotovosti cez noc. Nasledujúci deň ráno z Demeči odišiel.⁴⁷ Partizáni sa postupne sťahovali k Jureviči, kde sa už nachádzal tréner brigády. 17. novembra o 13.00 h zaútočili po správach prieskumu na zhromaždisko v Jureviči dve B-534 stíhacej letky 11, pilotované čtk. Pavlom Šiškom a E. Trebatickým. Partizáni sa však bránili a podarilo sa im zasiahnuť Trebatického lietadlo do palivovej nádrže. Ten sa hneď otočil späť a s poslednými kvapkami benzínu šťastne pristál v Ovruchi. Ťažšie to mal čtk. Šiška, ktorému guľometná strelba zničila chladič a poškodila podvozok. Šiška musel núdzovo pristáť pri obci Čilčicha (asi 28 km južne od Narovle). Pilot čakal na technickú pomoc u obyvateľov obce. Tá išla po ceste Ovruch – Jelsk – Narovľ. Nemohla však prísť, pretože ju spolu s Litovcami a nemeckými žandarmi v noci zo 17. na 18. novembra prepadli v Narovli asi 600 partizáni. V boji sa vyznamenali príslušníci pozemného personálu letky 11 čtk. J. Dubravec, des. K. Hanic a stk. J. Berghauser, ktorí vďaka osobnej odvahe zachránili motorové vozidlá letky. Ich statočnosť ocenil litovský dôstojník i veliteľ nemeckej žandárskej stanice. V tomto ťažkom boji podporila okupačné jednotky o 14.00 h bombami a palubnými zbraňami aj dvojica B-534, ktoré pilotovali čatníci J. Telúch a E. Filo. Partizáni opäť odpovedali silnou protiletenskou paľbou z guľometov. Podarilo sa im zasiahnuť Telúchovo lietadlo do motora a do kabíny, takže musel núdzovo pristáť pri obci Goloviči (juhozápadne od Narovle). Stroj sa pri pristáti ťažko poškodil, pilot však utrpel len ľahké zranenia. Jeho kolega pristál s menšími poškodeniami šťastne v Ovruchi. Obaja zostrelení piloti (P. Šiška i J. Telúch) sa vrátili do Ovrucha 19. novembra spolu s technikmi a Šiškovým lietadlom. Telúchovo bolo čiastočne spálené. Mechanici preto odmontovali krídla, chvostové plochy a vrtuľu a 2. decembra sa s tým vrátili do Ovrucha.⁴⁸ Saburovovi partizáni dali jasne najavo, že sa neboja ani útokov zo vzduchu. Dokázali to aj pri prechode cez Pripjať. Cez rieku prepravili po ľade 2 kanóny kalibru 76,2 mm (jeden sa pritom prepadol cez ľad do vody, ale vytiahli ho) i obrnený voz plk. Saburova. Prepravu však začalo rušiť dvojmotorové nemecké lietadlo. Protiletadlové a ľahké guľomety naň spustili paľbu a podarilo sa im ho zostreliť. Lietadlo spadlo rovno do rieky.⁴⁹

Jednotky ZD sa pokúšali silnému náporu partizánov aktívne brániť. 18. novembra o 7.45

46 Tamže, s. 49; VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942. s. 3-4.; 15. novembra 1942 padli v Chvojníkach slob. Justín Ficek, slob. Pavol Hruška a slob. Justín Štefánik. *Padli za vlasť*. C.d., s. 60, 62, 74; VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č.: 82/941/Taj. Ia 1942, SV. 12. december 1942. s. 2.

47 Tamže, s. 2-3; SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 53.

48 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942. s. 3-4; RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944 (1)*. Bratislava, 1999. s. 154; ŠUMICHRASŤ, KLABNÍK, ref. 38, s. 84.

49 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 58.

h vyslal peš. pluk 101 skupinu 10 nemeckých žandárov, 48 Kozákov a 60 milicionárov pod velením nemeckého poručíka žandárstva do priestoru: Kopčevica – Velke Seljutice s úlohou vyčistiť ho od partizánov. S rovnakou úlohou vyslal do tohto priestoru 71 vojakov a 35 Kozákov pod velením slovenského nadporučíka aj II/101 prápor zo Žitkovic. Skupina odišla zo Žitkovic o 7.00 h vlakom do stanice Staruški, odkiaľ pokračovali o 8.00 h pešo do Malých Seljutíc. Tam na ňu zahájili z lesa partizáni paľbu, no po krátkej prestrelke hneď ušli. Oddiel pochodoval ďalej do Velke Seljutice, odkiaľ partizáni ustúpili na sever, keď počuli strelbu z Malých Seljutíc. „*Dedina Velke Seljutice bola potom obidvoma oddielmi obklúčená a žandári a milicionári ju zapálili. V dedine sa nachádzajúcim nebola daná možnosť uniknúť.*“ Nie je ťažké si domyslieť, čo sa s tými ľuďmi stalo. Oddiely odpochovali zo zničenej dediny o 13.15 h do Kopčevíc, odkiaľ sa oddiel II/101 práporu vrátil o 19.00 h do Žitkovic. „*Vlastné straty neboli žiadne. Dedina Velke Seljutice bola celá vypálená. Kozáci sa osvedčili.*“⁵⁰ Bola to zbytočná teroristická akcia, ktorá postihla civilné obyvateľstvo a partizánom nespôsobila žiadne straty.

Partizáni však nezhaháľali a o 14.15 h toho istého dňa tvrdo zaútočili na 12-člennú slovenskú stráž cestného mostu pri Sanjukách (7 km severovýchodne od Jelska). Asi 280 partizánov stráž za denného svetla úplne obklúčilo! Zároveň sa snažili zničiť aj strážený most, podarilo sa im však vyhodiť do vzduchu len jednu časť dreveného mostu. Veliteľ stráže hneď telefonicky požiadal veliteľa 2/101 roty o posilu. Ten okamžite poslal k Sanjukám na jednom nákladnom aute 16 mužov. Posila k Sanjukám neprišla, pretože ju asi 3 km východne od Jelska prepadla presila partizánov. V bezvýhodiskovej situácii sa vojaci vzdali partizánom. Iba jednému čatníkovi sa podarilo ujsť a vrátiť sa späť k jednotke. Nákladné auto partizáni zapálili. Posila vlastne padla do pasce skupine, ktorá zaistovala prepád v Sanjukách od Jelska. Stráž medzitým húževnato bránila strážnicu. Keď jej začala dochádzať munícia, začala ustupovať. Vojaci si ešte stihli všimnúť, že útok viedol dezertér slob. Albert Gbelec oblečený do sovietskej uniformy. Gbelec pred zbehnutím slúžil ako zástupca veliteľa stráže v Sanjukách, takže dobre poznal priebeh služby, ako aj výstroj a výzbroj stráže.

Vďaka jeho informáciám partizáni s priamym útokom vyčkali dovtedy, kým stráž nevyhodila posledný z 25 ručných granátov. Úspech partizánov tak vlastne zabezpečilo zradné konanie Alberta Gbelca. Stráž sa v zúfalej situácii pokúsila preraziť obklúčenie, k vlastnej rote do Jelska však dorazilo len 6 mužov. Ďalší dvaja vojaci sa ukryli a našla ich hliadka vyslaná preskúmať okolie strážnice. Padli 2 a nezvestní (pravdepodobne zajatí) boli tiež 2 členovia stráže. Neskôr sa ukázalo, že jeden z nezvestných tiež padol v boji. Celkovo tak akcia pri Sanjukách stála slovenské jednotky 3 mŕtvych a 16 zajatých.⁵¹ V dôsledku zostrenia situácie v priestore Jelska povolil ešte ráno v ten deň plk. Pilfousek stiahnutie posádky z obce Skrygalovo do Koziniek, pretože bola veľmi zraniteľná. Rádiostanica i telegrafná ústredňa bola zrušená, a slovenská posádka spolu s nemeckými žandarmi opustila o 8.30 h. Skrygalovo.⁵²

Situácia sa 18. novembra opäť zhoršila aj v okolí Chvojník. Nadránom partizáni zničili železničný most 1 km severne od Chvojník, ktoré boli konečnou stanicou na trati z Vasilieviči smerom na juh. K mostu vyrazil o 8.30 h pracovný vlak, ktorý sprevádzalo 15 Kozákov od

50 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942. s. 3-4.

51 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD., č.: 82.919/Taj. Ia – 1942. Vec: Prepád stráže v Sanjukách a vo Slovečne – hlásenie. SV. 29. novembra 1942; VHA, ZD, II/193, Vojnový denník 4. roty peš. pl. 101, 24.11.1942. Pri prepade oficiálne zahynuli piati vojaci: slob. Ondrej Matta, slob. Ján Nesadný, stk. Karol Daniel, stk. Michal Kaničiar a stk. Ján Svetlík. *Padli za vlasť.* C.d., s. 59, 65, 68, 70, 73.

52 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942. s. 4.

1/102 roty. Pracovný vlak sprevádzal aj slovenský IPV, ktorý na tejto lokálnej trati hliadkoval od 8.00 do 11.30 h, keď sa oprava mostu skončila. Potom sa presunul na hlavnú trať Pinsk – Gomeľ, ktorú medzi 13.00 a 16.00 h skontroloval po most cez Pripjať pri Mozyre. K tomuto mostu potom o 16.30 h vyslal II/102 prápor vlakom 2 čaty od 5/102 roty, aby na noc posilnili obranu tohto kľúčového objektu. Incidenty na tratiach sa však už neodohrali. Do boja s partizánmi sa ale dostala 1/101 zosilnená rota, ktorú veliteľ SPO vyslal na prieskum do priestoru Vodoviči. Rota sa tu dostala o 14.00 h do boja s asi 500 partizánmi, ktorí postupovali na Jureviči. Po zotmení sa rota o 17.15 h bez vlastných strát vrátila späť do Chvojník. V boji zabila a zranila niekoľko partizánov a ukoristila 3 pušky, 1 zničený ľahký guľomet, náboje a granáty. V noci z 18. na 19. novembra vykonali nemeckí žandári a čata II. eskadrony SPO domové prehliadky aj v samotných Chvojníkách. V niektorých domoch našli rozličnú muníciu a žandári zadržali viacero civilných obyvateľov. Všetci obyvatelia prehliadaných domov vypovedali, že partizáni štyri dni predtým „vtrhli naraz do domov a bitím obyvateľstva získali správy, kde je slovenské vojsko ubytované“.⁵³ Keďže situácia v meste bola stále napätá, veliteľ ZD 26. novembra dočasne pridelil SPO ďalšiu posilu 64 nemeckých a 31 lotyšských vojakov.⁵⁴

Partizáni však vo svojej čulej aktivite nepoľavovali. V noci o 00.30 h 19. novembra prepadli stráž cestného mostu pri Novaja Rudnja (5 km severovýchodne od Slovečna). Presila partizánov sa snažila, podobne ako predchádzajúci deň v Sanjukách, stráž obklúčiť a zničiť. Vojaci sa 2 hodiny odhodlane bránili, pred hrozbou obklúčenia však ustúpili na Slovečno. Zo stráže sa stratil len jeden vojak, ktorý buď zahynul alebo bol zajatý. Partizáni potom drevený most zapálili, ten však nezhorel a po menšej oprave sa dal opäť použiť.⁵⁵ Ďalšie prepadnutie stráže sa uskutočnilo 23. novembra neďaleko Kopčevíc na trati Pinsk – Gomeľ. Partizánom sa podarilo obsadiť strážnicu a zajať 9 príslušníkov stráže. Posila z Kopčevíc prišla neskoro. Čata KPÚV a čata Kozákov preto iba nahradila stráž, a zvyšok posily sa vrátil do Kopčevíc. Aktivitu partizánov sa okrem slovenských jednotiek pokúšali tlmiť aj nemeckí žandári. Tí 25. novembra zaútočili v obci Nižnaja Rudnaja. Dedina však bola silne opevnená (v domoch a maštaliach boli vybudované bunkre), preto žandári požiadali o pomoc velenie ZD. To vyslalo nemeckým žandárom na pomoc 2 čaty I/101 práporu a čatu štábnjej roty ZD. Pred touto posilou partizáni z obce ustúpili na sever. Rozzúrení nemeckí žandári potom dedinu zapálili.⁵⁶

Do boja proti partizánom aktívne zasiahli aj slovenskí letci. 23. novembra zaútočil so svojou B-534 čat. R. Mrákava bombami a palubnými zbraňami na partizánsky oddiel v osade Dviški. Podnikol spolu tri nálety, ktoré podľa miestnych dôverníkov spôsobili partizánom ťažké straty. Na druhý deň sa terčom náletov stala obec Skorodnoje. Nálet uskutočnili postupne dve B-534. Prvé lietadlo zaútočilo na obec o 8.30 h a paľbou zo zeme bolo mierne poškodené. Ďalšie lietadlo bombardovalo Skorodnoje presne o hodinu neskôr. Obec už horela na niekoľkých miestach, a partizáni z nej ušli. Tieto skutočnosti potvrdil prieskumný let vykonaný popoludní. Ďalšie nálety boli do priestoru Skorodnoje – Slovečno – Lučenký podniknuté 26. novembra.⁵⁷ Tým sa aktívne zasiahly letectva a pozemných síl proti brigá-

53 Tamže.

54 VHA, ZD, šk. 3, I/49, Vel. ZD, Rozkaz č. 146, SV. 26. november 1942.

55 VHA, ZD, I/4, č.: 82.919, Taj. Ia – 1942.

56 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942.

57 Tamže; RAJNINEC, ref. 48, s. 155; ŠUMICHRASŤ, KLABNÍK, ref. 38, s. 84.

de plk. Saburova v novembri 1942 skončili. Na bojaschopnosť jeho brigády však veľký účinok nemali.

Brigáda plk. Kovpaka 19. novembra prekročila zamrznutú Pripjať a o dva dni zaútočila na žandársku posádku v obci Bujnoviči. Nemeckej posádke nepomohli ani opevnenia a drôtené prekážky. Po krátkom boji bola zničená. 24. novembra obsadili oddiely Kovpakovej brigády veľkú obec Stodoliči, 12 km od okresného strediska Leľčice. Ich cieľom boli samotné Leľčice, kde sídlil nemecký gebietskomisariát. Pre brigádu Saburova malo dobyť rovnako dôležité Slovečno. *„Keby Nemci zostali v Leľčiciach alebo Slovečne a opevnili sa tam, keby z nich urobili svoj oporný bod, nebolo by tam partizánskeho územia, a teda ani partizánskej základne.“* Kovpakova brigáda sa po saňami vyhladenej ceste pohla zo Stodoliči rovno na Leľčice a obklúčila ich. Veľkú časť mestečka partizáni rýchlo obsadili, ale na silný odpor narazili v budove žandárskej stanice a gebietskomisariátu, kde Nemci mali i protitankové delo. Po nasadení vlastného delostrelectva partizáni mesto dobyli. Posla 2 obrnených áut a 300 pešiakov na autách, vyslaná zo Žitomíra, bola rozbitá, obrnené autá spálené. Partizáni zabili vyše 300 Nemcov, 2 Nemky. Oddiely Kovpakovej brigády asi mesiac zostali v dedinách Gluškeviči, Pribyloviči a Kopišče juhozápadne od Leľčíc.⁵⁸

Oddiely Saburovovej i Kovpakovej brigády veselo rabovali (najmä šaty a potraviny), likvidovali odporcov z radov civilistov a väčšinou násilne verbovali mladých mužov. V obci Mileškoviči si 20. novembra dokonca asi 1 000 partizánov usporiadalo bujarú zábavu! Boli dobre vyzbrojení automatickými zbraňami, mali 2 delá, jedno osobné a jedno nákladné auto. V obci si vymenili vozy i kone a odviekli 15 mužov. 2. decembra navštívili Terebovo, kde zobrali 7 – 8 vozov a 3 mladých mužov. *„Obyvateľstvu nahovárali, že tu bude skoro sovietske vojsko, a že Slováci bojujú s nimi.“* Na druhý deň navštívilo 6 partizánov obec Bajanovka a bralo jej obyvateľom zimný odev.⁵⁹ K ďalšiemu rozsiahlemu rabovaniu šatstva a potravín došlo 13. decembra v osadách Turok (8 km juhozápadne od Petrikova), Vyšalov (13 km juhozápadne od Petrikova) a Gorochovo (5 km severne od Petrikova). O dva dni partizáni odviekli z obce Bukca (35 km južne od Turova) 60 a z obce Radzilcvice (46 km juhozápadne od Turova) 72 mužov do svojho výcvikového strediska v obci Milaševica (33 km južne od Leľčice). Naproti tomu v obci Buda Sofijevka (33 km západne od Jelska) sa trom verbujúcim partizánom 26. decembra prihlásilo 50 dobrovoľníkov.⁶⁰ Vo väčšine prípadov však civilné obyvateľstvo nevívalo partizánov s nadšením, čo musel uznať aj samotný plk. Saburov. Roľníci odmietali partizánom odovzdať najmä obilie (väčšinou ovos, ktorým krmili kone), a tak ich v nejednom prípade museli „presviedčať“. ⁶¹ Samotný gen. Saburov si v obci Karteniči musel od jedného starého muža vypočuť nie veľmi príjemnú pravdu o pôsobení svojej brigády. Dedo právom vinil partizánov za nemecké odvetné akcie na civilnom obyvateľstve:

*„Partizáni prídu a odídu. A Nemci sa pomstia na nás. Neodsudzuj ma, ale ešte niečo ti poviem. Keby ste neprišli do Karteniči vy, nevideli by sme tu fašistov až do príchodu Červenej armády ... Utáborili sa tu Slováci, ale nie nadlho. Zdá sa, že to nie sú zlí ľudia ...“*⁶²

Pre plukovníka NKVD Alexandra Nikolajeviča Saburova to určite neboli povzbudivé slová. Neodvážil sa však nechať zastreliť odvážneho starca.

58 VERŠIGORA, ref. 6, s. 135-136, 140, 162-165, 167.

59 VHA, ZD, I/4, č.: 82.841/Taj. Ia 1942.

60 VHA, ZD, I/6/1, Vel. ZD, Príl. k čís.: 81.317/Taj. Ic 1942.

61 SABUROV, A. N.: *Tajomný ...* ref. 33, s. 270.

62 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 270.

Dôvod na optimizmus nemal ani veliteľ ZD plk. gšt. Rudolf Pilfusek. V priebehu novembra 1942 divízia utrpela v bojoch s partizánmi nečakane vysoké straty: 54 mŕtvych (z toho 3 dôstojníci), 25 ranených, 29 zajatých a nezvestných vojakov, 2 zničené OA vz. 30 a 2 ťažko poškodené stíhačky B-534. V hlásení na MNO z 12. decembra 1942 musel veliteľ ZD konštatovať: „Vplyvom rôznych okolností morálka mužstva a disciplína nie je na takej výške, ako by bolo želateľné, menovite u p. pl. 101.“ Zdôvodňoval to veľkým rozčlenením útvarov na malé jednotky, odkázané samé na seba, a tiež stýkaním sa s civilným obyvateľstvom, napriek zákazu. Kontrolovať takto rozčlenené jednotky bolo veľmi ťažké. Pilfousek musel priznať aj nárast dezercíí. Len v období od 11. novembra do 11. decembra 1942 dezertovalo spolu 21 vojakov.⁶³ To ale ešte nevedel, že k partizánom zbehla aj kompletná 11-členná stráž č. 21 pri obci Staruški na trati Pinsk – Gomeľ. Oficiálne stráž 11. novembra prepadli partizáni, pričom všetkých 11 mužov partizáni odvliekli pred príchodom posily. Títo vojaci boli vedení ako nezvestní.⁶⁴

Členovia stráže v skutočnosti už dlhší čas udržiavali kontakty s bieloruskými partizánmi 125. partizánskej brigády Poleského zväzku a dodávali im informácie o transportoch. 11. novembra napokon celá stráž prešla k partizánom, ktorí ich s povozmi čakali v lese. Vojaci strážnicu zapálili a niekoľkokrát na ňu vystrelili, aby vzbudili dojem, že boli prepadnutí a zajatí. Členmi 125. part. brigády (Alexander Afanasievič Žigar) sa tak stali des. Jozef Bajana, slob. Ján Mikula, slob. Gustáv Lazar, stk. Pavel Gálik, stk. Rudolf Piláček, stk. Pavel Klunda, stk. Michal Janžo, stk. Michal Dojčan, stk. Anton Kolembus, stk. Ján Matejev a stk. Panovčák. Panovčák si to však neskôr rozmyslel a ušiel od partizánov späť k jednotke. Toto prvé hromadné zbehnutie zorganizoval a viedol slob. Mikula. Zo susednej stráže č. 20 dezertovali ďalší traja strelníci: Štefan Jančo, Emil Medzihorský a Ján Slávik. Spolu tak zbehlo 13 vojakov, ktorí však boli považovaní za nezvestných.⁶⁵ Rovnaké nálady a problémy boli aj medzi Kozákmi a ukrajinskými milicionármi, podriadenými ZD. V decembri 1942 prešlo napríklad v Kyjevskej oblasti k oddielu Selivonenka (patril do zväzku Saburovovej brigády) až 107 ukrajinských policajtov!⁶⁶ K samotnému Saburovovi prišli traja ukrajinskí milicionári, ktorí odzadu zastrelili slovenských vojakov strážiacich zajatých partizánov. Do lesov ušli aj s oslobodenými zajatcami pod vedením istého Fedšenka. Ich zákerný čin bol ale partizánskemu štábu podozrivý. Dlhší čas boli sledovaní, až napokon vysvitlo, že pracujú pre nemeckú tajnú políciu!⁶⁷ V decembri dezertovalo k partizánom zo železničnej stanice Osky aj 27 Kozákov s celou výzbrojou. Boli medzi nimi Ukrajinci, Rusi, Bielorusi a aj iné národnosti bývalého ZSSR.⁶⁸ Situácia v oblasti ZD tak začínala byť kritická, čo si veľmi dobre uvedomoval aj veliteľ divízie.

Napriek ťažkým bojom s partizánmi veliteľ ZD svojich podriadených 14. novembra upozornil, že „najdôležitejšou úlohou jednotiek ZD, hlavne jednotiek zbrani, zostane stráženie tratí...“ Dôležité objekty a terénne body na železničných tratiach boli premenené na oporné body, ktoré však nemohli zaručiť nerušený priebeh premávky. Oporné body boli dobre vybudované a úseky tratí medzi nimi boli zabezpečované hliadkovaním vo dne i v noci. Hliadkovanie a prieskum boli uskutočňované aj do terénu po obidvoch stranách tratí. Plk. Pil-

63 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942.

64 VHA, ZD, I/6/1, Vel. ZD, Príloha k čís. 81.282/Taj. Ic 1942. s. 2.

65 FALŤAN, S.: *Slováci v partizánskych bojoch v Sovietskom sväze*. Bratislava, 1957. s. 85-86.

66 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 121.

67 Tamže, s. 25, 30, 139.

68 SABUROV, A. N.: *Tajomný ...* ref. 33, s. 156.

fouskovi bolo jasné, že „stopercentné zabezpečenie dopravy nie je možné, ale istota najväčšej pravdepodobnosti musí byť snahou jednotiek“. Nočné hliadkovanie malo byť podľa jeho inštrukcií nepravidelné a dôkladne pripravené vo dne, aby partizáni boli „opatrnejší a eventuálne i bojzlivejší pri kladení mín“. Pátrači mali postupovať po okraji lesa a o niečo pozadu mali ísť po trati hľadači mín. Zvyšok hliadky mal postupovať jednotlivo po okraji lesa. Nácvik hliadkovania bol zároveň „jediný prostriedok, ktorým sa jednotka cvičí v úlohách pohybového boja...“ Prieskum a hliadkovanie boli preventívne opatrenia na zvýšenie bezpečnosti železničnej dopravy, posádok i ubytovacích miest. Spravodajské informácie získané od civilného obyvateľstva boli totiž nepresné a ťažko sa overovali. Neistota v radoch partizánov mala byť šírená prieskumom okolia až po riekou Pripjať tvoriacu severnú hranicu oblasti ZD, ako aj „šírením nepravdivých správ“.⁶⁹

Plk. Pilfousek sa tiež opäť obrátil na MNO so žiadosťou o doplnky a ďalšie posilnenie divízie. Minister NO gen. Ferdinand Čatloš však 23. novembra 1942 na jeho žiadosť odpovedal odmietavo. Odporučil mu oboznámiť nemecké velenie so stavom divízie, „aby stanovene úlohy pre ZD neboli neúmerné jej silám a možnostiam“. Nariadil mu tiež sústreďovať sily, ktoré má k dispozícii, „aby sa podľa možností neopakovali prípady zbytočných strát pre taktickú neúmernosť“. Gen. Čatloš svoje stanovisko zdôvodnil nedostatkom záloh, „ktoré znamenajú pre ďalší život Slovenskej republiky existenčné minimum a životnú istotu“. Podľa neho „by sa musel zastaviť ďalší výcvik vojska“, preto odmietol zväčšovať úlohy ZD „na úkor možných prostriedkov“ a odporučil určovať divízii operačné a strážne úlohy na základe stanovených početných a materiálnych stavov.⁷⁰ K rozhodnutiu gen. Čatloša zrejme prispelo aj hlásenie náčelníka štábu ZD pplk.gšt. Viliama Kanáka, odoslané na MNO v druhej polovici novembra 1942. V hlásení vyrátal straty ZD od 3. do 20. novembra (Ptiča, Starušky, Lojev, Chvojniky a Sanjuky) a obvinil veliteľa ZD, že „celú útočnú vozbu v krátkom čase nechal zničiť“. Išlo o akciu v Lojeve, ktorú však plk. Pilfousek nenariadil ani nevedol. Napriek tomu bol neúspech tejto i ostatných akcií pripísaný jemu: „Z týchto Lojev je práve tak charakteristický ako Lipovec, kde malou silou a neobozretne útočilo sa proti mestu.“⁷¹ Ako je z hlásenia zrejmé, tieň krvavej bitky o Lipovec sa za plk. Pilfouskom vliekol počas jeho celej ďalšej služby v slovenskej armáde a nikdy sa ho celkom nezbavil.

November 1942 bol najkrvavejším mesiacom v priebehu celej okupačnej služby ZD v Bielorusku a na Ukrajine. Zahynulo 54 slovenských vojakov, čo bola až 1/3 celkových bojových strát Zaisťovacej (2. pešej) divízie počas celého jej nasadenia v rokoch 1941 – 1943. Viacerí dôstojníci po týchto ťažkých stratách dospeli k záveru, že jediná možnosť ako prežiť službu v Zaisťovacej divízii so zdravou kožou je nadviazať styky s partizánmi a pokúsiť sa s nimi dohodnúť na vzájomnom neútočení. K tomuto uzáveru už na konci augusta došiel stot. Ján Nálepka s niekoľkými blízkymi priateľmi. Nezávisle od neho nadviazali styky s partizánmi aj iní dôstojníci, ale nikto z nich nebol ochotný zájsť tak ďaleko, ako stot. Nálepka, ktorý dával partizánom informácie o vlastných jednotkách a napokon k nim dezertoval. Ostatní

69 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, Vel. ZD, 82.888/Taj. Ia 1942, SV. 14. novembra 1942.

70 BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 50.

71 VHA, ZD, šk. 1, I/21, Oddelenie Ic – dôverné spisy, 1942. Toto stanovisko v hlásení ministrovi potvrdil aj stot. Moťovský: „Pri každej príležitosti dával verejne najavo, že je Nemec, taktó i vystupoval na tomto podklade sa zračilo celé jeho konanie. Požiadavkám Nemcov spočiatku nevedel odoprieť. Konkrétne: nemecké veliteľstvo žiadalo vyslanie roty stot. Vosátka, myslím do Slavečna. Ako viem, rota mala inú úlohu. Náčelník štábu pplk. Kanák, prednosta Ia oddel. stot. Tóth a prednosta IV.b. oddel. stot. Kužel sa proti vyslaniu roty ohradili. Keď všetko pospalo, veliteľ divízie zobudil veliteľa roty a nariadil odchod. Na druhý deň bol celý užší štáb rozhorčený, že na takomto základe je spolupráca nemožná.“ VHA, 55, šk. 19, č.j. 5, Nemecký generál pri MNO, Bratislava.

dôstojníci (napríklad pplk. pech. Ján Husár, stot. pech. Pavel Nérer, stot. pech. Jozef Čambalík) partizánom poskytli informácie o protipartizánskych akciách a svoje jednotky zámerne viedli tak, aby sa vyhli boju. Nedávali však partizánom informácie o vlastných útvaroch, aby neohrozili životy svojich mužov. Partizánski velitelia takúto spoluprácu spočiatku odmietali a snažili sa slovenské jednotky čo najviac rozložiť. Keď sa ale v zime 1942/1943 dostali pod silný tlak okupačných síl, prehodnotili svoj postoj a obmedzili útoky na slovenské jednotky. Tichá spolupráca potom prospela obidvom stranám. Slovenské jednotky až do októbra 1943 nestratili už v žiadnom boji s partizánmi viac ako 20 mužov. Partizánskym zväzkom a oddielom sa zasa vďaka Slovákom podarilo uniknúť z viacerých obklúčení, v ktorých by boli inak zničené.

Partizánska brigáda na presune sa chystá prekonať riekou. Na vozoch vezú svojich ranených. (Zbierka autora)

Veliteľ Zaisťovacej divízie plk.gšt. Rudolf Pílfousek v lete 1941, keď bol ešte veliteľom Rýchlej brigády. (SNA)

Budova 10-ročnej školy v Chvojníkách bola jena z mála murovaných budov v mestečku. Partizánom sa ju dobyť nepodarilo. V popredí je podstavec, na ktorom pôvodne stála Leninova socha (bola zničená ešte v lete 1941). (Zbierka autora)

Alexander Nikolajevič Saburov v hodnosti generálmajora NKVD (vľavo) spolu so stotníkom Jánom Nálepkom krátko po jeho dezercii k Saburovmu zväzku 15. mája 1943. (AM SNP)

VOJENSKÁ HISTÓRIA

P. MIČIANIK: NOVEMBER 1942 – DER BLUTIGSTE MONAT DER SLOWAKISCHEN SICHERUNGSDIVISION. MILITÄRGESCHICHTE

Die Studie konzentriert sich auf die Beschreibung von Ereignissen, die sich in dem Monat November des Jahres 1942 in dem Gebiet der slowakischen Sicherungsdivision (SD) abspielten. Diese Division leistete Besatzungsdienst im Süden von Weissrussland und im Norden von Ukraine. Ihre Aufgabe war die Schutz der strategischen Bahnstrecken und Strassen zu sichern, die Militärlagerplätze zu schützen und die Ordnung in dem zugeordneten Gebiet sicherzustellen. Die Besatzungsdienst der slowakischen Soldaten war bis zum Anfang November 1942 relativ ruhig. Gerade der November 1942 war ein einzigartiger Zeitabschnitt im Rahmen der mehr als zweijährigen Tätigkeit der SD. Weder vorher noch nachher erlitt nämlich die Division so viele blutigen Verluste in den Kämpfen gegen Partisanen (54 Toten). Grössere Kämpfe gegen Partisanen waren sporadisch und Verluste der slowakischen Truppen minimal. Doch am Ende Oktober steuerten auf Geheiss Stalins ins Operationsgebiet der SD aus den Wäldern von Brjansk im Westen Russlands zwei zahlreiche, gut organisierte und ausgerüstete Partisanengebünde der Obersten S.A. Kovpak und A.N. Saburov zu. Vor ihrem Anknunft ins Operationsgebiet der SD trafen sich diese Brigaden mit slowakischen Soldaten nicht. Sie stürmten gegen SD also gleich gnadenlos an als gegen deutsche Okkupationstruppen. Gleichzeitig aktivierten sie sowohl die Bände der weissrussischen Partisanen. Schon von Anfang November kam es zu grossen Kämpfen zwischen slowaksichen Truppen und Partisanen. Während des Angriffes der weissrussischen Partisanen gegen Eisenbahntalbrücke bei dem Ort Ptiča wurden 23 slowakische Soldaten wortwörtlich massakriert, obwohl in der Zeit schon manche slowakischen Offiziere und Soldaten Kontakte mit den Befehlshabern der weissrussischen Partisanenbünden pflegten. In einigen Tagen legte sich bei dem Städtchen Lojev eine slowakische Aufklärungsabteilung in die Falle der Partisanen von Kovpakov und Saburov. Im Keuzfeuer vergingen 25 slowakische Soldaten und 2 Brückenlegepanzer wurden vernichtet. Der durch Erfolg ermutigte Oberst Sabulov verordnete bei Lojev seinen Truppen gegen die slowakische Besatzung in der Stadt Chvojniky anzustürmen. Der Angriff war stark und unerwartet, die slowakischen Soldaten bewahrten sich dennoch und nach dem Ankommen der deutschen Verstärkung wurden die Partisanen aus der Stadt vertrieben. Kleinere blutige Zusammenstösse zwischen den slowakischen Einheiten und Partisanen verliefen während des ganzen Monats. Die Partisanen zu vernichten war unmöglich, und so entschieden sich manche slowakischen Offiziere sowohl sich selbst also auch ihre Untergeordneten zu schützen: sie nahmen mit den Partisanen Kontakte auf und vereinbarten sich gegenseitig nicht anzugreifen und sich gegenseitig zu unterschützen. Diese Mode brachte ihre Früchte in dem Sinne, dass die Partisanen ihre Angriffe gegen Slowaken einschränkten (obwohl sie nicht ganz einstellten). Dank diesem Abkommen hatte die slowakische SD bis Ende ihrer Tätigkeit nicht mehr so viele blutige Verluste wie im November 1942.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ZÁPISKY KPT. VILIAMA PAVLOVIČA Z RUSKA (30. X. 1943 – 5. IV. 1944)

JOZEF BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, J.: Memoirs of the revolt in 1943-44 of the captain Viliam Pavlovič. *Vojenská história*, 3, 11, 2007, pp. 95 – 125, Bratislava.

Viliam Pavlovič as a centurion of the Slovak Army witnessed the events at the end of October 1943 during the combat invasion of the 1st infantry division to the south of Kachovka. On 30th of October 1943, accompanied by lieutenant-colonel of the Slovak Army Viliam Lichner voluntary joined the Red Army. He represented the leaders of the regiment of the Slovak voluntaries in Usman and the second-in-command of the regiment. Later, after the transport to Jefremov he contributed to the organization of 2nd Czechoslovak airborne brigade and he worked at the headquarter of the Czechoslovak Armed forces in USSR. On the basis of the accusation of having published an article against USSR and The Red Army, he was excluded from The Czechoslovak Armed forces and sent to a convict camp. He came back to Slovakia no sooner than in 1947. The published documents, mainly the Memoirs from the revolt from October 30 1943 to November 5 1944 are a valuable evicition of the destinies of the Slovak soldiers in Eastern front and of the grounds from which as a part of the 1st Czechoslovak Armed forces in USSR 2nd airborne brigade was established.

Military history. World War Two. The Memoirs of the infantryman of the Slovak Army from the revolt activities in 1943 – 1944.

Viliam Pavlovič sa narodil 14. októbra 1916 v Bratislave, v rodine železničného robotníka. V rokoch 1928 – 1936 vychodil 8 tried reálneho gymnázia v Bratislave. Od októbra 1936 do júna 1937 bol frekventantom školy na dôstojníkov delostrelectva v zálohe v Táboře, od júna do októbra 1937 pôsobil vo funkcii 1. dôstojníka delostreleckého oddielu 83 v Šamoríne a od októbra 1937 do augusta 1938 bol frekventantom Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave. 14. augusta 1938 bol menovaný na poručíka delostrelectva. Po absolvovaní akadémie pôsobil do konca roka 1938 vo funkcii 1. dôstojníka delostreleckého pluku 109 v Bratislave a veliteľa batérie. V januári 1939 nastúpil do aplikačného kurzu pre dôstojníkov z povolania. Od marca 1939, už ako dôstojník slovenskej armády, až do polovice poslednej dekády júna 1941 slúžil v delostreleckom pluku 1 v Topolčanoch vo funkcii I. pobočníka veliteľa pluku a veliteľa školnej batérie. Medzitým sa od polovice apríla do polovice mája 1941 zúčastnil stáže v delostreleckej škole v nemeckom Jüterborge. Po vstupe Slovenska do vojny proti Sovietskemu zväzu sa zúčastnil poľného ťaženia do konca novembra 1941 ako veliteľ delostreleckej batérie delostreleckého pluku 1, potom delostre-

leckého pluku 31 v Zaisťovacej divízii a od začiatku decembra 1941 do 6. apríla 1942 ako veliteľ horskej kanónovej batérie a delostreleckého oddielu v Rýchlej divízii. Po návrate na Slovensko nastúpil na Vysokú vojennú školu v Bratislave – oddelenie generálneho štábu. V čase od 1. do 31. augusta 1942 absolvoval stáž v delostreleckej škole v Júterborgu a v pechotnej škole v Dűbberitz (Nemecko), od 1. septembra do 8. novembra v Kriegsakademii v Berlíne. 1. februára 1943 bol povýšený na stotníka delostrelectva. 10. júna 1943 odišiel do poľa k Rýchlej (1. pešej) divízii s určením za prednostu 4. oddelenia veliteľstva divízie. Pri nasadzovaní 1. pešej divízie do obrany v priestore južne od Kachovky 30. októbra 1943 prešiel spolu s pplk. Viliamom Lichnerom k Červenej armáde.¹ V Usmani sa stal spoluorganizátorom pluku slovenských dobrovoľníkov a zástupcom veliteľa tohto pluku. 17. januára 1944 bol v Jefremove prezentovaný do čs. vojenskej jednotky v ZSSR a 18. januára 1944 mu bola priznaná hodnosť kapitána. Na Slovensku mu bola 18. februára 1944 odňatá hodnosť stotníka delostrelectva a bol degradovaný na strelníka v zálohe. Na základe obvinenia, že v denníku *Slovák* 23. decembra 1942 vyšiel jeho článok *Horúce Vianoce Rýchlej divízie*, v ktorom sa mal nepriateľsky vyjadrovať o Červenej armáde a Sovietskom zväze², bol 1. mája 1944 premiestnený od veliteľstva čs. jednotiek v ZSSR k náhradnému pluku a odtiaľ odsunutý do zajateckého tábora. Ešte predtým, dňa 8. apríla 1944, veliteľovi čs. vojenských jednotiek v ZSSR brigádnemu generálovi Janovi Kratochvílovi odovzdal „*k osobnej úschovy doklady o odboji Slovákov v rámci čs. zahraničnej armády v ZSSR a svoje osobné doklady o činnosti so zápisníkom z Ruska...*“³ Prílohy k listu tvorili:

- „1. Situačná mapa 1. peš. slov. divízie v deň prechodu Slovákov k RA.
2. 2 org. tabuľky 1. slov. div., operačný rozkaz č. 3 časť I, oper. r. 27 a 28, časť II, spoj. rozkaz č. 41, prehľad zbraní a streliva a prehľad moto-vozidiel u 1. peš.slov.div.
3. Doklad o dobrovolnom prechode k RA.
4. Memorandum slov. dobrovoľníkov v SSSR, predložené čs. velvyslanectvu v Moskve.
5. Rozhlasový prejav pre moskovský rozhlas odoslaný 26.XI.1943.
6. Odpis výpovede pplk. Lichnera orgánom NKVD z Moskvy.
7. Moja⁴ výpoveď orgánom NKVD z Moskvy, v táb. č. 82.
8. Moje články v č. 1 táborového časopisu „Plameň slobody“.
9. Vianoce v zajateckom tábore.
10. Deputácia slov. dobrovoľníkov v Moskve u p. prezidenta E. Beneša.

1 V liste generálovi Emilovi Perkovi z 12. júla 1967 o tomto prechode napísal: „*Bolo to 30.X.1943 v Grigorjevke lebo Vy Ste boli s užším štábom v Kostogrízove. S Lichnerom spolu sedela vzađu v osobnom aute Vala, Ruska, ktorú má teraz za ženu a ktorá u divízie robila medicínsku sestru. Hneď po vystúpení z auta žiadal som, aby nás predviedli veliteľovi a zaviedli nás k plk. tankových vojsk Jermačok-ovi /veliteľ tankovej brigády, ktorá susedila s jazdeckou divíziou generála Kiričenka. Na rozhraní oboch týchto jednotiek prechádzalo grös našich vojsk. Veliteľovi brigády som sa hlásil, odovzdal mapu a vysvetlil situáciu a taktiež odovzdal posledný divízny rozkaz, ktorý Ste podpísali aj Vy o obrane južne Kachovky. Náramne sa divil, keď som menoval Vás ako veliteľa divízie. Čakal, že mu poviem meno gen. Jurecha. Nad tým, že Slováci prechádzali v celých rotách, ako napr. Karol Vítek, a po praporech, ako npor. Chovanec, sa vôbec nedivil... Rusi chceli pôvodne, aby sme hneď obrátili zbrane tam proti Nemcom, ale som im to vyhovoriť s odôvodnením, že proti vlastným slov. vojakom bratom bojovať by nebolo ani únosné ani čestné. A to aj Jermačok prijal.*“ Kópia listu je vo vlastníctve autora.

2 Pozri: Záznam ve věci odeslání kpt. gšt. Viléma PAVLOVIČE, před. velitelství čs. vojenských jednotek v SSSR – do zajateckého tábora.

3 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (ďalej VÚA-VHA) Praha, f. SSSR – I, velit. čs. voj. jednotek, šk. 10, i.č. 100, sign. 28/1.

4 Rozumej: kpt. Viliama Pavloviča.

11. Prevolanie k slovenskému národu a slov. armáde, so zápisnicou k nemu. /1 originál, 1 kopia/.
12. Moje 2 články pre Čs. Listy v SSSR.
13. Výkaz počtov a evidencie pluku slov. dobrovoľníkov v SSSR.
14. Plukovné rozkazy.
15. Fascikel odpovedí na otázky čs. voj. misse v SSSR.
16. 2 moje prejavy pre moskovský vysielac a to pre Slovensko a pre Čechy a Moravu.
17. História partyzánskeho odradu kpt. Nálepku /Riepkina/.
18. Koncept mojej žiadosti o priznanie hodnosti, a odpisy osobných zmien, kde je moje curriculum vitae.
19. Čs. Listy čís. 2–10/1943 a č. 1–3/1944 na ktoré sa odvolávam v mojom osobnom zápisníku z Ruska.
20. Zápisník z čs. odboja v Rusku od 30.X.1943 do 5.IV.1944.“

V citovanom zozname príloh ako posledný uvedený *Zápisník z čs. odboja v Rusku* spolu s vybranými dokumentmi, ktoré kpt. Viliam Pavlovič odovzdal gen. J. Kratochvílovi, publikujeme vzhľadom na ich historickú hodnotu, ako dobové svedectvo o osudoch slovenských vojakov, ktorí na konci októbra 1943 využijúc vhodnú príležitosť dobrovoľne prešli k Čerenej armáde alebo sa dostali do jej zajatia.⁵ Publikovanie týchto materiálov je však aj príležitosťou na pripomenutie si osobnosti Viliama Pavloviča, ktorému slovenská vojenská historiografia doposiaľ nevenovala patričnú pozornosť.

V liste, ktorý Viliam Pavlovič 12. júla 1967 napísal gen. Emilovi Perkovi o svojom pobyte v zajateckých táboroch, uviedol: „*Sám som sa vrátil z SSSR až 23. II.1947 čiže skoro 2 roky po vojne. Čo som tam dovtedy robil? Nuž pracoval od mája 1944 medzi príslušníkmi ČSR v zajateckých táboroch⁶, ako predseda Čs. prípadne medzinárodného antifašistického aktívu a vyberal som z táborov ľudí, ktorí boli vyvečení od nás, alebo bezprízorné deti, ktoré sa pripojili k ČA a po demobilizácii sa riešilo čo s nimi keď boli z ČSR, sústreďovali sme tieto osoby a rekonvalescentov z SNP do tábora v Luisdorfe pri Odese a odtiaľ (to už bol tábor repatričný) sme tieto osoby transportovali do vlasti a jedným z posledných transportov som ako veliteľ transportu sa vrátil aj ja.*“ Na Slovensko sa vrátil 24. februára 1947. Po vylicení nastúpil slúžiť v čs. armáde. Od decembra 1947 do septembra 1949 pôsobil ako pridelený dôstojník v operačnej skupine 1. oddelenia veliteľstva Vojenskej oblasti 4 v Bratislave. Od septembra 1949 do septembra 1951 pracoval ako pomocník náčelníka školy a výcvikovej skupiny delostreleckého učilišťa v Hraniciach, od septembra 1951 do konca decembra 1952 ako starší dôstojník pre plánovanie vo vyššej vojenskej škole v Hraniciach. Dňa 4. septembra 1948 bol povýšený na štábneho kapitána a 23. októbra 1948 na majora delostrelectva. 31. decembra 1952 bol preložený do zálohy. V roku 1969 bol povýšený do hodnosti podplukovníka. Od januára 1953 do polovice novembra 1953 bol zamestnaný ako úradník v Drevone n. p. Bratislava, potom v Drevone n.p. Šaľa a n.p. Prievidza. Od 1. novembra 1956 učil v Pruskom v Poľnohospodárskej technickej škole telo-

5 Kpt. V. Pavlovič odovzdal gen. J. Kratochvílovi v zozname uvedené doklady so žiadosťou, aby, ak mu nebude samému dovolené, „*odovzdal po návrate do vlasti tieto doklady osobe, ktorá bude poverená spracovaním čs. odbojovej činnosti*“ a rodine jeho „*súkromné články*“.

6 Podľa údajov, uvedených v jeho krátkom osobnom spise, bol od mája 1944 do januára 1946 v tábore č. 27 v Krasnogorsku, od januára 1946 do novembra 1946 v tábore č. 437 v Čerepovci a od januára 1947 do začiatku poslednej dekády februára 1947 v tábore č. 186 v Luisdorfe pri Odese.

cvik, brannú prípravu, zemepis, nemčinu a strojopis. V roku 1974 odišiel do penzie. Zomrel 13. augusta 1985.

Archívne dokumenty publikujeme v pôvodnom znení, bez jazykových úprav.

ZÁPISKY Z ODBOJA OD 30.X.1943 DO 5.IV.1944⁷

30.X.1943

12.30 hod. prešli sme s pplk. Lichnerom⁸ do ruského zajatia v Pavlovke, pobočníkom tankovej brigády plk. Jermačenka⁹ čís. pol. pošty 70437 predvedení k veliteľovi, po výsluchu odsunutí k nác. štábu do Novo Michajlovky¹⁰ – vyčkávanie uvoľnenia týlu fronty, aby sme mohli ďalej dozadu i s ostatnými, ktorí sa zo Slovákov tu sústreďujú.

31.X.1943

Vyčkávame príchod ďalších dobrovoľníkov.

1.XI.1943

Doteraz sa v N. Michajlovke sústredilo 8 dôst., 142 mužstva.

7 VÚA-VHA Praha, f. SSSR – I, šk. 10, i.č.: 117, sign. 28/18.

8 Plk. (genmjr.) Lichner Viliam Ján, * 20. 10. 1902 Banská Bystrica, † 23. 11.1977 Bratislava. V rokoch 1922 – 1924 absolvoval Vojenskú akadémiu v Hraniciach na Morave, 15.8.1924 bol menovaný za por. a premiestnený do p. pl. 12 gen. R. M. Štefánika, 1. 8. 1925 – 29. 9. 1929 slúžil v p. pl. 2 Jiřího z Poděbrad v Litoměřiciach ako veliteľ čaty. 1. 4. 1929 bol povýšený do hodnosti nadporučíka. 30.9.1929 bol premiestnený k inštruktážnemu práporu v Miloviciach a od 15.6.1933 do p. pl. 20 v Humennom (veliteľ čaty a roty). 2.6.1936 bol pridelený na zapracovanie vo funkcii 2. pobočníka vel. pl. . 21.10.1933 bol povýšený na kpt. a 1.4.1937 na škpt. pech. Od začiatku februára 1937 pridelený na 2. odd. štábu VI. zboru v Košiciach a od 1.11.1937 k zvláštnej skupine MNO, pridelenej k VI. zboru, a určený za spravodajského dôstojníka tejto skupiny. Na konci februára 1938 bol premiestnený k 12. divízii a 23.9.1938 bol určený za spravodajského dôstojníka armádneho veliteľstva Štefánika v Leviciach, od 15.12.1938 pôsobil ako spravodajský dôstojník zvláštnej skupiny MNO pridelenej k VII. Zboru v Nitre.

Po vzniku Slovenského štátu bol prevzatý do slovenskej armády a vtelený k MNO – HVV ako spravodajský dôstojník 2 oddelenia HVV. 15.5.1939 bola jeho hodnosť premenovaná na stot., 17.5.1939 povýšený do hodnosti majora. V júli 1939 bol na čele výzvednej skupiny 2. odd. MNO. 28.8.1939 odišiel vo funkcii spravodajského dôstojníka do poľa na veliteľstvo Bernolák, odkiaľ sa vrátil 8.10.1939. Dňa 15.11.1939 bol ustanovený za veliteľa II/7 práporu v Žiline. 1.10.1940 sa stal veliteľom automobilového práporu 2 v Prešove. V júni 1941 odišiel do poľa ako prednosta automobilovej služby 2. divízie, od 30.9.1941 vykonával funkciu veliteľa prisunu a odsunu v Zaisťovacej divízii. Na Slovensko sa vrátil 2.6. 1942, ale už 24.6.1942 odišiel opäť na východný front k Rýchlej divízii, kde do konca roku 1942 vykonával funkciu prednostu automobilovej služby. 1.1.1943 bol povýšený na pplk. V období máj – júl 1943 na Slovensku a v Nemecku absolvoval kurz na veliteľa divíznej dopravy. 21.7.1943 odišiel znova na front, kde 30.10. prešiel do zajatia ČA. Organizátor a veliteľ pluku slovenských dobrovoľníkov v Usmani. 8.1.1944 ako pplk. bol prezentovaný v Jefremove a zaradený do 2. čs. paradesantnej brigády vo funkcii zástupcu veliteľa brigády. Vláda Slovenskej republiky na zasadnutí, konanom dňa 22.2.1944, schválila odňatie vojenskej hodnosti a jeho degradáciu na strelníka. Po nasadení 2. čs. paradesantnej brigády do bojov v Karpatsko-duklianskej operácii 13.10.1944 priletel s jej jednotkami na Slovensko. Zúčastnil sa SNP. Po ústupe do hôr bol veliteľom partizánskej jednotky, ktorá sa ako čs. partizánska brigáda stala od decembra 1944 súčasťou partizánskeho zväzku „Chruščov“ (vel. A. Sadilenko). Od 7.3.1945 bol v náhradnom pluku 1. čs. az v Poprade a 10.4.1945 bol zaradený na 1/3 odd. MNO v Košiciach a od 1.10.1946 do 30.9.1947 pôsobil ako prednosta I/7 oddelenia MNO, 1.11.1946 sa stal prednostom VII. odboru MNO. 20.2.1947 s účinnosťou od 1.10.1946 bol povýšený na brigádneho generála. V marci 1951 bol daný na dovolenku a dňom 1.4.1951 penzionovaný. V rokoch 1951 – 1955 bol technickým úradníkom v n.p. Opravná strojů Praha, hlavný závod Bratislava, 1955 – 1960 finančným referentom v Jednote Šamorín, potom vedúcim oddelenia práce a mzdy. V r. 1960 – 1967 plánovač nákladov v podniku Jednota Dunajská Streda. Od r. 1967 na dôchodku. V lete r. 1968 bol reaktivovaný na prácu v rehabilitačnej komisii MNO v skupine pre východný odboj. Od 31.7.1969 znova na dôchodku.

9 Plk. Jermačoka.

10 Novo-Michajlovka.

- 2.XI.1943
S horejším počtom presunujem sa peším pochodom do Janovky¹¹.
- 3.XI.1943
Peším pochodom do Uspenovky. Rusi dôverujú a odosielajú nás bez akéhokoľvek sprievodu. Tu sme pod vlastné velenie prevzali ďalšiu skupinu dobrovolcov, takže dnešný stav je: 12 dôst., 5 rtm., 652 mužov, spolu 669 osôb.
- 4.XI.1943
Cez Krásny Partizan¹², kde je stredisko slov. dobrovolcov, prechádzame do Mal. Salakúz.
- 5.XI.1943
Melitopol¹³ – predvedení s pplk. Lichnerom k náč. štábu armády.
- 6.XI.1943
Odoslaní autom do Timoševky sev. záp. Melitopolu, ktorá je určená za definitívne stredisko slov. dobrovolcov.
- 7.XI.1943
Timošečka. Sme ubytovaní po chatách, nie ako zajatci, ale ako internovaní vojaci.
- 8.XI.1943
Timošečka. Prichádza ďalšia skupina. Prehliadka jednotlivcov. Pripravujeme v rámci organizácie vydať 1. pluk. rozkaz.
- 9.XI.1943
Timošečka. Nástup pluku v sile 32 dôst., spolu 1611 mužov – prečítanie pluk. rozkazu. Pluk organizovaný v 9 rôt, po prečítaní rozkazu – defilé.
- 10.XI.1943
Prichádza ďalšia rota (10) v sile 261 mužov, z toho 7 dôst.
Celkový stav 1988 osôb, z toho 39 dôst.
- 11.XI.1943
S povolením pplk. Glušani, vel. všetkých zajateckých táborov, pripravuje sa pozdravný telegram Svobodovej brigáde, Stalinovi a memorandum čsl. vyslanectvu v Moskve.
- 12.XI.1943
Timošečka. Píšu sa soznamy príslušníkov „strediska slov. dobrovolníkov v SSSR.“
- 13.XI.1943
Timošečka. Pri nástupe pluku schválené memorandum čsl. vyslanectvu, telegram Stalinovi a plk. Svobodovi – jednohlasne – tieto taktiež odoslané. (Pozri odpisy.)
- 14.XI.1943
Timošečka. Shromaždenie dôst. vel. rôt a prevedenie prípravných prác pre reorganizáciu pluku, určenie vel. rôt. – Veliteľ pluku pplk. Lichner, zást. veliteľa kpt. Pavlovič.
- 15.XI.1943
Timošečka. Dostávame rozkaz, pripraviť sa peším pochodom na stanicu Plodorodnoje (12 km vých. Timošečka), odkiaľ spoločný odsun vlakom do Voronežskej oblasti. Mužstvo sa v dezinfektore odvíšivuje.
Stav: 1992, z toho 39 dôst.
- 16.XI.1943
Pre nepristavenie vagónov odložil sa odchod z Timošečky na zajtra.

11 Ivanovka.

12 Krasnyj Partizan.

13 Melitopol.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

17.XI.1943

09.30 hod. odchod z Timoševky po defilé na nádražie Plodorodnoje. Pripravujú sa „teplušky“ a slama do vagónov.

18.XI.1943

08.00 hod. odchod žel. transportu smerom na Stalino.

19.XI.1943

V transporte.

20.XI.1943

O 15.00 hod. v Stalino.

21.XI.1943

Nedeľa. Výročný deň môjho sobášu. Pokračuje sa v ceste na sever cez Debolčovo do Vorošilovska.

Behom noci na dnešok zbehol strel. ruskej národnosti Orlikov Konstantín, ktorý bol v divízii z časov Kaukazu.

22.XI.1943

Pokračuje sa v ceste na sever. Máme asi polovicu cesty za sebou. Je mráz a krajina je pokrytá prvým snehom. – Vorošilovsk¹⁴.

23.XI.1943

Cez Milerovo, kde stojíme od 02.00 hod. do 18.00 hod. vlak ide na sever na Voronež odkiaľ je ešte náš cieľ 60 km na sev. vých. Jednoliatou stravou vyskytuje sa dizentéria a viacero prípadov vredov.

24.XI.1943

Pokračuje sa v ceste na sever.

25.XI.1943

Usmaň 75 km sev. Voroneža. Cez Voronež dostávame sa v 08.00 hod. do Usmaň-e, cieľovej stanice, kde nás už čaká veliteľ tábora a 1 pplk. odoslaný Moskvou nato, aby sa postaral o naše potreby a ubytovanie.

Ubytovaní sme všetci v býv. kláštore prerobenom na lepší tábor. Mužstvo sa kúpe a odvívuje. – Stravovanie dobré.

Večer: – soznamovací večierok s ruskými dôstojníkmi. Od nás zúčastnili sa dôst. pluku a velitelia práporov: npor. Loja, Tlstý a Chovanec.

Pokračuje sa v kúpaní mužstva, ošetrovaní chorých /veľmi dobre/. Píšu sa ruské kmeňové listy a pripravuje reč do rozhlasu, ktorú chcem povedať z Moskvy.

26.XI.1943

Mužstvo sa kúpe, píšu sa ďalšie kmeňové listy.

Reč pre čl. vysielanie v Moskve som odovzdal pplkovníkovi, ktorý sem bol pre nás odoslaný, so žiadosťou, aby ju prečítal jeden z našich dôstojníkov, najlepšie pplk. Lichner alebo ja.

27.XI.1943

Usmaň. Pokračuje sa v odvívení a kúpaní mužstva. Doteraz už dokončila 10., 4., 5., 7. a 1. rota.

28.XI.1943

Nedeľa.

Usmaň. Previedlo sa čistenie ubykácii a pokračuje sa v písaní ruských kmeňových listov.

15.00 hod. prečítaná reč do rozhlasu dôst. zboru.

14 Vorošilovsk (1931-61) – pôvodne Alčevsk, 1961-1992 Kommunarsk, teraz opäť Alčevsk.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

29.XI.1943

Pokračuje sa v písaní ruských kmeňových listov. Pripravuje reorganizácia pluku z 10 na 9 rôt podľa býv. príslušnosti u 1. pešej divízie.

15.00 hod. mal som u 10 býv. roty prednášku o dnešnom položení vo svete a o tom čo nás v budúcnosti čaká.

30.XI.1943

Bola prakticky prevedená reorganizácia pluku.

I. npor. Chovanec Karol má býv. príslušníkov pluku 21.

II. práp. npor. Tlstý Teodor má býv. príslušníkov p. pl. 20

III. práp. npor. Loja Zoltán má u 7. a 8. roty prísl. PO-5¹⁵ a u 9. roty delostrelecov.

Zadelenie dôst., asp. a rtm. je toto:

Veliteľ pluku: pplk. Lichner Viliam

zást. vel. pl.: kpt. Pavlovič Viliam

1. pobočník: por. pech. Kováč Ján

2. pobočník: des. asp. Tariani Viliam

pl. proviantný: zvk. pech. Kmeť Andrej

	I.	II.	III.
vel. práp.:	npor. Karol Chovanec	npor. Teodor Tlstý	npor. Zoltán Loja
pobočník:	ppor. jazd. Turek L.	ppor. Topercer L.	ppor. Horný Ondrej
proviantný:	rtk. hosp. Ján Solovič	rtk. Aloiz Benák	zvk pkv. Ján Mikula
	1.	2.	3.
vel. roty:	npor. Juraj Pivoluska	npor. Jura Cholvát	por. Anton Jakab
nižší dôst.:	por. pech. Ján Čačko	por. pech. Ján Kovačovič	por. uv. Štef. Daník
„ „	ppor. pech. Gusto Toth	por. pech. Alfréd Kujan	por. pech. Eug. Krajec
„ „	ppor. pech. Pavol Graus	des. asp. Gejza Tallo	ppor. pech. Ladislav Longauer
„ „	des. asp. Karol Mesároš		
	4.	5.	6.
vel. roty:	npor. Jozef Figura	por. Karol Schwarz	por. Emil Čaplovič
nižší dôst.:	por. Dezider Miškey	por. Štefan Ledník	por. Aloiz Kališík
„ „	por. Ondrej Gendel	ppor. Alex Mucha	ppor. Milan Slávka
		des. asp. Ladislav Egri	
	7.	8.	10.
vel. roty:	por. jazd. Karol Vítek	por. jazd. Ladisl. Rapoš	por. del. Ján Mráz
nižší dôst.:	por. jazd. Egon Straka	por. jazd. Michal Vanko	por. pech. Karol Králka
„ „	ppor. jazd. Joz. Žilka	ppor. jazd. Anton Kupec	des. asp. Dioniz Tomčany
„ „	ppor. jazd. Klučka A.		

15 Priezvedný oddiel 5

STAV PLUKU DNEŠNÉHO DŇA

EVIDENČNÝ

rota	dôstoj.	rtm	asp.	podd. z pov	mužstvo	žena	spolu
1.	9	2	4	7	205	1	228
2.	3	-	1	2	224	-	230
3.	4	-	-	3	231	-	238
4.	5	1	-	3	209	-	218
5.	3	-	1	4	214	-	222
6.	4	-	-	3	209	-	216
7.	6	1	-	3	218	-	228
8.	3	-	-	3	209	-	215
9.	2	-	1	4	192	-	199
spolu	39	4	7	32	1911	1	1994

1.XII.1943

Tábor sa opravuje a konečne robí sa z neho príjemné ubytovanie s pekným vzhľadom. Snáď tu prevedieme formírovku a precvičenie.

Prišli z Moskvy poslanci Marek Čulen, býv. člen komunistického strany emigrant., Dr. Fritsch¹⁶, p. Grünwald, býv. môj príslušník batérie por. Gajdoš, ktorý padol do zajatia ešte u Charkova a 1 poddôst. z odstúpeného územia, slúžiaci prv v maďar. armáde.

Robia prednášky na utuženie duševno-politickej nálady pre postavenie ČSR. Škoda len, že na otázku Slovákov v rámci ČSR mi nemôžu dať jasnú odpoveď. Ani odboj nemá ešte jasne vyhranené cieľ a žiaľbohu dodnes ani vláda v Londýne nevyslovila sa o tom či uznáva slovenský národ ako samostatný alebo nie.

11.XII.1943

Prišiel do Moskvy Dr. E. Beneš a uzaviera na 20 rokov spojenecko-vojenskú smluvu za ČSR.

Udalosti idú rapídny tempom ďalej. Pred niekoľkými dňami bola schôdzka Churchila – Stalina a Rouswelta v Teheráne. Fronta však u Kijeva, kde bojovala i čsl. brigáda ide pomaly vpred. Vymieňajú sa pravdepodobne nové jednotky. Nemci sa dokonca u Žitomíru na 60 km úseku pokúšajú o zbytočný protiútok. – Berlín 5x bombardovaný – zničené celé komplexy. Z domova niet správ.

Z Moskvy je tu niekoľko pohlavárov, medzi nimi plk. NKVD Orlov, ktorý sa snaží z tábora urobiť úplné kasárne. Chlapci pracujú i keď v dôsledku toho, že ruská norma je slabšia ako naša, očividne zoslabujú.

13.XII.1943

Dnes prišiel rádiogram z Moskvy. – Pplk. Lichner a dvaja dôstojníci odchádzajú do hl. štábu. – Ide s ním npor. Chovanec a por. Čaplovič.

16 Friš.

Verím, že dostanúc sa do styku s Dr. E. Benešom, budú môcť presadiť a prehovoriť jasne o našej slovenskej veci. Naš odboj v Rusku, naša účasť v boji po boku rudej armády, je jasná, není však dosiaľ vyriešená naša otázka vnútorného pomeru Čechov a Slovákov v novej republike a dnes je už čas tu stratiť slovo i za túto vec.

19.00 hod. Deputácia do Moskvy odišla. Sám zastupujem vel. pluku.

14.XII.1943

Tábor sa upravuje. – Prednášky Dr. Friča¹⁷ a poslanca Čulena pokračujú, themy: Všeobecná situácia v Európe, Boj Slovákov proti fašistom, „Chyby Tisovsko – Tukovsko – Machovskej pomýlenej politiky“ – „Význam voj. spojeneckej smluvy medzi SSSR a ČSR, ktorá bola za prítomnosti Dr. Beneša uzavretá v Moskve.

Nálada mužstva je dobrá, kázeň však není na žiaducom stupni.

15.XII.1943

Prevádzka sa okrem normálnej práce i poradový výcvik v rotách. Robia sa večierky s programom vojakov jednotlivých rôt.

16.XII.1943 – 23.XII.1943

Pripravuje sa vianočný program, debatuje sa o smluve medzi ČSR a SSSR, pokračuje sa v táborových prácach.

Čakáme túžobne.

18.XII.1943

Prišlo ďalších 151 mužov z dôst. nikto. Odchod našej delegácie do Moskvy.

24.XII.1943

Pripravili sme štedrovečernú večeru pre mužstvo a dôstojníkov. U mužstva prítomní všetci dôstojníci. Preslov sám, potom spoločná modlitba.

Večera: hovädzia polievka, knedlík, dusená kapusta, porcia mäsa.

Mužstvo spieva „Tichá noc...“

Je spokojné.

Dopoludnia som bol s poslancom Čulenom, zást. vel. lágru a des. asp. Tarianim u chorých našich vojakov ležiacich v nemocnici v meste Usmaň. Boli šťastní. Tariani zahral im niekoľko piesní najmä vianočných. Veliteľ nemocnice s nimi spoločne s nami pojedol. Chlapcom som daroval po škatulke cigariet, čl. noviny s čl. brožúrkami.

O 22.00 hod. začala večera dôstojníkov v malej jedálni za prítomnosti ruských dôst. z tábora, 1 dôst. Itala /zajatca/, pos. Čulena, Dr. Fritscha¹⁸ a p. Grünvalda. Pred večerou vianočný program:... vid' príl.¹⁹ Medzi večerou vrátila sa delegácia našich dôst. z Moskvy a priniesla odpoveď od Dr. E. Beneša, vid' prílohu.

Som spokojný. Dvaja dôst. majú ísť do čl. misie v Moskve a je nádej, že sa tam ako frekventant VVŠ dostanem. Myslím na ženu a matku doma, ako každý v tento večer a usínam spokojne.

25.XI:1943

Behom dňa oddych a vianočný program pre mužstvo. Sám trávim deň s rozhovormi s pplk. Lichnerom o jednaniach v Moskve a o otázke slovenskej, ktorá sa sľubne vyvíja a Dr. Beneš ju podporuje.

17 Friš.

18 Friša.

19 Nepublikuje sa.

26.XII.1943

Oddych v tábore. Sám pracujem na otázkach, ktoré nám dala voj. čl. misia v Moskve, viď prílohu.²⁰

27.XII.1943

Prišlo nových 29 mužov a z toho 2 dôst. – ppor. Schultz a npor. Harničár.

Pokračujem v práci na otázkach čl. misie, ktoré večer pplk. Packievič od vel. tábora odnáša do Moskvy. V tábore sa čistí a ide pre drevo. Večer na pozvanie zást. vel. tábora išli sme s Lichnerom do Usmane na div. predstavenie /kabaret/.

28.XII.1943

V tábore sa robia normálne práce. Sám pracujem na prepisovaní rezolúcie, ktorá bola pre Slovákov schválená na včerajšej schôdze užšieho prípravného výboru. Týmto včerajší deň dopĺňujem

O celej rezolúcii a jej odpis viď zápisnicu²¹ o tom. Túto rezolúciu mám sám prečítať podľa rozhodnutia pluku do moskovského rozhlasu.

29.XII.1943

Pracuje sa na telegramoch k novému roku a na prepisovaní rezolúcie do čistopisu.

20.00 hod. Slávnostný akt podpísania a schválenia prevolania k slovenskému národu a k slov. armáde. Za prítomnosti 50 mužov od každej roty, všetkých dôst. a rtm. a ďal. poddôst. a zástupcov veliteľstva tábora, ako i slov. skupiny z Moskvy.

Program viď zápisnicu.²²

30.XI.1943

Večer odchádza do Moskvy Dr. Friš od moskovského rozhlasu. Berie sebou rezolúciu, telegramy a zároveň osobný novoročný pozdrav žene a rodine.

Okrem toho dôst. shromaždenie, na ktorom som napadnutý npor. Chovancom, že vraj som povedal, že na misiu majú ísť českí dôstojníci, nakoľko naši dôst. nie sú dosť kvalifikovaní. – Bola to podlá lož a buntošenie v dôst. sbore.

Neviem prečo to bolo a Chovanca som nechápal.

31.XII.1943

Dozvedám sa, že z tábora ochorelo 5 chlapcov Slovákov na týfus, z toho 3 na škvornitý. – A zase bude karanténa. O 11.00 hod. deputácia dôst. sa hlási k pluk. raportu a žiada vysvetlenie včerajšieho horlivého dôst. shromaždenia.

Veliteľ pluku objasňuje vec s českými dôst. na misiu, kde bolo jasne povedané, že dvaja Slováci do misie pôjdu, ale že on povedal, že niet u pluku dôst., ktorí by mohli zastáť funkciu samostatného prednostu oddelenia na divízii, ktorá sa z Čechov a Slovákov má v SSSR postaviť. Tým sa vec dojednáva a medzi dôst. sbor vstupuje zasa klud a uspokojenie.

Večer: – silvestrovský program a spoločná večera. Je veselo, konečne zasa trochu vodky.

Ukončujem rok, ktorého bilancia je dobrá, i keď nedoniesla pluku celkového splnenia plánu môcť opustiť zajatecký tábor a stať sa slobodnou jednotkou čl. vojska v SSSR. – Vec je však v prúde a snáď za niekoľko dní sa stane i to.

1.I.1944

Nový rok.

20 Npublikuje sa. Podľa výkazu počtov pluk slovenských dobrovoľníkov mal 26.12.1943 dovedna 2 146 príslušníkov, z toho: pplk.-1, kpt.-1, npor.-6, por.-18, ppor.-13, zvk/rtm-2, rtk/rtm - 2, rtk z pov. -17, čtk. z pov. -21, čatár-33, des. ašp. - 7, des. - 100, slob. - 297, voj. - 1627. Podľa národnosti: Slováci - 2017, Česi - 10, Moravák - 1, Rusi-2, Rusíni - 48, Poliáci - 3, Maďari - 27, Nemci - 38. VÚA - VHA Praha, f. 20-32-27.

21 Npublikuje sa.

22 Npublikuje sa.

Usmaň. Pre mužstvo novoročný program, ktorý na Silvestra bol predstavený dôstojníkom. Zlepšená strava na tento deň, norma normálneho sov. vojaka.

Zást. vel. tábora prilepšuje nám večeru s návrhom, aby sme vel. pluku s vel. praporov posedeli na vel. pluku s ním a s jeho manželkou. – Zábava trvá do 03.00 hod.

2.I.1944

Usmaň. Oznamujú nám, že 2 vojaci zachvátení týfom a ležiaci už vo voj. nemocnici v Usmani, majú skutočný škvrnitý týfus.

Večer porada u vel. tábora ako previesť karanténu.

Začne sa zajtra.

3.I.1944

Usmaň. Prevádza sa radikálna čistka, mužstvo sa ostriháva do hola. Kúpanie.

Poobede I. prápor má prednášku p. Grúnvalda z Moskvy.

Vel. tábora nám oznamuje, že 5.I. ak nepríde uvalenie karantény na celý tábor ideme, až na tých, ktorí pre nespoľahlivosť budú ponechaní v zaj. tábore č. 82. Odchod bude do Jefremov-a asi 200 km blíž k Moskve, kde už ako slobodní vojaci máme sa formovať vo voj. jednotku.

Začínajú sa robiť prípravy k odchodu, i keď zároveň s týmto je uvalená karanténa na korpus 12, 7 a 4, kde sú ubytované 1., 2., 3., 5., 7., 8., 9. a 4 rota.

4.I.1944

Čistka od vší pokračuje. V tábore robí sa úprava dvora. Poobede prednáška p. Grúnvalda pre III. prápor.

5.I.1944

Pokračuje sa v kúpaní mužstva. Poobede prednáška p. Grúnvalda pre II. prápor.

6.I.1944

Čistí sa tábor, pokračuje sa v kúpaní mužstva a dôstojníkov. – Odchod bol odložený pre ďalší prípad horúčky.

7.I.1944

Mužstvo má zvýšenú stravu o 25%, chleba má 750 gr. U dôstojníkov strava bez zmeny. Kontrolujeme soznam osôb, ktoré nedostali povolenie odísť do čsl. jednotky v SSSR.

Poobede prednáška zástupcu vel. tábora mjr. Goriačiho o sov.–nem. vojne.

Večer je nám oznámené, že 9.I. v ranných hodinách odchádzame do Jefremova, nakoľko epidémia škvrniteho týfu sa nerozšírila a boli to iba dva ojedinelé prípady.

Na shromaždení dôstojníkov vydávajú sa patričné rozkazy pre odchod. Zostávajúce mužstvo v tábore spolu 91 mužov a 3 dôstojníci majú vymeniť svoje lepšie veci za hrošie s tými osobami, ktoré odídu do čsl. jednotky, Konečne čakaná správa o odchode je tu. Sám odídem s des. Tarianim a strel. Hrubšom + mjr. Goriačim dopredu, aby som pripravil v Jefremove ubytovanie.

Odchod som si dojednal so zástupcom vel. tábora mjr. Goriačim na 8.I.44 v 19.00 hod. z tábora.

8.I.1944

Pracuje sa na odchode. Stavajú sa vo vagónoch piecky a kuchyňské pece. Sám pripravujem si potrebné dáta a spisy pre prípravu ubytovania v novom S.V. – kde už budeme ako slobodní vojaci čsl. armády v SSSR.

O 11.00 hod. prichádza rozkaz, že transport s nami do Jefremova musí odísť už dnes 8.I. a nie 9.I. a to o 17.00 hod.

Vydá sa patričný rozkaz a sám rozhodnem sa ísť zároveň s transportom, lebo skoršieho vlaku niet. Obávam sa, že v novom S.V. všetko nebude pripravené tak, ako keby som bol

šiel dopredu ako zástupca pluku a ubytovateľ. Vieme iba, že bude nás v novom S.V. už čakať buď gen. Kratochvíl, alebo škpt. Sacher.

Chlapci sa činia. V tábore ruch ako v úle. Lúčim sa s tými, čo sme tu museli zanechať. Veď mal som všetkých chlapcov rád a do ich smýšľania nemal som času vniknúť. Dúfam, že i tu v tábore naďalej nepokazia dobré meno, ktoré sme si získali a že tábor budú udržiavať v takom vzornom poriadku, ako mi všetci doteraz.

Odchádza sa. Lúčime sa s vel. tábora a tešíme sa na nových kamarátov v čsl. jednotke. Snáď tam nájdem známych, snáď i tých, ktorým som v 39 roku pri odprevádzaní transportov českých dôst. do Brna privolával vtedy do videnia. Tí najlepšie budú chápať náš terajší čin a oni budú Boh dá najlepším pojítkom našich dvoch národov v republike.

9.I.1944

Sme v transporte na ceste do Jefremova. Zima pritiahla. Myslím na tých, ktorých sme nechali ešte ako chorých v tábore č. 82 a i niektorých tých, ktorých sme tam museli nechať. Nejednen bol by si zaslúžil ísť s nami a bol rád vykonával svoje povinnosti.

Do chlapcov akoby vstúpil nový duch. Sú veselší, spievajú a tešia sa na rady čsl. brigády. I ja vlastne, nepozerajúc ani, teším sa zároveň s nimi, hlavne z toho, že bez strát na živote prešli sme táborovým životom a ideme ucelene vpred za svojim cieľom pomstiť sa Nemcom a vrátiť vlasti slobodu a národu práva.

16.30 hod. stanica Jefremov.

Vítanie zástupcami mesta a zástupcom veliteľa čsl. vojsk. škpt. Sacherom.

Ubytovaní sme v nedokončených kasárňach. Strava sa pripravuje. – Chlapci spokojní.

20.00 hod. spoločná večera dôst. našich čsl. a ruských so zástupcami mesta.

Výborná nálada, lúčime sa s kpt. Dubrovinom a mjr. Goriačim. Škoda len, že niektorí naši ml. dôstojníci vlivom vyhladnutia pretiahli mieru pitia. – No – vsjo rovno vojna – budúce dni sa to budeme snažiť napraviť.

10.I.1944

Pracuje sa v kasárňach a na vykladaní 1. transportu z Buzulka²³.

Som s škpt. Sacherom, s ktorým sa celkom slušne spolupracuje. Sostavujeme počty pluku pre vtelenie do novej brigády, ktorá bude mať zvláštne určenie.

Roboty dosť. – Behom noci spím málo, ale práca ide ani po vode.

11.I.1944

Došiel ďalší transport ľudí a materiálu z Buzulku.

Chlapci sa už soznámili s Čechmi a Podkarpatorusmi a budú dobrými kamarátmi. – Buďte treba vplývať i na výchovnú stránku mužstva v tom smysle, že v jednotke je veľké percento židovskej národnosti, proti ktorej Slovensko robilo čistku.

Verím však, že títo židia myslia to tu na fronte poctivo a že v prvej línii, keď k tomu príde, budú biť ešte Nemcov viac ako naši. Potom by naši našli v nich nezištných rovnocenných partnerov tak, ako to vyzdvihol pplk. Lichnerovi v Moskve Dr. E. Beneš, a potom by naši chlapci stali sa mostom v slovenskom národe pri prepustenie ich späť na slovenskú pôdu.

Budúcnosť ukáže kto kým je a boj nás musí sjednotiť.

Čo je však druhým zjavom v čsl. armáde sú aj ženy. – A tu sa v tom naozaj nevyznám. Najradšej by som ten spolok pri výcviku, keď má ísť takým tempom, ani nechcel vidieť. –

Boj je vecou mužov a ich privilegiou a neviem, či naše západným čuchom nasiakle ženy môžu byť dosť odolnými na pridelený úkol – keď však, tak „ženy vojenské“ na spô-

23 Z Buzuluky.

sob ruských žien a nie „maľované panenky“ v uniforme. – Na maľovanie bude času doma, až zase uvidíme po dlhej dobe čsl. ženy v hodvábe a punčochách – na front však tento zjav nepatrí!

Kázeň našich chlapcov je primeraná. Všetci sú zatiaľ spokojní a tešíme sa, že i dôst. z Buzulku sa vyslovujú o Slovákoch pochvalne. – Chlapci to vedia a po zimnom vystrojení a najedení robia ešte s väčšou chuťou.

Ak takými zostaneme verím, že ani pri bojovom úkole nesklamú. – Sám ešte neviem, kde budem zadelený, myslím však v štábe Kratochvíla /tým pre mňa missia padá/. Hlavne však, že i tu sa v gšt. službe môžem zdokonaľovať.

12.I.1944

Pracuje sa konečne na ubytovaní a organizačných veciach brigády.

Mužstvo nosí materiál z nádražia. Mráz je primerane tuhý. – Inak nič zvláštne.

13.I.1944

Pluk slovenských dobrovoľníkov v SSSR sa dnešným dňom likviduje. Vydáva sa posledný plukovný rozkaz a uzaviera spisový materiál, ktorý sa odovzdá náhr. prap. čsl. vojsk v SSSR.

Prevolanie príslušníkov pluku k slovenskému národu a k slov. armáde odovzdá sa v originále na čsl. missiu v Moskve /viď zápis z 29.XII.1943/ na úschovu a prenesenie do čsl. republiky.

–

Skončil som jednu etapu svojej činnosti v SSSR a najmä v zajatí. Bola pekná a s bilanciou tejto práce som spokojný. Dnes s pplk. Lichnerom podávame si ruku na konci vykonanej práce. Naša práca bola dobrá a kamarátska.

A keď dnes vstupujem zase do novej éry a do práce v štábe verím, že na samostatnom mieste hlavného veliteľstva čsl. vojsk v SSSR ako jediný zatiaľ Slovákom nesklamem. Veď bude to spolupráca s Čechmi a od tej si mnoho sľubujem nie len po stránke vojenskej, ale i národnostnej, lebo nájdem v nej možnosť vzoru spolunažívania dvoch bratských na seba vždy odkázaných národov. – S týmito slovami rovnocenných voj. a politických partnerov idem s novou chuťou a novým elánom do novej práce a v myšlienkach na ženu a Slovensko ukladám sa k spánku.

14.I.1944

Pracujem na organizačných tabuľkách. Mám určenie k vel. čs. voj. jednotiek v SSSR a zajtra tam už nastúpim. – Prichádzajú padáky pre výcvik.

15.I.1944

Nastúpil som na vel. čs. voj. jednotiek a mám tu prevziať organizačné a osobné oddelenie. Sebou vzal som si od brigády des. asp. Tarianiho, slob. Studeniča a slob. Smržíka, ako písárov. Zatiaľ sme tu sami s p. mjr. gšt. Pernikárom, ktorý je náčelníkom štábu.

Pracujem na prácach spojených s organizovaním ako mat. vybavením 2. čs. sam. brigády.

16.I.1944

Bežná agenda, prišiel od 1. čs. sam. brigády pre 2. brigádu pplk. Příkryl. Pplk. Lichner bude zástupcom vel. brigády.

17.I.1944

Rozkazom vel. čs. vojsk čís. 3051 dŕv. 1944 zo dňa 17.I.1944 povoľuje sa s prozatýmnou platnosťou až do konečného potvrdenia resp. iného rozhodnutia nosiť čs. dôstojnícke hodnostné odznaky všetkým dôst., rtm. a poddôstojníkom býv. pluku slov. dobrovoľníkov v SSSR vtelených do 2. čs. sam. brigády a vel. čs. voj. jednotiek.

- Na definitívne uznanie býv. hodností zo slov. armády v armáde čs. predkladajú si všetci gážisti žiadosť na MNO – Londýn.
- 18.I.1944
Bez zvláštnych udalostí. Práca veľa, ale pracujem vo svojom živle a to mňa teší.
- 19.I.1944
Bez zvláštnych udalostí. Dopĺňujem si potrebné veci do svojej výstroje z aug. skladu náhr. práporu.
- 20.I.1944
V žiadosti o priznanie hodnosti a curriculum vitae zároveň som žiadal i uznanie 2 ročníkov slov. vysokej vojnovnej školy.
- 21.I.1944
Pracujem na systematizácii dôst. a rtm. hodností a funkcií pre 2. čs. sam. paradesantnú brigádu v SSSR a vybavujem bežnú poštu.
- 22.I.1944
Pripravujem návrhy na povýšenie dôst. od 1., 2. brigády a náhr. práporu.
- 23.I.1944
Zahajuje sa chod dôstojníckej posádkovej jedálne. Inak bežná agenda.
- 25.I.1944
Prišiel kurýr z Moskvy s hrbou pošty. – Čakáme príchod gen. Kratochvíla, veliteľa čs. vojsk v SSSR, ktorý je nateraz na fronte u 1. čs. sam. brigády.
- 10.II.1944
Dlho som sa nedostal k písaniu denníka pre spústu práce, no pokúsim sa dnes niektoré veci zrekapitulovať.
V čs. listech č. 1/1944 z 15.I.1944 bolo celé naše prevolanie k národu a armáde doma a veľké komentáre k nemu najmä od čs. veľvyslanca ministra Fierlingera a div. gen. Nižborského, šéfa voj. kanc. presid. republiky, ktorý je t. č. v Moskve ešte od návštevy p. prezidenta Beneša. / Vid' vl. čj.: tam mám i svoj článok/.
- Dňa 9.I.1944 bola celá ústroj, ktorú slov. vojaci doniesli z Usmane vzatá do inventára čs. voj. správy v SSSR.
Partyzáni majú povolené nosenie svojho part. odznaku /rudej stužky/ pod čs. štát. odznakom.
Sám píšem článok do čs. listov ako odpoveď na článok českého poslanca uverejnený v čs. listoch č. 2/1944 a na debatu v št. rade zo septembra 1943 v Londýne o otázke Čechov a Slovákov. Píšem túto odpoveď /vid' príl./²⁴ preto, aby nebola naštrbovaná dobrá nálada a pomer národností v čs. zahraničnej armáde a preto, aby každý vedel ako naši chlapi o tejto veci smýšľajú.
- 21.I. bol sriadený kurz žien nováčkov. 30.I. previedli inštruktori a ukladači padákov 2. brig. po absolvovaní kurzu prvý školný sskok s padákom z balónu.
- 4.II. bol započatý u 2. brig. parakurz pre dôst. brig. Po dobrovolnej prihláške išiel som od VČsVJ do kurzu i ja, kpt. Holba na materiálnu časť a npor. just. Malášek chce taktiež od pol. súdu skákať. Som zadelený do skup. A, kurz denne od 16.00 – 18.00 hod.
- 1.II. boly vydané čs. voj. legitimácie zahraničnej armáde v SSSR.
- 5.II. previedla 2. brigáda voj. prísahu.
- Do Jefremova prišla pod velením Dr. Friša skupina od čs. rozhlas. skupiny natočiť na dosky prejavy príslušníkov brigády.

24 Nепublikuje sa.

Prejavy, ktoré som mal natočiť tu – ponechal som si až na Moskvu, kde mám odísť na všeslovanský sjazd vojakov koncom tohto mesiaca. Pripravujem si preto prejav na tento sjazd a reč do rozhlasu.

Dňa 12.2.1944 . 10.00 hod. previedol som prvý soscok s padákom z balónu z výšky 550 m. Počasie bolo prajné. – Pocit pri slove „Pošol“ – ako každý pri prvom soscoku, čakal som nervózne a nedočkavo, zvedavý na pocit prvého skoku.

Všetko klaplo – skok sa veľmi dobre podaril. A keď človek letí vzduchom až po otvorení padáku nechce sa mu ani pristáť.

13.II.1944. V 11.20 hod. previedol som druhý skok – výška 500 m. Bol dobrý – trochu vietor, ale prvý môj skok bol lepší. Tak to konečne vždy i obyčajne býva a omluva je i to, že pri druhom skoku som pracoval už zo stropami a chcel pristáť blízko štartovacej plochy balónu.

14.II.1944. V 10.20 hod. previedol som tretí skok – výška 400 m. Padák sa ťažko otváral. Bol vietor – pristál som blízko domov a viezlo ma to trochu po pristaní po zemi asi 5 m. Pristanie bolo však mäkké a lepšie včerajšieho skoku. Skákal som v plnej výstroji so zbraňou / automat, nagan a finská dýka/.

Teraz si dám pohov. Ešte jeden skok z lietadla a ten cieľ, ktorý sledujem bude dosiahnutý. Nechcel som, aby chlapci, ktorých som priviedol si prípadne povedali, že najťažšiemu pri ich výcviku t. j. skoku z balóna som sa chcel vyhnúť. S Lichnerom chceme im byť vzpruhou k nebojácnosti a odvahe i pri výcviku i keď sám v bojovej akcii ako príslušník vyš. velit. skákať nebudem asi musieť.

15. – 17.II. Prišli navštíviť jednotky v Jefremove títo hostia: minister Zdenek Fierlinger vo funkcii zástupcu vlády, div. gen. Nižborský ako zástupca ministra NO, gen. Píka, poslanec Gottwald, redaktor Borek a člen št. rady mjr. Dr. Vrbenský, za moskovský okruh gen. leit. R. A. Ciganov, ktorý viedol operáciu v zime 1941 na Miuse proti Kleistovi u ktorého bola slov. RD.

15.II. Sláv. prehliadka 2. brigády a NP²⁵ hosťami a vyzn. býv. príslušníkov 1. brigády čs. vyznamenaniami. 13.30 spoloč. obed.

19.30 spoloč. večera so zást. mesta Jefremov. Poobede byly prednášky hostov pre dôst. a mužstvo v mestskom kinosále /viď čs. listy č. 3/1944/.

20.II. V noci odchádzam ako delegát Slovákov na všeslovanský sjazd vojakov v Moskve, kde som do 27.II. /Program sjazdu viď čs. listy č. 3 a 4/1944/. Reč na sjazde nemám, ale pripravoval som ju do rádia pre Slovákov /viď prílohu/.²⁶

Druhú reč mám natočenú pre Čechy a Moravu. Obe som nakrútil na dosky, naši chlapci nakrútili slov. piesne, ktoré mali ako program pod vedením por. Rapoša na slov. sjazde. Počet delegátov v Moskve 94 za posádku Jefremov. Moskva robí dojem väčšieho nášho mesta – žijúceho vo vojne.

Sjazd je impozantný. Stĺpový sál skvele vyzdobený.

Za Čechov hovorí gen. Svoboda, za Slovákov por. Petro od 1. brigády z part. skupiny „Nálepka“.

Filmári a fotografi pracujú.

Smes uniforiem. Nádherný balet v „Bolšom teatre“ s labutím jazerom na programe zanechá pekné vzpomienky na Moskvu. Dejinné budú prejavy poľských a jugoslávskych zá-

25 Náhradný prápor.

26 Nepublikuje sa.

stupcov, ktorí sa zriekajú doterajšej emigrantskej vlády v Londýne a v Káhyre /viď články v Čs. listoch./

Inak v Moskve vydávame rozkazy pre povýšenie dôstojníkov 1. brigády a vybavuje sa mnoho spisov priamo na mieste s p. gen. Svobodom.

Nemal som mnoho voľného času v Moskve, ale dúfam, že sa nájde ešte čas a raz pôjdem sa tam pozrieť na výstavu múzeí, obrazární a najmä na výstavu ukoristených zbraní a techniky tejto vojny.

23.II. oslávila i 2. brigáda a ostatné jednotky v Jefremove sl. prehliadkou 26. výročie Rudej armády a 2. brigáda odoslala maršalovi J. V. Stalinovi telegram tohto znenia:

„V slávny deň 26. výročia našej spojeneckej a bratskej chrabrej Rudej armády prijmite prosím pán maršal od vojakov a dôstojníkov novo formovanej čs. voj. jednotky v SSSR nadšený výraz vďaky a obdivu nad víťaznými bojovými operáciami Rudej armády po Vašom velení.

Vyháňajúc nemecko fašistických barbarov z územia SSSR približuje Rudá armáda i deň oslobodenia našej vlasti.

Ďakujeme Vám za celú pomoc a pozornosť, ktorú preukazujete formovaniu našej jednotky. Tešíme sa, že i nám bude poskytnutá veľká česť bojovať proti spoločnému nepriateľovi bok po boku s hrdinnou Rudou armádou.

Prajeme Vám, veliteľom a vojakom Rudej armády, skoré konečné víťazstvo, ktoré prinesie slobodu a nezávislosť i nášmu trpiacemu národu.

Nech večne žije priateľstvo národov Sovjetského sväzu a Československa.

Veliteľ 2. čs. sam. brigády“

5. marca

Pripravuje sa oslava výročia bojov u Bachmača.

Inak normálna kancelárska agenda.

6.marca 1944

Normálna agenda. O 11.30 žiadam sa na výcvik sosluku s lietadla. Cvičím s padákom sosluk z gondoly /:atrapy:/ lietadla do 3, m jamy. Pri skoku narazím pravou nohou na skalu. – Výron v členku – a vyzerá to na zlomeninu. Je mi špatne. Bledý som ako stena, po ošetrovaní na ošetrovni – s bolesťami priniesli ma domov. Ako sdeluje doktor na 3 – 4 týždne som vyradený. Uvidíme, zajtra pôjdem na röntgen.

7. marca 1944

Nespál som od bolesti. Noha napuchá a černá od srazenej krve. – Nový obvaz, nové bolesti. A vonku u brigády je paráda na oslavu 94. narodenín T. G. Masaryka.

Bol slávnostný obed. Pri defilé išlo dobre i nových 301 mužov došlých pred 4 dňami z tábora 27. Medzi nimi je aj npor. Loja, por. Kralko a por. del. Pfliegel

Prevedené priznanie hodností a povýšenie dôst. a rtm. k 7.III.

8. marca 1944

Dnes je tomu rok, čo 1. čs. sam. brig. V SSSR – slávny 1. polní prapor sviedol svoj prvý pamätný boj u Sokolova.

Po prvý raz v tejto vojne na Európskom kontinente bojoval vedľa seba Čech, Slovák a Karpatoukrajinec za oslobodenie vlasti proti nem. a maďar. utlačovateľom. 2. brigáda ukončila sbierku na výstroj a výzbroj RA. Jej výťažok činí 144.421 Rublov.

Bol odoslaný 2 brigádou maršalovi SSSR J. V. Stalinovi telegram tohto znenia:

„Chcejúc hrdinnej Rudej armáde k čo najrýchlejšiemu vyhnaniu spoločných nepriateľov nemeckých banditov s územia bratského Sov. Sväzu a tým zároveň priblížiť deň oslobodenia

svojej vlasti, vojaci a dôstojníci novoformovanej čs. vyššej jednotky v SSSR vybrali a vložili na fond výzbroje Rudej armády 144.421 Rubľov na postavenie lietadla *Večné priateľstvo*.

Prijmite pán maršal tento náš skromný darček jako výraz hlbkej vďaky za stálu nám poskytovanú pomoc a pozornosť. Sľubujeme, že pred určenou lehotou skončíme svoj bojový výcvik a že budeme nelútostne a obetavo biť spoločných nepriateľov nemeckých fašistov – bok po boku s hrdinnou Rudou armádou.

Veliteľ 2. čs. sam. brig.
pplk. pech. Příkryl V.“

9. marca 1944

Bolesti v nohe trochu povolili. Lekár mi dal na nohu dláhu. Na röntgen do miestnej nemocnice nemôžem zatiaľ odísť, není tu röntgenológ.

Npor. Loja Zoltán, por. Kralko Karol a por. del. Pfliegel po lekárskej prehliadke boli vteľní k 2. čs. sam. brig. ako paraschopní. Jediný dôstojník so skupiny Usmaň por. Gondol Ondrej pre srdečnú vadu není paraschopný. Je to výsledok dôst. slov. národnosti a môžeme byť na to právom hrdí.

10. marca 1944

Prišlo ďalších 477 volynských Čechov, nestačí sa odvádzať. Čs. armáda v SSSR mohutnie každý deň. Na fronte ohromné úspechy – bojuje sa v Tarnopole. –

Brigáda vydáva si svoje rozkazy v slov. jazyku.

Našich chlapcov to povzbudzuje a je to správne.

Sám i keď mám nohu ešte opuchlú a modrú od srazenej krve pracujem na novom schematizme dôst. a rtm.

Dnes /10. marca 1944/ ukončujem 18 mesiac poľnej služby v SSSR a z toho z druhého pobytu 8 mesiacov bez prestávky. Hlavou letia spomienky na prežitú dni. Túžim byť už doma na rodnej hrude.

11. marec 1944

Došiel pre 2. čs. sam. brig. telegram od Stalina tohto znenia:

„Vel. 2. čs. sam. brig.

Tlumočte vojakom a veliteľom čs. voj. jednotky, ktorí sobrali 144.421 Rubľov na postavenie lietadla *Večné priateľstvo* môj bojový pozdrav a vďaku Rudej armády.

J. Stalin“

Vydal som rozkaz na premiestnenie mužstva od 2. čs. sam. brigády k N.P. a k oddielu pre Z.Ú. /zvláštne účely/ tak, že brigáda má u seba len mužstvo para schopné.

12. marca 1944

Je postavený oddiel Z.Ú.

Nedeľa ako každá tu v Rusku. Ležím a pri tom pracujem. Som nemocný a kosti ma bolia od postele. Myslím na ženu a je clivo. – Snáď vie, že žijem a snáša svoj osud ľahšie. Noha ešte pobolieva, ale skákať už asi nebudem môcť.

Skákal som s parašutom rád a dobrovoľne, lebo som chcel, aby Lichner alebo ja letel iste s našimi chlapcami.

Sám som vypadnul. Snáď sa nestane pri výcviku nič Lichnerovi – ak áno, rysknem si i na zranenú nohu a poletím. Front sa rychle blíži k našim hraniciam a chcem byť medzi prvými, ktorí ich prekročia. Veď tak káže česť a povinnosť k našim slovenským chlapcom i k slov. národu.

13. marca 1944

Normálna agenda. Stavia sa oddiel pre Z.Ú.

Prišiel za tým účelom kpt. Černý od missie.

Noha bolí menej.

14. marca 1944

Bez podstatnej zmeny. Doma sa oslavuje 5. výročie „slov. republiky“ a my cvičíme na návratný boj domov.

15. marca 1944

Noha sa nechce lepšiť. Krvavý výron len pomaly sa vstrebáva do vlastnej krve. Skákať s parašutom už nebudem môcť.

16. marca 1944

Bez podstatnej zmeny. Pripravujem org. nových jednotiek z počtu mužstva, ktoré má zase prísť z priestoru Rovno /Volyňskí Češi/.

Je kritický nedostatok dôstojníkov. Bol by najvyšší čas, aby prišli už dôstojníci z Anglie, kde je ich nadpočet. Od 1. brigády prišiel kpt. Skokan a ďalšia skupina dôstojníkov. Prvá brigáda ako sa dá vycítiť zbavuje sa všetkých dôstojníkov, ktorí prišli z Anglie a ponecháva si iba tých, ktorí sú u 1. brig. od počiatku.

– Úmysel je jasný.

17. marca 1944

Robím systematizáciu vel. voj. jednotiek v SSSR. Inak bez podstatných zmien. Práce dosť.

18. marca 1944

Dozvedám sa, že Dr. Tiso k 14. III. povedal doma, že slov. armáda má 3.500 mŕtvych a 500 v zajatí RA vraj nezistiteľnou príčinou a vlastnou vinou alebo shodou okolností.

Keď 1.000 ľudí bolo mŕtvych na Kaukaze zostáva 2.500 priznaných od 1. pešej divízie a zajatých priznaná len čiastka.

Bežná agenda – odosiela sa na MNO schematizmus gážiztov v SSSR a počty osôb podľa nár., nábož. a školského vzdelania, zaujímavé počty k 15. III. – 44.6% je z celkového počtu Slovákov.

20. marca 1944

Bežná agenda. Noha ešte pobolieva, mám prednášky u Z.Ú, ktorý má zvláštne určenie u nás doma. Teraz už bude frmol doma. Rusi sú už 100km od hraníc býv. P. Rusi.

22. marca 1944

Bežná agenda. Nával práce s vyznamenanými.

Ďalšiu prednášku mám u odd. Z.Ú, u náhr. prap. stavia sa výcvikový pluk.

23. marca 1944

Vydávam 24 stránkový rozkaz o vyznamenaní prísl. 1. brig. za akcie u Kyjeva, B. Cerkov a Žaškova.

24. marca 1944

Bežná agenda.

25. marca 1944

Bežná agenda.

26. marca 1944

Bežná agenda bez podstatnej zmeny. Rusi postupujú závažným tempom vpred. Dosiahli Prutu, starej hranice s Rumunskom od ČSR sú necelých 100km. Naša akcia je predodvermi. A ja mrzák ešte som není celkom s nohou. Dúfam, že za 10 – 14 dní budem môcť zase skákať.

27. marca 1944

Nastupuje na VČsVJ ppor. Reicin ako osvetár, má skúsenosti od 1. brig. V tom smere, vydal knihu „Vérni zůstaneme“. U 2. čs. sam. brig., kde bol asi mesiac prevzal túto funkciu

por. Gajdoš. Nuž zasa jedna dobrá vec pre budúcnosť. Nikto doma nebude vytýkať, že osvetu viedol pre z väčšieho percenta slovenskú jednotku v zahraničnom odboji neslovák.

Sú teda všetky predpoklady k tomu, že chlapi v plnej dôvere a dobrým elánom pôjdu za svojim daným bojovým úkolom.

28. marca 1944

Bez podstatnej zmeny.

29. marca 1944

Som omráčený! Mňa, ktorý pre svoj národ a pre svojich chlapcov a pre myšlienku spoločného štátu Čechov a Slovákov som pracoval doma i v poli a najmä tu v radoch čs. armády, ktosi obvinil, že som písal proti sväzu a jeho armáde doma články do novín. Odkiaľ veje vietor? Čo s tým niekto sleduje? Veď ma poznajú doma, v Londýne i tu. Či je to odplata za moju prácu doma i v poli? Za organizáciu a oduševnenie, ktoré som pre čs. odboj vykonal u chlapcov? – Gen. Kratochvíl spisuje so mnou pred pplk. Příkrylom a pplk. Lichnerom protokol v tejto veci. Nevie, či dajakú táračku nepustilo slovo. MNO kedysi pod mojím menom do sveta. Môj cieľ a boj bol jasný, nenávisť k Nemcom až príslovečná, kladný pomer k slavjanskému Rusku, už doma až nápadný, nuž neviem čo sa deje alebo čo to má znamenať. Verím však, že vec sa vyšetrí a celá vec vjde na svetlo. Môžu si ma jasne preveriť či tu u dôst. a mužstva celej brigády, ktorým som bol oduševneným pastierom a príslym niekedy v zaj. tábore až veliteľom, alebo od členov 1. brigády, kde sú moji chlapi od batérie dnes už dôstojníkmi. Alebo v Londýne, kde ma pozná minister Lichner, Dr. Čaplovič a spomenie si na mňa snáď i gen. Viest.

Len kde hľadať pôvodcu tohto vyluhaného podozrenia, či snáď v Moskve alebo snáď medzi vlastnými z 2. brigády.

Dúfam, že dôveru po vyšetrení si získam. Mrzelo ma ako malého chlapca, že práve gen. Kratochvíl, tónom až neveriaceho mi – spisoval so mnou protokol

No svedomie mám čisté a keď na to mi nebudú veriť nuž potom radšej nežiť, ako žiť v podozrení.

Len jedno by som ešte rád tej špine, ktorá z neznámych dôvodov ide bezdôvodne špiniť mi meno a česť – naplúť do tváre a tým ostatným všetkým – tej celej druhej brigáde povedať „chlapi držte sa a nezklamte a až prídete do novej oslobodenej československej republiky odpovedzte sami, vašim bojom a hrdinstvom proti Nemcom po boku Rusov, ako som Vás vchoval.

30. marca

Bez podstatnej zmeny – gen. Kratochvíl odišiel do Moskvy.

31. marca

Už viem odkiaľ asi 29.III. fúkal vietor – od Moskvy – a to politickej našej slov. skupiny. Dobré vedieť. Uvidím, ako sa situácia vyjasní, ale poviem im čo im patrí, že špiniť sa od nich nenechám. Vec musí byť riadne vyšetrená. Na to mám plné právo,

1. apríl

Bežná agenda. Večer tanec v dôst. jedálni. Nebol som už mesiac medzi našimi pre nohu, nuž zašiel som medzi nich.

Nálada je akási napiatá ani struna. Nevie, či je to spúšťou práce, alebo vlivom nedočkavosti odchodu do poľa.

Npor. Loja zlomil si pri prvom soscoku pravú nohu. Škoda – zas vypadol dobrý dôstojník.

Je najvyšší čas, aby brigáda vypadla na bazu a do boja. Tam budú všetci dobrí, lebo výcvik je na celkom vysokom stupni.

Len tie reči – tie reči – tie zlomia niekomu väz, i keď všetci konajú službu stopercentne. Za ten mesiac choroby som celkom náladou u brigády prekvapený. Budem musieť častejšie medzi nich.

Doktori t. j. Svoreně a Rehák majú na srdci tiež niekoľko lekárskejších vecí, ktoré vlivom určitých osôb nerobia sa tak, ako by s patrilo. No pripomeniem to po návrate p. generálovi, nech do toho buchne päšťou, aby sa závady odstránili.

2. apríla

Bez zvláštnych udalostí.

3. apríla

A zase som ťatý päšťou do tváre, p. mjr. Pernikář mi odovzdáva rozkaz, ktorý telefonicky prišiel z Moskvy. „Odovzdaj celú agendu kpt. Engelovi – dôvod povie ti až sám p. generál po príchode z Moskvy.“ Nuž čo sa robí? Vie Boh sám, už sa v tom naozaj nevyznám. Či už všetci padli na hlavu? Chaos a neviem vlastne prečo.

Večer telefonujem do Moskvy a tam sa dozviem, že p. generál príde až za dva dni.

Tak zase dva dni čakania – bez dôvodu – bez práce.

Agendu zprav. org. a osob. oddelení som ešte poobede odovzdal. Zajtra odovzdám ešte protokol a spisy pom. úradu. A potom?

Jednajú so mnou ani keby som nebol dôstojníkom.

Nepamätám, že by niekto bol zbavený funkcie skorej, kým mu není oznámený dôvod, alebo aspoň naznačené jeho budúce zadelenie.

Ale 2 dni to ešte vydržím a potom dúfam priamo z úst generála dozvedieť sa pravdu.

Dovtedy nesmú sa dozvedieť o mojom zbavení funkcie naši dôstojníci a mužstvo z Usmane. – Narobilo by to zlej krve a zbytočné dajaké reči. A to nechcem. Až sa dozviem pravý dôvod, potom prípadne môže viesť ten dôvod každý, nech oni sami odsúdia toto podlé obvinenie.

4. apríl

Bez zvláštnych udalostí.

Chlapi niečo tušia, lebo vedia, že agendu som odovzdal a v úrade nepracujem

5. apríl

Bez zvláštnych udalostí. Presťahoval som sa do súkromného bytu. Generál neprišiel z Moskvy.

6. apríl²⁷

Vojenská kancelář presidenta republiky

Č.j. 333 Taj./1944

ZÁZNAM²⁸

Ve věci odeslání kpt. gšt. Viléma PAVLOVIČE, příď. Velitelství čs. voj. jednotek v SSSR – do zajateckého tábora.

Splnomocněnec Sovětské vlády pro organizaci čs. voj. jednotek na území SSSR, ge. Žukov, dopisem ze dne 20. března 1944 /:čj. 2/7/12603:/ sdělil náčelníku čs. voj. misse gen. Píkovi, že má prověřené zprávy, že kpt. gšt. Pavlovič, který je přidělen 2. čs. sam. brigádě, napsal ja-

²⁷ Neobsahuje žiadny záznam.

²⁸ VÚA–VHA Praha, f. 22-10/3, II díl.

ko nadporučík dělostřelectva slovenské motorisované divize do vánočního čísla vládního slovenského denníku „Slovák“ /“dne 23. prosince 1942:/ článek „Horúce Vianoce Rýchlej Divízie r. 1941“.

Tento článek podle gen. Žukova je plný nepřátelských útoků vůči Rudé armádě a Sovětskému Svazu, vyzvedá bojové činy slovenských vojáků a celý jeho obsah svědčí o tom, že kpt. Pavlovič je nejen nepřítelem Sovětského svazu, nýbrž i nepřítelem vlastního národa, jelikož píše ve fašistickém tisku protisovětské články. Gen. Žukov je názoru, že další ponechání kpt. Pavloviče v čs. jednotkách je neslučitelné s jejich bojovou slávou jak v SSSR, tak i za hranicemi. Předpokládá, že gen. Píka bude mít tentýž názor, a že bude tak laskav a podá žádost, aby kpt. Pavlovič byl odeslán do zajateckého tábora.

Gen. Píka dne 31. března t. r. zaslal gen. Žukovu dopis /:čj. 2661/1944:/ v němž sděluje, že velitel čs. voj. jednotek v SSSR vyslechl kpt. Pavloviče v přítomnosti pplka. Příkryla a Lichnera.

Kpt. Pavlovič při výslechi vypověděl, že při pobytu na frontě nařídilo mu slovenské MNO napsat článek ze života vojáků v poli. Redakci denníku nikdy nepsal. MNO samo články upravovalo.

Může jít o dopis z fronty, napsaný v prosinci 1941, který MNO uveřejnilo s propagačními doplňky teprve za rok, t.j. 23. prosince 1942.

Kpt. Pavlovič tvrdí, že v žádném případě nepsal nic, co by ho mohlo usvědčovat z nepřátelského postoje k SSSR. Články důstojníků doplňovalo a upravovalo MNO a také je dalo otisknouti v novinách; poukázal dále, že jeho city a činnost mohou dosvědčiti důstojníci 2. čs. brigády a také články, které napsal do novin v SSSR, kdy měl možnost svobodně vyjadřovat svoje přesvědčení. Dovoláva sa gen. Viesta, ministra Lichnera a místopředsedy státní rady Dr. Čaploviče, kteří jej znají a kteří jsou vedoucími činiteli a členy čs. vlády v Londýně.

Gen. Píka k výpovědím kpt. Pavloviče poznamenal, že důstojníci, tak jak bylo u nás stanoveno, nemohli psát přímo do novin, nýbrž že články censuroval a upravovalo MNO, které samo dává články tisku. Přijetí kpt. Pavloviče do čs. jednotek v SSSR doporučil poslanec Čulen /:komunista:/. Kpt. Pavlovič musel na Slovensku býti počítán k lidem věrným slovenské vládě, jinak by nebyl přijat do válečné školy.

Velitel čs. jednotek v SSSR sdělil, že kpt. Pavlovič je velmi pracovitým a schopným důstojníkem štábu.

Na konec gen. Píka v dopise poznamenává, jestli-že gen. Žukov je přesvědčen o tom, že ponechání kpt. Pavloviče v čs. voj. jednotkách je škodlivé a nebezpečné, aby jej odeslal do zajateckého tábora.

Ve věci kpt. Pavloviče gen. Píka v čj. 27/Taj.1944 ze dne 7. dubna t.r. hlásil MNO, že případ kpt. Pavloviče se nedal zachrániti, neboť velvyslanec a politikové rozhodně prohlašují, že věc je jasná a že musí pryč. Zda kpt. Pavlovič byl již odeslán do zajateckého tábora, ze spisového materiálu není patrné.

Zdá se více než pravděpodobným, že opis článku kpt. Pavloviče, uveřejněného ve „Slováku“ dal Sovětským úřadům, nebo při nejmenším na něj upozornil, někdo z našich lidí.

V Londýně, dne 17. května 1944

Přednosta voj. kanceláře
presidenta republiky
div. gen. Ant. Nižborský
v.r.

**Memorandum slov. dobr. V SSSR,
predložené čsl. vyslanectvu v SSSR v Moskve** ²⁹

Timoševka, 12. nov. 1943

Obsah: Vlastné memorandum
Odpis telegramu maršálovi Stalinovi
Odpis telegramu pl. Svobodovi
Výpis denného rozkazu pluku č. 1

Pluk slovenských dobrovoľníkov
v SSSR

Timošenka³⁰ 12.XI.1943

Vec: Memorandum slovenských dobrovoľníkov v SSSR – predloženie

Prílohy: 3

Československé vyslanectvo
v SSSR – voj. ataché,
Moskva

Príslušníci bývalej 1. slovenskej pešej divízie, ktorá bola zasadená v priamy boj proti sovjetským vojakom dňa 29.X.1943 v noci, prechádzali dobrovoľne do zajatia už dňa 30.X.1943 počínajúc 04.15 hod. postupne, ako vošli v dotyk so sovjetským vojskom.

Jednotlivci a celé jednotky sa dočasne sústreďujú v Timoševke, nie ako zajatci, ale nateraz ako internovaní vojaci.

Do dnešného dňa sa tu sústredilo 39 dôstojníkov, 4 rotmajstri, 32 ďalejšlúžiacich poddôstojníkov a 1902 mužstva, spolu 1 977 osôb.

Tento počet bol organizovaný so súhlasom sovjetského miestneho voj. veliteľstva v pluk, ktorého velenia na vlastnú zodpovednosť sa ujal pplk. Lichner.

Výpis z 1. plukovného rozkazu, z ktorého je zjavná i dočasná organizácia pluku, v prílohe prikladám.

Po prečítaní rozkazu veliteľom pluku a po krátkej informatívnej prednáške, bol vyžiadaný súhlas všetkých prítomných, poslať pozdravný telegram čsl. brigáde plk. Svobodu, ktorého odpis prikladám a toto hlásenie čsl. vyslanectvu v SSSR a pozdravný telegram maršálovi Stalinovi.

Zároveň podľa žiadosti tlumočím prianie celého pluku, dobrovoľne vstúpiť do radov čsl. brigády bojujúcej po boku rudej armády a aktívne sa zúčastniť bojov proti nemeckým utlačovateľom s cieľom konečného víťazstva a oslobodenia ujarnenej a pod nemeckou kontrolou stojacej vlasti.

Menom celého pluku prosím, aby čsl. vyslanectvo v Moskve informovalo o našom rozhodnutí čsl. vládu v Londýne s tým, aby táto urobila patričné kroky a umožnila čím skorej, žiadajúcim vstup do radov čsl. brannej moci v zahraničí.

O skorú odpoveď strán rozhodnutia čsl. vlády a dojednania zo sovjetskými úradmi, ako i o ďalšie rozkazy sa prosí.

Veliteľ pluku:
pplk. Lichner v.r.

²⁹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR – I, velit. čs. voj. jedn., kart. 10, i.č.: 105, sign. 28/6.

³⁰ Správne má byť: Timoševka.

Odpis telegramu

Timošenka 13.XI.1943
Najvyššie veliteľstvo
maršál Sov. Sväzu
tov. J. V. Stalinovi
Moskva – Kreml

Príslušníci bývalej 1. slovenskej pešej divízie, ktorá bola nem. velením zasadená dňa 29.X.1943 v priamy boj proti sovjetským vojskám, 30.X.1943 počínajúc o 04.15 hod. prechádzali dobrovoľne na stranu rubej armády.

Jednotlivci i celé jednotky sa sústreďujú dočasne v Timošenke, oblasť Záporožie, kde sú ubytovaní voľne po civilných domoch, nie ako zajatci, ale ako internovaní vojaci.

Do dnešného dňa sa tu sústredilo 39 dôstojníkov, 4 rotmajstri, 32 ďalejslúžiacich poddôstojníkov a 1 902 mužstva. Spolu 1 977 osôb.

Príchod ďalších osôb je v prúde.

Hore uvedený počet osôb bol organizovaný so súhlasom miestneho sov. Voj. veliteľstva v pluk, prapory a roty, pod velením pplk. Lichnera.

Dôstojníci a mužstvo, shromáždění dnešného dňa 13.XI.1943 pri spoločnom nástupe posielajú Vám tovaryš Stalin svoj srdečný pozdrav.

Je horúcim prianím všetkých dôstojníkov a mužstva vstúpiť v rady čsl. brigády plk. Svobodu a spoločne ruka v ruke s nimi bojovať proti nemeckým utlačovateľom s cieľom skorého víťazstva nad hitlerizmom.

Bude nám veľkou ctou a vyznamenaním keď nám Vy J. V. Stalin v najkratšom čase našej žiadosti vyhoviete.

Za dôstojníkov a mužstvo novoorganizovaného slovenského dobrovoľníckého pluku:

Veliteľ pluku: pplk. Lichner v. r.
Zást. veľ. pluku: kpt. Pavlovič v.r.

1. rota: npor. Pivoluska v.r.
strel. Petrik v.r.
strel. Molnár v.r.
2. rota: por. Jakab
slob. Sýkora
strel. Brunovský
3. rota: por. Gondol
des. Turčan
strel. Škoda
4. rota: por. Vitek
čat. Ťažký
slob. Studenič
5. rota: por. Rapoš
des. Láska
strel. Šipula

VOJENSKÁ HISTÓRIA

6. rota: npor. Chorvát
des. Kmoško
strel. Gomba
7. rota: npor. Chovanec
strel. Grubša
strel. Albertovič
8. rota: npor. Figura
slob. Semaňok
strel. Mičkanin
9. rota: npor. Tlstý
strel. Jarabek
strel. Korbel
10. rota: por. Švarc
por. Čaplovič
slob. Húšťava

Za správnosť odpisu:
zást. vel. pluku
kpt. Pavlovič Viliam v.r.

Odpis telegramu

Timošenka, 12.XI.1943

Plukovník Svoboda
veliteľ čsl. brigády v SSSR

Stredisko slovenských dobrovoľníkov v SSSR, organizované nateraz v pluk o sile 39 dôstojníkov a 1938 mužov, posielá Vám svoj srdečný pozdrav so želaním ďalších vojenských úspechov v boji proti nemeckým okupantom a s prosbou tlumočiť náš pozdrav všetkým príslušníkom Vašej brigády.

Je našim prianím a bude nám všetkým ctou, môcť vstúpiť do Vašich radov.

Za pluk slovenských dobrovoľníkov v SSSR
pplk. V. Lichner v.r.
kpt. V. Pavlovič v.r.

Za správnosť odpisu:
13.XI.1943
zást. vel. pluku
kpt. Pavlovič Viliam
(v.r.)

Výpis z denného rozkazu

Stredisko slovenských dobrovoľníkov
v SSSR

Denný rozkaz čís. 1
Timošenka 9.XI.1943

1. Pplk. Lichner prevzatie velenia slov. dobrovoľ. V SSSR

Dnešným dňom ujímam sa velenia na vlastnú zodpovednosť a po predbežnom súhlase sovjetského voj. veliteľstva nad Strediskom slovenských dobrovoľníkov v SSSR.

Očakávam od každého bezpodmienečnú poslušnosť a disciplínu. Od podriadených a mňou ustanovených veliteľov zvýšenú starostlivosť o mužstvo a od všetkých príslušníkov strediska kamarátske spolunažívanie s príslušníkmi sovjetskej armády s ktorými sa príslušníci strediska vzájomne zdravia.

Vynasnažím sa za spolupráce všetkých podriadených orgánov a v dohode so sovjetskými úradmi v rámci predvídanej organizácie Strediska slovenských dobrovoľníkov v SSSR, zaistiť všetkým voľnosť pohybu a jednania na území SSSR, dobrovoľne prihlásivším sa do radov čsl. armády – vstup do radov Slobodovej brigády a po skončení vojny spoločný návrat do našej vlasti.

2. Organizácia Strediska a ustanovenie veliteľov.

Dnešným dňom nariaďujem organizáciu pre Stredisko slov. dobrovoľníkov v SSSR až na ďalšie takto:

Celé stredisko bude organizačne tvoriť peší pluk, ktorého detailnú organizáciu a ustanovenie veliteľov, ako i zadelenie mužstva vydávam v prílohe tohto rozkazu.

Veliteľov doterajších rôt som o ustanovení podriadených veliteľov dnešného dňa osobne informoval. Prevedenie reorganizácie predvídam v týchto dňoch.

8. Pozdrav zmena – zrušenie.

Dnešným dňom nariaďujem pozdrav voj. osôb takto:

- a) s prikrývkou na hlave – bez zmeny ako doteraz
- b) bez prikrývky na hlave

mužstvo: postavením sa do pozoru a sledovaním hlavou

gážisti: úklon hlavou a to za pochodu i na mieste.

Pozdrav zdvihnutím pravice zrušujem. Taktiež zrušujem pozdrav „Na stráž!“

Až do ďalšieho oslovuje sa jednotka: „Dobré ráno, dobrý deň, vojaci – atď./

10. Všeobecné smernice.

Až do definitívneho rozhodnutia sovjetských voj. veliteľstiev nie sme považovaní za zajatcov, ale za internovaných vojakov. Z toho plynie:

a) dôstojníci a mužstvo je podľa možnosti a miestnych pomerov ubytované po civilných chatách, kde si tiež pripravuje z vydaného proviantu stravu.

b) pokiaľ sa týka voľnosti pohybu a opustenia ubytov. rayona pluku a ubyt. miest jednotlivcov vydal som rozkaz v článku 6 tohto rozkazu.

Na základe terajšej skutočnosti je povinnosťou každého spravovať sa v chatách a v celom

VOJENSKÁ HISTÓRIA

ubyt. rayone pluku skromne, slušne, prívetivo a zdvorilo jak k miestnemu obyvateľstvu tak i ku svojim spolukamarátom.

Proti previnilcom čo najprísnejšie zakročím, v hrubých prípadoch odovzdám previnilca k potrestaniu sovjetským voj. úradom nakoľko platí heslo jeden za všetkých všetci za jedného, čiže činy jednotlivcov poukazujú na celok.

Toho si pri každom počínaní v hovoroch i skutkoch budte vedomí.

Vojaci!

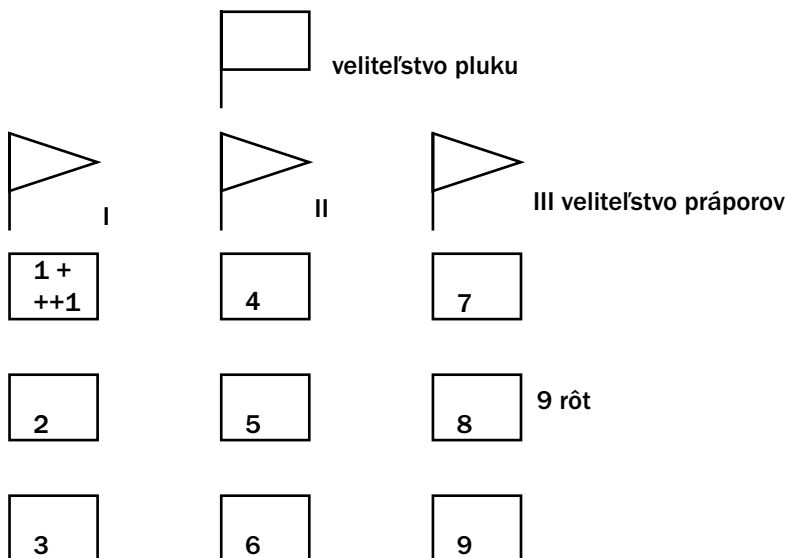
Snažte sa voj. disciplinovaným chovaním odplatiť veľmi dobré zaobchádzanie a služby, ktoré nám doteraz sovjetská armáda preukázala a ešte preukáže. Toto bude malá odplata za doterajšie služby. Najzjavnejšou službou však bude tá, keď vlastným pričinením a účasťou na bojoch proti nemeckým okupantom a svojou všemožnou pomocou, riadnou disciplínou a vystupovaním voči sovjetskej armáde a ruskému obyvateľstvu vynasnažíme sa vyhnúť votrelca zo slavjanských zemí a vrátíme sa ako osloboditelia po dobre vykonanej práci do našej vlasti. Maličkosti, ktoré sa prípadne doteraz vyskytly pri Vašom presune a ubytovaní nepovažujte za schválnoš, alebo neochotu, ale iba ako prechodný zjav, ktorý sa môže všade vyskytnúť. Srovnajte doterajšie jednanie s Vami s beštiálnym jednaním Nemcov s ruskými zajatcami.

Veliteľ pluku
plk. V. Lichner v.r.

Za správnosť výpisu:
zást. vel. pluku
kpt. Pavlovič Viliam
(v.r.)

Výpis prílohy denného rozkazu č. 1³¹

Organizácia slovenských dobrovoľníkov v SSSR

31 VÚA – VHA Praha, f. SSSR – I, velit. čs. voj. jedn., kart. 10, i.č.: 105, sign. 28/6

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Veliteľstvo pluku

spolu:

1 podplukovník	veľ. pluku	
1 kapitán	zást. veľ. pluku	
1 poručík	pobočník	3 dôstojníci
1 zástavník	proviantný pluku	1 zástavník
3 poddôstojníci	pisári	9 mužstva
3 poddôstojníci ašp.	lekári	2 lekári
3 strelníci	spojky	1 civ. občanka
3 strelníci	dôst. sluhovia	
1 občanka		

Veliteľstvo práporu

1 nadporučík	veľ. práporu	3 nadporučíci
1 podporučík	pobočník	3 podporučíci
1 rotmajster	proviantný práporu	3 rotmajstri
2 strelníci	pisári	6 mužstva

Pešia rota

1 nadporučík (por.)	veľ. roty	9 nadporučíkov (por.)
1 podporučík	subalterný dôstojník	9 podporučíkov
1 poddôstojník z pov.	účtovník stot.	18 poddôstojníkov z pov.
2 strelníci	pisári	18 mužstva
asi 200 mužov u roty		+ 200 mužov u každej roty.

Za správnosť odpisu
13.XI.1943
zást. veľ. pluku
kpt. Pavlovič Viliam
(v.r.)

Deputácia slov. dobrovoľníkov v Moskve u p. prezidenta Dr. E. Beneša a u čl. voj. misie v SSSR 14.XII. – 23.XII.1943³²

Odpis denníka pplk. Aut. Lichnera o ceste delegátov slovenských dobrovoľníkov v Moskve u p. prezidenta ČSR dr. E. Beneša

14.XII. – odjazd z Usmaňa o 23.30 hod.

Veľmi milo prekvapení, nakoľko sme cestovali v spacom vozne.

Idú: pplk. Lichner, npor. Chovanec, por. Čaplovič

15.XII. Celý deň vo vlaku. 20.00 hod. došli sme do Moskvy. Nevedeli o nás, že sme prišli.

Bolo telefonované o 21.30 hod. nás viezli do „Domova oddychu“ od Moskvy 20 km.

32 VÚA-VHA Praha, f. SSSR-I, Velit. čs. voj. jedn., šk. 10., i.č. 1009, sign. 28/10.

Prijali nás vlúdne. Ubytovali v zóne.

16.XII. Sme na oddychu. Predbežne nevieme čo s nami bude. Generál je chorý nemôže s ním byť jednanie. Zaviedli nás k plukovníkovi náčelníkovi lágru 20 NKVD. Milo sa s nami povyprával. Hneď nám dali priepustky, aby sme mohli kedykoľvek ísť z tábora. Strava je celkom dobrá, aj fajčiva dosť. Škoda, že nemôžeme k našim na vyslanectvo. Všetko by bolo v poriadku, keby generál nebol chorý.

17.XII. Zas nič. Čakáme na ďalšie. Celý deň nikto u nás nebol, len večer prišiel malý ppl. sa s nami povyprávať. Som zvedavý, čo bude s nami.

18.XII. Ráno zas nebolo nič. Na poludnie prišiel akýsi major a mal mnoho otázok čo sa týkalo divízie i organizovania armády doma. Všetko podrobne. Mimo toho aj z politického sveta mal mnoho otázok.

Večer prišiel náš „prvý“ podplukovník a doniesol konečne radostné zprávy. Zajtra ideme do Moskvy a o 15.00 hod. navštívime prezidenta. Doniesol nám cigarety a iné veci. Mali sme skutočne radosť, že sme uvideli známu tvár a mohli si s ním porozprávať. Okolo 12.00 hod. máme ísť odtiaľto.

19.XII. Túžobne čakaný deň konečne nadišiel. „naš podplukovník“ prišiel už o 11.00 hod. O 12.00 hod. sme vyrazili. Povoził nás po Moskve. Videli sme veľa, ovšem len z auta. Požiadali sme ho, aby nám vymohol na príslušných miestach, aby sme mohli do niektorého múzea, divadla.

Konečne o 15.00 hod. prijal nás p. prezident Beneš. Stretnutie bolo veľmi srdečné. Pozdravil som ho menom pluku slov. dobrovoľníkov. Jeho radosť z nášho činu bola očividná. Vyslovil svoje poľutovanie, že nemôže prísť sa pozrieť na nás. Ba nemôže ísť ani ku brigáde. Nedovolí mu to čas a už 22.XII. odchádza do Londýna. Čo odkazuje našim chlapcom uvádzam zvlášť. Mali sme veľmi živý 3 hodinový rozhovor. Zaujímali sa o mnoho vecí na Slovensku. Zišiel som sa so svojim bývalým veliteľom pluku, gen. Nižborským (Hasalom) a plk. Píkom, ktorý bol mojim učiteľom v akadémii. Obaja ma poznali. S radosťou som sa dozvedel, že gen. Kratochvíl je ten, u ktorého som slúžil u p. pl. 2 a neskôr u J.P. Bohužiaľ tento tam nebol, dúfam, že sa s ním zajtra zídeme pri vyznamenaní práporu (zástavy).

Po príchode od prezidenta boli sme pozvaní vel. lágera na „koláciu“. Ešte dosť dobre skončila. Teším sa na zajtra.

20.XII. V noci a cez deň sme spracovávali rôzne otázky, ktoré od nás žiadala misia. O 13.30 hod. odchádzame v doprovode „nášho“ podplukovníka Packieviča na vyslanectvo k vyznamenaniam práporu brigády. Nakoľko sme mali hodinu času, prešli sme ešte na nádražie do oddelenia vojakov a prehliadli sme si propagačnú sieň. Videli sme mnoho poučných vecí. Niečo podobného by sa mohlo neskôr aj u nás zaviesť.

Prišli sme na vyslanectvo práve v posledný moment, keď už p. prezident vchádzal do miestnosti. Impozantná miestnosť. Už stálo tam všetko nastúpené. Delegácia ruských generálov v parádnej uniforme, civilnej delegácie čs. a iné delegácie dôst. z Londýna a od misie z Moskvy, plk. Svoboda, dôstojníci a mužstvo brigády, ktoré malo byť vyznamenané. V prostriedku stála zástava brigády. Všetkému velel gen. Kratochvíl. Do siene vchádzal prezident. Všetko stíchne. Gen. Kratochvíl dáva hlásenie. Rozozvučali sa kino a fotoaparáty. Prezident reční. Túto reč nám sľúbili dať. Nastáva akt vyznamenanania zástavy čs. válečným krížom so stuhou. Vyznamenávajú sa jednotlivci čs. válečným krížom, medzi nimi npor. Marceli a ppor. Nosko, obaja Slováci. Tiež aj jedno dievča. Súčasne pplk. Svoboda a Píka boli povýšení na generálov. Prezidentovi po tomto odpovedá Svoboda. Po záverečnom akte začína gratulovanie a voľná beseda.

Hneď prišiel k nám Kratochvíl a zaviedol ma na pravé krídlo. Všetky zraky na nás. Boli sme predstavení rôzým civilným funkcionárom, dôstojníkom. So Svobodom sme sa mohli bohužiaľ len veľmi krátko vyprávať, bol aj on veľmi zaujatý aj my. Vyprávali sme sa zas s prezidentom, ktorý sa s nami schválne nechal sfilmovať. Jeden londýnsky korepondent ma požiadal o interview. Nedokončili sme to, pretože ma Hasal odviezol na voj. misiu, kde sme mali ďalšie jednanie. Ešte na vyslanectve som sa stretol s mjr. let. Pernikárom, ktorý je môj dobrý známy z r 1922. Ten sa postaral o 10 tisíc cigariet pre našich dôst. Po jednaní malá kolácia po stojačky bohatá na obložené chlebičky a pitivo. Po tomto sme odchádzali domov. Po ceste sa rozhodol náš pplk. A pozval nás k nemu do bytu. Veľmi pekne nás tam prijala jeho manželka a jej otec. Pojedli a popili sme a šli domov, bohatí na veľké dojmy. Plk. Svoboda nechal pozdravovať za brigádu všetkých v Usmani. Náš pozdrav nedostal, lebo stále boli v tom čase na inom mieste.

Na misii nás požiadal gen. Hasal, aby sme zajtra prišli zas. Nebol však presne určený čas. Máme sa opýtať telefonicky.

21.XII. Od rána sme pracovali na otázkach. Behom odpoľudnia nás navštívil gen. Melnikov. Telefonovať sa nedalo. Večer prišiel náš pplk zo zástupcom ráδιοžurnálu. Dohodli sme sa o dobe vysielania našich prejavov. Prejavov korigované. Za to nič. Aj tak dobre. Nič zvláštneho v nich. Nakoľko nám nikto nič nehovorí o našom ďalšom osude, požiadal som pplk. Packieviča, by tlumočil na „praviteľstve“ naše želanie, že by sme chceli byť na Štedrý večer doma medzi našimi. A v prípade potreby, aby sa dojednalo všetko to, čo sme mali vybaviť, vrátíme sa po Vianociach.

Pracujem ďalej otázky.

22.XI. Podľa včerajšieho dohovoru máme ísť o 14.00 hod. odtiaľto do rádia. Potom na misiu. Rozpracované otázky dokončujeme a bereme nové. O 14.30 hod. prišiel pplk. Sdelil nám program. Zmienil sa. Na misiu nepôjdeme zato však ideme do „Veľkého divadla“. Ja však som chcel požiadať misiu, aby poslali aspoň pre dôst. Neakú flašu. Pplk. Navrhne, aby som napísal list, on ho na misiu odnesie. Vôbec je veľmi ochotný človek.

O 15.30 hod. došli sme do radiojurnálu. Pplk. išiel na misiu. K nám prišiel Marceli s Grúnvaldom. S Marcelim sme sa porozprávali, kým prišla rada na nás o 17.00 hod.

O 17.00 hod začal zápis našich prejavov a predvedenie zápisu aj s pozdravmi našimi.

O 19.00 hod začína divadlo. Aká krása. Hrá sa balet. Podobná českému baletu „Štedrovečerný sen“. Divadlo samé je nádherné. Podobné odeskej opere, ale ešte väčších rozmerov. Dekorácia a samo prevedenie, kostými, hudba, úplná nádhera. Človek na 2 hodiny zabudne na svet.

Ide sa domov. Pplk. Packievič večeria u nás.

Zajtra máme ísť na misiu pre balíky, odídeme do Usmane.

23.XII. Dokončenie otázok. Čsl. misia, večer odchod domov.

pplk. Lichner
(v.r.)

Referát z Moskvy pplk. Lichnera prednesený slov. dobrovoľníkom v SSSR dňa 27.XII.1943.

Ako viete, bol som s pánom npor. Chovancom a p. por. Čaplovičom v Moskve. Účel našej cesty bol jednak stretnúť s p. prezidentom ČSR dr. Eduardom Benešom, toto bol hlavný účel, jednak prehovoríť do rádia moskovského rozhlasu a konečne všeobecne informo-

vať našich doma a osude našej divízie. Vládni činitelia slovenskí o tomto poslednom úporne mlčia. Ba naopak vysielajú veľmi pilno pozdravy z frontu.

Na deň 19.12.43 boli sme pozvaní všetci traja k p. prezidentovi. Sám som bol skutočne netrpezlivý na tento rozhovor, lebo som chcel vedieť, čo nás Slovákov očakáva v budúcej ČSR. Dúfal som, že sa to dozviem priamo od hlavy štátu. Vedel som už rôzne veci z počúvania londýnskeho a moskovského rozhlasu ešte doma a aj neskôr na Ukrajine, potom na Kaukaze a tiež na Kryme. No predsa niektoré otázky som mal nejasné, rešp. nezodpovedané. Dnes je mi v zásade už všetko jasné. Detailné veci sa prenechajú na riešenie národu doma. Tu nám ešte ostávajú riešiť niektoré podrobnosti, ktoré sa nás týkajú tu. Tieto sa však v krátkej dobe vyriešia. Pre nedostatok času ostali tieto otázky otvorené. Toto sú však detaily, ktoré sa vyriešia s veliteľom československých vojsk v SSSR gen. Kratochvílom, alebo s vojenskou misiou v Moskve.

Pri príchode p. prezidenta do prijímacieho salónu pozdravil som menom Vaším takto:
Veľavážený p. prezident!

Je nám veľkou ctou a vyznamenaním, že ste nám umožnili stretnúť sa s Vami. Vedeli sme o Vás veľmi dobre, že ste tu v Moskve. Našou túžbou bolo stretnúť sa s Vami. Naša túžba sa teraz splnila, za čo Vám veľmi pekne ďakujeme.

Dovoľte mi p. prezident, aby som Vám ja, ako najstarší zo slovenských dobrovoľníkov tlumočil úplnú oddanosť, najhlbšiu úctu a srdečný pozdrav dvoch tisíc slovenských chlapcov z tábora Usmaň. Uistujem Vás ďalej v ich vernosti Vám a ČSR.

Prišli sme sem, aby sme ruka v ruke s rudou armádou pomohli oslobodiť nám všetkým tak drahú, už len na krátky čas ujarmenú Československú republiku. Prešli sme preto na stranu rudej armády, aby sme v radách československej brigády, pod vedením aj na Slovensku populárneho plukovníka Svobodu pomstili sa hitlerovcom a ich nadháňáčom za všetky príkoria. Za príkoria páchané nie na slovenskom národe, ale aj a najmä na bratskom národe českom.

V mene slovenských chlapcov prosím prijmite nás do radov československého zahraničného vojska, aby sme mohli naše predsavzatie splniť.

Na koniec dovoľte mi p. prezident tlumočiť horúce prianie a prosbu dvoch tisícov slovenských chlapcov vidieť a počuť Vás zblízka. Vieme, že Váš čas je presne zadelený, ale prosíme Vás, aby Ste ráčili si nájsť hodinu a venovať ju tým, ktorí Vás túžobne očakávajú.

Dovoľte, aby som menom mojich slovenských chlapcov prevolal na slávu Československej republiky a jej prezidenta.

Pán prezident ma požiadal, aby som Vám za neho povedal toto: veľmi ľutujem, že nemôžem vyhovieť vášmu prianiu, ktoré mi práve tak leží na srdci, ako aj jestvujúca čs. brigáda v SSSR, ktorú tiež nemôžem navštíviť pre naprostý nedostatok času. Mal som v úmysle prísť oboje, ale štátnické veci tu, mi nedovoľujú toto urobiť. Nemám voľného času.

Ďalej odkazuje Vám: hranice a jestvovanie Československej republiky je už zaistené v bývalých rozmeroch z r. 1938 z predmníchovského diktátu. Bude susediť s SSSR. Bude demokratická, lepšia a spravodlivejšia, ako bola predošlá republika. V nej budú mať Slováci zaistené svoje práva v každom smere tak, ako Česi a Podkarpatskí Ukrajinci. Budúca republika bude bez Maďarov a Nemcov, aby nedošlo k Mníchovu a Viedni. Slováci budú plnoprávni občania. Staré chyby sa nebudú opakovať.

Náš čin, že sme tak hromadne prešli na stranu červenej armády s úmyslom bojovať proti nemeckým utláčateľom a ich verným pomáhačom úplne prekvapil. Oni v Londýne aj tu s veľkou radosťou a zadostučinením prijali zpravu o našom skvelom čine.

Hovoril ďalej, že si možná ani dosť dobre neuvedomujeme to čo sme urobili tým, že sme

prešli na stranu červenej armády na mnohých miestach bez výstrelu a z najväčšej časti dobrovoľne. Ako aj tým, že sme sa už dávno prihlásili do radov vojsk bojujúcich proti fašistom. Urobili sme veľký čin. Od tejto doby sa celkom inakšie hľadí na slovenský národ nie len vo vedúcich kruhoch československých, ale aj v kruhoch medzinárodného vedúceho fóra. Náš národ nám tento čin iste nezabudne a bude nám na veky vďačný za toto naše rozhodnutie, ako aj za ďalšie naše činy.

Naše víťazstvo je isté. Sme prvý z malých národov, ktorý máme svoj štát zaistený. Ani Poľiaci, ani Jugoslávci, ani Gréci to nemajú ešte tak prepracované a zaistené ako Československá republika. Není sa čoho obávať, naše obete nie sú a nebudú márne. To je odkaz.

Potom nám bolo položené mnoho otázok zo života na Slovensku.

Ako jedna otázka bola: čo rozladilo pomer Slovákov k Čechom. Odpovedal som, že bolo viac vecí. Ako charakteristiku udávam 2 prípady, ktoré sa skutočne stali. Školníkom na Slovensku nemusel byť Čech. Na takéto miesto nemusela byť zvláštna kvalifikácia a kludne mohol byť na to miesto daný Slovák. Ako 2. prípad som uviedol: prečo dostal miesto na Slovensku menej kvalifikovaný Čech, keďže bola predtým žiadosť Slováka o toto miesto zamietnutá. Toto sú len dva prípady, ktoré uvádzam, lebo sú charakteristické. Bolo viac podobných a iných prípadov. Pán prezident odpovedal. Viem, bol som o tomto už prv informovaný. Potvrďujete mi len správnosť informácií, ktoré som dostal pred Vami. Je už zariadené a sľubujem Vám, že také prípady, ktoré by mohli viesť v budúcnosti k rozladeniu Čechov a Slovákov sa už nevyskytnú. Medzi ďalšími bolo aj to, že ako sa díva národ na Tisu, Tuku, Macha, Čatloša, Sidora a ešte iných.

O Tisovi som povedal, že sa zdá, akoby národ viedol cez nemecké úskalie, že mnoho vecí je takých, ktoré by sa diali na príkaz vlády z Londýna. Akoby bol zaujatý proti Nemcom. Že sám nechcel takýto štát, ale v duchu Hlinkovom autonómne Slovensko v rámci ČSR, potom v marci 1939 ako horšie zlo medzi rozbitím ČSR a daním Slovákov k Maďarom na nátlak Hitlera urobil samostatné Slovensko. Bolo nám prezidentom povedané: Tiso neni vo spojení s londýnskou čs. vládou. Ani neni pravdou bájka rozšírená po Slovensku, že Tiso nechcel samostatný štát. Ešte o autonomistickom hnutí vo veľkých rozmeroch nebolo v ČSR ničoho a už bol stále v klube nemeckých poslancov. Stále s nimi kul pikle. Kolko ráz hľadal Tisu v parlamente telefonický, vždy musel byť prepojený na klub nemeckých poslancov. Ako vtedy mali zprávy, už vtedy sa jednalo o rozbitie ČSR. Sám išiel k Hitlerovi, aby loviac v kalnej vode, požiadal ho o utvorenie samostatného Slovenského štátu a sľúbil mu zato úplnú oddanosť. V tej dobe sa už vedelo, že Hitler mu za toto rozbitie ČSR pomôže k prezidentstvu, po čom on túžil. Toto sa aj neskôr stalo. To, že nechce posielat na front materiál je pláštikom toho, že posielal na front ľudí, medzi nimi aj Vás. Ďalej chce získať svojim takým chovaním na jednej strane popularitu u Nemcov a ich zástancov, na druhej strane nechce si odvrátiť od seba starých ľudákov, ktorí z terajšej ľudovej strany povystupovali, ako aj ľudí, ktorí sympatizujú z ČSR

O Tukovi povedal, že je to starý kriminálnik, ktorý v roku 1936 sa priznal ku svojej rozvratnej činnosti. Aká je jeho činnosť teraz, neni treba o tom hovoriť. Sami vieme najlepšie. Mach je jeho verným pomocníkom. Chcely by uskutočniť staré snahy. Čatloš tiež neni vo spojení s vládou v Londýne. Zato však iní vojenský činitelia.

O Sidorovi povedal, že vydal jednu brožúru, ktorá ho teraz veľmi mrzí a o ktorej by teraz bol rád, keby ju nebol vydal. Lenže oni ju v Londýne už majú.

Mimo iné dozvedel som sa o všelijakých ľudoch veci, o ktorých by som nikdy ani nemyslel. Nemôžem sa o tom zmieňovať. Dozviete sa o tom po návrate domov.

S p. prezidentom sme vyprávali celé 3 hodiny. Podali sme mu verný obraz o armáde, o civilnom obyvateľstve.

Ku koncu nám povedal, aby sme si dobre zapamätali ľudí, ktorí boli škodliví slovenskému národu, aby po našom návrate sme ich mohli odovzdať k spravodlivému súdeniu, aby nikto neušiel spravodlivému trestu, lebo krivdy páchané na národe musia byť bez milosti trestané, nemôžu byť nikomu preminuté ani teraz, ani v budúcnosti.

Pred rozlúčkou s ním nám povedal, aby som Vám odovzdal jeho srdečný pozdrav s prianím všetkého dobra, mnoho úspechov na poli cti a slávy. Na Slovensku sa bude bojovať. To je isté. Je na nás, aby sme tento zmiernili a jeho koniec urýchlili svojou chabrosťou.

Na druhý deň sme sa potom s pánom prezidentom porozprávali po slávnosti vyznamenania zástavy brigády, dôstojníkov, rotmajstrov a mužstva čs. válečným krížom. Medzi vyznamenanými bolo pomerne dosť aj Slovákov.

Ďalej prinášam Vám všetkým pozdrav od generála Svobodu, veliteľa čs. brigády, ktorý sa na nás už teší, že bude mať v radách tak veľké množstvo Slovákov. Ďalej Vás pozdravuje gen. Nižborský, ktorý kedysi býval mojim veliteľom pluku, gen. Kratochvíl, ktorý býval tiež mojim veliteľom. Týchto som poznal ako veľkých priateľov a zástancov Slovákov. Gen. Kratochvíl je veliteľom čs. vojsk v SSSR. Ďalej gen. Píka a celá voj. misia vás zdraví. Bolo mi sľúbené, že behom niekoľko dní nás navštívia už či tu, lebo na novom mieste, kde odídeme behom niekoľko dní, kedy už nebudeme ani internovaní vojaci, pretože sme boli prijatí do čs. vojska. Čaká sa len na vybavenie niekoľkých nutných formalít. Budeme už zanedlho slobovní vojaci čs. republiky.

Nášmu budúcemu dielu prevolávam trikrát nazdar.

pplk. Lichner
(v.r.)

DOKUMENT O ČINNOSTI KAMPFGRUPPE PEIPER POČAS ARDENskej OFENZÍVY V DECEMBRI 1944

RÓBERT LAMOŠ

LAMOŠ, R.: The document of the activity of Kampfgruppe Peiper during Ardens offensive in December 1944. *Vojenská história*, 11, 3, 2007, pp. 127–143, Bratislava.

The published material is a translated version of the current archive material in English. The content of the material concerned consists of the pieces of information received from Joachim Peiper, the former commander of the German tank troops during the World War Two. The topic covered the complex situation of the regiment before the offensive, the first signals of the offensive, the transport to the location of the assembly, the plans, the preparations, the start of the offensive, the battle at Stavelot as well as the failure.

Military history. Belgium. World War Two. Ardens offensive. Peiper, the commander of the German tank troops.

Ardenská ofenzíva¹ v decembri 1944 bola poslednou nemeckou ofenzívou na západnom fronte počas druhej svetovej vojny. Nemecké velenie využilo obdobie stagnácie amerického postupu pred príchodom Vianoc roku 1944, ako aj fakt, že oblasť Arden spojenecké velenie považovalo za pokojnú. Náročnosť terénu v kombinácii s náročnými zimnými podmienkami, podľa spojeneckého velenia, zabraňovali Nemcom viesť akékoľvek možné útoky. To boli dôvody, prečo sa Ardeny považovali za sektor s malým rizikom nemeckého protiútoky. Do tejto oblasti boli posielané jednotky na preskupenie² a nové jednotky aj na zacvičenie³.

Takmer analogicky, podľa vzoru Guderianovho útoku z roku 1940, mali nemecké tankové jednotky preraziť slabú obranu Spojencov, zaútočiť cez Ardeny, prekročiť rieku Másu a znovu získať prístav Antverpy. Spojencom by tak zabránili v transportoch vojakov, materiálu a pohonných hmôt. Útokom mali byť izolované štyri spojenecké armády, čo podľa nemeckých predstáv malo vyvolať na západnom fronte katastrofu a viesť k rozhovorom o uzavretí mieru.⁴

1 Známa je aj ako Bitka o Ardeny, Bitka o výbežok (Battle of the Bulge), alebo Operácia Stráž na Rýne (Unternehmen: Wacht am Rhein).

2 2. americká divízia (2. US Infantry Division).

3 99. a 106. americká divízia (99. US Division, 106. US Division).

4 K tejto problematike pozri: REYNOLDS, M.: *Ďáblův pobočník*. Plzeň : Mustang, 1997; WHITING, Ch.: *Ardeny, tajná válka*. Brno : Jota, 2002; BROŽ, I.: Vtedy v Ardenách. In: *Historická revue*, roč. XV, 2004, č. 10, s. 3-5; zo zahraničných publikácií pozri: ARNOLD, J. A.: *Ardenes 1944*. London : Osprey, 1997; PALLUD, J. P.: *Battle of the Bulge, Then and now*. New Harlow : Battle of Britain International Ltd., 1984.

Úspech celej operácie však závisel od viacerých rôznorodých faktorov: nízkej oblačnosti a sychravého počasia, ktoré by zabránilo použitiu spojeneckého letectva, rýchleho prielomu frontu a zabrania amerických skladov pohonných hmôt, obsadenia dôležitých križovatiek, získania dôležitých mostov neporušených a v konečnom dôsledku rozšírenia vzniknutých koridorov jednotkami postupujúcimi v druhej vlne.

Podľa plánov nemeckého hlavného velenia bolo hlavnou úlohou ofenzívy, aby 6. tanková armáda Josefa „Seppa“ Dietricha prekročila rieku Másu medzi mestami Huy a Liege. 5. tanková armáda pod velením Baróna Hasso von Manteuffela mala za úlohu obsadiť dôležité križovatky v St. Vith, Bastogne, prekročiť rieku Másu medzi mestami Dinant a Andenne a pokračovať na Antverpy cez Brusel.

Na vytvorenie chaosu za americkými líniami mali špeciálne vycvičené skupiny šíriť nedôveru a paniku medzi americkými jednotkami. Tieto špeciálne skupiny, ktorým velil skúsený veterán Otto Skorzeny, tvorili nemeckí vojaci, dokonale ovládajúci angličtinu, ktorí sa v amerických uniformách a so získaným americkým vybavením pohybovali za nepriateľskými líniami.

Na zablokovanie príchodu amerických posíl zo severu do priestoru operácie, malo byť 800 parašutistov pod velením plukovníka Von der Heydteho vysadených v ardenských kopcoch tak, aby kontrolovali mosty a dôležité križovatky.⁵

Na čele útoku v severnom sektore stála pod velením Joachima Peipera bojová skupina 1. SS tankovej divízie Leibstandarte Adolf Hitler.⁶

Joachim Peiper, narodený 30. januára 1915 v Berlíne, vstúpil do SS v roku 1933. O dva roky neskôr absolvoval dôstojnícku školu v Braunschweigu a stal sa pobočníkom ríšskeho vodcu SS Heinricha Himmlera. Do aktívnej bojovej služby vstúpil v roku 1941, velil rôznym peším a tankovým útvarom, postupne sa vypracoval až na veliteľa 1. SS tankového pluku, 1. SS tankovej divízie. Bol držiteľom viacerých vysokých vyznamenaní.⁷ Počas Ardenskej ofenzívy velil bojovej skupine, ktorá niesla jeho meno. Za udalosti na križovatke v Baugnez⁸

5 K problematike tajných operácií pozri: WHITING, Ch.: *Ardeny, tajná válka*. Brno : Jota, 2002; SKORZENY, O.: *Mé velitelské operace*. Praha : Naše vojsko. 1994.

6 Bojová skupina Peiper (Kampfgruppe Peiper) sa skladala: veliteľstvo 1. SS tankového pluku, 1. SS tankový prápor, 501. prápor ťažkých tankov, 3. SS prápor mechanizovanej pechoty, 9. SS ženijná rota, 3. SS ženijná rota, 1. SS delostrelecký prápor, 10. rota protiletadlového delostrelectva, 84. prápor protiletadlového delostrelectva Luftwaffe, zásobovacia a opravárenská rota

7 Prehľad vyznamenaní Jeachima Peipera:

Eisernes Kreuz 2. Klasse	31.05.1940
Eisernes Kreuz 1. Klasse	12.07.1940
Infanterie-Sturmabzeichen in Silber	?
Infanterie Sturmabzeichen in Bronze	07.09.1940
Medaille „Winterschlacht im Osten“	01.09.1942
Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes	09.03.1943
Deutsches Kreuz in Gold	03.05.1943
„Panzervernichtungsabzeichen“	21.07.1943
Nahkampfspange in Bronze	07.09.1943
Nahkampfspange in Silber	20.10.1943
Eichenlaub zum Ritterkreuz	27.01.1944 (377. Soldat)
Schwerter zum Ritterkreuz	11.01.1945 (119. Soldat)
Panzerkampfabzeichen in Silber	?

Zdroj: WESTEMEIER, J.: Joachim Peiper: A New Biography of Himmler's SS Commander. Philadelphia : Schiffer Publishing, Ltd., 2007.

8 Udalosť na tejto križovatke, známa ako „Malmedský masaker“, kde jednotky z bojovej skupiny Peiper zastreli 71 amerických vojakov.

bol po vojne odsúdený na trest smrti.⁹ Neskôr sa mu zmenil na doživotie a nakoniec bol v roku 1956 prepustený z väzenia. Koniec života strávil vo Francúzsku, v meste Traves, kde bol 13. júla 1976 za dodnes neobjasnených okolností zavraždený.

Prezentovaný dokument zo série ETHINT¹⁰ som objavil pri štúdiu materiálov o Ardenskej ofenzíve vo vojenskom archíve vo Freiburgu. Je to kópia záznamu rozhovoru Joachima Peipera s americkým vyšetrovateľom v anglickom jazyku. Dokument ma zaujal tým, že sa zaoberá výhradne technickými a taktickými detailmi plánovania a postupu jednotiek, ktoré sa operácie zúčastnili.

Dokument je preložený tak, aby sa čo najviac zachovala pôvodná výpovedná hodnota a štruktúra jazyka. V texte sa objavuje veľa skratiek. Tieto skratky som uviedol do poznámok tak, ako ich uvádza pôvodný text aj s vysvetlením. Poznámky vyšetrovateľa, ako aj editora-historika americkej armády, sú zachované v texte.

Kópia strojového prepisu tohto rozhovoru sa nachádza ako dokument ETHINT – 10, pod signatúrou ZA 1/270 vo Vojenskom archíve vo Freiburgu v Nemecku (Das Bundesarchiv-Militärarchiv (BArch-MA) in Freiburg im Breisgau).

ETHINT 10

7. september 1945

Rozhovor s plukovníkom¹¹ Joachimom Peiperom

1. SS tankový pluk¹²
(11. – 24. december 1944)
EUCOM: HD: OHGB¹³

Kópia 2

Historická divízia

Sekcia armády
Špeciálny personál, Armáda USA
Washington 25, D.C.¹⁴

12. júla 1949

Poznámka k: ETHINT 10

od: Kenneth W. Hechler
Major, pechota (záloha)

⁹ Americkým vojenským tribunálom v Dachau.

¹⁰ The European Theater Historical Interrogations, skratka pre Historické výsluchy vo vzťahu k európskemu boju. Séria ETHINT obsahuje dokumenty zo spravodajských výsluchov rôznych nemeckých dôstojníkov.

¹¹ Joachim Peiper bol v čase výsluchu v hodnosti SS-Standartenführer, čo zodpovedá armádnej hodnosti plukovníka. V čase Ardenskej ofenzívy mal hodnosť SS-Obersturmbannführer, ktorá zodpovedá armádnej hodnosti podplukovníka.

¹² 1. SS Pz. Regt. – 1. SS Panzer Regiment; Američania používali na označenie nemeckých tankových útvarov nemecký termín „panzer“ čo znamená tankový, ale aj obrnený.

¹³ Skratka pre The U.S. European Command: Historical Division: a pravdepodobne Operation Headquarters Great Britain; teda Americké veliteľstvo pre Európu: Historická Divízia: a pravdepodobne Operačné veliteľstvo Veľká Británia.

¹⁴ Pečiatka.

Žiaden záznam tohto rozhovoru nebol vyhotovený v nemčine, vzhľadom na to, že rozhovor bol vykonaný s pomocou tlmočníka, poznámky boli robené počas trvania rozhovoru a text bol upravený, aby sa zlepšila jeho kontinuita a celistvosť.

Je to jeden z prípadov, pri ktorom verím, že som schopný potvrdiť pravosť a úplnosť tejto verzie rozhovoru. Plukovník Peiper, ako je uvedené na začiatku rozhovoru, je veľmi arogantný jedinec, hrdý na svoj pluk a divíziu. Keď som začal tento rozhovor ani tlmočník, ani ja sme si neuvedomili, že Peiper rozumie angličtine. S tlmočníkom sme si vymenili pár poznámok počas rozhovoru týkajúcich sa Peiperovej možnej účasti na Malmmedskom masakri. Prvý náznak, že plukovník Peiper rozpráva po anglicky, je poznačený na strane 8 (otázka 35), kde plukovník Peiper dokonalou angličtinou odpovedá: „I am sorry“¹⁵, keď je informovaný, že sa nachádzal vo vzdialenosti 300 yardov¹⁶ od skladiska pohonných hmôt v Spa¹⁷, kde boli 3 milióny galónov¹⁸ benzínu. Toto tak ohromilo tlmočníka, ako aj mňa, že sme zostali sedieť s otvorenými ústami pol minúty. Peiper nepohol ani brvou, ale ešte niekoľkokrát nás opäť prekvapil. Navyše, vo viacerých prípadoch sa s nevraživým pohľadom otočil na tlmočníka a opravil dokonalou angličtinou jeho preklad.

S prihliadnutím na tieto skutočnosti si myslím, že môžeme dosvedčiť pravosť tohto rozhovoru. Malo by byť stále možné potvrdiť to aj z Peiperovej strany jeho podpisom.

-i-

ETHINT 10

Názov	:	1. SS tankový pluk (11. – 24. december 1944)
Zdroj	:	plukovník (W-SS) ¹⁹ Peiper, Joachim
Pozícia	:	veliteľ, 1. SS tankový pluk, 1. SS tanková divízia ²⁰
Dátum	:	7. september 1945
Miesto	:	Freising, Nemecko
Vyšetrovateľ	:	Major Kenneth W. Hechler
Okolnosti	:	Plukovník Peiper je veľmi arogantný, typický esesák, úplne nasiaknutý nacistickou ideológiou. Je veľmi hrdý na svoj pluk a divíziu a má sklon robiť pohrdavé poznámky o iných jednotkách. Pravdepodobne sa obáva svojej možnej budúcnosti. Akonáhle však bolo jasné, že náš rozhovor bude obmedzený len na vojenskú taktiku a nie na jeho vojnové zločiny, začal rozprávať otvorejšie. Rozpráva dobrou angličtinou a s potešením opravoval tlmočníka. Fyzicky nie je až taký vysoký ako naznačujú niektoré správy.

-ii-

15 Je mi ľúto / mrzí ma to.

16 Približne 275 metrov.

17 Sklad pohonných hmôt sa nachádzal severne od mesta na ceste do Francorchamps, nie priamo v meste Spa.

18 Približne 11 355 000 litrov.

19 Waffen-SS.

20 1. SS Pz. Div. – 1. SS Panzer Division „Leibstandarte SS Adolf Hitler“.

Predslov

Tento rozhovor je jedným zo série rozhovorov vykonaných Historickou sekciou, ETOU-SA²¹, a jej nasledovníkmi. Žiaľ, k dispozícii je len strojom písaný záznam v angličtine. Nie je známe, či bol počas rozhovoru urobený záznam v nemčine, alebo či bol vôbec urobený, z tohto dôvodu nemôže byť preverená presnosť prekladu. Taktiež nie je možné úplne zaručiť pôvodnosť a celistvosť tejto verzie rozhovoru. Iba očividné chyby v hláskovaní, interpunkcii a gramatike boli opravené. Všetky výroky v zátvorkách, okrem edičných, ktoré sú ale označené, sú nepozmenené.

Robert W. Fye
1st Lt FA²²
editor-historik
16. január 1948

-iii-

1. SS tankový pluk
(11. – 24. december 1944)

<u>OBSAH</u>	<u>STRANA</u>
<u>I. Celkový stav pluku pred ofenzívou</u>	1
<u>II. Prvé náznaky ofenzívy</u>	2
<u>III. Presun na miesto zhromaždenia</u>	4
<u>IV. Plány a príprava ofenzívy</u>	5
<u>V. Začiatok útoku</u>	12
<u>VI. Bitka o Stavelot</u>	18
<u>VII. Snaha pokračovať v postupe</u>	20
<u>VIII. Zlyhanie ofenzívy</u>	21

I. CELKOVÝ STAV PLUKU PRED OFENZÍVOU

1. Aký bol stav vašej divízie tesne pred začatím ofenzívy?

Utrpela ťažké straty počas bojov v Normadii a počas ústupu cez Francúzsko. Pred Ardenskou ofenzívou sme mali približne dva mesiace na reorganizáciu jednotiek vo Westfálsku, v oblasti Minden.

2. Aké nové jednotky ste dostali počas obdobia reorganizácie?

Dostali sme okolo 3 500 mužov, čo upravilo stav celej divízie na plnú bojovú silu 22 000 mužov.

3. Akí dobrí (pripravení) boli noví vojaci, ktorých ste dostali?

Dosť dobrí, ak zohľadníme stav nemeckých posíl v tej dobe.

4. Aký nový materiál ste dostali pred Ardenskou ofenzívou?

21 The European Theater of Operations, U. S. Army, Sekcia americkej armády pre európske bojisko.

22 Pravdepodobne nadporučík poľného delostrelectva.

Dostali sme veľa nových tankov priamo z výroby. Žiaľ, pluk mal mať jeden prápor tankov PzKpfw IV²³ a jeden prápor tankov Panther²⁴, ale keďže sme nemali dostatok tankov, zorganizoval som jeden prápor zmiešaný z dvoch rôz tankov PzKpfw IV a dvoch rôz tankov Panther. Ako kompenzáciu nedostatočného počtu tankov, bol môj pluk ešte posilnený o prápor tankov Tiger²⁵, ktorý bol predtým jednotkou zboru. Vďaka tomu sa pluk nakoniec skladal z jedného práporu zloženého z tankov PzKpfw IV a Panther, jedného práporu tankov Tiger a jedného práporu mužov SS bez tankov²⁶. Môj pluk bol tankový pluk 1. SS tankovej divízie, ostatné dva boli pechotné pluky.

5. Koľko tankov ste dostali ako posilu počas obdobia reorganizácie v oblasti Minden?

Pred príchodom do Westfálska sme mali asi 50 tankov. Dostali sme okolo 200 ďalších počas obdobia prezbujovania.

II. PRVÉ NÁZNAKY OFENZÍVY

6. Kedy ste prvýkrát počuli o plánoch začať ofenzívu v Ardenách?

Neoficiálne som to dedukoval päť dní pred začiatkom ofenzívy. Oficiálne som bol informovaný dva dni pred jej začiatkom – 14. decembra 1944.

7. Ako ste to neoficiálne dedukovali?

Krämer, náčelník štábu 6. tankovej armády²⁷, sa ma 11. decembra 1944 opýtal, čo si myslím o možnostiach útoku v oblasti Eifel, a či by mohol tankový pluk prejsť 80 km počas jednej noci. Mal som pocit, že by nebol dobrý nápad rozhodnúť sa odpovedať na takúto otázku iba pozeraním sa do mapy, preto som podnikol testovaciu jazdu s tankom Panther osobne, na trase Euskirchen – Muenstereifel – Blankheim.

8. K akým záverom ste prišli na základe tejto testovacej jazdy?

Ak by som mal voľnú cestu pre seba, mohol by som prejsť 80 km počas jednej noci. Samozrejme, s celou divíziou, je to o niečom inom.

9. Myslíte si, že Krämer Vám chcel prezradiť plán?

Určite nie, ale bolo viac-menej jasné, aké má zámery.

10. Kedy ste opustili Westfálsko?

Asi tri týždne pred Ardenskou ofenzívou sa naša jednotka presunula do oblasti armádnych záloh 12 km východne od Düren, severne od Euskirchen.

11. Boli ste schopní dosiahnuť niečo vo výcviku vašej jednotky medzičasom, keď vám Krämer naznačil budúce plány a 16. decembrom 1944?

23 Americká a britská terminológia používa označenie Mk. IV, viac je však známe jeho originálne označenie Panzerkampfwagen IV, odtiaľ skratka Pz.Kpfw. IV.

24 Tank Panzerkampfwagen V Panther.

25 Myslí sa ťažký tank Panzerkampfwagen VI Tiger II, známy aj ako Königstiger, teda Kráľovský Tiger.

26 Pravdepodobne išlo o prápor mechanizovanej pechoty.

27 6. Pz. Army – 6. Panzer Army. Pôvodný text pracuje s názvom 6. SS Pz. Army, čo je nesprávne označenie, lebo sám veliteľ Josef Dietrich hovorí, že 6. armáda nemala označenie SS, pozri: PARKER, D. S.: Hitlerova ofenzíva, Ardeny. Brno : Jota, 2003.

Mohol som im dať pár rád ako viesť tanky cez hornatý terén a na zľadovatených cestách, ale žiaden ďalší výcvik alebo inštruktáž neboli možné, pretože americké jednotky v tej dobe útočili v oblasti Aachen-Düren a museli sme zostať v pohotovosti ako záloha 6. tankovej armády.

12. *Mohli ste vykonať osobný prieskum v oblasti Eifel pred ofenzívou?*

Nie, pretože pohyb v oblasti Eifel bol prísne zakázaný.

III. PRESUN NA MIESTO ZHROMAŽDENIA

13. *Kedy ste sa presunuli z oblasti Aachen-Düren na miesto zhromaždenia pre začiatok ofenzívy?*

13. decembra 1944 sme dostali detailné rozkazy presunu od I. SS tankového zboru²⁸. V rozkaze nebola zmienka o blížiacей sa ofenzíve, nebolo v ňom nič okrem trasy presunu a miesta zhromaždenia.

14. *Kde bolo miesto zhromaždenia pre celú 1. SS tankovú divíziu?*

Marmegen-Blankenheimerdorf-Schmidtheim. Postupujúce zložky divízie boli v Dahlem.

15. *Aké mimoriadne opatrenia boli prijaté na utajenie celého presunu?*

Celá vec sa oznámila jednotkám až na nástupe pred odchodom. Bol absolútny zákaz používania reflektorov počas noci a nariadený rádiový pokoj. Žiadne značky neoznačovali cestu, iba jednoduché žlté šípky bez divíznych značiek.

16. *Kedy ste vyrazili a kedy ste ukončili presun do novej oblasti?*

Vyrazili sme o 19.00 hod 13. decembra 1944 a do 10.00 h 14. decembra 1944 sme zmizli v lesoch na novom mieste zhromaždenia.

17. *Boli počas cesty nejaké nezvyčajné udalosti? Boli nejaké vzdušné útoky alebo boli prítomné prieskumné lietadlá?*

Počasie bolo príliš hmlisté na vzdušnú aktivitu a bola stále hmla, keď sme o 10.00 h dorazili na miesto určenia.

18. *Aké jednotky ste mali na krídlach?*

12. SS tanková divízia²⁹ bola na severe a 2. tanková divízia³⁰ bola na juhu.

IV. PLÁNY A PRÍPRAVA OFENZÍVY

19. *Čo sa preberalo na prvej porade po príchode do nového miesta zhromaždenia?*

Pred obedom, 14. decembra 1944, som bol zavolaný do Tondorf, veliteľského stanovišťa 1. SS tankovej divízie, kde SS-Oberführer³¹ Mohnke, divízny veliteľ, oznámil celý plán ofen-

28 I. SS Pz. Corps – I. SS Panzer Corps.,

29 12. SS Pz. Div. – 12. SS Panzer Division „Hitlerjugend“.

30 Počas ofenzívy mal Wilhelm Mohnke hodnosť SS-Oberführer, čo zodpovedá armádnej hodnosti generála, neskôr bol povýšený do hodnosti SS-Brigadeführer, čo bol ekvivalent armádnej hodnosti brigádny generál.

31 Počas ofenzívy mal Wilhelm Mohnke hodnosť SS-Oberführer, čo zodpovedá armádnej hodnosti generála, neskôr bol povýšený do hodnosti SS-Brigadeführer, čo bol ekvivalent armádnej hodnosti brigádny generál.

zívy a prečítal detailný rozkaz pre celý zbor pridelujúci rôzne trasy a určujúci ráno 16. decembra 1944 ako deň D.

20. Aké divízie ste mali v I. SS tankovom zbore?

1. a 12. SS tankovú divíziu, 2. tanková divízia bola v zbore na juh od nás.

21. Aké ďalšie jednotky boli pridelené vašej divízii, špeciálne na ofenzívu?

Mali sme jeden protiletadlový pluk s 88mm delami, jeden ďalší prápor ženistov a jeden prápor delostrelectva zboru so 150mm a 210mm delami (Poznámka editora: pravdepodobne 150mm a 210mm húfnice. Nemci nemali 210 mm delá a 150 mm delá neboli bežnou súčasťou delostrelectva zboru).

22. Aký bol účel a úloha toho ďalšieho práporu ženistov?

Bol pridelený hlavne za účelom opravy mostov.

23. Na akom moste najviac pracovali?

Na železničnom moste severozápadne od Losheim.

24. Boli pričlenené ešte nejaké jednotky?

Po tom, ako 3. výsadková divízia³² uviazla na začiatku ofenzívy, jeden výsadkový prápor bol pričlenený k našej jednotke. Na začiatku ofenzívy sme mali špeciálne „Skorzenyho“ jednotky zo 150. obrnenej brigády³³. Každá bojová skupina³⁴ mala jednu takúto skupinu. Dovedna išlo o 500 mužov, 20 tankov generál Sherman (Poznámka editora: M-4) tankov, pár nemeckých tankov, 30 2½ tonových nákladných áut a 30 až 50 džípov.

25. Odkiaľ pochádzalo všetko toto americké vybavenie?

Veľa z neho bolo ukoristené počas invázie a zostalo rôznym jednotkám do októbra 1944, keď bol vydaný všeobecný rozkaz odovzdať všetok ukoristený materiál.

26. Mali ste nejakú taktickú kontrolu nad touto „Skorzenyho“ skupinou?

Vôbec žiadnu.

27. Čo ste si vy mysleli o hodnote výkonu „Skorzenyho“ skupiny počas ofenzívy?

Mohli pokojne zostať aj doma, pretože neboli nikdy na čele kolóny, tam, kde sa plánovalo, že budú.

28. Aké údaje o trasách postupu boli dané na divíznej porade?

Každý veliaci dôstojník – veliteľ prieskumného pluku, velitelia dvoch pechotných plukov a ja – sme dostali označenú mapu ukazujúcu trasy postupu.

29. Aká oblasť postupu bola plánovaná pre 1. SS tankovú divíziu?

32 3. FS Div. – 3. Fallschirmjäger Division. Američania používali na označenie nemeckých výsadkových divízií nemeckú skratku FS, keďže Nemci nemali vzdušné výsadkové divízie (airborne).

33 150. Pz. Brig. – 150. Panzer Brigade.

34 Pôvodný text pracuje s názvom „Combat team“, Nemci však ku koncu vojny vytvárali tzv. „Kampfgruppen“, teda bojové skupiny, nazvané väčšinou podľa veliteľa. Správny americký ekvivalent by mal byť „Task Force“.

Hitler Jugend (Poznámka editora: 12. SS obrnená) divízia bola na sever od nás a 2. obrnená divízia bola na juh od nás. Dostali sme rozkaz držať sa tejto trasy: Schmidtheim – Dahlen – Kronenburg – Hallschlag – Scheid – Loscheim – Losheimergraben – Hünningen – Honsfeld – Hepscheid – Moderscheid – Schoppen – Odenval – Thrimont – Ligneuville – Pont – Trois – Ponts – Werbomont – Ouffet – Seny – Tinlot – Stree – Huy.

30. *Ako dobrá bola táto trasa v porovnaní s trasami divízií na severe a juhu?*

Trasy pridelené dvom divíziám na mojich krídlach sledovali väčšinou hlavné cesty a boli veľmi dobré. Cesty pridelené mojej divízii boli vo všeobecnosti známe ako zlé, ale bolo na nich málo mostov.³⁵

31. *Neprotestovali ste?*

Okamžite som zdôraznil, že tieto cesty nie sú pre tanky, ale pre bicykle, ale môj protest bol zamietnutý. Povedali, že je to Vadcov rozkaz a mám ísť po vyznačenej trase.

32. *Áké trasy postupu boli pridelené 12. SS tankovej divízii a 2. tankovej divízii?*

Nepoznal som trasu plánovanú pre 2. tankovú divíziu. Vo všeobecnosti, 12. SS tanková divízia mala naplánovanú trasu Büllingen – Butgenbach – Wainea – Spa – Louveigne – rieka Mása.

33. *Áké ďalšie inštrukcie alebo rady vám boli dané na divíznej porade?*

Povedali, že moja bojová skupina v strede má mať rozhodujúcu úlohu v ofenzíve. Nemal som sa starať o krídla, ale mal som čo najrýchlejšie postúpiť k rieke Máse, naplno využiť moment prekvapenia.

Bolo mi ďalej oznámené, že dva nákladné vlaky s palivom, súrne potrebným pre ofenzívu, nedorazili a podľa toho bol vydaný rozkaz všetkým jednotkám zásobiť sa samostatne ukoristeným palivom.

34. *Vedeli ste, kde by sa mohlo nachádzať takéto palivo?*

Náš divízny dôstojník rozvedky mal mapu, ktorá ukazovala vaše údajné zásobovacie zariadenia. Z tejto mapy sme sa domnievali, že by sme mohli ukoristiť palivo v mestách Büllingen a Stavelot.

35. *Boli ste si vedomí, že ste sa nachádzali vo vzdialenosti do 300 yardov od skladu paliva v Spa, kde boli tri milióny galónov?*

(Poznámka vyšetrovateľa: S typickým gestom plukovník Peiper pokrčil plecami a s pomerne arogantným úsmevom odpovedal v angličtine „I am sorry“. Nevedel o existencii skladu paliva.)

36. *Mali ste dostatok munície na ofenzívu?*

Sám som zohnal nejakú muníciu v Euskirchen a mali sme dosť munície na štyri alebo päť dní.

37. *Mali ste nedostatok ešte niečoho iného?*

35 Cesty v Ardenách sú dodnes známe svojou „kvalitou“. Keďže Peiper nemal vo svojej skupine ženistov vybavených mostovými jednotkami, menší počet mostov, aj napriek horším cestám, považoval za výhodu.

Nie.

38. *Čo ešte sa stalo na divíznej porade?*

Divízny veliteľ zopakoval väčšinu Hitlerovho prejavu z 12. decembra 1944 divíznym veliteľom.

39. *Čo nasledovalo po porade?*

Sadol som si a rozhodol som sa, ako zorganizovať moju bojovú skupinu. Dospel som k záveru, že moja kolóna bude asi 25 km dlhá a vozidlá budú postupovať strednou rýchlosťou. Bolo nemožné, aby vozidlá vzadu predbehli tie vpredu pre zlé cesty. Preto museli byť všetky bojové zložky umiestnené v čele kolóny. Aby sa zaistila maximálna rýchlosť a sila, rozhodol som sa, že polopásové obrnené vozidlá budú postupovať tak rýchlo, ako to len bude možné, až kým nenarazia na odpor a potom zasiahnu tanky a odpor zlomia, po čom budú zasa polopásové vozidlá postupovať vpred. Predpokladal som, že ak by všetko išlo dobre, potreboval by som len tanky PzKpfw IV a Panther na postup cez hory a na dosiahnutie rieky Másy iba s jednou rotou tankov. Ťažké tanky Tiger by som mohol presunúť neskôr. (Poznámka editora: presný význam posledných dvoch viet je nejasný).

40. *Naozaj ste očakávali, že dôjdete až k rieke Máse?*

(Poznámka vyšetrovateľa: Plukovník Peiper sa pred odpoveďou na krátku chvíľu odmlčal a zvrátil obočie.) Ak by sa naša vlastná pechota bola prebila do 7.00 hod, ako bolo pôvodne plánované, moja odpoveď je „áno,“ myslím si že by sme dorazili k Máse za jeden deň.

41. *Čo sa stalo po tom, ako ste dokončili počiatočné plány 14. decembra 1944?*

Poobede 14. decembra 1944 som sa odišiel poradiť s veliteľom 12. divízie ľudových granátnikov³⁶, ktorého pechota mala prelomiť líniu. Pripravili sme spoločný plán. Generálmajor Engel, veliteľ 12. divízie ľudových granátnikov vysvetlil, že očakáva dosiahnutie počiatočného prielomu do 7.00 hod. Potom som požiadal generálmajora Engela, aby vyčistil hlavnú cestu v oblasti Losheim od mín.

42. *Čo ešte vám generálmajor Engel povedal o jeho pláne na útok 12. divízie ľudových granátnikov?*

Povedal, že má sústredené ťažké delostrelectvo pripravené zničiť americké pozície v prednej línii. Povedal ešte, že bude útočiť s dvoma prápormi a vlastne dosiahne Losheim do 7.00 hod.

43. *Čo ste ešte robili 14. decembra 1944?*

Iba všeobecné prípravy, ako napríklad vyhľadávanie zásobovacích trás.

44. *Kedy bola ďalšia porada?*

O 11.00 hod 15. decembra 1944 bola porada I. SS tankového zboru, ktorej sa zúčastnili divízni velítelia, velítelia bojových skupín a Skorzeny. Generálporučík (W-SS) Priess, veliteľ zboru, mal krátky povzbudzujúci prejav, vysvetľujúci dôležitosť ofenzívy; náčelník štábu, generál (Poznámka editora: vlastne Ostbf³⁷) Lehmann zopakoval rozkaz na útok. Vyhlásil,

36 12. Volks Gren. Div. – 12. Volks Grenadier Divison.

37 Skratka pre SS-Obersturmbannführer.

že očakávaný benzín ešte nedorazil, ale že Vodca trval na tom, aby ofenzíva začala i napriek tomu 16. decembra 1944.

45. *Čo si myslíte, že sa stalo s tým benzínom?*

Ach, tipujem, že sa omeškal, bol presmerovaný a mohol skončiť neskôr v úplne inej oblasti, ale my sme ho nikdy nevideli.

Po tomto som mal poradu s mojimi vlastnými veliteľmi, plus Skorzenyho zástupca a osem alebo deväť jeho ľudí. Vysvetlil som plán a jeho dôležitosť, ďalej že v oblasti budú postupovať ďalšie tri bojové skupiny a že, samozrejme, moja bojová skupina ako prvá dosiahne rieku Másu. Potom som vysvetlil trasy postupu, vydal rozkaz na postup a čas, kedy každá jednotka má prejsť východiskovým bodom (jeden km juhozápadne od Schmidtheim). Potom som vydal rozkaz na štandardné bojové postupy a pridelil vlnové dĺžky.

46. *Bolo niečo nezvyklé na vašich štandardných bojových postupoch?*

Jediná nezvyčajná vec bola, že vzdialenosti boli skrátené na polovicu z dôvodu použitia rádiových vln v horskom teréne (Poznámka editora: Predchádzajúca veta je prepísaná od slova do slova z dostupného záznamu.)

47. *Aké ďalšie rozkazy alebo inštrukcie ste vydali?*

Vydal som rozkazy proti strelbe do malých skupiniek nepriateľa a rozkazy zakazujúce rabovanie. Vydal som ich, pretože sme si nemohli dovoliť strácať čas. Potom som sa opýtal Hardecka³⁸, Skorzenyho zástupcu, na úlohu jeho skupiny. Hardecka vysvetlil, že jeho skupina sa bude snažiť čo najskôr predbehnúť čelné tanky a potom sa infiltrovať tak, aby spôsobovala zmätok medzi americkými jednotkami, vysadí falošných príslušníkov vojenskej polície, aby riadili americkú dopravu, obsadí veliteľské stanovištia, komunikačné centrá a most cez rieku Másu, buď v meste Huy alebo Ombret Rausa jedným ťahom.

48. *Aké zvláštne opatrenia Skorzenyho muži prijali, aby sa sami nestali terčom útoku nemeckých jednotiek?*

Tanky mali mať hlavne namierené na deviatu hodinu a v tejto pozícii ponechané počas jazdy, bez strelby na nemecké jednotky. Všetci vojaci si mali dať dole helmy. Všetky vozidlá mali vzadu malé žlté trojuholníky.

V. ZAČIATOK ÚTOKU

49. *Ako pokračoval útok 16. decembra 1944?*

Trasa, ktorou sme skutočne išli, bola nasledovná: Schmidtheim – cez železničný most severozápadne od Losheim, rovnako ako v pôvodnom pláne; potom sme sa vrátili a išli vedľajšou cestou do Lanserath – potom cez lesy severozápadným smerom do Honsfeld – Büllingen – Richelsbusch; potom pozdĺž plánovanej trasy cez Ligneuville; potom cez Pont – Stavelot – Trois Ponts – La Gleize a Stoumont.

Pechota mala otvoriť medzeru v hlavnej línii obrany a my sme mali preraziť. O 5.00 hod pechota vyrazila. Útok bol úbohý a pechota musela obchádzať množstvo ohnísk odporu, ktoré spôsobovali značné problémy i po tom, ako boli obídené. Keď sme my začali, zistili sme,

³⁸ Správne Willi Hardieck, nie Hardecka.

že tieto ohniská odporu spôsobujú aj nám dosť problémov. Na cestách zostalo tiež veľa neodstránených mín.

50. *Aký silný bol odpor americkej pechoty?*

Vaša 99. pešia divízia kládla veľmi slabý odpor. V skutočnosti bol odpor taký slabý, že bola škoda mrhať na nich toľko delostreleckých granátov.

51. *Kam ste išli, keď začal útok?*

O 5.00 hod som sa presunul na veliteľské stanovište generálmajora Engela pozorovať útok, aby som odhadol správny moment na začatie nášho útoku.

52. *Čo ste videli?*

Ach, nevidel som toho veľa, okrem správ prichádzajúcich na veliteľstvo generálmajora Engela, vysvetľujúcich kde pechota bojuje. Z nich som mohol odhadnúť kedy vyslať svoju jednotku. Nakoniec sa ukázalo, že som vlastne bol na veliteľskom stanovišti generálmajora Engela do 14.00 hod 16. decembra 1944.

53. *Čo vás zdržalo?*

Bol tam zničený most v „zemi nikoho“, severozápadne od Losheim. Tento most zničili Nemci pri predchádzajúcom ústupe z oblasti. Ďalšie zdržanie sa objavilo, keď zbor alebo armáda rozkázala divíznemu delostrelectvu posunúť sa ďalej po prielome pechoty. Keďže pluk divízneho delostrelectva bol ťahaný koňmi, upchal cesty. Toto bol úplne debilný nápad, vzhľadom na to, že tento pluk ani nevystrelil. Od 14.00 hod do 19.00 hod som bol pri moste, riadil dopravu a snažil sa nastoliť poriadok. Most nebol pripravený na použitie pred 19.30 hod a moja bojová skupina vyrazila o 16.00 hod.

54. *Ako sa vám podarilo prejsť, keď cesty boli upchaté?*

Rozkázal som mojim vozidlám aby sa rýchlo pretlačili a prebehli bezohľadne všetko na ceste. Nakoniec som našiel obchádzku okolo mosta – znížený terén – a prišiel do Losheim o 19.30 hod. Tam som dostal vysielačkou správu od divízie, že ďalší železničný most nie je možné použiť a že ženisti ho nie sú schopní opraviť. Bolo mi prikázané ísť smerom na Lanzerath, kde som sa mal spojiť so zložkami výsadkového pluku 3. výsadkovej divízie. Tento pluk sa pokúšal útočiť cez lesy západne do Lanzerath smerom k Honsfeld, ale bol trikrát odrazený. Dostal som rozkazy prebrať velenie nad týmto plukom a zaútočiť.

55. *Aký bol váš cieľ?*

Samozrejme, Honsfeld.

56. *Mali ste nejaké problémy?*

Bolo zložité nájsť cestu z Losheim pre nemecké a americké míny. Stratil som päť tankov a zopár ďalších obrnených vozidiel predtým, ako som došiel o polnoci do Lanzerath.

57. *Čo sa stalo v Lanzerath?*

Mal som poradu s veliacim dôstojníkom výsadkového pluku – plukovníkom (ja som bol v tej dobe podplukovník). Požiadal som ho o všetky informácie o nepriateľských postaveniach. Jeho odpoveď bola, že lesy sú silno bránené a paľba z pripravených „bunkrov“ plus míny na ceste zastavili jeho postup. Povedal mi, že je nemožné útočiť za takýchto podmie-

nok. Opýtal som sa ho, či bol osobne preskúmať americké pozície v lese a on odpovedal, že dostal informácie od veliteľa jedného zo svojich práporov. Opýtal som sa veliteľa práporu a on povedal, že má informáciu od kapitána v jeho prápore. Zavolať som tomu kapitánovi a on odpovedal, že osobne nevidel americký postup (Poznámka editora: sily?), ale bolo „mu to oznámené.“ Vtedy som sa veľmi rozčúľil a rozkázal výsadkovému pluku, aby mi dali jeden prápor a ja povediem prielom.

Rozkázal som mojim jednotkám, aby sa rozmiestnili a pripravili na útok o 04.00 hod. Po porade o 01.00 hod 17. decembra 1944 som zorganizoval útok takto: dva tanky Panther viedli kolónu ako čelo, nasledované skupinou polopásových vozidiel a potom zmesou tankov Panther a PzKpfw IV. Veľmi zvláštne sme sa prebili oblasťou bez jediného výstrelu a našli prázdne pozície.

Na úsvite sme dorazili do Honsfeld a zajali veľkú skupinu spiacich Američanov. Celkovo sa naša korisť skladala z 50 prieskumných vozidiel, vrátane polopásových, okolo 80 1½ tonových nákladných áut a 15 alebo 16 protitankových diel. Jeden km severozápadne od Honsfeld sme sa dostali pod paľbu menších zbraní, nespôsobila však žiadne problémy, pretože aj keď sme sa trochu zdržali, umožnilo to vozidlám na konci dobehnúť nás.

58. Ako dlho ste sa tam zdržali?

Okolo pol, alebo trištvrté hodiny, aby sme umožnili výsadkovým zložkám sa priblížiť. Väčšina z nich sa viezla na zadných tankoch kolóny.

Súdiac podľa zvuku na našej pravej zadnej strane som prišiel k záveru, že 12. SS tanková divízia postupovala pomalšie ako bol ich pôvodný plán, preto som sa rozhodol pokračovať po ich trase.

59. Oznamili ste tento fakt divízii?

V priebehu ofenzívy sme nemali žiadne spojenie s divíziou, čo ale nič neznamenalo. Prvú správu, ktorú som dostal bola o 8.00 hod 17. decembra 1944, v ktorej sa pýtali prečo Leibstandarte (Poznámka editora: „Leibstandarte SS Adolf Hitler,“ čestný titul daný 1. SS obrnenej divízii) ešte nevyrazila.

60. Kde ste sa rozhodli zmeniť trasu?

Na malej farme na okraji Honsfeld. Ešte jedna vec, ktorá ovplyvnila moje rozhodnutie, bol poznatok, že v Büllingen mal pravdepodobne existovať americký sklad benzínu a nám už benzín začal dochádzať. Vydali sme sa cestou na Büllingen bez odporu a tam sme prekvapili americkú leteckú spojovaciu skupinu zničiac 12 strojov L-5.³⁹ Malé zdržanie nastalo, keď sa nás pozemný personál snažil zastaviť paľbou z niekoľkých guľometov.

61. Našli ste benzín, ktorý ste hľadali?

Samozrejme. Získali sme 200 000 litrov v Büllingen a použili 50 amerických zajatcov, aby dotankovali naše tanky. To bolo naše šťastie, lebo kým sme dorazili do Losheim, spotrebovali sme na 25 km úseku toľko paliva, ktoré by normálne stačilo na 50 km, a to pre kopcovitý terén Eifel.

Krátko po dobytí Büllingen americké delostrelectvo zahájilo na mesto paľbu okolo 09.30 hod 17. decembra 1944 a spôsobilo nejaké straty.

Z Büllingen sme išli juhozápadne smerom na Moderscheid. Jediným problémom bola cesta

³⁹ Pozorovacie lietadlá L-5 Sentinel.

cez lesy, kde mnoho našich vozidiel zostalo zapadnutých v blate. Prekvapili sme veľmi malú americkú posádku v Moderscheid.

62. *Mali ste pocit, že do tejto chvíle ste dosiahli čistý prielom?*

Áno, bol to čistý prielom a narážali sme len na veľmi malý odpor. Z času na čas vošlo na našu hlavnú trasu postupu zopár zatúlaných džípov z bočných ciest, očividne si neuvedomujúcich, že sme prenikli tak ďaleko. Kúsok severne od Thirimont naše čelné tanky začali paľbu na americký konvoj smerujúci pozdĺž cesty z Malmedy do Ligneuville.

63. *Bola to časť 99. pešej divízie (americkej)⁴⁰?*

Nie, toto bol prápor pozorovateľov poľného delostrelectva.

64. *Čo sa stalo?*

Ich jedenásť až pätnásť nákladných áut bolo zničených a my sme sa s malými ťažkosťami pohli cez ich konvoj a smerovali sme do Ligneuville. Mali sme informácie, že tam bolo americké veliteľské stanovište, ale prišli sme tam príliš neskoro a zajali sme iba ich obed. Toto bolo medzi dvanástou a jednou hodinou 17. decembra 1944. Hneď za Ligneuville sme sa, žiaľ, stretli so silným odporom. Tam sme sa prvýkrát stretli s americkými tankmi a stratili jeden Panther a dve ďalšie obrnené vozidlá.

65. *Aké ste odhadovali americké straty do tej chvíle?*

Dva tanky Sherman, jeden stíhač tankov M-10, zopár guľometov a zopár zajatcov. Postup cez Ligneuville bol dosť náročný pre tanky, pretože tam bolo mnoho zákrut na ceste.

VI. BITKA O STAVELOT

66. *Sepp Dietrich hovorí, že 6. tanková armáda stratila mnoho tankov kvôli mechanickým ťažkostiam. Mali ste nejaké problémy po ceste?*

Stratili sme iba päť alebo šesť tankov pre problémy s motorom. V mnohých prípadoch sa pokazilo chladenie, alebo niekedy nefungovali brzdy. Počul som, že 12. SS tanková divízia mala veľa starostí s ich tankmi.

O 16.00 hod 17. decembra 1944 sme dosiahli oblasť Stavelot, ktorá bola silne bránená. Mohli sme pozorovať hustú premávku z Malmedy do Stavelot a Stavelot vyzeral kompletne zapchatý stovkami nákladných aut. Tú noc sme chceli dobyť Stavelot, ale terén predstavoval obrovskú prekážku. Jediným prístupom bola hlavná cesta a svah naľavo od cesty sa prudko zvažoval, napravo od cesty zasa bol prudký kopec⁴¹. Hneď pri vstupe do Stavelot bola krátka zákruta, kde boli sústredené viaceré tanky Sherman a protitankové delá.

Preto sme vypálili na Stavelot z ťažkých húfníc a mínometov patriacich pechote, čo spôsobilo obrovský zmätok v meste a zničilo pár skladov.

V rovnakom čase som rozkázal jednej z mojich rôt tankov PzKpfw IV, aby sa pokúsili nájsť cestu okolo Stavelot cez Aisomont, Wanne a Trois Ponts. Pokračovali pozdĺž malej cestičky

40 99. US Inf. Div. – 99. US Infantry Division.

41 V skutočnosti je to presne naopak – poznatok získaný na základe osobnej rekognoskácie oblasti bojov v roku 2004.

po ktorej bolo takmer nemožné prejsť s tankmi. O 18.00 hod. protiútok vedený okolo vysokého kopca 800 metrov východne od Stavelot zasiahol moju kolónu z juhu.

67. *Boli do tohto protiútoky zapojené aj nejaké tanky?*

Nie, terén bol až príliš náročný a protiútok vykonala jedine pechota. Potom, ako bol protiútok odrazený, zopakoval som útok na Stavelot, tentoraz s väčším počtom mechanizovanej pechoty. Dosiahli sme kraj mesta, ale znovu zastali kvôli tvrdohlavému odporu Američanov na kraji Stavelot. Utrpeli sme značné straty, 25 až 30 mŕtvych kvôli palbe tankov, protitankových zbraní, mínometov a pechoty. Keďže som nemal dostatočné množstvo pechoty, rozhodol som sa počkať na príchod ďalšej pechoty.

68. *Odkiaľ ste očakávali túto pechotu?*

Mal som jeden prápor mechanizovanej pechoty v mojej kolóne.

Keď padla tma, pozorovali sme hustú americkú premávku smerom na západ, bez zatemnenia. Pálili sme na nich až do vzdialenosti 4 800 yardov⁴² z našich tankov, ale nespustili žiaden organizovaný protiútok až do úsvitu 18. decembra 1944. Na úsvite som poslal ešte jednu rotu mechanizovanej pechoty do útoku. Stiahol som dva tanky Panther na 200 metrov od okraja mesta a dal im inštrukcie, aby zaútočili na plný plyn. Išli prudko páliac pozdĺž zákruty. Prvý tank Panther dostal zásah a začal horieť, ale mal takú vysokú rýchlosť, že prenikol cez protitankovú zátarasu a poškodil dva tanky Sherman. Druhý tank využil túto príležitosť preniknúť a získal most v Stavelot. Nasledovali sme s ostatnými vozidlami a Američania evakovali mesto, nechajúc nejaký materiál.

69. *Kolko?*

Och, nevidel som.

VII. SNAHA POKRAČOVAŤ V POSTUPE

70. *Kam ste išli?*

Postúpili sme najvyššou rýchlosťou k Trois Ponts v snahe získať most, ktorý tam bol. Trocha nás zdržalo protitankové delo na východ od mostu. Zničili sme to delo, ale potom nám nepriateľ vyhodil most do vzduchu rovno pred nosom.

71. *Aká bola dôležitosť mosta v Trois Ponts; inými slovami, čo by ste boli schopní urobiť, keby ste ten most získali neporušený?*

Ak by sme získali most v Trois Ponts neporušený a mali dost paliva, bolo by veľmi jednoduché dôjsť až k rieke Máse ešte v ten deň.

Zablokovaní v Trois Ponts, pokračovali sme ďalej na La Gleize, kde sme sa stretli len s malým odporom. Bol tam ďalší dôležitý most v Chenaux, ktorého zničeniu sme zabránili. Avšak odpoľudnia 18. decembra 1944 sme mali nepríjemnú prestávku, keď sa vyjasnilo a prileteli americké stíhacie bombardéry. Stratili sme dva alebo tri tanky a päť obrnených polopásových vozidiel. Tanky vybuchli na ceste, a tá bola príliš úzka, aby sa dali obísť, čo spôsobilo ďalšie zdržanie. Okolo 18.00 hod 18. decembra 1944 sme sa pohli smerom na našu pôvodnú trasu postupu blízko Habiemont a začali sme prekračovať rieku Lienne. Práve keď sme ju začali prekračovať, bol aj tento most vyhodенý do vzduchu. Poslal som jednu z mojich

⁴² Približne 4 390 metrov.

tankových rôt na prieskum s cieľom nájsť iný most severne od tohto bodu. Pri prechode novonájdeným mostom boli napadnutí paľbou a utrpeli ťažké straty. Bolo potom oznámené, že most nie je dostatočne silný pre naše tanky. Keďže sme nevedeli nájsť iný most, bolo rozhodnuté otočiť sa na sever do Stoumont a La Gleize. Po dosiahnutí La Gleize sa ďalšia skupina vydala na prieskum ku Stoumont. Bolo hlásené, že Stoumont je silno bránený a že silné americké jednotky vyrazili zo Spa smerom na Stoumont.

VIII. ZLYHANIE OFENZÍVY

72. Všimli ste si nejaký rozdiel v kvalite amerických jednotiek v tomto sektore?

Rozhodne. Teraz sme boli konfrontovaní so zložkami vašej 30. pešej divízie⁴³ a 82. vzdušnej výsadkovej divízie⁴⁴, ktoré bojovali srdnatejšie ako 99. pechotná divízia (americká). Rozhodli sme sa udržať most na juhozápade La Gleize, pretože mohol byť neskôr dôležitý a zaútočiť na Stoumont. Za denného svetla 19. decembra 1944 sme zaútočili na Stoumont s jedným práporom mechanizovanej pechoty a jednou rotou výsadkárov po oboch stranách cesty, podporovanými paľbou z tankov. Opäť pre terén tanky nemohli opustiť cestu. Silná paľba zo Stoumont a ťažká paľba z krídla na severe od vašej 30. pešej divízie bránila nášmu pokusu vstúpiť do Stoumont. Použili sme však rovnakú taktiku útoku dvoch až troch tankov s maximálnou rýchlosťou a napokon sme prerazili, vyčistili dedinu a útočili západným smerom, aby sme získali most západne od Stoumont. Toto bolo asi všetko, čo sme mohli robiť s tým benzínom, čo sme mali.

Od tejto chvíle sa veci začali rýchlo vyvíjať v náš neprospech. V ten istý deň hlásil veliteľ prieskumného práporu, že Stavelot znovu obsadili Američania. Keďže naša pechota bola vytlačená na východný okraj mesta, okamžite som mu rozkázal zaútočiť od západu a Stavelot vyčistiť.

19. decembra 1944 boli odrazené tri protiútoky v Stoumont. Žiaľ, začali sme si uvedomovať, že máme nedostatok paliva na prekročenie mostu západne od Stoumont. Preto sme rozkázali jednotkám západne od Stoumont, aby sa siahli do mesta.

20. decembra 1944 sme sa pokúsili znova zaútočiť, s malým úspechom. Americké jednotky na nás útočili zo severozápadu La Gleize a v rovnakom čase útočili na Cheneux, kde sme nechali skupinu na ochranu mosta. Uvedomujúc si, že sme boli slabí v La Gleize, Stoumont a Cheneaux, a ohrození na všetkých troch miestach, rozhodli sme sa v tú noc Stoumont opustiť. Malý protiútok kryl náš ústup zo Stoumont. Po tom, čo Cheneaux bolo dobyté a znovudobyté dvakrát, sme odtiaľ odišli a siahli sa do La Gleize v noci 20. decembra 1944.

73. Aké boli rozkazy, ktoré ste dostali od divízneho veliteľstva počas tohto obdobia?

(Poznámka vyšetrovateľa: Plukovník Peiper si cynicky odľúkol.)

Dostal som jednu správu, že mám okamžite hlásiť polohu môjho obväziska pre ranených a že kým nenahlásim množstvo paliva, ktoré ešte mám v zásobe, nemám počítať so žiadnym iným benzínom.

74. Boli ste schopní nadviazať rádiový kontakt a informovať divíziu o vašej situácii?

43 30. US Inf. Div. – 30 US Infantry Division

44 82. Abn. Div. – 82. Airborne Division

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Nemali sme žiadne stále rádiové spojenie s divíziou, ale divízia vedela o našej situácii z odpočúvania amerických vysieláčiek.

75. Aké ste mali náznaky, že celá Ardenská ofenzíva vo všeobecnosti zlyhala?

Prvý náznak, ktorý sme mali, bola správa z 23. decembra 1944 o 17.00 hod. prikazujúca nám prebiť sa na východ s našimi vozidlami a mužmi. Keď som tú správu dostal, uvedomil som si, že jediná šanca je prebiť sa bez vozidiel a zranených. Podľa toho sme aj 24. decembra 1944 o 01.00 hod. opustili všetky naše vozidlá a začali pochodovať naspäť.

76. Aké boli vaše straty?

Museli sme nechať vyše 300 mužov v La Gleize a boli pravdepodobne zajatí. Iba 800 mužov vyviazlo.⁴⁵

77. Ak by ste mali spustiť túto ofenzívu znovu, čo by ste vykonali inak, vo vyššom plánovaní aj v rámci vášho vlastného pluku?

Čoskoro bolo jasné, že pravým cieľom Ardenskej ofenzívy nebolo dosiahnuť Antverpy, ale jednoducho zmariť americké prípravy a oddialiť americkú zimnú ofenzívu o dva mesiace. Toto sa malo vyjasniť na vyššom veliteľstve na začiatku protiofenzívy. Sú určité veci, ktoré by som urobil inak:

- a. Zaviedol pružnejší systém zásobovania palivom.
- b. Nerobil by som žiadnu delostreleckú prípravu a zabránil hipoidnému delostrelectvu, aby zapchalo cesty.
- c. Zaútočil s bojovými vozidlami a tankmi v rovnakom momente ako pechota. Nepodporovaný útok pechoty príliš plytvá časom.
- d. Zredukoval dĺžku každej kolóny a namiesto troch kolón použil dvadsať; potom po objavení slabého miesta tam nasmeroval všetky kolóny.
- e. Použil viac pechoty na tankoch.
- f. Pridelil ženijnú mostovú jednotku ku každej bojovej skupine.
- g. Urobil každú bojovú skupinu sebestačnou.
- h. Postavil jedného generála na každý roh ulice, aby riadil dopravu. (Poznámka vyšetrovateľa: Plukovník Peiper naznačil, že sú dva dobré dôvody pre tento čin, a jeden z nich nie je kontrola dopravy.)

⁴⁵ 800 mužov sa vydalo na pochod z La Gleize, 770 sa úspešne vrátilo naspäť za nemecké línie. Pozri: REYNOLDS, M.: Ďáblův pobočník. Plzeň : Mustang, 1997.

MÚZEJNÍCTVO

MÚZEUM MODELOV V PARÍŽI (*MUSÉE DES PLANS-RELIEFS*)

PAVOL VALACHOVIČ

VALACHOVIČ, P.: The Museum of Models in Paris. *Vojenská história*, 11, 3, 2007, pp. 144–149, Bratislava.

The author describes his experience from The Invalides Museum in Paris, which includes The Museum of Models on its 4th floor. There is an extraordinary exhibition of the historical models of French cities and towns, fortresses and defense systems from all around France. The exhibition bears a remarkable historical value so much for the acquirement of the conduct of war, military fortress and defense technologies, as finally for the awareness of architectural and cultural development of French cities. Military museums. The Museum of Models in Paris.

Komplex francúzskej Invalidovne v centrálnej časti Paríža patrí nepochybne k najvýznamnejším pamätníkom, ale i múzeám nielen v Paríži a Francúzsku, ale i v Európe, ba i mimo nej. Väčšina návštevníkov navštívi hrobku francúzskeho cisára Napoleona I. Bonaparteho a jeho generálov, ďalší s nadšením prejdú prízemie expozície vojenských dejín Francúzska, kde sú vystavené skvostná zbroj a zbrane francúzskych kráľov – pozlátené brnenia, kvalitné chladné i palné zbrane, bohato zdobené rôznymi technikami a vojenskými či loveckými výjavmi, vyrobené francúzskymi majstrami dávnych storočí.

Ďalšie skupiny návštevníkov si prezrú aj prvé či druhé poschodie s expozíciami venovanými francúzskym dejinám až do 19. storočia a pripomínajúcimi prvú svetovú vojnu (vo Francúzsku nazývanú Veľká vojna) i druhú svetovú vojnu. Zbrane, bojová technika, uniformy a výstroj, vyznamenania, osobné veci lákajú tisíce návštevníkov z celého sveta, ktorí sa často na veľké prekvapenie môžu stretnúť v nejakej podobe so spomienkami na svojich príbuzných alebo rodákov.

No už veľmi málo návštevníkov tohto rozsiahleho múzejného komplexu podstúpi trochu námahy a vystúpi na štvrté poschodie, do podstrešných priestorov. Je to škoda, pretože by sa tu mohli stretnúť s neobvyklou expozíciou historických modelov francúzskych miest a mestečiek, pevností a obranných systémov z celého Francúzska. Oficiálne sa táto časť nazýva *Musée des Plans-Reliefs – Múzeum modelov*.

Počas našej návštevy tejto časti Invalidovne sme mali príležitosť overiť si predchádzajúce tvrdenie vlastným poznaním. Za dve hodiny prezerania si tejto mimoriadnej a zvláštnej expozície ju navštívili len dve dvojice návštevníkov (zhodou okolností to boli vždy otec a syn), ktoré venovali jej prehliadke snáď desať – pätnásť minút a bez nejakého väčšieho záujmu ju

veľmi rýchlo opustili. Tak sme mali možnosť podrobne a do detailov sa oboznámiť s vystavovanými predmetmi, ktoré majú mimoriadnu historickú hodnotu tak pre poznanie prípravy vedenia vojny, ale aj vojenskej opevňovacej a obrannej techniky, a v konečnom dôsledku aj poznanie architektonického a kultúrneho vývoja francúzskych miest.

Z HISTÓRIE

Používanie najrozličnejších modelov vo výstavnej praxi má vo svetovom múzejníctve dlhodobú tradíciu a dosahuje sa tým vysoký poznávací účinok. Mali sme možnosť presvedčiť sa o tom napríklad v Múzeu rímskej civilizácie (Museo della civiltà romana) na okraji Ríma, ktoré je založené predovšetkým na existencii najrozličnejších modelov miest, významných stavieb v Ríme i celej starovekej Itálii, alebo napr. Caesarom vybudovaných obranných zariadení počas vojen v Gallii, alebo koniec-koncov aj v spomínaných častiach Vojenského múzea v Invalidovni, kde najmä v expozícii prvej i druhej svetovej vojny sa použili viaceré modely zobrazujúce vojenskú situáciu. Takisto sú známe rozsiahle expozície pod holým nebom napr. v Taliansku (*Italia in miniatura* v blízkosti prístavného mesta Rimini), Francúzsku (v blízkosti Paríža *Francúzsko v malom*), Rakúsku (Minimundus pri Klagenfurte) či v Holandsku (Madurodam). Všetky takéto modely vzbudzujú vo veľkých i malých návštevníkoch mimoriadne nadšenie a neopakovateľné poznanie.

Druhá vec je vytvoriť také dokonalé a verné modely, ktoré si zaslúžia pozornosť návštevníkov. U nás sa stretávame s takýmto modelárstvom väčšinou ako so súkromným koníčkom určitej skupiny nadšencov (železničné modelárstvo, letecké modelárstvo), ale v prípade parížskeho Múzea modelov sa máme možnosť stretnúť s činnosťou, ktorá v tomto konkrétnom prípade pokrýva viac ako dve storočia profesionálnej tvorby špecializovaných firiem.

Ďalšie ponorenie do minulosti nás privedie až do druhej polovice 16. storočia. Vtedy sa objavujú prvé moderné pokusy o vytvorenie verných modelov miest alebo ostrovov, ktoré slúžili pri výcviku a príprave vojenských odborníkov na úspešné vedenie vojen. Vo Francúzsku sa tak stalo až o niečo neskôr, za vlády Ludovíta XIV. (vládol v r. 1643 – 1715), ktorého dlhú vládu nevyplňali len milostné dobrodružstvá a nádherný život na dvore francúzskeho absolutistického panovníka, ale aj dlhotrvajúce vojenské konflikty v rôznych častiach jeho monarchie, budovanie vojenských pevností a opevňovanie dôležitých hospodárskych a politických centier. Vznikajú prvé súbory zachovaných vojenských názkresov a máp oblastí, v ktorých sa odohrávali dôležité vojenské udalosti, ale aj prvé plastické modely, spojené s menom kráľovho ministra vojny, markíza Michela Le Tellier Louvoisa, ktorý mu vyhral vojnu so Španielskom a získal dôležité územia vo Flámsku. Francúzsko získalo dôležité pohraničné mestá (Charle-roi, Courtrai, Tournai). Aby naučil svojich dôstojníkov brániť novozískané oporné body, dal vyhotoviť ich modely – ako prvý vznikol v roku 1668 priestorový plán mestečka Ath.

Od počiatku budovania budúcej zbierky modelov sa podarilo zabezpečiť aj jednotnú mierku týchto miniatúrnych stavieb – väčšina modelov, ktoré sa dnes nachádzajú vo francúzskej zbierke, má mierku 1 : 600.

Na konci 17. storočia sa výroba modelov dôležitých vojenských oporných bodov spája už s menom slávneho francúzskeho staviteľa matematicky presne prepočítaných hviezdicovitých pevností a opevnení, maršala Sébastiena Le Prestre Vaubana (1633 – 1707). Tento pôvodne v španielskych službách pôsobiaci inžinier naplno rozvinul svoje schopnosti a talent vo francúzskych vojenských i civilných službách. Budoval a dobýjal pevnosti, prebudovával opevnenia desiatok francúzskych miest, projektoval vojenské i civilné stavby. Jeho vplyv možno sledovať aj na Slovensku (pevnosť v Komárne).

Vauban si uvedomoval nielen vojenské aspekty novej architektúry, ale podieľal sa (alebo sa zaslúžil) o zhotovenie mnohých modelov pevnostných systémov, ktoré vybudoval na Atlantickom pobreží alebo v iných častiach Francúzska. Za vlády Ludovíta XIV. vzniklo asi tridsať modelov, ďalšie vznikali za vlády jeho nástupcov – Ludovíta XV. (vládol 1715 – 1774) i vo francúzskej revolúcii popraveného Ludovíta XVI. (1774 – 1792).

Nová etapa stavania vojenských modelov nastala za vlády Napoleona I. Nové územné zisky a dobytie pevností, ale aj potreba chrániť francúzske územie ho viedli k objednávke modelov Cherbourgu, Brestu, ale aj pevností v Itálii (Rocca d'Anfo). Existujúcu zbierku však začal rozširovať aj nákupom modelov zo súkromných zbierok alebo ich získaval ako korisť na dobytých územiach. Väčšinou sa však takto získané modely po páde jeho režimu vrátili späť do krajín ich pôvodu. Napriek tomu zbierka za jeho vlády dosiahla svoj vrchol.

Devätnáste storočie znamenalo koniec výstavby nových modelov. Nastala však nová etapa jednak ich využitia, jednak ich ochrany. Už koncom 18. storočia bolo potrebné mnohé modely reštaurovať, opraviť ich jednotlivé časti, obnoviť vyblednuté farby.

Väčší problém však predstavovalo niečo iné: jednotlivé mestá, pevnosti alebo obranné zariadenia sa v priebehu času menili, rozvíjali. V mestách sa búrali staré štvrte i hradby, v 19. storočí vznikali železnice, ktoré menili vzhľad miest i krajiny, jednoducho krajina sa menila. Na to všetko museli reagovať aj tí, ktorí spravovali a opravovali modely. Nové konštrukcie museli zabudovať do existujúcich modelov, museli ich prispôbiť súčasnému vzhľadu.

VZNIK ŠPECIALIZOVANÉHO MÚZEA

Vojenským modelom však hrozilo aj iné nebezpečenstvo, paradoxne vojenské udalosti. Spočiatku boli modely umiestnené v Touillerijskom zámku, potom v Louvri. Počas francúzskej revolúcie boli prvýkrát verejne sprístupnené, ale po Napoleonovej porážke časť modelov odviezli Prusi do Berlína, kde niektoré zostali až do druhej svetovej vojny. Bombardovanie hlavného nemeckého mesta spôsobilo aj ich zničenie, resp. niektoré boli poškodené až tak, že sa nedali opraviť.

Ale aj modely, ktoré zostali vo Francúzsku, značne utrpeli počas druhej svetovej vojny. Aby ich uchránili pred besnením vojny, premiestnili ich z Paríža na vidiek do Sully-sur-Loire, ale tam boli nevyhovujúce priestory, a preto ich premiestnili do zámku Chambord. Bolo to šťastné rozhodnutie, pretože zámok v Sully-sur-Loire bol v júni 1944 bombardovaný a zbierka by bola zničená.

Po druhej svetovej vojne sa zbierka začala opäť kompletizovať, poškodené modely sa rekonštruovali a opravovali. Hoci už v roku 1943 bolo založené Múzeum modelov, až do 80. rokov nenašlo svoje vhodné priestory, v ktorých by bolo možné zbierku vystavovať. V roku 1984 sa rozhodlo, že zbierka sa presunie do Lille a priestory v Invalidovni sa zatiaľ adaptovali pre novú expozíciu. Medzitým bola časť modelov vystavená a vysoký záujem o ňu nakoniec viedol k tomu, že v roku 1997 bola sprístupnená prvá časť rozsiahlej zbierky v Múzeu modelov (Musée des Plans-Reliefs) v Invalidovni. Menšia časť modelov zostala v Lille, väčšina je v súčasnosti v Paríži.

MODELKY

Slovami ťažko opísať príťažlivosť jednotlivých vystavených modelov. Ani dvojrozmerné fotografie príliš nepomôžu urobiť si tú najsprávnejšiu predstavu o nich a ich vzhľade. Najlepšie je vidieť ich na vlastné oči, pričom aj atraktívne sprístupnenie vo výstavných priesto-

roch Invalidovne umocňuje dojem z ich prehliadky. Pri našej návšteve Múzea modelov vládlo vo všetkých priestoroch, kde boli modely vystavené, prítmie, len bodové osvetlenie nasvecovalo jednotlivé exponáty, ktoré na výstavných stoloch žiarili ako najvzácnejšie drahokamy.

Ďalší účinok zvyšovala skutočnosť, že väčšinu exponátov bolo možné pozrieť si zo všetkých strán. Len niektoré modely boli umiestnené pri stene, väčšina bola rozmiestnená na špeciálnych stoloch v priestore. Toho bolo skutočne treba veľa, pretože niektoré modely majú úctyhodné rozmery. Už spomínané napoleonské modely Brestu a Cherbourgu patria k najväčším z celej zbierky. Brest má rozmery 16,45 x 7,95 m a zaberá plochu 130 m², Cherbourg 16,91 x 9,46 m a plochu 160 m². Ďalšími veľkorozmernými modelmi sú: model Saint-Omer s rozmermi 10,65 x 5,74 m (zaberá plochu 62 m²) či Strasbourg s rozmermi 10,86 x 6,65 m (zaberá plochu viac ako 72 m²).

Oproti týmto veľkým modelom sú priam vreckovými hračkami napr. modely Fort Lalmague a Fort d'Artigues – oba modely majú zhodné rozmery 0,49 x 0,41 m a zaberajú plochu 0,2 m²).

Modely možno rozdeliť do niekoľkých skupín podľa geografického členenia francúzskej hranice. Pred návštevníkom defilujú lokality známe napr. aj z prvej svetovej vojny, alebo významné mestá či námorné prístavy. Niektoré lokality dnes poznáme skôr ako turistické prírodné destinácie alebo ako ciele pre turistov, ktorí majú radi kultúrne dejiny.

Na severnej hranici boli opevnené centrá v Charloroi, Ostende, Ypres, Tournai, mestá Antverpy, Maastricht, Calais, Lille. Na východnej hranici to boli zase Châlon sur Marne, z 1. svetovej vojny známe Sedan a Verdun alebo významné mestá Metz a Strasbourg. Medzi modelmi nájdeme aj pevnosti, chrániace prechody do Švajčiarska (Fort de Joux, Fort des Rousses), pevnosti a mestá strážiace priechody v Alpách (Fort Barraux, Grenoble, Fenestrelles, Mont-Dauphin) či na Stredomorskom pobreží Antibes, Saint Tropez, Toulon, pevnosť Fort Saint-Nicolas v Marseilles, z románu A. Dumasa známa pevnosť Château d'If. Veľký význam mal pás pevností v Pyrenejách, ktoré chránili hranicu so Španielskom: Perpignan, Rosas, Fort Lagarde, na Atlantickom pobreží Bayonne, Bordeaux, Blaye, Saint-Martin-de-Ré, alebo už spomínaný Brest. Napokon hranicu na pobreží Kanála La Manche chránili pevnosti Mont-Saint-Michel (známy skôr svojou nádhernou polohou na ostrovčeku, ktorý prílivová vlna oddeľuje od pobrežia), Cherbourg, Fort Chavagnac.

Medzi modelmi sa nachádzajú aj modely niektorých pevností mimo francúzskeho územia. Z Nemecka je to pevnosť v Jülichu, v Taliansku model bitky pri Lodi, pevnosť La Spezia a miništát na území Talianska San Marino, v Grécku pevnosť Korfu (na ostrove Kerkýra), na Ukrajine Sevastopol a v Alžírsku mesto Constantine, ktorého model je postavený z kôry korkového duba, aby sa dosiahla čo najvernejšia farebnosť použitého miestneho materiálu.

Nemáme dostatok priestoru opísať všetky jednotlivé modely s ich detailmi a špecifickými črtami. Od najväčších po najmenšie modely sa ich autori pokúšali čo najvernejšie zachytiť predovšetkým vojenské zvláštnosti a vlastnosti terénu, vojenských i civilných stavieb, ktoré mohli mať význam pri vojenských operáciách.

Vo všeobecnosti sa autori modelov snažili verne zachytiť nielen polohu vojenských a civilných stavieb, ale aj stromy, dokonca tak, že dodnes je zrejmé, či to boli ihličnaté alebo listnaté stromy, alebo v niektorých prípadoch aj konkrétne druhy drevín. V iných prípadoch sa snažili zdôrazniť aj ďalšie špecifiká. Tak v prípade Le Château – d'Oléron bolo najpodstatnejšie vymodelovať soliská, ktoré ho obklopovali na začiatku 18. storočia, pretože v prípade útoku na mesto boli jeho najsilnejšou ochranou. Mestečko Saint-Omer je zachytené so svojou katedrálou, ale aj so zmenami, ku ktorým došlo pri výstavbe modernejšieho opevnenia

na mieste stredovekej pevnosti. Pri modeli holandského mesta Maastricht upúta návštevníkovu pozornosť predovšetkým stred mesta s radnicou a domami okolo ústredného námestia, v prípade belgickej pevnosti Charleroi, ktorá v španielsko-francúzskej vojne prechádzala z rúk jednej mocnosti do druhých, sa napokon zachoval model hviezdicovitej pevnosti, ktorú projektoval Vauban a ktorá je ukázkou jeho inžinierskych schopností.

Model mesta Metz (Méty) obsahuje aj garbiarsku štvrť, ktorá v súčasnosti už neexistuje. Pritom model zhotovili v rokoch 1821 – 1825.

VÝZNAM ZBIERKY

Súčasná zbierka modelov miest a pevností má veľký historický význam. Nie je to len zbierka modelov ako hračiek, ale prezentujú sa predovšetkým ako nástroj odbornej prípravy veliteľských kádrov francúzskej armády. Bez štúdia archívnych materiálov jednotlivých vojenských veliteľov a jednotlivých vojenských operácií ťažko zistíme, ako sa štúdium týchto modelov prejavilo v účinnosti vedených operácií. V každom prípade ale aj ikonografické pramene ukazujú, že modely – či už boli umiestnené v Tuilleriách alebo v Louvri – študovali vojenský odborníci a členovia kráľovskej družiny, a teda sa v nejakej podobe zúčastnili práca, ktorú do nich vložili ich tvorcovia.

Azda ešte väčší význam má štúdium týchto modelov pre poznanie vývoja vojenských opevnení či už jednotlivých miest alebo priamo vojenských zariadení. Mnohé z nich, či už ide práve o mestá alebo o jednotlivé pevnosti, prešli od ich vzniku určitým vývojom, podriaďovali sa zmenám. Ani štúdium projektov a dvojrozmerných plánov v archívoch nemôže nahradiť poznanie trojrozmerných modelov jednotlivých pevnostných systémov a ich spojenia alebo prepojenia s okolitou prírodou, terénom a ďalšími prírodnými zvláštnosťami. Ak platí tvrdenie „*lepšie raz vidieť obrázok nejakej veci ako stokrát o nej čítať*“, tak v tomto prípade platí obdobné „*lepšie raz vidieť trojrozmerný model ako stokrát čítať dvojrozmerný projekt*“.

Okrem toho trojrozmerné modely obsahujú množstvo ďalších informácií, ktoré v písanej podobe zaberajú snáď desiatky strán: vzájomný vzťah jednotlivých architektonických a urbanistických prvkov, polohu a vzájomné prekrývanie sa budov, charakter stromových alejí alebo menších či väčších skupín stromov, ktoré by sa dali využiť pri budovaní obranných zariadení, a mnohé ďalšie informácie.

Na vyše sto modeloch možno – ako na stránkach niekoľko stostranovej učebnice – študovať vývoj opevnení a pevnostných zariadení od stredovekých mestských opevnení až po najmodernejšie koncepcie opevnení 17. až 19. storočia. Pôsobivé sú predovšetkým už spomenuté, vo svojej dobe progresívne, hviezdicovité opevnenia, budované na základe presných matematických výpočtov tak, aby žiadnu časť priestoru pred ich hradbami nebolo možné zasiahnuť delostreleckou technikou umiestnenou na hradbách. Takisto sú zaujímavé opevnenia stredovekých miest, kde sa prirodzene prepájala urbanistická zástavba mesta s obrannými zariadeniami.

Modely majú vysokú hodnotu aj pre poznanie jednotlivých miest. Niektoré modely, ako sme už spomínali, vznikli v 17. storočí, v nasledujúcich storočiach boli prerobené podľa súdobých stavebných zásahov, a tak možno sledovať stav niektorých miest, ako vyzerali pred desiatkami alebo stovkami rokov. Mnohé štvrte spomínaných miest, jednotlivé stavby (domy, chrámy, ulice, námestia) alebo aj vojenské zariadenia už neexistujú, preto ich podoba zachovaná v modeloch je unikátna.

Práve prítlačnosť modelov jednotlivých miest je veľkou prekážkou udržania kompak-

nosti zbierky. Predstavitelia mnohých súčasných miest sa neustále obracajú na správcov zbierky, aby im zapožičali ten alebo onen model mesta, aby ho mohli vystaviť vo svojich regionálnych múzeách. Takto by sa celá zbierka roztratila po celom Francúzsku, preto sa všetky takéto ponuky odmietajú a zbierka je zatiaľ v celku, resp. momentálne je rozdelená na dve časti: väčšina modelov sa nachádza v Paríži, len časť modelov je vystavená v Lille.

AKO SA TO ROBILO

Po prehliadke vystavených modelov sa návštevník ocitol v opäť naplno osvetlenej miestnosti, v ktorej mu autori expozície umožnili nahliadnúť čiastočne do kuchyne tvorby modelov. Na paneloch s fotografiami a v menších nikách s rôznymi pracovnými nástrojmi priblížili zložitú prípravu a výrobu jednotlivých zbierkových predmetov. Špecializované nástroje, ktoré si tvorcovia sami zhotovovali – skalpely, pílkys, nožničky, pilníčky – dokumentujú na prvý pohľad neviditeľnú zložitú prácu pri činnosti, ktorá sa niekedy javila ako hra. Fotografie originálnych budov a komplexov, ich prekreslenie do plánov a napokon postupné zhotovovanie jednotlivých dielov, domov či štvrtí umožňujú návštevníkovi predstaviť si, ako vznikali jednotlivé modely. Aj súčasnú ochranu modelov dokumentujú fotografie z reštaurátorských prác, obnovovanie pôvodných živých farieb, ochranu pred prachom, ale aj pred neviditeľnými drobnými živými nepriateľmi, ktorí si občas pochutnali na týchto múzejných dielach. Ochrana pred plesňami, drobnými červotočmi či trochu väčšími hlodavcami je jednou z najhlavnejších úloh správcov zbierky, aby tento historický materiál zachránili pre budúcnosť.

Múzeum historických modelov miest, opevnení a obranných zariadení patrí nepochybne medzi príťažlivé zbierky, ktoré dokumentujú jednu z mnohotvárných stránok vývoja vojenskej techniky a vojenského myslenia. Tvorí súčasť vojenských dejín a každý záujemca, ktorý sa o túto stránku vývoja ľudskej spoločnosti zaujíma, by ju mal navštíviť, pretože okrem historického poučenia prináša aj ojedinelý pohľad na šikovnosť ľudských rúk a jednu stránku historického dedičstva ľudstva.

ARMÁDNE MÚZEUM ZÁPADNEJ AUSTRÁLIE

JÁN KORČEK

KORČEK, J.: The Army museum in the West Australia. *Vojenská história*, 11, 3, 2007, pp. 150–167, Bratislava.

The author, a military historian from Slovakia, explains the system of museums in Australia. He focused especially on the Army Museum of the West Australia. He briefly informs the Slovak readers about the permanent exposition, collection formation, and performance orientation of the institution. He handles with financing, entering into social and military structures.

Military museums. West Australia.

Austrália má trikrát viac historických artefaktov ako obyvateľov, ale iba menšia časť z nich je vystavená vo verejných expozíciách. Podľa štúdie centrálného štatistického úradu k 30. júnu 2000 vlastnili všetky múzeá 61,6 milióna artefaktov, umeleckých prác a iných historických objektov. Len 16 % z nich je vystavených a 41 % potrebuje zreštaurovať. 2 049 múzeí, galérií a historických nemovitostí navštívilo v roku 2004 27,5 milióna registrovaných návštevníkov. Ako sú na tom vojenské múzeá, nehovoriac o bohatých súkromných zbierkach militárií, sa z oficiálnych štatistík veľa nedozvieme. Ak nerátam námorníctvo a letectvo, krajina má vyše 50 vojenských múzeí, samostatných pamätných výstav či kolekcii. Rozptýlené sú od pobreží Korálového a Tasmanovho mora až po Indický oceán. To znamená po celom kontinente (queenslandský Townsville na severe, tasmánsky Hobart na juhu, západoaustrálsky Perth). Iba k máloktorým bývajú finančno-materiálne zriedla štátnych orgánov austrálskej federácie tak štedro naklonené, ako ku kvartetu prestížnych. Na základe obmedzených dostupných informácií som z nich vytipoval: *Australian War Memorial* v Canberre, múzeum Kráľovského austrálskeho letectva RAAF vo Viktórii – *Royal Australian Air Force Museum Point Cook*, armádne múzeum v Bandiane vo Viktórii a centrum historických tradícií austrálskeho vojenského námorníctva RAN – *Royal Australian Navy Heritage Centre* pri Sydney.¹ Slávnostný deň otvorených dverí spustil 15. decembra 2002 cyklus odborných a kultúrno-spoločenských podujatí, ktorými si pripomenulo 25. výročie svojho založenia Armádne múzeum Západnej Austrálie. Už len pre veľkolepý program, záujem širokej verejnosti a hojnú účasť návštevníkov by táto akcia stála za zhodnotenie. Myslí, že pre čitateľov na Slovensku bude skôr zaujímavé i osožné stručne ich oboznámiť so stálou expozíciou, zbierkotvornou činnosťou a výskumným zameraním tejto inštitúcie. Ešte predtým však jedno malé odbočenie. Nabáda ma k nemu spomienka na turbulencie vývoja

1 KURING, I.A.: *Historical Army Museums & Army Collections*. In: *Military Archaeology in Australia and the Pacific. Management of Military Sites*; <http://www.defence.gov.au/army/ahu/>; life.csu.edu.au/~dspennem/MILARCH/; www.collectionsaustralia.net.

nášho vojenského múzejníctva po vzniku SR v roku 1993. Stovky príslušníkov austrálskych ozbrojených síl v činnnej službe a zálohe, turisti, záujmové spolky, kluby, asociácie najrôznejších vojensko-historických zameraní, dokázali spolu s lektormi a spolupracovníkmi múzea, že i v tieni celoštátnej kampane storočnice vzniku austrálskej armády, bez účasti generality a špičiek politického establišmentu, dá sa s dávkou lokálpatriotizmu pripraviť nielen populárna oslava v takpovediac rodinnej atmosfére, ale aj kvalitná reinstalácia expozície. Stálu expozíciu navyše obohatili putovné výstavy zo zápožičiek sesterských múzeí v Sydney, dôstojne prezentované rarity vojenských vozidiel, dopravnej, spojovacej a zdravotníckej techniky z domácej reštaurátorskej dielne a od súkromných zberateľov, „oprášený“ materiál z depozitov. Čo sa nevošlo do interiéru, umiestnili scenáristi vonku do hliníkových stavebnícových prístreškov a vojenských poľných stanov. Vzhľadom na tunajšiu stredomorsko-tropic- kú klímu je to riešenie vhodné rovnako pre provizórnu i celoročnú prevádzku.

The Army Museum of Western Australia (AMWA) patrí do radu vojenských múzeí, ktoré čerpajú prostriedky na činnosť z kombinovaných finančných a materiálnych zdrojov súkromných korporácií, jednotlivcov, darov od sponzorov, zo štátneho i federálneho rozpočtu. Dotácie z mešca rezortu obrany, respektíve jeho časti určenej pozemným vojskám, idú (podobne ako v prípade ďalších siedmich múzeí zhodného typu²) do oblasti vlastníctva a prevádzky budov, pozemkov, autoparku ťažkej vojenskej techniky s materiálom a odborníkmi na jej údržbu, na mzdy zamestnancov s veľmi úzko limitovaným počtom stálych a kontraktových funkcií, na vitrinový a displejový mobiliár, výmeny, nákupy a iné formy akvizície veľkorozmerných či finančne náročných exponátov. AMWA podlieha v najvyššej inštancii Armádnemu výboru pre historické plánovanie (*Army Historical Policy Committee*) na Ministerstve obrany, ale profesionálne ho usmerňuje Útvár pre dejiny Armády v rámci Generálneho štábu pozemného vojska (*Army History Unit*). Konceptne ho 20 rokov riadila Múzejná rada na čele s prezidentom (1978 – 1998). V poslednej päťročnici prebrala väčšinu jej povinností a kompetencií Nadácia AMWA. Odborné vedenie majú v rukách hlavný kurátor a jeho zástupca. Obaja sú vojakmi z povolania s tabuľkovým zaradením v špecifickej zložke branných síl – tzv. *Army Reserve* na dobu určitú.³ Každodenná prevádzka AMWA leží na

2 [http://www.defence.gov.au/army/ahu/MUSEUMS/museum-ind ex.htm](http://www.defence.gov.au/army/ahu/MUSEUMS/museum-ind%20ex.htm), 30. 8. 2005: 8 Regional Museums – Army Museum of Western Australia, Army Museum of South Australia, Military Museum of Tasmania, Army Museum of New South Wales, Victoria Barracks Museum Brisbane, North Queensland Military Museum, Fort Queenscliff Museum, 10 Corps Museums, 22 Unit Collections; Australian Museums & Galleries Online. National Guide to Collecting Institutions. In: [amol.org.au/guide/ museum_types.asp](http://amol.org.au/guide/museum_types.asp), 30. 8. 2005: 1 Australian Capital Territory, 8 NSW, 1 Northern Territory, 6 QLD, 2 SA, 5 VIC, 1 WA; home.st.ai/~dunn/museums/militarymuseums.htm, 9. 3. 2004: 1 ACT, 14 QLD, 5 NSW, 2 SA, 8 VIC; www.warmuseums.com.au, 30. 8. 2005: 6 NSW, 4 NT, 23 QLD, 2 SA, 7 VIC, 6 WA.

Z múzeí špecializovaných druhov vojska a zbraní sú perfektne vybudované a nadmieru pútavé: *Royal Australian Armoured Corps Memorial & Army Tank Museum* na základni Puckapunyal vo Viktórii; národné múzeum delostrelectva v pevnosti North Fort, ktorá kedysi spadala do pobrežného pásma delostreleckej obrany prístavu v Sydney; *Museum of Australian Army Flying* pri letisku Oakley v Queenslande; múzeum vojenského spravodajstva v kasárňach Kokoda v queenslandskej Canungre.

3 Vojenské múzeá a pamätníky vyvíjajú činnosť v austrálskej armáde podľa predpisu ministerstva obrany z 29. 2. 1996 – *Defence Instructions (General) ADMIN 54-1 – Policy and Procedures for the Establishment and Management of Defence Museums and Historic Flights*. Prezidentom Múzejnej rady AMWA býval priamo veliteľ 5. vojenského okruhu v Západnej Austrálii alebo ním nominovaný dôstojník. Funkciu zvyčajne zastával hlavný manažér pre ženijné vojsko na veliteľstve okruhu. Zachovávajúc kontinuitu „velenia“, za prvého predsedu Nadácie múzea bol s veľkou prevahou hlasov zvolený pplk. J. Deykin, ktorý slúžil ako tajomník Múzejnej rady nepretržite od roku 1978. Spomínaný *Army History Unit* zabezpečil v rokoch 1998 – 1999 kompletne vybavenie pracoviska počítačovým hardverom i softvérom. Oproti múzeám v civilnom sektore začalo AMWA, podobne ako Vojenské múzeum na Slovensku, využívať výkonnú modernú techniku s veľkým oneskorením. Silným argumentom na jej zakúpenie bola nutnosť digitalizovať katalógy múzejných i archívnych zbierok a pre-

pleciach kolektívu nadšencov metodicky organizovaných na báze dobrovoľníctva. Ide približne o 80 aktívnych dobrovoľníkov (*active volunteers*) a 120 sponzorských členov (*sponsor members*). Zabezpečujú najmä chod lektorskej služby, výskum, konzervačné, reštaurátorské a údržbárske práce.⁴

Múzeum, okrem toho, že plní štátne úlohy a spoločenské objednávky, sa venuje i komerčným projektom. Vykonáva expertíznu činnosť, poskytuje súkromným osobám a inštitúciám služby individuálneho výskumu, najmä v oblasti vojenských medailí, radov a vyznamenaní, strelných zbraní, genealógie, priebehu vojenskej služby jednotlivcov s dôrazom na obdobie obidvoch svetových vojen. Prenajíma svoj areál, jednotlivé budovy a miestnosti na rôzne spoločenské, kultúrne, odborné a vedecké podujatia. I bez samostatného „firemného“ domainu si hľadalo a našlo bočné chodníčky k zviditeľneniu na Internete a World Wide Web, najmä vďaka turistickému ruchu. V súčasnosti už štvrtým rokom prevádzkuje vlastnú, nezávislú webovú stránku.⁵ Od roku 1977 bolo pôvodne umiestnené vo Východnom Perth (Dilhorn, Bulver Street). V júli – auguste 1995 presídlilo do delostreleckých kasární na Burt Street, ktoré sú vzdialené iba 15 minút pešej chôdze z centra prístavného mesta Fremantle.⁶ Pohodnejších sem privedú štyri autobusové linky MHD č. 102, 103, 104 a 106. Bleskový spoj *CAT Bus* využívajú okrem domáceho bohémskeho obyvateľstva predovšetkým turisti. Trasa vedie okruhom celého mesta. Hustotou intervalu 15 – 30 minút pokrýva 7 dní v týždni, cestovné je zdarma. Múzeum je prístupné verejnosti po celý rok cez víkendy a v stredu od 11.00 do 16.00 h. Počas sviatkov a prázdnin sú hodiny predĺžené. Návštevy väčších skupín turistov a tematicky ladené prehliadky pre kolektívy záujemcov je možné bez problémov vopred dohodnúť prakticky v ľubovoľnom termíne, najlepšie však v stredu až piatok.⁷ Z dôležitých funkcií AMWA, ktoré využívajú tunajší historici i ja osobne, by som vyzdvihol jeho organizačnú záštitu nad Vojenskou historickou spoločnosťou Austrálie (pobočka pre Západnú Austráliu), internú knižnicu a archívne zbierky. Na prílepkovanie k rozpočtu si prevádzkuje antikvariátnu predajňu špecializovanej literatúry z oblasti vojenskej histórie a vychýrený stánok s občerstvením. Symbolická výška vstupného 3 až 12 dolárov sa totiž dosiaľ umelo udržiava iba z dotácií mestskej samosprávy a štátnych fondov pre rozvoj cestovného ruchu, záchranu kultúrnych a historických pamiatok.

Počas výročných osláv vzniku AMWA sa zaplnil exponátmi aj rozľahlý priestor nástupiska pre vojská pred priečelím hlavnej jednoposchodovej budovy, ktorej pravé krídlo patrí múzeu a ľavé obýva Vojenský vysokoškolský oddiel Západnej Austrálie pre výcvik a ďal-

pojiť ich do celoaustrálskej siete tak v rezorte MO, ako aj na úrovni jednotlivých štátov a federácie. SHAW, P.: *The Army Museum of Western Australia Twenty Five Years on*. In: *Sabretache*, 43, 2002, č. 4, s. 3-18; http://www.defence.gov.au/army/ahu/about_ahu.htm; tamže, ...[ahu/mission.htm](http://www.ahu/mission.htm).

4 <http://www.armymuseumwa.com.au>. Prevažujú medzi nimi aktívni poddôstojníci a nižší dôstojníci, príslušníci armády vo výslužbe i zálohe, vojnoví veteráni, zberatelia militárií, aktivisti kvartálne organizovaných aukcií vojenských starožitností, vyradeného materiálu a armádnych prebytkov, modelári, študenti, strední podnikatelia, historici, múzejníci a archivári – profesionáli i amatéri, technici a mechanici, štátni zamestnanci.

5 <http://www.armymuseumwa.com.au>; www.freofocus.com/thing_s2c/text/army_museum.cfm; www.archivists.org.au/directory/dat_a/402.htm; www.traveldownunder.com.au/Western_Australia/Perth/Army_Museum_of_Western_Australia.asp; www.perthweb.net.au/aboutperth/museums.shtml. 28. 2. 2004 prehliadač Yahoo ponúkal 67 800 záznamov o múzeu z celej siete www a 4 890 z austrálskych stránok. 1. 3. 2004 Google našiel 97 700/ 8840 záznamov. O 1,5 roka neskôr, 3. 9. 2005, to už bolo s Yahoo 1 820 000/94 300 a s Google 748 000/58 100.

6 Múzeum bolo oficiálne otvorené pre verejnosť 15. 8. 1995 na *VP Day* (ref. 26). SHAW, ref. 3, s. 11; <http://www.armymuseumwa.com.au/History.html>.

7 Tamže; <http://www.armymuseumwa.com.au/OtherInfo.html>; www.ebroadcast.com.au/ecars/museums/milAus.html.

šie vzdelávanie dôstojníkov a poddôstojníkov v zálohe (*Western Australian University Regiment*).⁸ Z putovných výstav zostavených k 100. výročiu vzniku regulárnej armády v Austrálii⁹ pricestovala do AMWA z východného pobrežia cez Adelaide napr. expozícia „Kráľovskí austrálski ženisti“ (*Royal Australian Engineers*). Chronologicky obsiahla britské koloniálne fortifikácie, predfederačné obdobie, vojenské zememeračstvo a mapovanie, 1. a 2. svetovú vojnu. Prierez organizačným vývojom, účasť vo vojnách a medzinárodných ozbrojených konfliktoch v zámorí, pri obrane kontinentu, vlastných teritoriálnych a imperiálnych sfér vplyvu britského spoločenstva národov, boli stručne – oslavne zmapované vo výstave exportovanej z Canberry pod názvom „100 rokov služby – Austrálska Armáda“. Nechýbali tu základné štatistické údaje so stovkami fotografií o účasti austrálskej armády, letectva a námorníctva v dodnes rozporuplne hodnotnej vojne vo Vietname, i v rámci špecializovaných kontingentov Organizácie Spojených Národov na Blízkom východe (UNTSO – Izrael, Sýria a Libanon od 1956), v Kambodži (práce na odminovaní, UNAMIC, odzbrojovanie 250 000 Kambodžanov – UNTAC pod velením genpor. J. Sandersona, obnova komunikačnej siete 1991– 1993), v Indii a Pakistane (UNMOGIP, UNIPOM, 1950 – 1985), Kongu (ONUC 1960 – 1961), africkej Namíbii (asistenčný oddiel skupiny OSN pre tranzitívnu správu od vojenských ku civilným orgánom od roku 1989), Iráne (UNIIMOG 1988 – 1990), v Pakistane a Afganistane (UNMCTT 1989 – 1993), v občianskych vojnách a sanácii genocíd na Balkáne a v Africkom rohu, až po Operáciu *Gold* – bezpečnostné a protiteroristické zabezpečenie Letnej olympiády 2000 v Sydney. Z pravej strany vchodu do hlavnej budovy pozornosť návštevníkov pútalo 8 – 10 pojazdných vitrín z nepriestrelného skla, v ktorých Balistická spoločnosť Západnej Austrálie prezentovala výstavku *Austrálske vojenské pušky a munícia 1860 – 1960*. Bola to taká malá náplast na neradostnú skutočnosť, že práve zbierka strelných zbraní je už pomaly 10 rokov súčasťou jedinej výstavy, ktorú bežný turista nemôže vidieť. Pre nedostatok výstavnej plochy ju totiž má v dlhodobej zápožičke Hlavné oblastné veliteľstvo armády sídliace v kasárňach Leeuwin vo Východnom Fremantle.

Múzeum disponuje exponátmi, ktoré pokrývajú koloniálne a predfederačné obdobie až do začiatku 20. storočia¹⁰, dve svetové konflagrácie 1914 – 1945, studenú vojnu cez vojny v Kórei, ozbrojené konflikty v Malajzii (tzv. *Malayan Emergency* 31. 5. 1950 – 31. 7. 1960, 7 000 mužov pozemných vojsk bez údajov za RAN a RAAF, 13 zabitých a 24 ranených priamo v boji, 21 mŕtvych + 111 osôb mimooperačných bojových strát), v Indonézii – najmä na Borneu (10. 10. 1963 – 1. 10. 1966, 3 500 mužov armády bez údajov za RAN a RAAF, 17 padlých, 6 ranených, 14 ďalších mimooperačných strát), vietnamskú vojnu (tri kľúčové strategické operácie – *Coburg* v januári – februári 1968, *Thoan Thang I* v máji 1968, *Federal* vo februári 1969, s cieľom udržať základne Long Binh, Bien Hoa a hlavné mesto Saigon), vojnu

8 Po vystavovaní WAUR má celá budova pripadnúť múzeu. V menších príľahlých stavbách v areáli kasární sú umiestené kancelárie vedenia a administratívy, zasadačka, konferenčné miestnosti, archív, knižnica, antikvariát, sklady, depozity, reštaurátorské a konzervátorské dielne. Fotografie hlavných budov pozri v http://www.armymuseumwa.com.au/gallery_vehicles.html; tamže, ...[gallery_grounds.html](http://www.armymuseumwa.com.au/gallery_grounds.html).

9 Podrobne <http://www.army.gov.au>.

10 T. j. do smrti britskej kráľovnej Viktórie, ktorou sa uzatvorila epocha 19. a začalo sa 20. storočie. „Stará mať Európy“ vládla Impériu, „nad ktorým slnko nikdy nezapadá“ a prežila zrod federálneho štátu Austrálsky zväz iba o 21 dní. *Commonwealth of Australia* vznikol podľa austrálskej ústavy 1. 1. 1901 spojením šiestich oblastí – nových štátov: Západná a Južná Austrália, Queensland, Viktória, Tasmánia a Nový Južný Wales. Federácia si zachovala spojenie s Veľkou Britániou ako jej domínium. Hlavou štátu bol britský monarcha – najprv teda ešte kráľovná Viktória a po troch týždňoch jej najstarší syn Eduard VII. Prvým hlavným mestom sa stalo Melbourne, od roku 1908 Canberra. IVANIČKOVÁ, E. et al.: *Kronika 20. storočia*. Bratislava 2000, s. 23-24; ROSS, J. et al. (eds.): *Chronicle of Australia*. Ringwood 2000, s. 467 a n.

v Perzskom zálive (17. 1. – 28. 2. 1991, 750 mužov), až po účasť austrálskych jednotiek v Somálsku a vo Východnom Timore na udržiavanie mieru (*peace-keeping operations*, 900 mužov UNOSOM, UNITAF, 1992 – 1995; 5 500 mužov INTERFET, 1999 – 2000).¹¹

AMWA je najväčším vojenským múzeom v Austrálii hneď po *Australian War Memorial* v Canberre. Sídli v historických budovách delostreleckých kasární vo Fremantle, ktoré postavili v roku 1902. Celý areál bol odovzdaný do užívania armády v rokoch 1911 – 1913. Ide o druhé najstaršie kasárne v krajine, ktoré sa dodnes zachovali v pôvodnom stave. Ich architektonicko-stavebný vývoj je zachytený pestrým fotografickým materiálom, maketami, originálnymi dobovými spisov, rozkazov, plánov, nákresov, schém, reprodukciami správ dobovej tlače. Túto tému spolu s obdivuhodne zachovanými i zreštaurovanými kolekciami bojových zástav, kolektívnych vyznamenaní, súpisom všetkých 14 držiteľov prestížneho Viktóriiho kríža (VC), zoznamami ocenených jednotiek, útvarov a zväzkov, čestnými názvami vojenských útvarov dislokovaných na území Západnej Austrálie, i oficiálnymi listinami s menoslovmi padlých, vtlesnali autori scenára stálej expozície do troch rozľahlých miestností z pravej i ľavej strany reprezentačného foyer vo vstupnej časti. Vo všetkých ostatných expozičných blokoch sú proporčne zastúpené vojenské rovnošaty, rady a vyznamenania, chladné a palné zbrane, citlivo doplnené dokumentačným, knižným a fotografickým materiálom. Jednotlivé epochy boli pravda pokryté ad hoc. Náročný návštevník by tu márne hľadal systematicky a vyčerpávajúco zmapovaný vývoj uniforiem, osobnej výzbroje vojakov, či vojenskej faleristiky v tom-ktorom období. Takže hlboko erudovaná klientela sa len ťažko dokáže zaobiť bez návštevy Canberry s jej spektakulárnym Austrálskym pamätníkom vojny.

Prvý veľký tematický blok je sústredený v **Galérii epochy do roku 1914**. Štandardnými muzeologickými formami a prostriedkami približuje návštevníkom pôsobenie ozbrojených síl koloniálneho zboru britskej armády v 19. storočí a v prvom decénií 20. storočia na územiach jednotlivých, vtedy ešte nie zjednotených trestaneckých (penálnych) kolónií Britského impéria na austrálskom kontinente. V samostatných blokoch sa osobitný dôraz kladie na postavenie a úlohy britskej armády pri ich spravovaní (1829 – 1901), výrazný podiel „Austráľčanov“ a britských posádok z Austrálie v juhoafrickej Búrskoj vojne (11. 10. 1899 – 1. 6. 1902, 16 463 nasadených vojakov a 13 314 koní, 606 padlých¹²), činnosť britskej armády

11 Pôsobenie vo Východnom Timore domáci historici hodnotia ako doteraz najväčšiu i najúspešnejšiu operáciu *peacekeeping* v doterajších dejinách austrálskych ozbrojených síl. Začalo v rámci UNAMET a kulminovalo v multinacionálnych jednotkách INTERFET od 20. 9. 1999 do februára 2000. V kritickej etape nasadenia dosiahol INTERFET maximálny početný stav 9 908 mužov z 22 krajín sveta. 55,5 % z nich bolo austrálskych vojakov a policajtov, vrátane hlavného veliteľa celého zväzku genmjr. P.J. Cosgrovea. Po odovzdaní správy krajiny späť do rúk OSN a neskôr i vlastných mocensko-politických orgánov novovzniknutého štátu osamostatneného od Indonézie, austrálska participácia na jeho upevňovaní pokračuje dodnes pod hlavičkou formácie UNTAET (2 000 mužov). BREEN, B.: *Mission Accomplished, East Timor*. St. Leonards 2000; SMITH, M.G.: *Peacekeeping in East Timor*. Boulder 2003; STEPHENS, D.: *The Use of Force in Peacekeeping Operations – The East Timor Experience*. Melbourne 2005; <http://awm.gov.au/peacekeeping/timor/australia.htm>; tamže, ...timor/un.htm; tamže, ...au/at war/peacekeeping.htm.

12 Pri štatistikách o Austráľčanoch, ktoré uvádzam pri jednotlivých vojnách (maximálny početný stav vojska – *Peak Troop Strength*, celkový počet zmobilizovaných, padlí), som porovnával údaje z expozície s poslednými syntézami a encyklopedickými dátami, hlavne z http://www.awm.gov.au/atwa/r/statistics/1885_1973.htm; Tamže, ...statistics/sudan_somalia.htm; tamže, ...statistics/world_wars.htm; www.defence.gov.au/army/ah/history.htm; members.iinet.net.au/~perthdps/military/li_nks.htm. Stála výstava v AMWA sa nevenuje ozbrojeným konfliktom, v ktorých pôsobili austrálske jednotky bez kontingentov z kolónie Západná Austrália. Boli to: 1. Anglo-maorské vojny, 1860 – 61, 1863 – 1869 (2 500 nasadených v tzv. novozélandských Waikato plukoch, straty nevyčíslené); 2. Mahdího povstanie v Sudáne, 3. 3. – 8. 5. 1885, podpora egyptskej vlády v rámci britských síl proti vzbúrencom (770 mužov z Nového Južného Walesu, 9 padlých); 3. Povstanie tzv. boxero-rov v Číne, 6. 8. 1900 – 25. 4. 1901 (560 mužov v námorných kontingentoch z Nového Južného Walesu, Južnej Austrálie a Viktórie, 6 padlých).

v kolónii Západná Austrália (1826 – 1869) a napokon na vznik nového súšťačia Austrálsky zväz, v ktorom sa rozvinul systém ústrednej, federálnej brannej moci a národno-občianskych milícií (1901 – 1914). 1. marca 1901 prešli všetky jednotky, útvary a posádky s kompletným vojenským personálom v Západnej Austrálii (*WA Defence Force*) do bezvýhradnej veliteľsko-organizačnej, kadrovej, i logistickej podriadenosti federálneho vojska (*Commonwealth Military Forces*) ako 5. vojenský okruh (*5th Military District*). „Materský“ Albion musel uznať suverenitu scelenej ex-kolónie.

Galéria 2. svetovej vojny je zo všetkých autonómnych výstavných celkov najrozsiahlejšia. Pozostáva z vyše 30 miestností rôznej veľkosti, rozložených v dvoch budovách, na troch poschodiach. Začína vstupom Austrálie do vojny vo vojensko-spojenskom zväzku s Veľkou Britániou a ňou ovládaným Britským spoločenstvom národov hneď v septembri 1939.¹³ 15. septembra 1939 vláda oznámila začiatok náboru do pešej divízie na použitie „*pre službu na domácom fronte alebo v zahraničí podľa toho, ako to situácia umožní*“. Koncom novembra rozhodla o nasadení 6. divízie na Blízkom východe. Jej prvé jednotky opustili vlasť v januári 1940. Vo februári začala výstavba 7. a v máji 1940 8. pešej divízie. Výsledkom náboru dobrovoľníkov do austrálskej armády, ktorých potom mobilizovali do jednotiek určených na podporu frontových operácií britských ozbrojených síl v zámorí, bol postupne vznik 2. austrálskeho imperiálneho zboru (*2nd Australian Imperial Force*) nadväzujúceho na silnú tradíciu rovnomenného zboru z rokov 1914 – 1918 (*1st AIF*). Okrem samostatných národných jednotiek a útvarov sa občania Austrálie a Nového Zélandu zúčastnili bojov aj priamo ako príslušníci britských pozemných vojsk, kráľovského letectva i námorníctva, v menšej miere tiež v armádach USA a Kanady.¹⁴

Blitzkrieg v západnej Európe, porážka i okupácia Francúzska a štátov Beneluxu v máji – júni 1940 dostali Veľkú Britániu a jej domínia do vratkej pozície jediného aktívneho protivníka Nemecka. Dané okolnosti, spolu s nejasnými, no zjavne agresívnymi zámermi Japonska v Pacifiku, všeobecne zintenzívnili vojnové úsilie i vojenskú zaangažovanosť Austrálie v rozširujúcom sa svetovom konflikte. 8. pešiu divíziu prepravili ako nové jadro vojenskej posádky do Malajzie. 6. divízia bojovala v Palestíne. Na Britských ostrovoch sa stmelovali a precvičovali pešie brigády, ktoré potom utvorili 9. pešiu divíziu. Reorganizáciu divízií umožnila skutočnosť, že v 2. AIF nasledovali britské rozhodnutie zredukovať počet prápo-

13 Nasledujúc britskú deklaráciu, Austrália vyhlásila vojnu Nemecku 3. 9. 1939. Okamžite zostavila 1. pešiu divíziu v sile 20 000 mužov – dobrovoľníkov. V nasledujúcich dvoch mesiacoch podstúpilo intenzívny vojenský výcvik 78 000 osôb mobilizovaných do vojensko-občianskych milícií. Tisíce austrálskych vojakov z povolania i v zálohe sa podrobili leteckému výcviku v Austrálii, na Novom Zélande, na Britských ostrovoch a v Kanade, aby mohli byť zapojení do gigantickje siete medzikontinentálnej leteckej obrany Britského impéria na celom svete. S vypuknutím vojny sa austrálska vláda dostala do prekérneho postavenia. Nejasné zámery cisárskeho Japonska spolu so silnou domácou opozíciou voči náboru dobrovoľníkov pre pozemné sily expedičného zboru, ako aj voči mobilizácii regrútov pre domobraneckej jednotky na kontinente, zostrili už i tak búrlivú diskusiu o tom, aký by mohol byť a aký by mal byť vojenský príspevok Austrálie pre frontové bojiško v Európe, čo sa týka počtov i zloženia pozemných vojsk. Zdôrazňujem, že s týmto problémom sa vôbec nemuselo potýkať austrálske letectvo a námorníctvo. Ich použitie nepodvázoval zákon o národnej obrane výlučne defenzívnym nasadením pri obrane štátneho teritória (*home service*), resp. jeho vzdušného priestoru a výsostných vôd, takže na jeseň 1939 už slúžil dosť početný personál RAAF i RAN dávno v zámorí. http://www.defence.gov.au/army/ahu/history/world_war_ii_initiation.htm; awm.gov.au/histories/volume.asp?conflict=2.

14 GREY, J.: *The Australian Centenary History of Defence*. 1. zv. *The Australian Army*. Sydney 2001. 2.–7. zväzok syntézy sú venované: letectvu (*The Royal Australian Air Force*), námorníctvu (*The Royal Australian Navy*), vzniku a organizačnému vývoju ozbrojených síl (*Making the Australian Defence Force*), ministerstvu obrany (*The Department of Defence*), prameňom a štatistikám (*Sources and Statistics*), mapám (*An Atlas of Australia's Wars*); DENNIS, P. – GREY, J. (eds.): *A Century of Service*. Canberra 2001. Bližšie <http://www.oup.com.au/content/general.asp?content=Tachod#vol1>.

rov pešej brigády zo 4 na 3. Bojové skúsenosti z Európy podnietili Austráliu, aby začiatkom roku 1941 zostavila 1. obrnenú divíziu. Naivita hlavného velenia sa prejavila v tom, že operačný priestor divízie mal byť pôvodne limitovaný na domáce územie štátu a nikdy nemala byť nasadená mimo austrálskeho kontinentu. Vážne problémy s dopĺňovaním – akútny nedostatok živej sily, doľahol na armádu o 2 roky neskôr. V roku 1943 už musela udržiavať vo frontovej bojaschopnosti vojsko na úrovni 12 peších divízií, čo bol ďaleko vyšší počet v porovnaní k počtu obyvateľstva ako u Veľkej Británie, USA, či Japonska. Priame i nepriame bojové straty s alarmujúcim výskytom tropických chorôb, hlavne malárie a dyzentérie, zdecimovali armádu o počet mužstva a dôstojníkov ekvivalentný jednej kompletnej divízii. Druhým faktorom, čo znemožňoval plynulé dopĺňovanie zo záloh, boli limitujúce ustanovenia platného zákona o národnej obrane, ktoré bránili nasadzovať brancov i záložníkov mobilizovaných povolávacími rozkazmi ministerstva obrany do služby mimo územia Austrálie. Mnohé miličné jednotky a útvary pritom už organizačne patrili do AIF, nakoľko ich z 3/4 tvorili dobrovoľníci. Vo februári 1943 bol schválený zákon, ktorý umožňoval oddielom milície slúžiť kdekoľvek v oblasti juhozápadného Pacifiku pod líniou rovníka.¹⁵

Chronologická nadväznosť určite nebola riadiacim kritériom pri koncipovaní výstavy venovanej druhej vojne. Napr. jeden zo zlatých unikátov medzi trojrozmernými artefaktmi múzejnej zbierky je realisticky zaranžovaný hned na začiatku prvej sály. Motorový ponorný čln „Šípová Ruženka“ (*Motor Submersible Canoe „Sleeping Beauty“*) používali v období 1943 – 1944 špeciálne diverzné útvary (*Z Special Unit*) v operáciách Jaywick a Rimau. Pod rúškom noci prenikali na týchto miniponorkách do prístavu Singapur okupovanom Japoncami a robili tam deštrukcie. Vystavený kus, vyrobený v roku 1943, je jediným zachovaným exemplárom svojho druhu vo svete! Ku kuriozitám, kde bojový alebo prepravný výkon hranil so športovým, zaraďujem aj vojenské bicykle z roku 1940: skladací a kolobežkový bez reťaze a ozubených kolies určený pešiakom.

Na mohutnej chronologickej makete sú geograficky zobrazené rozhodujúce oblasti a sektory frontových a expedičných bojov austrálskej armády na bojiskách v Ázii, Tichomorí, v Polynézii (1939 – 1943 Blízky východ, 1941– 1942 Malajzia, 1942 – 1945 Juhozápadný Pacifik, 1945 Borneo). Grafický priebeh dôležitých bitiek, resp. dokumentárne filmové spravodajstvo vojenských korešpondentov, si možno preštudovať z krátkometrážnych filmov, kvalitných videozáznamov i DVD v interaktívnych displejoch a multimediálnych „kábinkách“. Z heroických kampaní, ktoré tvoria klenotnicu bojových tradícií nielen zúčastnených jednotiek, ich nástupníckych formácií, združení ich veteránov a rodinných príslušníkov, ale i súčasnej modernej armády, sú na vysokej muzeologickej úrovni spracované dobytie Bardie (6. divízia, január 1941); boje o Tobruk („Tobrúcke krysy“ z 9. a 16. pešej divízie, apríl – december 1941); kampaň v Sýrii a dobytie hlavného mesta Damask (jún 1941, britské jednotky so Slobodnými Francúzmi a 7. divíziou AIF vytlačili nemecko-vichystické oddiely, Austrálčania mali straty 1 600 mužov, vrátane 416 padlých priamo v boji); protiofenzíva v džungliach Novej Guiney (7. divízia, september – december 1942, tzv. Kokoda Trail¹⁶); prvá významná porážka obojživelných jednotiek japonskej armády v pozemných

15 <http://awm.gov.au/atwar/ww2.htm>.

16 Expozičný tón týchto krvavých kampaní sa nesie v duchu starších prác vojenskej historiografie. Tie, mierne povedané, plne nedoceňovali ich strategicko-operačný význam. Až z monografií posledných rokov sa môžeme dozvedieť, že nielen Flámsku, Yprés, či Somme z 1. svetovej vojny právom patrí nehybné miesto v histórii vojen, v ktorých bojovali austrálski vojaci. Rovnocenné postavenie, ak nie dokonca dôležitejšie pre Austráliu a jej obyvateľstvo, v historickej pamäti a tradícii patrí takisto lokalitám ako Kokoda Trail, Milne Bay, Gona, Sananada, Buna. Fakty sú prosté. Ak by *Aussie diggers* v rokoch 1942 – 1943 nezastavili Japoncov na Papui,

bojoch so zmiešanou austrálsko-americkou posádkou (august 1942, Milne Bay vo východnej Papue, neskôr Port Moresby, armádnym jednotkám posilneným RAAF velil genmjr. C. Clowes); obrana prístavu Fremantle, ako i celej Západnej Austrálie za pomoci Američanov s kombinovaným využitím pozemných, námorných, i leteckých síl (opevnenia, delostrelectvo, domobrana, ponorkové loďstvo, zamínovanie Indického oceánu, poľné letiská, radarové stanice)¹⁷; kontinentálna protiletecká obrana austrálskej pevniny; Lesnícko-drevárske prápory a drevospracujúce firmy 1940 – 1945; účasť žien v pozemnom vojsku na domácom území (*Australian Women's Land Army*) a v zbrojárskom priemysle; súhrnný prehľad vojenskej služby austrálskych žien 1941– 1947; dobrovoľné pomocné oddiely z radov civilných osôb (*Voluntary Aid Detachments*); lekársko-zdravotnícka služba v austrálskej armáde 1902 – 1945; 2. austrálska komando-eskadra 2. pluku komandos v bojoch s Japoncami 1941– 1945 (Východný Timor, obrana Dili, evakuácia z Timoru v decembri 1942, Nová Guinea: jún 1943 – september 1944, patrolovanie v New Britain: apríl – 15. august 1945, dnes súčasť Papuy-Novej Guiney); vznik, rozvoj a dôležité symptómy vojenskej spolupráce Austrálie s USA vo vojne v Tichomorí; neutralizácia japonských vojsk na New Britain, v severnej časti Šalamúnových ostrovov a na Novej Guinei (5. divízia, 11. armádny zväz, 6. divízia, od novembra 1944); znovudobývanie Bornea (7. a 9. divízia, filipínska i malajská časť ostrova + Brunej – Balikpapan, Tarakan, Labuan, máj – august 1945), atď.

Vitríny obsahujú archívne fotografie, originály spisov, fotokópie dokumentov, ale hlavne figuríny vojakov v uniformách, samostatné uniformy, zbrane (+ ich rezy, schémy, makety, popisky technicko-taktických údajov), súčiastky výstroje, výzbroj, súkromné fotografie, korešpondenciu, vyznamenania, odznaky, vojenské doklady, stovky osobných predmetov, rodinných „relikvií“ a iných efemér z pozostalosti jednotlivcov. Pre mládež sú, samozrejme, silným lákadlom makety pásovej a kolesovej vojenskej techniky, diorámy v zmenšených mierkach i v reálnych životných rozmeroch. Pri triedení a digitálnej katalogizácii prekrásnej zbierky plagátov súdobej armádnej propagandy (1912 – 1945) mi bolo veľmi ťažko nepodľahnúť subjektívnemu vkusu a verejne dať vystaviť iba zo tri desiatky skutočne najreprezentatívnejších kusov. Osobne som mal možnosť prispieť tiež k reinstalácii tých častí stálej expozície, čo ilustrujú strádanie civilného obyvateľstva za vojny (tzv. *Rationing* – lístko-

ich domovina by bola ďalším územím na rane útočných agresíí cisárskej armády. Dramatické, no pravdivé je toto oneskorené poznanie. Legende generálov Blameyho i MacArthura snáď veľmi neškodí zosobnenie ich veliteľských chýb a zlyhaní, hlavne v defenzívnej fáze kampane Kokoda a Milne Bay, v ktorej rezignácia hlavného velenia na útočnú iniciatívu priniesla „navýšenie“ ľudských strát oproti nevyhnutnej kalkulácii štábnych plánovačov. Pre pochopenie heroizmu austrálskeho vojaka stojí za to „vrátiť do dejín“ zabudnutých, alebo ignorovaných veliteľov ako pplk. R. Honner a brig. gen. A. Potts. Z Kokody nemusíme robiť udalosť význačnejšiu než Gallipoli. V bojoch na ostrove Papua je však správne vidieť hroziacu cestu, ktorá Japoncom otvárala potenciálnu diaľnicu k okupácii austrálskeho kontinentu. Kokoda v súčasnosti právom zaujala miesto medzi „ikonickými bitkami“ druhej svetovej vojny v historickej pamäti Austráľčanov. Máličko bežných občanov, žiaľ, vie vymenovať aspoň 2 – 3 mená významnejších účastníkov, nehovoriac už o tom, že by poznali jej čo i len elementárne reálie. Podrobne JAMES, W.M.: *Field Guide to the Kokoda Trail*. Lane Cove 2006; LINDSAY, P.: *The Essence of Kokoda*. Prahran 2005; Tenže: *The Spirit of Kokoda*. Prahran 2005; FRITZSIMONS, P.: *Kokoda*. Sydney 2004; BRAGA, S.: *Kokoda Commander: the Life of Major-General „Tubby“ Alen*. South Melbourne 2004; HAWTHORNE, S.: *Kokoda Trail*. Rockhampton 2003; HILLMAN, R.: *The Kokoda Trail*. Port Melbourne 2003; HAM, P.: *Kokoda*. Pymble 2004; BRUNE, P.: *Bastard of a Place*. Crows Nest 2004; Tenže: *We Band of Brothers: A Biography of Ralf Honner, Soldier and Statesman*. Sydney 2000; Kokoda 1942. Canberra 2002.

17 Na veľkoplošnom modeli územia Západnej Austrálie sú vypichnuté všetky strategicky dôležité regióny a jednotlivé miesta obrany štátu v rokoch 1939 – 1945. Interaktívna svetelná podpora doplní výchovno-poznávací audiovizuálny systém, ktorý však už pri dnešných možnostiach digitálnej techniky a multimédií pôsobí zjavne archaicky. Prirýchlo sa sám zmenil na historický exponát! Západoaustrálska vláda pritom vložila do jeho projektu a výroby niekoľkostotisíc dolárov v roku 1995 pri 50. výročí skočenia druhej svetovej vojny. Bližšie SHAW, ref 3, s. 10.

vý systém na potraviny a odevy, kupóny na plyn a benzín, opevňovanie pobrežia proti očakávanej invázii Japoncov, internácia cudzích štátnych príslušníkov). Živý obraz o protivníkovi sa dá utvoriť z trofejných súčiastok výstroja a výzbroje nemeckého Afrika Korps a talianskej armády z ťažení 6. a 9. divízie v severnej Afrike 1940 – 1942 – napr. v Líbii, na polostrove Kyrenajka, pri El Alamejne, v Egypte a na iných bojiskách. Len vo februári – marci 1941 Spojenci rozbili v bojoch okolo Bengházi 10 divízií talianskej armády, 1 300 diel a 400 tankov. Návštevníci z Európy ocenia bohaté zastúpenie veľmi zaujímavého koristného materiálu po japonskej cisárskej armáde. Iným zdrojom exponátov odlišného nazerania na kategóriu nepriateľských vojakov je potom život talianskych a nemeckých vojnových zajatcov internovaných na území štátu Západná Austrália. Stovky z nich si tu založili rodiny a našli trvalé zamestnanie. Po skončení vojny požiadali o vystahovalectvo, alebo sa sem po pár rokoch života vo vojnu rozhárannej Európe znova a tentoraz natrvalo vrátili.

Vzhľadom na výskumné zameranie bývalého hlavného kurátora AMWA o ďalšej problematike dosť detailne informuje samostatná **Galéria vojnových zajatcov**. V čase recenzovanej návštevy bola jej reінštalácia ukončená asi tak z polovice. Aj to len vďaka stovkám brigádnických hodín odpracovaných členmi „Asociácie vojnových zajatcov“. Čo bolo zdrojom nesmierneho živorenia i potupnej smrti niekoľkých tisíc austrálskych vojakov? Zajatecké a koncentračné tábory, ktoré Japonci spravidla budovali vo vražedných podmienkach tropických horúčav v džungliach okupovaných ázijských krajín a tichomorských ostrovov. Expozícia dáva odpovede aj na otázky, kedy a za akých okolností sa tam dostali. Vtedy, keď Japonci od septembra 1940 okupovali severnú Indočínu a potom v juhovýchodnej Ázii obsadzovali jednu krajinu po druhej (Malajziu, Thajsko, Barmu, Filipíny). Ďalej najmä keď vytlačili Spojencov z indonézskeho ostrova Jáva, Sumatra, Borneo, z Timoru, Ambonu¹⁸, Rabaulu a obsadili Singapúr (po kapitulácii 15. februára 1942 tam do zajatia padlo o. i. 14 972 Austráľčanov z 8. divízie). „Zajatecká žatva Tokia“ týmto však zďaleka nebola vyčerpaná! V období japonskej bleskovej vojny a po námorných bitkách, ktoré boli súčasťou vojny v Pacifiku¹⁹, sa 22 376 Austráľčanov ocitlo v zajateckých táboroch, ktoré dnes spolu s nezmyselnými pochodmi smrti z jedného lágra do druhého symbolizujú jedno z najstrašnejších utrpení spojeneckých vojakov v tejto časti zemegule vôbec: povestná väznica Changi v Singapúre²⁰, Ranau, Sandakan a Kuching na severe ostrova Borneo (dnes súčasť malajských provincií Saravak a Sabah), železnica smrti z Thajska do Barmy, pri výstavbe ktorej zahynulo na otrockých prácach okolo 13 000 vojakov z armád protihitlerovskej koalície a do 100 000 ázijských robotníkov. Mnohých Austráľčanov deportovali až na Japonské ostrovy. Dreli tu

18 Ostrovy Timor juhozápadne a Ambon západne od Novej Guiney ovládli Japonci 23. 2. 1942. Okolo 300 Austráľčanov v izolovaných bojových skupinách im však vzdorovalo s pomocou domorodého obyvateľstva v divokých džungliach až do ich stiahnutia z Timoru medzi decembrom 1942 a februárom 1943. Okolo 30 000 Austráľčanov zahynulo vo vojne v Pacifiku, mnohí z nich ako vojnoví zajatci Japonska.

19 Zložitým metodologickým orieškom je pri vyčíslňovaní týchto strát jednoznačné rozlišovanie príslušnosti vojakov zmiešaných jednotiek a zväzkov námorníctva, pozemných vojsk a letectva, nevynímajúc také „čisté“ námorné operácie, ako boli bitky v Korálovom mori alebo o Midway v máji – júni 1942.

20 The Changi Museum sa nachádza na ulici 1000 Upper Changi Road North v metropole Singapúru. Otvorené je 9.30 – 16.30, 7 dní v týždni, vrátane štátnych sviatkov. <http://www.changimuseum.com>. Zážitok z múzea je porovnateľný s návštevou Osvienčimu. Bližšie BLACKBURN, K.: *Commemorating and commodifying the prisoner of war experience in south-east Asia: The creation of Changi Prison Museum*; Tenže: The historic war site of the Changi Murals: a place for pilgrimages and tourism. In: *Journal of the Australian War Memorial*, 2000, č. 33, 2001, č. 34. www.awm.gov.au/journal/j33.blackburn.htm; tamže, .../j.34.blackburn.htm; tamže, .../au-encyclopedia/pow/ changi.htm.

v baniach, zlievárňach, pri výstavbe ciest, železníc, odstraňovaní následkov činnosti amerických bombardovacích zväzov, a pod.²¹

Vskutku autentický zážitok z expozície získava návštevník vďaka niekedy až naturalistickým rekonštrukciám a diorámam: poľná nemocnica – chatrč v džungli, choleroový infekčný stan s nakazenými vojakmi na Borneu, operácia raneného bez anestetík v bambusovom väzenskom baraku, zajatecká kuchyňa, poľné sprchy zhotovené z palmových a bambusových prútov, trio pochodujúcich zajatcov (dve ľudské trosky podopierajú na smrť vychudnutého chorého spoluväzňa, vysileného od prepracovania, zúboženého od početných zranení a nákazlivých tropických chorôb). Putovný biografický displej bol venovaný populárnemu väzenskému lekárovi pôsobiacemu s hrdinskou obetavosťou v japonských zajateckých lág-roch – Sirovi Edwardovi „Weary“ Dunlopovi (1907 – 1993).²²

Austráľania padli do nemeckého a talianskeho zajatia taktiež v bojoch v južnej a západnej Európe (8 591), v severnej Afrike (1 941) a inde. Len počas frontových kampaní na Strednom východe 1941 – 1942 zajali vojská fašistickej Osi 7 116 dôstojníkov a vojakov z 2. AIF. Mnoho tisíc ranených a 3 109 zajatcov stratili austrálske jednotky v bitke o grécky ostrov Kréta v máji – júni 1941, čo bolo o 1/3 viac, než v rámci bojov o celé pevninské Grécko na polostrove Peloponez.²³ Vecne ich mapujú výpisy z kartoték Medzinárodného výboru Červeného kríža a priestorovo-graficky dioráma z bitky o Krétu 20. mája 1941. Regionálne ich personifikuje činnosť 2. pešieho pluku 3. divízie 2. AIF pri obrane letiska Retino, zá-livu Suda a prístavu Syphakia. Z lágrov v Taliansku prešlo najviac Austráľčanov tranzitným a zajateckým táborom v Bari. Rozpisy strát ďalších zajatcov obsahujú panely venované bo-jom o Tobruk – Mecheli (1941), oázu Ruin Ridge pri El Alamejne v Západnej púšti (1942), egyptskú železničnú stanicu Tel el Eisa a dioráma 2. prápor 28. pluku austrálskej pechoty počas druhého útoku na Ruin Ridge o polnoci 26. – 27. júla 1942 (El Alamejn, Egypt). Pri obrane obkľúčeného Tobruku stratili Austráľania za 9 mesiacov 3 000 mŕtvych a ranených a 941 zajatých vojakov. 9. pešia divízia zasadená v rámci 8. britskej armády v strategickej bit-ke pri El Alamejne prišla od 7. júla do 9. novembra 1942 o 5 809 vojakov, z toho 1 225 mŕt-vych, 3 638 zranených, 946 zajatých.²⁴ Estetický zážitok z Galérie zajatcov umocňujú origi-

21 Bibliografia o austrálskych vojnových zajatcoch (*Prisoners of War – POWs*) presahuje 10 000 položiek len u zásadných kníh, odborných štúdií, článkov a memoárových prác. WALLEY, B. (ed.): *Silk and Barbed Wire*. Warwick 2001; MILNE, D.: *POW's in Japanese Camps*. East Melbourne 2002; Stolen Years. Canberra 2002; FORBES, C.: *Hellfire*. Sydney 2005. Štatistiky o zajatcoch Japoncov pozri v <http://www.pows-of-japan.v29.net>; www.awm.gov.au/encyclopedia/ww2_japanese.htm.

22 Bližšie EBURY, S.: *Weary*. Camberwell 2002; DRUMMOND, A. – BINGE, M.: *Weary Dunlop*. Mentone 2002; DUNLOP, E.E.: *The War Diaries of Weary Dunlop*. Camberwell 2005.

23 Pred náporom nemecko-talianskych vojsk a absolútnou nadvládou Luftwaffe vo vzduchu ustupoval Anzac zbor spolu s Britmi smerom od hranice Grécka s Juhosláviou k Aliakmonu a Thermopylskej línii až do oblasti Atén. 3.– 28. 4. 1941 evakovali po mori do Egypta a na Krétu 50 000 mužov. Narýchlo zlepený britsko-novo-zélandsko-austrálsko-grécky armádny zväzok vytlačil z ostrova nepriateľský útok z 20. 5. 1941 bravúrnou ope-ráciou elitných jednotiek nemeckých výsadkárov. O 6 dní začali evakuovať aj z Kréty. V surových podmien-kach neprežilo zajatie 242 Austráľčanov. Porovnaj http://www.defence.gov.au/army/ahu/history/world_war_ii_middle_east.htm; www.awm.gov.au/encyclopedia/pow/ww2/index.htm.

24 Následkom vstupu Japonska do vojny 7. 12. 1941 boli 6. i 7. pešia divízia stiahnuté späť do Austrálie. Vláda dala zmobilizovať 7 miliónnych divízií a v januári 1942 dala súhlas na zmenu priestoru bojového nasadenia 1. armádneho zboru (6. a 7. divízia) zo Stredného na Ďaleký východ. Približne v rovnakom období posilnili vo-jenskú posádku v prístave Port Moresby na Papue-Novej Guinei 2 prápory milície a ďalšie armádne sily. Po páde Singapúru 1. armádny zbor redислоkovali do Austrálie. 9. divízia zostala na Strednom východe. Koncom mája 1942 posilnené vojská Osi začali ďalšiu protiofenzívu v Západnej púšti, okolo 20. – 21. 6. znovu doby-li Tobruk. Spojenci ich zastavili až po 3 dňoch trvajúcich intenzívnych zrážkach pri obrannej línii El Alamej-nu, iba 90 km od Alexandrie. 9. divíziu, ktorá sa v tom čase preskupovala a očakával ju transport do Austrá-lie, muselo britské velenie stiahnuť a okamžite presunúť k El Alamejnu. 10. 7. austrálske jednotky operovali

nály obrazov (maľby, kresby, skice), autormi ktorých sú jednak renomovaní umelci, jednak bývalí väzni. Životné podmienky vojnových zajatcov v japonských a talianskych táboroch boli neporovnateľné – ku prospechu Ríma. Austrálski zajatci na úteku hľadali útočisko najmä vo Švajčiarsku, Juhoslávii a Francúzsku. Po vypadnutí Talianska z Osi zajatých Austráľčanov redislokovali prevažne do Stallagov v Nemecku (napr. väzenie v prísne stráženom stredovekom hrade Colditz). Ich životné a zdravotné podmienky sa tam rapidne zhoršili.

Galéria 1. svetovej vojny sa rozsahom takmer vyrovná Galérii druhej vojny, obsahom ju možno aj predčí. Predovšetkým syntetickejším nadhľadom, s akým pokrýva anabázu jednotiek austrálskeho 1. AIF²⁵ vo Veľkej vojne na západnom a východnom fronte, na Strednom východe, i vzdialenejších ázijských bojiskách. Ak ju porovnáme so scenárom expozičie 1939 – 1945, pôsobila na mňa zovretejším a ucelenejším dojmom. Pre Západnú Austráliu je silnou štátno-historickou udalosťou 1. november 1914, keď z úžiny Kráľa Juraja v prístave Albany vyplávala do vojny flotila 36 transportných lodí za sprievodu troch bojových krížnikov, na ktorých bol odtransportovaný 1. AIF do Suezského prieplavu. Do 1. pešej divízie (veliteľ – genmjr., neskorší Sir W.T. Bridges) a 1. ľahkej jazdeckej brigády (plk., neskôr genpor. Sir H. Chauvel) sa podarilo zmobilizovať za necelé 3 mesiace 20 000 dobrovoľníkov. Dominantným motívom však je, akože inak, slávna bitka o polostrov Gallipoli v západnom Turecku (turecky Gelibolu), oddeľujúcom Egejské more od čiernomorskej úžiny Dardanely. Lokalita a 10-mesačné boje sa vryli do austrálskej pamäti vojen a odboja, ale i medzi jednoznačne pozitívne národno-štátne historické tradície, vrátane bojovej tradície ozbrojených síl a oficiálnej propagandy, ako bezkonkurenčne najvýznamnejší symbol, medzník, kľúčová udalosť moderných austrálskych dejín. Tzv. *Anzac Day*, výročie vylodenia britsko-francúzsko-austrálsko-novozélandských vojsk v Gallipoli 25. apríla 1915, je v Austrálii dodnes štátnym sviatkom a určite jedným z najviac uctievaných.²⁶ V prvej útočnej vlne námorného

na čele spojeneckého protiútok. 30. 8. jednotky Osi znovu zaútočili, ale Spojenci ich rozdrvili v bitke o Alam Halfa. Nemecký generál F.-W. von Mellenthin neskôr opísal túto akciu ako „začiatok obratu vo vojne v púšti“. 23. 10. 1942 Montgomeryho 8. britská armáda rozvinula strategický protiútok pri El Alamejne. V bitke, ktorá vyvrcholila o týždeň neskôr, sa britsko-dominálne jednotky mohli oprieť o výsledky útoku 9. divízie smerom na sever k Stredozemnému moru. Austráľčania pre nich vybojovali a držali úzky postupový koridor, hrdinsky odrazil celú vlnu masívnych nemeckých protiútokov. Britské tankovo-obrnené zväzky prerazili týmto koridorom do chrbta protivníkových vojsk a hrozbou obklúčenia ich donútili od 9. 11. 1942 k všeobecnému ústupu. Tento prenikavý úspech dovolil uvoľniť, stiahnuť z frontu, nalodiť a presunúť 9. divíziu konečne domov do Austrálie, kam dorazila vo februári 1943. Boje o Tobruk a El Alamejn dali vyniknúť jednému z austrálskych top hrdinov druhej vojny genpor. Sir L.J. Morsheadovi. Porovnaj http://www.defence.gov.au/army/ahu/history/world_war_ii_middle_east.htm; tamže, ...[ii_sw_pacific.htm](http://www.defence.gov.au/army/ahu/history/world_war_ii_south_pacific.htm); COOMBES, D.: *Morshead*. South Melbourne 2001.

25 1914 – 1918 sa v organizácii 1. AIF vyskytovali tieto vyššie armádne jednotky a zväzky: 1. – 5. pešia divízia, 2 horské divízie – *Anzac Mounted Division* a *Australian Mounted Division*, 4 armádne zbory: *Australian and New Zealand Army Corps, I a II Anzac Corps, Desert Mounted Corps*. Bližšie pozri napr. [http://en.wikipedia.org/w/wiki.phtml?title=Australian_Imperial_Force_\(1st\)](http://en.wikipedia.org/w/wiki.phtml?title=Australian_Imperial_Force_(1st)).

26 Teda čosi ako SNP na Slovensku, ale bez jeho kontroverzného, pre niektoré menšinové zložky spoločnosti neprijateľného odkazu.

Deň víťazstva v Európe (*Victory Day in Europe – VE Day*) nikdy nebol ani len medzi pamätnými dňami v austrálskom kalendári. Vieme, že Československo si ho pripomínalo podľa vzoru Moskvy 9. 5. 1945. Po páde komunizmu ho v bývalom východnom bloku vymenili za dátum 8. máj, bežný na Západe. V nástupníckych štátoch po ZSSR zostal ako *Deň победы* 9. máj napr. v Rusku, Bielorusku, na Ukrajine. Austrália si ponechala medzi pamätnými dňami koniec 1. svetovej vojny – Deň prímeria 11. 11. 1918 (*Remembrance* alebo *Armistice Day*). Tento sa dnes už pretavil do pietnej spomienky na vojakov padlých vo všetkých vojnách, resp. účastníkov ozbrojených konfliktov všetkých čias, ktorú v USA po roku 1945 premenovali na Deň veteránov (*Veterans Day*). Problémy s numerológiou osláv ukončenia 2. svetovej vojny však majú aj na druhom konci sveta i na opačnej pologuli voči starému kontinentu. Za Deň víťazstva Spojencov nad Japonskom (*Victory over Japan Day – VJ Day*), resp. koniec vojny v Pacifiku (*Victory in the Pacific – VP Day*), sa všeobecne pokladá 15.

výsadku bola o 3. h ráno 3. austrálska pešia brigáda. Akronym ANZAC patrí nielen zmiešanému expedičnému zboru (*Australian and New Zealand Army Corps*), ale označenie Anzac sa už navždy spojilo s menom bojovníka – príslušníka tohto zboru v 1. svetovej vojne a vôbec austrálskeho a novozélandského vojaka všeobecne, účastníkov 2. svetovej vojny nevynímajúc.²⁷

20. decembra 1916 britské hlavné velenie odtrúbilo tragickú, v podstate bezúspešnú kampaň na Gallipoli. Napriek prejavenej hrdinstvu stála austrálske jednotky krutú daň: 19 000 ranených a 8 500 mŕtvych. Konečná evakuácia 90 000 mužov (dovedna 142 000), 4 500 koní a oslov, 1 700 vozidiel a 200 diel bola majstrovským taktickým manévrom Spojencov. Doslova pod nosom nič netušiacej tureckej armády sa im podarilo najprv zakopať na morských plážach, potom „ujst“ z posledných obranných postavení na more a odplávať na prisunutých lodiach. Táto epopeja bojov s Turkami je v AMWA pretavená okrem dvoch desiatok vitrín až do troch diorám (opustené zákopy v Gallipoli, terénny model bojiska pri jaskyni Anzac, Gallipoli z prízemného pohľadu radových pešiakov – zákopníkov *diggers* a ako tam žili). Biografický profil britského genpor. Sira W.R. Birdwooda, druhého veliteľa (od decembra 1914 v Egypte) I. Austrálsko-novozélandského armádneho zboru v Gallipoli, kde vystriedal austrálskeho genmjr. Sira Bridgesa podľahnúvšieho zraneniam od tureckého snajpera, poľudšťujú osobné predmety z pozostalosti venované jeho rodinou. Vyváženú personifikáciu západného frontu reprezentujú velitelské náprotivky Birdwooda – genpor.

august 1945. Po vpadnutí Červenej armády do Mandžuska a zničení Hirošimy a Nagasaki americkými atómovými bombami, vtedy cisár Hirohito zverejnil v rozhlase porážku krajiny a nariadil všetkým zločkám vlastných ozbrojených síl, aby okamžite zastavili paľbu. V Japonsku sa však za koniec vojny v Pacifiku považuje už 14. august, keď vláda v Tokiu prijala kapituláčne podmienky Spojencov a odstúpila. Presne v polovici augusta 1945 občania po celých USA, Veľkej Británii a Austrálii oslavovali víťazstvo nad nenávidenými Japončikmi – *Japs*. Dnes si Austrália či USA pripomína radšej 2. september 1945 – nie iba ako konečnú porážku Japonska, ale vlastne koniec celej 2. svetovej vojny. Je známe, že protokol o bezpodmienečnej kapitulácii Japonska podpísali v tento deň na palube bitevnej lode Missouri, kotviacej v Tokijskom zálive, americká delegácia na čele s hlavným veliteľom spojeneckých ozbrojených síl na Ďalekom východe a veliteľom spojeneckých vojsk v strednom Tichomorí (gen. D. MacArthur, admirál Ch.W. Nimitz) a japonskí predstavitelia vedení ministrom zahraničia a náčelníkom generálneho štábu armády (M. Šigemicu, gen. J. Umezu). Podpisy pripojili tiež zástupcovia ďalších ôsmich spojeneckých veľmocí: Číny, Veľkej Británie, ZSSR, Austrálie, Francúzska, Holandska, Nového Zélandu a Kanady). Austrálskym signatárom nebol nik iný, ako gen. Sir T.A. Blamey. Blamey sa stal prvým vojakom v Austrálii, ktorého povýšili do hodnosti poľného maršala (1950 na smrteľnej posteli vo Všeobecnej repatriáčnej nemocnici v Heidelbergu). Jeho vojenská kariéra bola vskutku závažná! Do armády vstúpil v roku 1906. Pri vypuknutí 1. svetovej vojny mal hodnosť kpt., bojoval v Gallipoli a vo Francúzsku, ale na jej konci už bol vo veku 33 rokov brigádnym generálom vo funkcii náčelníka štábu gen. J. Monasha, veliteľa II. Anzac zboru v Európe. Roku 1925 odišiel do výslužby a do roku 1936 bol hlavným náčelníkom polície vo Viktorii. Z vysokých velitelských a štábnych funkcií počas 2. svetovej vojny hodno uviesť, že velil 6. austrálskej divízii, Austrálskemu armádnemu zboru na Strednom východe, Anzac zboru v Grécku, bol zástupcom hlavného veliteľa Spojeneckého velenia na Strednom východe, 1942 sa stal hlavným veliteľom austrálskych ozbrojených síl a veliteľom pozemných vojsk Spojencov v oblasti Juhozápadného Pacifiku. V posledne menovanej funkcii priamo podliehal hlavnému veliteľovi juhozápadnej tichomorskej oblasti gen. D. MacArthurovi, ktorú formálne zriadil Výbor náčelníkov spojeneckých štábov 30. 3. 1942. Bližšie pozri *Chronicle of Australia*, ref. 10; HETHERINGTON, J.: *Blamey, Controversial Soldier*. Melbourne 1983; HORNER, D.: *Blamey*. Sydney 1998; GALLAWAY, J.: *The Odd Couple*. St. Lucia 2000.

27 Legendarizáciu „anzakov“ si možno predstaviť asi tak, ako keby sa tradícia čs. legionárov 1914 – 1918 pestovala nepretržite až do rozpadu ČSFR s prvorepublikovou intenzitou. V národnej a vojenskej mytológii Austrálie je súběžne zakorenený kult tzv. *Diggers*. <http://www.ausmil.com/users/anzacs>; www.anzacday.org; www.anzacsite.org; www.anzacs.net; www.worldwar1.com/sfanzac.htm; awm.gov.au/com-memoration/anzac/anzac-tradition.htm; SEAL, G.: *Inventing Anzac*. Brisbane 2004; FOX, Ch.: *Anzac Legend: a mix of history, myth and reality*. In: *West Australian*, 1.4. 2006, s. 61. Webstránka www.diggerhistory.info, *An unofficial history of the Australian & New Zealand Armed Services*, mala k 30. 8. 2005 dovedna 1 992 strán. Obdobne ako slovenská a česká vojenská tradícia diferencuje medzi prvým a druhým odbojom, jej náprotivok u „protinožcov“ rozlišuje prvú a druhú vlnu anzakov. Porovnaj www.diggerhistory2.info.

A.J. Godley na čele II. Anzac zboru a jeho nástupca genpor. Sir J. Monash (od mája 1918), resp. Birdwood neskôr ako veliteľ I. Anzac zboru.

Turecká armáda bola urputným protivníkom Austrálčanov aj v horských a púštnych oblastiach mnohých krajín Blízkeho a Stredného východu (Egypt, Suezský prieplav 1915, Sinajský polostrov, Romani, Magdhaba, Rafa, Palestína – 1. a 2. bitka o Gazu, Beersheba, Jeruzalem, Jericho, Es Salt, Megiddo, Ammán, Sýria). V extrémnych geograficko-klimatických podmienkach sa vynikajúco uplatnila Anzac horská divízia zložená z troch austrálskych ľahkých jazdeckých brigád. Palestínskemu frontu na Sinaji, cez Sýriu až po Transjordansko v rokoch 1916 – 1918 sa v expozícii taktiež dostalo užšej pozornosti. Odstavená klimatizácia a naplno pražiacie reflektory vyvolajú v návštevníkovi múzea dokonalú ilúziu vyprahnutého, nehostinného regiónu v dioráme austrálskeho kavaleristu z 10. ľahkej jazdeckej divízie, ktorý vedie za uzdu svojho koníka púštnym bojiskom v Palestíne. V histórii Austrálskeho leteckého zväzu 1912 – 1919 sa oboznámi s prieskumnými a pozorovacími letmi i vzdušnými súbojmi letcov z krajiny pod Južným krížom od Stredného východu, cez Mezopotámiu, až po Novú Guineu a ďalšie lokality v indonézskom súostroví. Príspevok žien k vojnovému úsiliu zobrazila výstavka *Ošetrovateľská služba Austrálskej armády 1914 – 1919*. Austrália vyslala do Európy dovedna 5 poľných nemocníc.

Západný front nie je v žiadnom ohľade expozične podcenený. Menej ho spomínam iba ja, pretože európske bojisko je slovenskému čitateľovi predsa len azda viacej známe z historických prác, filmov, i šancou navštíviť perfektné múzeá a bývalé bojiská, predovšetkým vo Francúzsku, Nemecku či v štátoch Beneluxu. Po presune do Francúzska v marci 1916 sa potýkalo s protivníkom z cisárskej armády wilhelmovského Nemecka 5 austrálskych divízií (1. – 5.). Vynikli chrabrosťou, ale aj značnými stratami na životoch i zajatých pešiakoch, jazdcoch a delostrelcoch v prvej ofenzíve na rieke Somme v lete 1916 (5. divízia bojujúca po boku 61. britskej divízie stratila 19. 7. pri Fromelles za 27 hodín 5 533 dôstojníkov a vojakov; za 16 dní bitky pri Pozieres v júli – auguste mali 1., 2. a 4. divízia vyše 16 000 mŕtvych), v bojoch o Bapaume, mestečká Bullecourt a Messines, v útočných operáciách pri Yprés a na Hindenburgovej línii v máji 1917. V dioráme z bitky pri dedinke Pozieres ma upútala armádna cisterna na vodu, uložená na drevenom povoze, ktorý ťahali kone. Vyrobila ju firma J.A. Lawton&Sons v hlavnom meste Južnej Austrálie Adelaide, údajne v tom istom roku 1916. Takže si neviem dosť dobre predstaviť, ako sa mohla pri vtedajších možnostiach a kapacitách lodnej prepravy dostať tak rýchlo z južnej pologule až na front vo Francúzsku.

Dôstojnú a zároveň atraktívnu bodku za Veľkou vojnou dáva podzemná **Galéria zákopov 1. svetovej vojny**. Vznikla šikovnou, finančne nie príliš nákladnou rekonštrukciou pivničných priestorov a muničných skladov. Zjavne v nej prevažuje pozičná vojna so zákopovými scénami zo západného frontu 1915 – 1918. V marci –apríli 1918 austrálske armádne zbory zohrali zvlášť dôležitú úlohu, keď zabránili protivníkovi dobyť Amiens, Hazebrouck a Villers-Brettoneux. Počas záverečných útokov spojeneckých vojsk Dohody boli nasadené v bitkách o Mont St. Quentin, Albert, pri prerážaní Hindenburgovej obrannej línie. Ich bojové straty sa v zákopovej vojne 1916 – 1918 vyšplhali na 181 000 osôb, z toho vyše 46 000 padlých, 114 000 ranených, 16 000 zasiahnutých otravným plynom a skoro 4 000 zajatých. Takisto ako v prípade 2. svetovej vojny je temer dokonale a súhrnne podchytená i v tomto bloku stálej výstavy problematika vojnových zajatcov. Celkový počet padlých na 1 000 mobilizovaných mužov dosiahol u 2. AIF koeficient 145, čo bolo najvyššie číslo spomedzi všetkých armád Britského spoločenstva národov.

Múzeum sa môže pochváliť pomerne rozsiahlou zbierkou okolo 55 kusov pozemnej bojo-

vej techniky a vojenských vozidiel. Z vystavovanej kolesovej a pásovej techniky by som rád upozornil aspoň na zopár vzácnejších, poprípade raritných exemplárov.²⁸

Obrnený šesťkolesový transportér *Saracen Armoured Personnel Carrier*, vzor 1 britskej výroby. Jeho produkcia pre armády krajín britského spoločenstva a Blízkeho východu kulminovala v 60. rokoch 20. storočia. Bol určený na prepravu 12 mužov (vrátane vodiča a veliteľa vozidla) s plnou pechotnou výzbrojou, pričom ho často používali aj prieskumné a iné špeciálne jednotky. Austrálska armáda mala zakúpených spolu 12 ks týchto vozidiel.

Stredný tank *M3 Grant Medium Tank* bol licenčným výrobkom amerického tanku *M3 Lee* v britskej verzii. Briti ho po prvý raz použili v roku 1942 na bojisku v Západnej púšti. Myslím, že to bolo na Sinajskom polostrove v pásme Gazy.

Obrnený pásak s ťažkou guľometnou výzbrojou *Machine Gun Carrier LP2/2A* sa v kraji protinožcov vyrábalo v štyroch štátoch od východného pobrežia až po západné: vo Viktórii, Novom Južnom Walese, v Južnej i Západnej Austrálii (v Perth). Vozidlo bolo skonštruované na podvozku britského *Bren Carrier* č. 2, vzor 1 a austrálskym ozbrojeným silám slúžilo 15 rokov (1941 – 1955).

„Životnosť“ štvormiestneho džípu s ľahkou lafetovanou bezzáklzovou puškou vzoru *Landrover Recoilless Rifle Carrier* bola proti predošlému typu vyše dvojnásobná. Pozemné vojská austrálskej armády sa s ním lúčili veľmi ťažko ešte na sklonku minulého storočia (1963 – 1996).

Z delostreleckej techniky ma zaujalo stredné delo kalibru 5.5 inčov (139,7 mm), ktoré Austráľčanom priamo dodával jeho výrobca vo Veľkej Británii od roku 1942. Modernejšie typy s elektronickým, resp. laserovým zameriavaním, ho plne nahradili až v prvej polovici 80. rokov minulého storočia.

120mm bezzáklzové delo *Recoilless Rifle Bat L1* vyvinuli vo Veľkej Británii po skončení druhej svetovej vojny. Uplatnenie našlo ako protitanková zbraň u delostreleckých oddielov.

105 mm kompaktnú húfnicu *Pack Howitzer L5* vyrábalo Taliansko ako účinný horský kanón a do služieb Kráľovského austrálskeho delostrelectva sa dostala v roku 1963. Austrálsky expedičný zbor ju používal ako podporný prostriedok pri útočných i defenzívnych operáciách pechoty v ozbrojenom konflikte indonézske-malajskom 1964 – 1965 a v južnom Vietname až do roku 1967.

Ľahký tank *M3 Stuart Light Tank* bol zavedený do výzbroje britskej armády v júli 1941 a do austrálskej v apríli 1942. V ťažkých pozemných a vylodovacích kampaniach ho používala napr. 1. obrnená divízia na Novej Guineji a v rozľahlom teritóriu juhozápadného Pacifiku.

Stíhacie obrnené vozidlo *Staghound Armoured Car T17E1* skonštruovala počas 2. svetovej vojny Chevroletova divízia automobilky General Motors Corporation v USA. Jeho produkcia sa obmedzila na obdobie 3 mesiacov (október – december 1943) v dosť limitovanej sérii, z čoho pramení jeho obľuba u zberateľov i muzeológov. V austrálskej armáde sa používalo do roku 1967.

Prieskumné obojživelné vozidlo *Ferret Scout Car* vzor 2 používali špeciálne úderné jednotky austrálskej armády, výsadkovej i námornej pechoty Kráľovského austrálskeho námorníctva RAN v období 1952 – 1971.

O kvalitách 3/4-tonového džípu *Dodge Weapons Carrier WC 51* s pohonom všetkých štyroch kolies, ktorý slúžil nielen na prepravu zbraní, munície, najrôznejšieho materiálu potrebného vo frontových líniiach, ale i živej sily, výrečne svedčí počet vyše 250 000 vozidiel

28 Ich fotografie pozri v http://www.armymuseumwa.com.au/gal/lery_vehicles.html.

vyrobených vo viacerých variantoch filiálkou americkej automobilky Dodge v Michigane. Anglo-americkí spojenci, ale tiež Červená armáda, ho úspešne používali tak vo vojnových operáciách proti Nemecku, ako aj armádam jeho koalíčných partnerov v Osi, vrátane Japonska v rokoch 1942 – 1945.

Pásový *CR1 Bulldozer* bol prvým vozidlom svojho druhu kompletne vyrobeným v Austrálii podľa licencie amerického *Caterpillar D7* z roku 1944, ktorý USA nasadili v Pacifickom operačnom priestore za 2. svetovej vojny.

Odmínovací pancierový ťahač *Land Mine Clearing Armoured Personnel Carrier M 113A1* sa uplatnil pri čistení obrovských mínových polí vo Vietnamskej vojne. Jeho hlavnou prednosťou bola rýchlosť a spoľahlivosť pri likvidácii nášľapných, časovaných a iných protipechotných mín.

Domáca firma International Harvester Company v spolupráci s The Army Design Department vyvinula, vyrobila a v rokoch 1966 – 1974 dodala austrálskej armáde 1410 nákladných poľných opravárenských vozidiel *Truck Workshop General Service*. 6-kolesový podvozok mal účinnú nosnosť 5 ton.

Letný prierez zvláštnymi typmi exponátov mobilnej vojenskej techniky uzavriem zástupcami troch značiek, z ktorých každá si už doteraz vydobyla svetoznáme postavenie v danej kategórii.

Dlhoročná tradícia výroby áut plus technologická variabilita získali americkej firme Studebaker v prvej polovici 40. rokov uplynulého storočia výhodné vojenské zákazky. Jej populárny robustný nákladniak *Studebaker Truck US6* dokladá produkčnú superioritu USA 197 000 vyrobených vozidiel tohto špecifického 6-kolesového typu pri mesačnom objeme 4 000 kusov áut a predajnej cene stlačenej v US dolároch na púhych \$ 3 005.²⁹

Jeep Willis, M.B., vyrobený v malosériovej zákazke v septembri 1944, prekvapí nadštandardnou výbavou do vysokohorského terénu, technickými finesami vo vylepšenom podvozku a pérovaním v tých najnáročnejších geografických i klimatických podmienkach.

Švédskemu protiletadlovému kanónu *Bofors 40 mm Anti Aircraft Gun* prischla medzi zasvätenými prezývka „Dinosaur“. Jeho výrobu spustili Škandinávci ešte v roku 1932. Zlatou baňou pre Bofors potom bola tak 2. svetová vojna, ako i celá éra studenej vojny a dekolonizačných konfliktov až do konca 20. storočia.

Kanón môžeme dodnes vidieť vo výzbroji hliadkových člnov RAN.

Galéria po roku 1945 nás vtiahne do obdobia studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta. Austrálska armáda vtedy hrala aktívnu úlohu v ozbrojených konfliktoch dekolonizácie, postkoloniálnej éry a éry *zadržovania komunizmu* vo viacerých krajinách a regiónoch Ázie, kde sa angažovala už počas 2. svetovej vojny³⁰, uvoľňovala „prežitie“ spojenecké putá s Veľkou Britániou a naopak ich posilňovala a rozširovala smerom k USA. Jej zástoj vo vojensko-politických operáciách v rámci paktov ANZUK, SEATO, alebo ANZUS, nebol vždy celkom jednoznačne iba na strane pokrokových síl. Pretransformovala sa na nástroj nových veľmocenských aspirácií Austrálie v Juhovýchodnej Ázii a Oceánii. Väčšinou úspešne

29 V niektorých príručkách o vojenských vozidlách americkej armády sa možno stretnúť s narázkami (odvodnými len z mena firmy?) o nemeckom pôvode rodiny a jej výrobného programu. Nie je na nich nič pravdy. Okrem spomenutého nákladného auta patrili cez vojnu k najžiadanejším artiklom závodov Studebakera ešte motory do obávaných bombardérov – „Lietajúcich pevností“ (*Boeing B-17 Flying Fortress*) a hojne využívané obojživelné pásové vozidlá *M29* a *M29C Weasel*.
<http://www.studebakermuseum.org>.

30 DENNIS, P.: *Peacemaking/Peacekeeping Southeast Asia 1945–46*. In: BERNIER, S. (ed.): *Peacekeeping 1815 to Today*. Quebec 1995, s. 362–370.

sa dokázala zhostiť sympatických úloh podporovateľa dekolonizačných hnutí a vzniku nových zvrchovaných štátov so svojom okolí, účastníka mierových, humanitárnych a iných špeciálnych misií OSN v 70.– 90. rokoch 20. storočia v Tichomorí, Ázii, Afrike, pri ochrane prírodných zdrojov v Antarktíde i v medzinárodných vodách oceánov a morí, pomáhala rozvojovým krajinám, ktoré boli postihnuté ťažkými prírodnými či ekologickými katastrofami. Inokedy zasa najvyššie politické a vojenské vedenie vmanévrovalo armádu spolu s letectvom a námornými silami do dosť nepopulárnej roly četníka západnej demokracie anglosaského typu v záujmovom regióne Austrálie a jej anglo-amerických spojencov. Táto sa v poslednom dvadsaťročí modifikovala do pozície „šerifa USA“ v ich úsilí uzurpovať si pozíciu jedinej super veľmoci v kritických sférach vplyvu v Ázii a Pacifiku, pri odrážaní agresíí diktátorských režimov či „hasení“ etnických vojen a konfliktov (Papua – Nová Guinea 1946 – 1975, Kuvajt – vojna v Perzskom zálive 1990 – 1991), bývalá Juhoslavia (Bosna – Hercegovina, UNPROFOR, 1992 – 1995), Rwanda (UNAMIR, 1994 – 1995), INTERFET + operácia *Citadel* – Východný Timor od 1999, operácia *Anode* – Šalamúnove ostrovy 2003), v súčasnej medzinárodnej koalícii vo vojne proti medzinárodnému terorizmu (Afganistan, Irak, operácie *Slipper*, *Catalyst* pri obnove Iraku 2003 – 2004), i v nasadzovaní proti medzinárodne organizovanej sieti obchodu s narkotikami či ilegálneho prístahovalectva, ktoré vyvoláva ostrú kritiku vládnej politiky doma i v zámorí, čo dolieha aj na plecía austrálskych ozbrojených síl.

Galéria po roku 1945 je provizórne umiestnená v pohyblivých vitrínach a paneloch „Vzdelávacieho centra Syda Jenkinsa“, pomenovaného na počesť prvého kurátora AMWA. Ako poslednému autonómnemu segmentu stálej expozície sa jej od roku 1999 ušlo miesto v prízemnom baraku vedľa strážnice pri vstupe do areálu kasární. Pôsobenie armády v nej nie je stvárnené, okrem pár výnimiek (napr. podiel na okupačnej správe Japonska 1946 – 1951 v *British Commonwealth Occupational Force* – BCOF³¹; skúšky britských jadrových bômb na ostrovoch Monte Bello, v oblasti tzv. Emu polí a dedinky Maralinga v Južnej Austrálii 1952 – 1957), ani len so štipkou predchádzajúceho kritickejšieho pohľadu. Prevláda tu dokumentárno-pozitivistický, navonok nezaujatý výber fotografií a trojrozmerného materiálu o.i. z Kórey: 3. Kráľovský austrálsky regiment (*3rd Royal Australian Regiment*, 3 RAR) v bojoch o kóty 410, 532, pri Kapyongu, Maryang San 1951; z Vietnamu: 4 RAR, 6. prápor v boji pri Long Tan 1966, boje 3. práporu o Nui Dat a dedinu Hoa Long 1968, 6. a 8. práporu o základňu úderného komanda Anzac pri Nui Dat 1970. V sprievodných textoch to sem-tam

31 Hlavným veliteľom BCOF bol austrálsky genpor. J. Northcott. Participácia v tomto multinárodnom zväzku Austrálii dala prvú skúsenosť z vojenskej okupácie suverénneho štátu, ktorý predtým porazila vo vojne. Za 6 rokov doň zmobilizovala spolu 45 000 mužov i žien. Spolu s Austrálčanmi ho tvorili 2. novozélandský expedičný zbor a Britsko-indická divízia. Okupačná správa USA v Japonsku sa opierala o 8. armádu. BCOF zodpovedal za oblasť západných prefektúr Šimani, Jamaguči, Tottori, Okajama, Hirošima a ostrov Šikoku. Na vrchole aktivít zabezpečovali austrálske jednotky v BCOF demobilizáciu, demilitarizáciu, povojnovú obnovu, stabilizáciu a rozvoj na území s rozlohou 57 000 km², kde žilo cez 20 miliónov obyvateľov. Rozhodujúcou zložkou austrálskych okupačných vojsk (kontingent 4 700 pešiakov, 5 300 vojakov podporných oddielov, 81. perut v RAAF – 76., 77. a 82. stíhacia letka Mustangov v sile 2 200 osôb, 130. austrálska nemocnica všeobecného lekárstva, 13 bojových lodí, dopravných a vyloďovacích plavidiel RAN nasadených ako súčasť Britskej pacifickkej flotily) bola 34. pešia brigáda zložená zo 65., 66. a 67. práporu. 2/3 z obdobia okupácie tvorili ozbrojené sily Britského spoločenstva výlučne austrálske jednotky. Od konca roku 1948 sa totiž britské, novozélandské a indické jednotky z Japonska celkom stiahli. BCOF rozpustili 28. 4. 1951. Bolo to presne rok predtým, ako spojenci ukončili okupáciu Japonska, keď 28. 4. 1952 vošla do platnosti mierová zmluva, ktorú s ním 8. 9. 1951 podpísalo 49 štátov na konferencii v San Franciscu. Značnú časť personálu BCOF hneď presunuli k vojsku Britského spoločenstva národov v Južnej Kórei. Zostala tam slúžiť i počas nadchádzajúcej kórejskej vojny Severu proti Juhu vo vojenskom kontingente, ktorý vyslala OSN. <http://www.anzacday.org.au/history/bcof/overview.html>; awm.gov.au/atwar/bcof.htm.

nenápadne „zaiskrí“ jemnými výhradami, alebo, a to častejšie, zložením poklony a obdivu predstaviteľom vojensko-politických špičiek, ktorí sa na riešení krízových situácií i vojenských konfliktov viac či menej aktívne podieľali.

Napríklad súčasnou úradujúcou hlavou štátu je v historickom poradí 24. generálny guvernér Austrálie P.M. Jeffery (vo funkcii od augusta 2003, 27. guvernér Západnej Austrálie 1993 – 2000). Ako vojak z povolania patril k veliacim dôstojníkom austrálskych jednotiek, ktoré operovali v Papue Novej Guinei, Malajzii, na Borneu, i vo Vietname. Vypracoval sa z funkcie veliteľa roty až na zástupcu náčelníka generálneho štábu armády. Oslnivú vojenskú kariéru genmjr. v. v. Jefferyho ovencila i funkcia veliteľa *Special Air Service Regiment*.³²

Najviac vypuklým príkladom novopečeného vojenského hrdinu je podľa mňa Gen. v. v. P.J. Cosgrove. V jeho priam čítankovom životopise, pochopiteľne, chýbajú anazkovské zásluhy, nakoľko patrí už k povojnovej generácii. V konfliktoch studenej vojny, ktoré už zaujali múzejné vitríny, sa v mladom veku nestihol vyšplhať vyššie než po funkciu veliteľa roty či útočného oddielu v Malajzii a v Južnom Vietname. Prednášal na Kráľovskej vojenskej akadémii *Royal Military College Duntroon* v Canberre, ale veliteľom 1. pluku 1 RAR, s ktorým pôvodne slúžil v Malajzii, sa stal až v časoch hlbokého mieru... Jeho štábne i náčelnícke posty vo vševojskových telesách a vyšších armádnych útvarov a zväzkov taktiež nenaznačovali budúcu žiaru generálskych hviezd. Tá paradoxne prišla až po odstránení bipolárneho rozdelenia sveta, ale ešte pred érou vojen proti terorizmu vedených USA. Vojensko-veliteľské i politické kvality a medzinárodný rozhľad, ktoré Cosgrove preukázal vo Východnom Timore, mu však „odrazu“ vydobyli také vysoké spoločenské uznanie a všeobecnú popularitu, aké v Austrálii nedosiahla žiadna iná vojenská osobnosť od skončenia 2. svetovej vojny. Po návrate do vlasti bol povýšený na genpor. a ustanovený najprv za hlavného veliteľa armády s kompetenčným dosahom na pozemné vojsko (*Chief of the Army*, 2000 – 2002) a potom i celých ozbrojených síl (*Chief of the Defence Force*, 4. júl 2002 – 3. júl 2005).³³ Dnes ako čerstvo penzionovaný generál, ktorý na vlastnú žiadosť opustil vrcholnú pozíciu v ozbrojených silách a údajne sa nechce ďalej venovať v nijakej forme vysokej politike, má hádam ešte lepšie predpoklady, aby jeho meno zapadlo medzi vojenské esá uplynulých dvoch storočí.

4. august 1914 – 11. november 1918 bolo do 1. AIF dovedna odvedených 421 809 austrálskych občanov. 331 781 slúžilo v zámorí. Údaje za námorníctvo nie sú k dispozícii. Vyčíslené straty v 1. svetovej vojne tvorili: 61 720 padlých, 152 000 zranených, 4 044 vojnových zajatcov. 3. septembra 1939 – 15. augusta 1945 odvieďli 993 000 občanov (691 400 mužov a 35 800 žien v 2. AIF a milíciách, 45 800 mužov a 3 100 žien v RAN, 189 700 mužov a 27 200 žien v RAAF). 575 799 z nich slúžilo v zámorí mimo územia kontinentálnej Austrálie, z toho asi 400 000 v pozemnej armáde. Vojenské straty v 2. svetovej vojne zahrnujú: 39 366 padlých (26 097 armáda, 2 208 RAN, 11 061 RAAF), 66 553 zranených priamo

32 Elitný výsadkový pluk špeciálnych služieb bol utvorený a dislokovaný v roku 1957 v Perth. Odvtedy dodnes sídli v Campbellových kasárňach v mestskej štvrti Swanbourne. Oddiely SAS sa používajú v najdelikátnejších operáciách vojenského spravodajstva a prieskumu bojom. Vytvárajú zväčša samostatnú, prísne utajovanú činnosť v oblasti taktickej a strategickej špiónáže, úlohy prepadových kománd, sabotážno-diverzné akcie hlboko v nepriateľskom tyle. V posledných dvoch desaťročiach SAS slúži austrálskej vláde aj ako krajné riešenie (*last resort capability*) pre ukončenie krízových a teroristických situácií doma i hocikde vo svete. Podrobne HORNTER, D.: *SAS: Phantoms of War*. Crows Nest 2002; FARRELL, J.H. (ed.): *Specwarops*. 1. časť. Rocklea 2002; MALONE, M.J. (ed.): *SAS*. Claremont 1997. Útvar si vytvoril vlastnú historicko-muzeologickú zbierku. Prehliadku povoľuje jeho veliteľ a náčelník štábu. Zbierka dokumentuje organizačný vývoj, výcvik a odtajnené pohotovostné zásahy 1. roty SAS, regimentu RAR, až po súčasný pluk SASR. <http://www.defence.gov.au/army/ahu/museums.htm>.

33 MacDOWELL, R.: *Inside Story*. Brighton 2001, 1. kap.; Australian of the Year 2001.

v bojových akciách, 8 184 vojnových zajatcov z bojov proti Nemecku (265 zahynulo v zajatí) a 22 376 proti Japonsku (8 031 zahynulo v zajatí). Totálne bojové straty, vrátane padlých, dosiahli 136 479 osôb vo všetkých zložkách brannej moci. Do vojny v Kórei 29. 6. 1950 – 27. júla 1953 Austrália vyslala 17 164 vojakov (10 657 armáda, 1–3 RAR, 4507 RAN, 2 000 RAAF). Jej straty dosiahli 339 mŕtvych (258 padlých priamo v boji), 1 216 ranených, 4 nezvestných (pravdepodobne boli tiež zabití), 23 vojnových zajatcov. Celkový počet Austráľčanov, ktorí sa zúčastnili vojny vo Vietname 3. augusta 1962 – 1. januára 1973, dosiahol okolo 60 000 ľudí (50 001 vojakov, 42 700 armáda, 2 825 RAN, 4443 RAAF). Takmer 1/2 pripadla na zmobilizovaných vojakov prezenčnej služby a zálohy. Registrovaný sumár dosiahol okolo 520 padlých a 2 398 ranených. Najvyšší počet mužov v zbrani – 7 672, pôsobil vo Vietname v roku 1966. Austrálske ozbrojené sily dodnes pôsobili v zhruba štyridsiatich operáciách na udržanie mieru. Pri celkovom počte okolo 15 000 nasadených mužov i žien vyniknú extrémne nízke straty na životoch – iba 10 mŕtvych.³⁴

Vyššie citované štatistické dáta som použil na ilustráciu zložitých a vzhľadom na „iba“ 150 rokov vojenstva i 100-ročnú tradíciu prekvapivo bohatých dejín Austrálskej armády. Tieto sú jedinečnou výslednicou koloniálnej expanzie západnej anglosaskej civilizácie, jej modernizačnej a imigračnej transformácie v 20. – 21. storočí, multikulturálnej interakcie s aboridžinálnym domorodým obyvateľstvom, ako aj s národmi a krajinami juhovýchodnej Ázie, v geopolitickom fokuse, v ktorých sa Austrália pohybuje smerom k mocnosti stredného rangu (*middle power*). Armádne múzeum Západnej Austrálie ponúka návštevníkom na závideniahodnej odbornej, estetickej, i výchovnej úrovni dôverný ponor do špecifik vojenko-obrannej a bezpečnostnej problematiky, ktorými rozlohou najväčší štát (kon)federácie prispel a prispieva do klenotnice národných i svetových dejín vojenstva. Geografické, ľudské a materiálno-technické zdroje z krajiny austrálskeho „divokého“ Západu, keď už nestáli v popredí, tak nikdy nezostali v rozpore s rozhodujúcimi trendmi vývoja na bojovom poli či už v čase *horúcej vojny* alebo *ozbrojeného mieru*. Jej vojaci smelo vložili vlastný um, vedomosti, zdravie a státisíce obetí životov na oltár víťazných vojenských aliancií: Dohodovej (európo-centrickej), ktorú zakalila 1., Spojeneckej (anglo-americkej), ktorú zakalila 2. svetová vojna, a transnacionálnej (USA, OSN, juhoázijský a pacifický región), ktorá fungovala v čase a po skončení studenej vojny.

Úspešný boj pracovníkov, sponzorov a priaznivcov AMWA za zotrvanie v dôstojných vojenských priestoroch mi tak trochu pripomenul situáciu pred 10 – 15 rokmi na Slovensku. Múzeu sa po štyroch rokoch mimoriadne ostrej, ale zároveň efektívnej kampane, podarilo odraziť ziskuchtivé plány mocných podnikateľských lobby na vykúpenie jeho budov i pozemkov areálu a ich premenu na luxusný administratívno-bytový komplex. Dotlačilo miestnu i federálnu vládu k predĺženiu užívateľskej zmluvy so štátom na 99 rokov za symbolický nájomný poplatok, čím získalo nevyhnutný priestor i perspektívu pre ďalšie napredovanie a rozvoj. Aj tento prípad potvrdzuje, že nápady a poučenia môžu nové členské krajiny EÚ čerpať nielen od susedov v Západnej Európe, resp. od vzorov Made In USA, ale trebárs aj z málo známych riešení od „protinožcov“.

34 BEAUMONT, J. – JOSHI, V. et al.: *Australian Defence: Sources and Statistics*. South Melbourne 2001; http://awm.gov.au/research/infosheets/war_casualties.asp; www.pcug.org.au/~chowell/dps/ampsa.htm.

RECENZIE

VOJAK V POLI ALEBO OPÍSANIE ZÁŽITKOV JÁNA IGNATYHO, NATERAZ UČITEĽA A NOTÁRA FILIÁLNEJ EVANJELICKEJ CIRKVI A OBCI ROVNIANSKEJ, PREDTÝM DVDSAŤŠEŠŤ ROKOV UNTEROFICIERA V SLÁVNOM CISÁRSKO-KRÁLOVSKOM BARÓN KIENMAJERSKOM ÔSMOM HUSÁRSKOM REGIMENTE.

Napísal vlastnou rukou v Rovnom 28. júna 1828. Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin 2006. 168 s. Druhé, doplnené vydanie. Na vydanie pripravil PhDr. Michal Eliáš, CSc.

Slovenské archívy uchovávajú množstvo vzácnych materiálov, ktoré dodnes neboli publikované ani využité vo vedeckom výskume. Netýkajú sa len slovenských dejín, ale mnohé majú aj nadregionálny, európsky, v niektorých prípadoch aj svetový význam. Sú však písané po slovensky, a preto aj keď sú niekedy publikované, zahraniční bádatelia sa o nich nedozvedia alebo ich nemôžu použiť. Ale ani slovenskí historici tieto pramene nevyužívajú v plnej miere.

Je to aj prípad rukopisu Jána Ignatyho, ktorý už v druhom vydaní pripravil Michal Eliáš. Jeho prvé vydanie vyšlo pred tridsiatimi piatimi rokmi zásluhou toho istého vydavateľa. Nové vydanie je rozšírené o niektoré ďalšie časti rukopisu a predovšetkým o dobové ilustrácie.

Rukopis Jána Ignatyho sa v súčasnosti nachádza v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine. Pôvodne bol v zbierkach Slovenského národného múzea v Martine, ale delimitáciou sa dostal do fondov uvedenej súčasnej inštitúcie.

Dielo vzniklo za zaujímavých okolností. Mladý Ján Ignaty, ktorý sa narodil v roku 1771 v Klenovci v rodine notára, absolvoval základnú školu v rodnom mestečku a Ožďanoch, gymnáziálne štúdium absolvoval v Kežmarku a chcel ho dokončiť na lýceu v Bratislave. Tu mal výborných učiteľov niektorých predmetov, ale aj profesora matematiky Samuela Szabela, ktorý namiesto učenia svojich žiakov im znepríjemňoval život tak, že Ján Ignaty rezignoval na ďalšie štúdium a ako dvadsaťdvaročný sa dal zverbovať k vojsku. Tak sa začala jeho kariéra profesionálneho vojaka, počas ktorej prešiel prakticky celú Európu a stal sa aktívnym účastníkom bojov, ktoré na začiatku 19. storočia menili Európu. Ján Ignaty prežil všetky vojenské trampoty, zajatie, vojenské presuny a bitky, zranenia, hlad. V roku 1818 ho prepustili z vojenského pomeru a vrátil sa do rodného mestečka. Namiesto pokojného užívania si vojenského dôchodku však nasledovala zložitá situácia a vzťahy s rodinou, ktorá nečakala, že by sa „stratený“ člen rodiny mohol vrátiť domov a ešte sa aj uchádzať o dedičstvo po otcovi. Napriek rodinným nezhodám si našiel prácu, založil si rodinu a konečne po dlhých rokoch sa rozhodol zapísať svoje zážitky a udalosti, ktorých bol očitým svedkom.

Michal Eliáš, starostlivý editor rukopisu, zaradil Ignatyho dielo do žánru cestopisnej literatúry. Bez toho, že by sme chceli znižovať tento žáner literatúry, treba však napísať, že Ignatyho dielo je oveľa viac. Jednak je to autobiografické dielo, akých máme z uvedeného obdobia v slovenskej literatúre pomerne málo, jednak je to dôležité autobiografické dielo, ktoré napísal vojak a opísal v ňom dôležité európske udalosti konca 18. a prvej štvrtiny 19. storočia.

Vo svetovej (predovšetkým francúzskej) literatúre existuje množstvo spomienok účastníkov francúzskej revolúcie a napoleonských vojen, takže z tohto pohľadu by sme mohli Ig-

natyho spomienky pokladať len za jedny z mnohých, ale v našich súvislostiach je to jedno zo vzácných spomienkových diel s pohľadom človeka, ktorý začínal svoju vojenskú kariéru v rakúskej armáde a po zajatí sa zúčastnil bojov na opačnej strane.

Už preto je spomienková práca slovenského rodáka dôležitá. Ale to nie je všetko. Ján Ignaty vo francúzskom zajatí a vo francúzskych službách sa tak nadchol (a nebol jediný) telesne malým, ale zasahovaním do dejín veľkým Napoleonom, že k svojim spomienkam pripojil životopis Napoleona Bonaparteho, hoci len na základe materiálov buď úradného charakteru (SPRÁVY) alebo na základe diel iných autorov. Vznikla tak pravdepodobne prvá životopisná „monografia“ o veľkom Francúzovi z pera slovenského autora.

A na záver hodnotenia širokého záberu Ignatyho diela treba uviesť, že v úvodných a záverečných častiach jeho spomienkového diela zachytil aj mnohé cenné údaje o živote na Slovensku (resp. v jeho mestečkách) koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia. Takže recenzované dielo môžeme označiť nielen za cestopisné dielo, ale aj autobiografické dielo, dielo vojenského vyslúžilca a slovenského rodáka so zaujímavými myšlienkami.

Vráťme sa však k obsahu Ignatyho diela, aby sme zistili, čím vyniká aj medzi tými málo známymi prácami podobného charakteru v slovenskej literatúre.

Vojenská kariéra Jána Ignatyho začala podľa jeho slov 12. januára 1793, keď sa dal zverbovať do vojska v Bratislave. Po trojtýždňovom urýchlennom výcviku ho poslali s ďalšími vojakmi do Opavy, kde pokračoval jeho vojenský výcvik. Ignaty veľmi podrobne opísal cestu svojej družiny deň po dni, ale aj svoj výcvik v Opave, kde ho zaradili k jazdeckej jednotke. Naučil sa starať o seba i kone, aby ho už v máji poslali cez Čechy do Nemecka, odkiaľ mali pokračovať do vtedajšieho Nizozemska. Mladý vojak bol bystrým pozorovateľom, všimol si krajinu, ktorou prechádzali, zaujímavosti, ale aj každodenný život obyvateľov. Nevyhýba sa ani chúlостivým osobným zážitkom, keď napríklad v Prahe s kamarátom ukradli dve husi a takmer ich za to mohli zatknúť, či keď stratil koňa, čo mohlo mať preňho vážne následky.

Pri nemeckom Mohuči sa mladý vojak dostal prvýkrát do vážneho vojenského konfliktu, keď protifrancúzski spojenci mesto obliehali a Ignaty prvýkrát videl na vlastné oči strasti vojenského života. Odvtedy bol jeho život vyplnený neustálymi vojenskými akciami, útokmi a ústupmi, bránením jednotlivých miest alebo útočením proti nim, zabezpečovaním zásobovania a ubytovania vojakov. Len zriedkavo boli bojové dni nahradené dňami dovolenky alebo krátkeho odpočinku. Od obliehaného Mohuča a z Nemecka poslali 40 000 vojakov do severnej Itálie, aby sa zúčastnili na oslobodzovaní a následnej obrane Mantovy.

Niekoľkotýždňová cesta poskytla Ignatymu ďalšie príležitosti pre zaznamenanie zaujímavých geografických, historických či sociálnych udalostí, medzi nimi napr. aj to, že na hrade Kopstín (Kopfstein) bol väznený bratislavský typograf Landerer, ktorý vydal Martinovičove diela, aj so svojím učňom.

O charaktere Ignatyho diela najlepšie svedčí jeho opis obliehanej Mantovy, ktorá stála spojenecké vojsko nepredstaviteľné obete. Veď zo 40 000 vojakov, s ktorými Ignaty prišiel k Mantove po niekoľkomesačných vojenských operáciách, zostala napokon nažive sotva štvrtina mužov! Z regimentu, v ktorom slúžil Ignaty, a ktorý mal pri príchode do Mantovy asi 800 mužov, zostalo nažive sotva stopäťdesiat.

Našťastie vojenský život ukázal Ignatymu aj trošku jasnejšiu tvár. Po obliehaní Mantovy bolo dohodnuté prímerie, jeho jednotka sa vrátila späť do Uhorska a niekoľko mesiacov žili v pokoji a do určitej miery aj v blahobyte. „*Bolo veľa vína, mäsa, chleba a všetkého*“, píše autor. V roku 1798 sa dostal opäť do Itálie do Roviga, kde jeho jednotka strávila opäť takmer rok pokojného života, aby ich nahradil nepokojný a bojov plný rok 1799, zhodou okolností aj s novým obliehaním Mantovy. A Ignaty opäť zaznamenáva krutosť vojny, keď po bitke

pri Marengu konštatuje, že na oboch stranách bolo pochovaných 50 000 vojakov. Sám autor bol v bitke ranený, „na moju tvár frkali mozgy“ vojakov, ktorých zasiahli delové gule pred ním. K tomu asi niet čo dodať.

Ďalšie roky po Marengu autor opísal pomerne stručne, pretože rakúske vojsko sa stiahlo domov. Mierový stav trval až do roku 1809, keď sa opäť začalo hovoriť o vojne. Už v prvej bitke, ktorej sa Ignaty zúčastnil pri Rattisbone (Rottenburg), bola rakúska armáda porazená a musela ustupovať. Pri prechode rieky Enns pri Linci bol Ignaty opäť ranený a dostal sa do francúzskeho zajatia, ktoré trvalo až do roku 1814.

Padnutím do francúzskeho zajatia začala pre Ignatyho nová etapa života. Po vyličení musel ako zajatec pracovať, ale čoskoro sa upísal do francúzskeho vojska, kde ho zaradili k 19. jágorskému regimentu. Ako vzápätí uvádza, nebol jediným rakúskym vojakom, ktorý tak urobil. V Lyone sa zoznámil s celou armádou (40 000 vojakov) bývalých zajatcov, ktorí sa stali francúzskymi vojakmi. V novej uniforme sa dostal na staré bojiská v Itálii, kde poznal napríklad Neapol, Rím, cez Ženevu sa dostal späť do Francúzska a odtiaľ francúzske vojsko pochodovalo do Španielska. Ignaty si veľmi pozorne zaznamenal vzťah Španielov voči okupačnej armáde, keď nerešpektovali žiadne vojenské pravidlá a každý francúzsky vojak bol vo veľkom nebezpečenstve, že príde o život či už v boji, alebo ešte skôr zo zálohy. Krutosť však vládla na oboch stranách, pretože Francúzi sa kruto mstili za svojich umučených vojakov.

Vojenský osud priviedol slovenského vojaka na skutočne exotické miesta. V Španielsku sa dostal do zajatia, odviekli ho na anglickú loď, a tá viacerých zajatých francúzskych vojakov prepravila na Sicíliu, odtiaľ na Maltu a napokon do Tunisu. Až tam sa rozhodlo o ich osude, keď ich vymenili za iných zajatcov, a tak sa Ignaty vrátil cez Livorno do Francúzska a znovu sa dostal ako vojak do Španielska. Tu utrpel ďalšie zranenie (ktoré mu zanechalo dlhotrvajúce stopy), vďaka ktorému sa dostal späť do Francúzska a Itálie. Počas pobytu v Španielsku podnikol Napoleon zničujúcu výpravu do Ruska, utrpel porážku pri Lipsku a napokon aj abdikoval. To bol rozhodujúci moment, keď sa Ignaty rozhodol vrátiť do vlasti.

V apríli 1814 sa ocitol v Paríži, kde sa stretol so svojimi bývalými druhmi v zbrani v rakúskej uniforme i s rakúskymi dôstojníkmi. Od kniežata Schwarzenberga získal generálny pardon, ktorý mu umožnil bezpečný návrat do vlasti a opätovné zaradenie do rakúskej armády.

Vo Viedni zažil zdesenie vyvolané Napoleonovým útekem z Elby a návratom do Francúzska, ale aj jeho poslednou porážku a vyhnanstvom na Ostrov sv. Heleny.

Vtedy utrpel Ján Ignaty aj posledné vojenské zranenie, vďaka ktorému sa pomerne pohodlne dostal do Pešti a Uhorska. Dôsledky vojny sa prejavili po celej krajine, stretával sa všade s hladom, vymretými dedinami. Hroznému hladomoru podľahlo v Sedmohradsku na prelome rokov 1816/1817 vyše 60 000 obyvateľov. V roku 1818 sa Ján Ignaty konečne dostal prepustenia z vojenskej služby a vrátil sa domov.

Návrat domov však nebol taký, ako očakával. Rodinného majetku sa zmocnili jeho najbližší príbuzní, otcov testament zničili, a tak sa nemal o čo oprieť pri svojich nárokoch. Príbuzní mu dokonca vyčítali, že sa poľakuje a nepracuje, nedovolili mu odtrhnúť ani jablko z otcovského stromu. Oporu však nenašiel ani u miestnych úradníkov a správcov, až evanjelický farár Holko mu dopomohol k miestu učiteľa najprv v Krokave a odtiaľ v Rovnom, kde konečne našiel pokoj a priestor pre ďalšiu existenciu. V roku 1820 sa dokonca oženil, narodil sa mu syn a na prehováranie známych sa dokonca rozhodol zapísať svoje životné osudy. Stalo sa tak v roku 1827, keď mal 56 rokov.

Osudy Jána Ignatyho zaberajú podstatnú časť recenzovanej publikácie. Autor a aj vydava-

teľ pripojili k spomienkovej časti ešte dve práce. Jednu predstavuje sedemstrofová *Pieseň invalidov* ako svedectvo ľudovej tvorivosti vojakov v ťažkých podmienkach.

Veľmi zaujímavou je aj ďalšia časť rukopisu i jeho vydanej podoby. Ján Ignaty už počas opisu svojich životných skúseností vyjadroval obdiv voči francúzskemu generálovi a cisárovi Napoleonovi Bonapartemu. Na záver svojho rukopisu zaradil životopis tejto francúzskej i svetovej osobnosti. Pri jeho písaní vychádzal zo zaujímavých dokumentov. Hneď v úvode cituje text samotného Napoleona o svojich počiatkoch i o svojej prvej manželke Jozefíne, o svojej výprave do Itálie a ďalších osudoch. Na ďalších miestach cituje napríklad francúzskeho dôstojníka Vageviera o výprave do Ruska, či doktora Ameara, Napoleonovho lekára z Ostrova sv. Heleny.

Ignaty ani v prípade Napoleonovej výpravy do Ruska nič neprikrášľuje, nič nezakrýva. Pomerne detailne a bez príkras opisuje Napoleonovu cestu do Moskvy, ale ešte detailnejšie tragický ústup, pri ktorom bola takmer zničená Napoleonova armáda. Otravné výjavy smrti jednotlivcov i celých jednotiek sú svedectvom nezmyselnosti vojny, nech boli cieľe akékoľvek.

Podrobné údaje, opisy či záznamy o cestách a vojenských udalostiach môžu vyvolávať otázky, ako si po toľkých rokoch dokázal Ignaty spomenúť na to, o čom píše. Jedna poznámka v texte (s. 87) však svedčí o tom, že si pravdepodobne viedol akési denníky alebo záznamy o svojich zážitkoch, takže jeho svedectvo je o to cennejšie. Pre historikov je škoda, že sa nezachovali aj tieto denníky alebo poznámkové bloky. Ale aj bez nich je Ignatyho svedectvo veľmi dôležité.

Ako píše Michal Eliáš, až do roku 1972, keď vydal prvýkrát Ignatyho rukopis, bolo meno tohto autora úplne neznáme. V súčasnosti, keď sa pripomínajú dvesto rokov staré udalosti v rámci celej Európy, je sprístupnenie Ignatyho rukopisu určite významným edičným činom v slovenskej literatúre. Je len škoda, že sa obsah Ignatyho záznamov nedostane do širšieho povedomia, pretože podľa tradície „*Slavica non leguntur*“ iste žiadny francúzsky, nemecký či anglický historik im nebude venovať primeranú pozornosť. Mali by mu však venovať pozornosť aspoň slovenskí historici.

Na záver treba uviesť, že okrem kratšej životopisnej štúdie o Jánovi Ignatymu editor Michal Eliáš doplnil recenzované vydanie slovníkom, v ktorom sú vysvetlené aspoň najzákladnejšie, predovšetkým vojenské pojmy, ktoré Ignaty v texte používal. Podobne sú vysvetlené zemepisné názvy, pretože Ignaty ich väčšinou používal vo fonetickej vojenskej podobe a takisto je pripojený zoznam asi štyridsiatich osôb s najzákladnejšími životopisnými údajmi (dátum narodenia a smrti).

Okrem toho, ako sme už uviedli, nové vydanie doplnil vydavateľ o zaujímavé dobové vyobrazenia miest, osôb a vojenských jednotiek, ktoré Ignaty v texte spomína.

Pavol Valachovič

RAMONET, I.: FIDEL CASTRO. BIOGRAFÍA A DOS VOCES. Barcelona : RANDOM HOUSE MONTADORI. 2006, 646 s.

Ignacio Ramonet, dnes šéfredaktor *Le Monde Diplomatique*, profesor na Univerzite Denisa Diderota v Paríži, jeden z iniciátorov Svetového sociálneho fóra a bojovník proti neoliberalnej globalizácii, narodený v galícijskej Redondele, vyspovedal v zrejme najdlhšom interview novinárskej histórie druhého najznámejšieho Galícijsca po Francovi – Fidela Castra. A možno dnes už prvého, lebo ľudská pamäť je zradná.

Nebolo veľa rozsiahlych rozhovorov, ktoré Castro poskytol a potom vyšli aj knižne. Jedným zo šťastlivcov bol v 80. rokoch brazílsky kňaz Betto. V cirkevných kruhoch Latinskej Ameriky vtedy naplno rezonovali nekonformné snahy o katarziu cirkvi a zameranie sa na pozdvihnutie sociálnej úrovne veriacich aj cestou spolupráce s tamojšími ľavicovými hnutiami. To našlo svoj výraz v praxi teológie oslobodenia – frei Betto bol jej kňazom a Fidel Castro silným priaznivcom. Bettova kniha *Fidel a náboženstvo* sa vtedy takmer dostala do edičného plánu jedného z našich nakladateľstiev, avšak hoci teológia oslobodenia je jedným z mála pozitív, ktorých sme sa z lona rímskokatolíckej cirkvi v 20. storočí dočkali, predsa len to bola pre čitateľa v ére reálneho socializmu asi veľmi „špecifická“ téma, pretože kniha u nás neprešla štádiom pytačiek. Bolo to asi správne rozhodnutie, už len z ohľadom na situáciu kubánskych veriacich, hoci vtedy tento dôvod nebol relevantný.

Dve desaťročia potom sa prostredníctvom barcelonského Random House Montadori zrealizoval oveľa rozsiahlejší a komplexnejší *Životopis pre dva hlasy*. Pretože Castro „doteraz nenapísal a vzhľadom na ... už asi ani nenapíše vlastný životopis“, pokúsil sa Ignacio Ramonet o z viacerých aspektov šikovný projekt vytvorenia politickej biografie – autobiografie prostredníctvom interview. Akceptácia zo strany Castra bola dobre podopretá nielen politickým kalkulom, ale akiste aj Ramonetovou skvelou reputáciou. Okrem už spomínaných charakteristík ide aj o výborného znalca latinskoamerickej problematiky a pozornosť v Havane upútal aj svojou podobnou, rozsahovo skromnejšou knihou rozhovorov s vodcom indiánskeho protivládneho povstania v mexickom štáte Chiapas Marcosom. Zrejmy je tiež príbuzný náhľad oboch protagonistov na problematiku medziamerických vzťahov a súzvuk v otázkach antiglobalizmu.

Kniha vznikala v priebehu viac ako dvoch rokov ako výsledok množstva rozhovorov a spoločne strávených pracovných dní kubánskeho titulára. Ohlasy čitateľov na ňu v hispánskej zóne sú často až nekriticky pozitívne, je to dané ich vlastnou momentálnou skúsenosťou. A čo sa týka možných čitateľov z postkomunistických štátov s tradične pestovaným mantinelizmom zahraničnopolitických orientácií s ich propagandistickou poplatnosťou, ktorým sa v poslednom čase nijak zvlášť nevyhadzovalo na oči pokrivenie medzinárodného práva pri selektívnom zbavovaní sveta niektorých diktátorských režimov, Ramonet má pravdu – Castro má mať možnosť vysvetliť svoje postoje a motiváciu. Túto možnosť Fidel v knihe mnohokrát zneužíva na čiru propagandu, ale tam je výhoda Ramonetom zvoleného žánru – to, s čím nemožno súhlasiť, nehovorí novinár, ale svedčaný politik.

V bývalom Československu po zmene režimu, okrem zámerne veľmi úspornej Nálevkovej práce, vyšli vlastne len tri rozsiahlejšie preklady týkajúce sa najnovších kubánskych dejín. Dve biografie – od Quirka (1999) a Geyerovej (2001), a zrejme najobjektívnejšia v tejto zostave Gottova *Kuba. Moderné dejiny*, záberom, samozrejme, presahujúca tému Castra. Je dobrá táto postupnosť, totiž že Gott už vyšiel, a že, vzhľadom na povahu Quirkovej a Geyerovej práce, teraz je dosiahnuteľné aj samotné Castrovo vyjadrenie (v recenzovanej knihe).

Práca je v origináli napísaná takmer ako prepis rozhovoru, s danými verbálnymi charakteristikami, ktoré sú súčasťou živého Castrovoho prejavu, ale aj hocikoho iného, čo v písanej forme u nás zvykne iritovať jazykových redaktorov, povolaných predložiť čitateľovi učesaný umelý text. Castro používa pritom tri štýly rozprávania, odpovedí na otázky – osobné pri životopisných otázkach, politicky neutrálne a konečne politické prehlásenia v štýle propagandistických prejavov.

Kniha má dva úvody, skutočný Ramonetov a tematický od Castra, už vo forme rozhovoru. Ramonet hovorí o motiváciách a okolnostiach, ktoré viedli k vzniku knihy, je veľmi pozitívny, miestami na naše pomery až devótny v pasážach týkajúcich sa osobne Castra, inak

ide o apologický výklad kubánskej zahraničnej a sociálnej politiky. Po úvode autora nasleduje vstup do problematiky, stručné dejiny kubánskej národnooslobodzovacej revolúcie v 19. storočí vsadené do širšieho karibského a latinskoamerického kontextu. Výlučné miesto v tomto prehľade Castro venoval Martímu, ako svojmu hlavnému etickému inšpirátorovi. Castro vlastne naznačuje, že ním vedená revolta je naplnením Martího ideí, pokračovaním revolučného cyklu v spoločenskom aj zahraničnopolitickom zmysle, Fidel ako každý diktátor zdôrazňuje kontinuitu, jeho úvod by mohol byť považovaný za akýsi legitímny pokus, ak by ho za Batistu alebo dnes potreboval, nebyť pravdaže takmer polstoročia vlády bez slobodných volieb.

Potom sa už môže dostať k slovu chronológia – kapitoly týkajúce sa detstva, školských a univerzitných čias, útoku na kasárne Moncada, pobytu v Mexiku, stretnutiu s Che Guevarom, boju v Sierra Maestre, prvým krokom po víťazstve revolúcie, skúsenostiam s veľmocami, či už USA (Zátoka svíň) alebo ZSSR (raketová kríza) až po smrť Che Guevaru v Bolívii. Tam časový kľúč autorská dvojica vymieňa za tematický, stáva sa vhodnejším vzhladom na dlhodobý a súčasný priebeh viacerých tém.

Slúži ku cti Ramonetovi (vlastne to inak ani nemohlo byť), že v jeho otázkach nie je ironický a sarkastický osten, ktorým sa zbytočne vyznačujú príslušné pasáže v Quirkovi a Geyerovej najmä o prvých rokoch Castrovoho života a podmienkach, z akých vyšiel. Obom spomínaným životopisom škodí práve to, ako aj občas s dešpektom posudzované iné kultúrnosociálne zvyklosti, než aké reprezentuje bigMac, Cocacola a donášková služba na pizu. Castro v Ramonetovi hovorí o rodinných, majetkových pomeroch, vzťahoch k rodičom i v rámci komunity na hospodárskej usadlosti, kde vyrastal, zmieňuje sa o svojom vnímaní zahraničných i domácich politických udalostí v 30. rokoch. O rokoch strávených v Santiagu de Cuba, predovšetkým v dome učiteľky, ale aj v cirkevných kolégiách, sa vyjadruje podstatne kritickejšie, sám ich hodnotí ako prvé východisko pre neskoršie rebelantstvo.

Pomerne skoro, v období univerzitných štúdií sa, žiaľ, čitateľ potýka s javom, príznačným pre autobiografie politicky ešte činných osobností. Niektoré veci sa jednoducho nespomenú. Tu by bola možnosť, je tu predsa autor, ktorý môže položiť otázky, ale niektoré z nich (aspoň v knihe) nezaznejú.

Počas štúdia na univerzite sa Castro angažoval v školskej politike, avšak spolu s Ramonetom sa venujú viac začiatkom jeho politického vzdelávania a situácii v Ortodoxnej strane, než konkrétnostiam konkurenčného boja nátlakových študentských skupín plného násillia, do ktorého sa Fidel zapojil. Castro samotný občas veľmi náznakovo vysvetľuje svoje motivácie a ponaučenia, sám sa označil za marxistu-leninovca už v období, keď sa Batista naposledy ujal moci, t. j. v roku 1952 – „*od toho momentu som mal celú koncepciu boja a základných revolučných ideí... vedel som už, že je potrebné prevziať moc revolučnou cestou*“. Castro tvrdošijne bráni svoj koncept útoku pred Ramonetovými pochybnosťami, avšak z rozprávania vyznieva jeho vtedajšia neskúsenosť, ktorá mala pre mnohých vtedy fatálne následky. Taká situácia sa zopakovala aj neskôr po vyľodení z Granmy. Castro je občas na seba kritický, hoci len v oblasti vojenskej taktiky, nie politiky alebo ideológie, aj to s mierou, inak by aspoň po rokoch nazval svoj postup pri útoku na kasárne pravým slovom.

Je možno na škodu, že v knihe sa venuje pozornosť skôr obdobiu pred procesom a nie roku a pol za mrežami. Zomknutie sa jadra preživších prvého rangu, ich režim a organizovanie samovýučby vo väzení na Isla de Pinos by nepochybne ukázali nesporne vysokú morálku revolucionárov a v pozitívnom svetle by vynikol aj Castro. V súvislosti s exilom v Mexiku zaujme opis výcviku pre neskorší partizánsky boj, ale je to aj čas príchodu Che Guevaru na scénu. Castro svojmu spolubojovníkovi venuje dostatočnú pozornosť a hoci v celkových

hodnoteniach nevybočuje zo schémy mŕtveho svätca, predsa viaceré detaily z prvej ruky od pobytu v Mexiku, Guevarove ekonomické predstavy, preferenciu Číňanov pred Rusmi, až po jeho ilegálne aktivity súvisiace s exportom revolúcie (ktorý, nevedno prečo Castro odmieta uznať) nám pomáhajú vytvoriť si plastickejší obraz o argentínskom lekárovi, než aký ponúka snímka Alberta Kordu zízajúca z tričiek tínedžerov, ktorí dnes sotva vedia o tom, kto to bol, nehovoriac o hodnotách, ktoré vyznával.

Z etapy gerilového boja v Sierre Maestre, ale aj v neskoršom období, kladie Castro veľmi výrazný akcent na etickú stránku boja, zaobchádzanie s nepriateľom a civilným obyvateľstvom. Naznačuje aj pomerne komplikované vzťahy s vedením Hnutia 26. júla počas svojej kampane v horách. Pre nášho čitateľa môžu byť prínosné aj zlomkové opisy posledných dní pred prevzatím moci počas rokovaní s armádou.

V statiach venovaných prvým porevolučným rokom sa Castro chtiac-nechtiac dostáva do defenzívy, keď musí pred Ramonetovými otázkami obhajovať svoj pohľad na revolučné súdny, objasňovať niektoré aspekty postavenia homosexuálov, veriach a predovšetkým černochoch bezprostredne aj neskôršie po svojom víťazstve. V tejto súvislosti zaujmú jeho sociologické postrehy o spätosti vzdelanostnej úrovne rodičov a kriminality detí, ako aj hodnotenia postavenia žien v tamojšej spoločnosti. To je ostatne jediná poloha, v akej sa v knihe so ženami stretáme. Práve v súvislosti s Castrovim životom je to sklamaním, ale Ramonet dopredu upozornil, že vedome rešpektoval isté tematické limity a nebude klásť otázky dotýkajúce sa súkromia dospelého revolucionára.

Škoda, dalo sa to urobiť kultivovanou formou, lebo teraz, kto chce o tom niečo vedieť, je odkázaný na Geyerovú. Tá považovala za potrebné prežiť problém mačizmu a Fidelových vzťahov hneď v úvodných pasážach svojej knihy a formuláciami akoby sama medzi ne patrila, volá do zbrane celú légii využitých žien. Človek potom až ľutuje, že ruský prezident sa vyjadril len k prípadu Kacav a neglosoval aj tieto momenty. Tak či onak Ramonet sa tejto téme programovo vyhol.

V knihe nájdeme pomerne častú kritiku pomerov a politiky Sovietov – v súvislosti s agrárnou politikou, Stalinom, pochopiteľne, Gorbačovom, Jelcinom, využívaním prírodných zdrojov, všeobecnou akcieschopnosťou a veľmi príkru kritiku v súvislosti s veľmocenskou politikou. Neodpustil im veľmocenskú nadradenosť, či už v prípade rakiet, ale aj pri sťahovaní vojska a technických zariadení za Jelcina, či Putina. Málokedy je Castro taký otvorený, ako v týchto súvislostiach a Ramonet svojimi otázkami prikladá na oheň.

Počnúc inváziou na Playa Girón začína aj ostrá kritika politiky USA, od tej chvíle jedna z dominant knihy. Aj v tých pasážach pôsobia často s Ramonetom ako zohratý tím, keď občas Castro nedostáva protiotázky, ale skôr „*nadhody na volej*“. Je tam aj dosť miesta vysloviť sa proti kubánskeму exilu a jeho násilným metódam.

Veľmi korektne sa vyjadruje o Kennedym, hoci niektoré pramene aj z prostredia kubánskej tajnej služby (prezentované v zahraničných televíznych programoch, nie v tejto knihe) prinášajú dokonca v spätosti s Dallasom rôzne otázky. Sám Castro ako dobrý strelec, zvyknutý z gerily na optický zameriavač, neverí v pravdivosť správy Warrenovej komisie. Zaujímavé je inak porovnanie Kennedyho Spojenectva pre pokrok s jeho vlastnou iniciatívou (Marshallov plán pre Latinskú Ameriku), s ktorou prišiel v roku 1959 v Buenos Aires na schôdzke OAS.

Smrťou Che Guevaru, ako som už naznačil, končí priama chronológia práce. Je tam veľa idealizovania, žiadne kľúčové osobné, či politické rozpory, ale predsa Castro jasne hovorí o odlišnom hodnotení a prístupe k bolívijskej misii a mieste Guevaru v nej, venuje sa aj predošlému pôsobeniu Che v Kongu po odchode z verejného života a tajnému návratu

na Kubu cez Prahu. Spomína niekoľko zaujímavých detailov z nekoordinovania spolupráce misie s bolívijskými komunistami a čínsko-sovietske súperenie o vplyv nad latinskoamerickou lavicou. A Régisa Debrayho osobne poslal do Bolívie zabezpečiť mapy oblasti v príprave na misiu.

V pomyselnéj druhej časti knihy prichádzajú na rad rôzne tematické okruhy z oblasti medzinárodných vzťahov, kubánskej vnútornej politiky, alebo všeobecného Castrovho svetonázoru až po otázky nástupníctva.

V zahraničnej sfére značnú časť pozornosti venuje africkým vojenským intervenciám (v Alžírsku 1963 proti Maroku, v občianskej vojne v Kongu, Guinee Bissau, Mozambiku a najmä úspešnej misii v Angole). Z civilných destinácií venuje pozornosť (okrem Ruska) v mnohom dnes pomaly kľúčovým vzťahom so Španielskom a Latinskej Amerike. Kapitoly venované obom sú veľmi živé, prvá téma je podávaná v zásade cez hodnotenie vzťahov prostredníctvom troch Castrových partnerov – Franca, Felipeho Gonzáleza a Aznara. Prvého rešpektoval, druhý ho nakoniec svojou neskoršou proatlantickou politikou sklamal a tretím pre jeho politiku pohŕda. Veľmi pozitívne sa vyjadruje o Juanovi Carlosovi. Z latinskoamerických tém rozoberá otázky emancipácie indiánskeho obyvateľstva, problematiku Venezuely a Cháveza, hovorí o úlohe Kuby pri zmarení pokusu o jeho zvrhnutie, o politicko-hospodárskej integrácii v rámci ALBA a v tej súvislosti o sociálnych progresívnych opatreniach viacerých juhoamerických vlád a tu sa zdá, že posledný vývoj predčil aj jeho očakávania.

V oblasti domácej politiky korene emigračného úsilia nevidí v politike, ale v hospodárskych dôvodoch a dôvodí logicky, že rovnaká situácia je aj v ďalších, kapitalistických štátoch Latinskej Ameriky a že vláda USA svojimi voči Kube často účelovými opatreniami situáciu len zhoršuje (kapitoly *Únosy v apríli 3003*, *Migračné krízy s USA*), pravdou však je aj to, a to si Castro z prestížnych dôvodov nepripúšťa, že jeho režim aspoň u časti Kubáncov snahu o odchod umocňuje. Castro je navyše úplne nepresvedčivý, keď hodnotí nespokojnosť svojich občanov a činnosť domáceho disentu. Nepripúšťa akúkoľvek opodstatnenosť protestov proti porušovaniu ľudských práv, napriek tomu, že v tejto súvislosti Ramonet opúšťa vo svojich otázkach ústretový kompromisný tón (kapitola *Zatknutie disidentov v marci 2003*). Neadekvátne represívne opatrenia zdôvodňuje porušovaním kubánskych zákonov (čím celú vec posúva do obyčajnej kriminálnej roviny), prípadne zahraničnopolitickými dôvodmi (ukázať pevnosť režimu počas medzinárodných kríz). Napriek tomu, že Castro je vo svojich argumentoch väčšinou nepresvedčivý, aj tieto pasáže obsahujú zaujímavé postrehy – trebárs o nepriamej podpore prezidenta Cartera vo volebnom boji s Reaganom.

Pre Castrove vnútropolitické postoje je príznačné, že v pasážach o Sovietskoch, kde je taký kritický voči Gorbačovovej prestavbe, ktorú odmieta, lebo „v ZSSR sa udiali historické javy, ktoré sa u nás nestali“, nie je ani slovo o Brežnevovi a dôsledkoch jeho éry. Akékoľvek pokusy zo zahraničia ponúknuť schémy k uskutočneniu reforiem na Kube hodnotí ako diletantstvo, potenciálny príspevok k demontáži režimu a je na ne alergický. V prípade politickej iniciatívy bývalého prezidenta Cartera (návrh na využitie ústavne danej možnosti iniciovať zmenu zákonov petičnou akciou – projekt Varela) reaguje oveľa decentnejšie, ale tiež jednoznačne (záporne).

V súvislosti s permanentne prezentovaným ohrozením Kuby a prežitím režimu na viacerých miestach (Rozpad Sovietskeho zväzu, Kuba dnes) hovorí o kubánskej obrannej doktríne všeludovej vojny, rozvinutej najmä potom, čo im Sovieti potvrdili, že už nebudú ostrov brániť. Zvolenou schémou je gerilová vojna, ako ju poznáme z Čečenska, Palestíny a Iraku,

hoci Castro v knihe striktno odmieta teroristické útoky, ktoré sú hlavným znakom bojov práve v týchto oblastiach.

V záverečnej kapitole *Čo po Fidelovi*, je čas na osobnejšie otázky (civilné oblečenie versus uniforma, cigary, zdravotné problémy, postoj k Československu v '68 roku...) V tomto kaleidoskope, ale aj na iných miestach v knihe zaujmú Castrove hodnotenia rôznych svetových politikov (Kennedyovcov, de Gaulla, Brandta, Pierra Trudeaua, Saddáma Husajna, Franca, Aznara, Blaira, Cartera). K spolubojovníkom, s ktorými sa rozišiel, je Castro pohľadavý a odmietavý, to je aj prípad generála Ochou, organizovania ilegálneho zahraničného obchodu a spojenia s medellínskym drogovým kartelom (Prípado Ochoa a trest smrti). Aj tu odmieta akékoľvek motívy prameniace z možného mocenského boja v politickej špičke na Kube. Ramonet sa už ani nepúšťa do rozoberania osudov Camila Cienfuegososa, ktorý ako jediný z galérie comandantov revolúcie zahynul za nanajvyšš podozrivých okolností.

Nakoniec, otázka nástupníctva. Castro si v spätosti s budúcnosťou režimu nepripúšťa generačný problém v prístupe k doktríne – vec, ktorá svojho času v Španielsku možno viac než čo iné položila frankizmus. Celkom demagogicky v obrane svojho politického systému sa snaží presvedčiť, že iniciatívu v dnešnej Kube od Komunistickej strany prevzal vo svojom konsenze široký front občanov. Inak je pomerne otvorený – podáva jasný koncept toho, čo sa po vyjdení knihy a jeho ochorení v lete 2006 stalo, a hoci nie je adresný, naznačuje, že Raúl, už vzhľadom na vek, je skôr prechodné ako perspektívne riešenie.

Knihá je doplnená o podrobnú chronológiu, poznámkový aparát, zoznam literatúry a register. Vzhľadom na jej záber i naše vlastné skúsenosti možno preto uvítať, že vychádza aj u nás.

Peter Száraz

ANOTÁCIE

NEDOROST, L.: ČEŠI V 1. SVĚTOVÉ VÁLCE, 1. DÍL – MÝM NÁRODŮM, 2. DÍL – NA FRONTÁCH VELKÉ VÁLKY, 3. DÍL – DO HOŘKÉHO KONCE. Praha : Nakladatelství Libri (1. diel 2006, 239 s., 2. diel 2006, 319 s., 3. diel 2007, 299 s.)

Táto trilógia poskytuje záujemcom nielen súvislosti vojenskej histórie, ale i dejiny tzv. každodennosti. Všíma si veliacich generálov aj osudy obyčajných vojakov na frontoch v Srbsku, Haliči, Rusku, Bukovine (Rumunsku), na Jadrane a v Taliansku. Zároveň prináša pohľad na vojnu nielen dnešných historikov, ale aj českých účastníkov tohto krvavého konfliktu.

Prvý diel je venovaný charakteristike rakúsko-uhorskej brannej moci v predvečer Veľkej vojny – ako bola nazývaná súčasníkmi – rozoberá spoločné rakúsko-uhorské pozemné sily, vojnové námorníctvo a letectvo. Prináša základné fakty a údaje o ich organizácii, zložení, výstroji a výzbroji a končí mobilizáciou, tak, ako bola vnímaná a prežívaná českou spoločnosťou. Text vhodne dopĺňa „Výkazník“ (organizačná štruktúra) c. a k. vojska spoločnej armády *Kaiserliche und königsliche Herr* (nemecky k. u. k., česky c. a k.) a c. a k. Vojnového námorníctva *Kaiserliche und königsliche Kriegsmarine*, c. k. Zemskej obrany (vlastibrany) *Kaiserliche-königsliche Landwehr* (v Predlitavsku či Cislajtánii) a *Magyr Király honvéd* (v Zalitavsku alebo Translajtánii, podľa rieky Laita v Rakúsku), ktorých úlohu neskôr prebrala domobrana *Landsturm a Népfelkelés*.

Druhý diel je venovaný operáciám proti Srbsku a Čiernej Hore, najmä bojom na Drine a konečnej porážke Srbska, ktorých sa zúčastnilo viacero jednotiek pochádzajúcich z Čiech. Ďalej opisuje vojnové ťaženia v Haliči, Rusku, Rumunsku, na Jadrane i v Talian-

sku a jednotlivé pozemné, námorné, či riečne aj letecké bitky. Autor pritom konfrontuje opis útokov, ústupov aj pozíčných zákopových bojov, ktoré viedla rakúsko-uhorská armáda s pohľadom vojnových zážitkov ich aktérov – obyčajných českých vojakov i dôstojníkov. Sprevádza čitateľa nielen po bojových poliach, ale i obväziskách, lazaretoch, nemocniciach a zápolím. Pritom sa opiera o svedectvá mnohých dnes už neznámych či zabudnutých osôb. Záverečná časť je venovaná novovytvorenému bojisku – talianskemu frontu v rokoch 1915/1916 po „zrade“ Talianska (jeho prechode z Trojspolku k Dohode) – najmä bojom na Soči.

Záverečný tretí diel poskytuje záujemcom o vojenskú históriu základné fakty a údaje o bojoch rakúsko-uhorskej armády a vnímanie vojnové reality očami českých vojakov. Opisuje vojnové ťaženia v Rusku, na Jadrane a v Taliansku. V kapitole *Nestřílet*, to jsou Češi! (Rusko – podzim 1916 až zima 1918 uvádza v nadpise *Březnová revoluce v Rusku* (8. – 12. března) oproti zaužívanému *Únorová revoluce v Rusku* (23. – 27. února). Zaujímavé sú najmä pasáže z bitky pri Zborove (hoci to bola len epizóda, v ktorej bojovali české jednotky Rakúsko-Uhorska (75. jindřichohradecký a 35. plzenský peší pluk a okolnosti ich rozpustenia pre nespoľahlivosť) proti Československej legionárskej pešej brigáde (1., 2. a 3. peší pluk). Nasledujú operácie rakúsko-uhorského námorníctva a priebeh námorných bitiek na Jadrane, ako aj známej vzbure v Boke Kotorskej (boka – záliv). O pár mesiacov neskoršie sa vzbúril tiež 71. peší pluk (Drotársky regiment), z ktorého bolo 44 vojakov popravených 9. júna 1918, ale o tom tu nie je tu žiadna zmienka. Záver tretieho dielu sa sústreďuje na udalosti na talianskom fronte od poslednej jedenásťtej bitky na Soči cez boje pri Tagliamente až po 6-dňovú ofenzívu na rozvodnenej rieke Piave. Kniha končí opisom posledných bojov a rozkladom armády, keď útvary jednotlivých národností opúšťali bojiská a smerovali do svojich domovov.

Veľká vojna sa skončila, priniesla veľa útrap a 10 miliónov obetí. To však nestačilo, lebo po nej sa svetom prehnala pandémia „španielskej“ chrípky, ktorá si vyžiadala 20 – 40 miliónov životov. Vojna, ktorá zrodila komunizmus a fašizmus a stala sa pre vtedajšiu rozpínanosť Nemecka príčinou a prológom ešte strašnejšej druhej svetovej vojny. Texty všetkých dielov sú doplnené viac ako tisíckou autentických fotografií, dobových ilustrácií, pohľadníc, článkov a výňatkov z vojenských predpisov. Absentujú však mapy (až na dve) alebo aspoň náčrtky, ktoré by dali presnejšie prehľady o jednotlivých ofenzívach a bojoch. Rovnako chýba kapitola či aspoň podkapitola o zahraničných jednotkách v Rusku, Francúzsku a Taliansku, v ktorých bojovalo viac ako 130 000 krajanov: dobrovoľníci v USA vytvorili 21., 22. a 23. čs. streleckú brigádu, v Kanade bol vytvorený 223. Czech Canadian Battalion, poslaný na front roku 1917. Za každou kapitolou trilogie sú zaradené poznámky a na konci každého diela je uvedený *Slovníček výrazov* a *Zoznam skratiek*. V poslednom diele sú uvedené prameňe a literatúra.

Dielo vyzdvihuje najmä emotívne zážitky českých vojakov, výstižne opisuje krutosti v tejto vojne, ako ich vnímali a prežívali českí vojaci v porovnaní s nemeckými a uhorskými príslušníkmi armády monarchie.

Táto formou i obsahom rozsiahla publikácia si rozhodne zaslúži miesto v knižniciach záujemcov o osudy vojakov v rakúsko-uhorskej armáde počas Veľkej vojny, veď vďaka svojmu rozsahu sa dotýka aj našich vlastných (nielen českých) predkov a je len prirodzené, že nás zaujímajú ich ľudské osudy. Dlhé roky sa širšiemu povedomiu pripomínala táto vojna pamätníkmi a pomníkmi na všetkých námestiach miest a obcí aj vojnovými invalidmi.

L. Jančo

KLIMENT, J.: *ZÁPISKY LEGINÁŘOVY. Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914 – 1919.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2005, 160 s.

Zápisky legionára – sú to spomienky českého vojaka, ktorý bol odvedený do rakúsko-uhorskej armády, mal bojovať na karpatском fronte, prebehol k Rusom, kde prešiel ich zajateckými tábormi. Vstúpil do Československého zahraničného vojska, bojoval proti Nemcom i proti boľševikom počas sibírskej anabázy a z Vladivostoku sa vrátil loďou do Francúzska a odtiaľ vlakom domov, do vzniknutého Česko-Slovenska.

Útla knižka je vlastne vojnovým denníkom. Josef Kliment si svoje životné a vojnové udalosti zaznamenával do denníka už počas bojov v Rusku i cestou cez Sibír, niekedy podrobnejšie, inokedy stručne, podľa toho, koľko bolo času a v dobách bojov ho bolo veľmi málo, alebo nebol vôbec žiadny. Až po skončení vojny a návrate do vlasti tieto zápisky spracoval do plynulejšieho rozprávania s nádejou, že budú dokladom našich bojov za slobodu a že potomkom budú pripomínať tú ťažkú dobu a chvíle prežívané v oslobodzovacom boji s nádejou, že svoj cieľ – slobodu vlasti – dosiahneme.

Tieto spomienky zostali v rukopise až do roku 1995, keď ich jeho syn Vladimír Kliment upravil a prepísal na stroji. Editorom je Zdeněk Susa, ktorý ich po malej edičnej úprave vydal a boli vytlačené v tlačiarňi Akcent vo Vimperku.

Rozprávanie začína atentátom v Sarajeve, vypovedaním vojny Rakúsko-Uhorskom Srbsku a jej začiatkom, odvodom, nástupom k 28. pešiemu pluku rakúskeho (správne rakúsko-uhorského) vojska v Prahe 26. 10. 1914 a jeho odchodom do uhorského mesta Segedín, presunom na východný ruský front, bojmi v Karpatoch a prebehnutím k Rusom. V zajatí opisuje cestu ruskými nemocnicami, zajatecký život a prácu v bani v Jekaterinburskej gubernii, kde sa prihlásil do Československého zahraničného

vojska v Rusku (bol príslušníkom 3. pešieho pluku), jeho prvé boje a boj českých vojakov proti Nemcom pri Bachmači. Pokračuje začiatkom anabázy, Čelabinským incidentom a cestou „vlastným cestovným poriadkom“, dobytím Jekaterinburgu. Jeho cesta viedla cez Sibír (cez Irkutsk, okolo Bajkalského jazera, južným smerom cez Mandžusko) do Vladivostoku a na jeho Ruský ostrov, ktorá bola plná bolševických zrád, prepadnutí a snáh o odzbrojenie Českoslovákov. Nasleduje cesta loďou Liverpool-Maru so 700 lôžkami pre transport štyroch rôt do Francúzska cez prístavy Karatsu, Šanghaj, Hongkong, Signapúr, Aden, Suez, Suezský kanál, prístav Port-Said a Marseille. A nakoniec cesta vlakom cez Francúzsko, Taliansko a Rakúsko do vlasti – do Prahy – cesta, ktorá skončila po 4,5 rokoch putovania a bojov 20. septembra 1919.

Josef Kliment sa narodil 4. novembra 1894 vo Větrušicích (neskôr to bol okres Praha-východ), obecnú školu navštevoval v susednej dedine Klecany, v Prahe sa vyučil za zámočníka, kde pracoval až do nástupu do rakúskej (správne rakúsko-uhorskej) armády. Namiesto bojov proti Rusom prešiel k nim do zajatia, prešiel nemocnicami a zajateckými tábormi, odkiaľ vstúpil do Československého zahraničného vojska. Bojoval proti Nemcom i proti bolševikom, až sa napokon vrátil domov. Po návrate do vlasti pracoval na Československej pošte, bol členom Československej obce legionárskej, členom T. J. Sokol a pracoval v zbore Československej cirkvi evanjelickej. V roku 1941 bol penzionovaný, ale po roku 1945 sa vrátil na predchádzajúce pracoviská, až roku 1951 odišiel do invalidného dôchodku a zomrel roku 1981 vo veku 86 rokov.

Tento vojnový denník určite poslúži všetkým, ktorí budú chcieť poznať, aké obete, koľko práce a odvahy bolo treba vynaložiť na získanie slobody.

L. Jančo

KERR, W.: „*OBYČEJNÝ*“ *STALIN*. Čechtiče : BVD 2006, 210 s.

Literatúra o historických osobnostiach je pomerne rozmanitá, nájdeme v nej tak diela vedeckého charakteru, ako aj beletristické a popularizačné knihy. Niekde medzi tieto dva póly by sme mohli zaradiť knihu amerického historika Waltera Kerra o Stalinovi. O tomto sovietskom diktátorovi bolo na našom území, ako aj v zahraničí, publikované množstvo literatúry rozdielnej kvality. Stalin je považovaný za jedného z najhorších diktátorov – ak nie za toho úplne najhoršieho – v ľudských dejinách, čo má svoj reálny základ v masovom terore s miliónmi obetí, ktorý bol za jeho vlády rozpútaný v Sovietskom zväze. Nájde však aj svojich apologetov, ktorí upozorňujú na niektoré pozitívne skutky v jeho živote, hlavne na víťazstvo v druhej svetovej vojne a na rozvoj priemyslu v Sovietskom zväze za jeho éry.

Ako napovedá titul diela, jeho predmetom je Stalinova „ľudská“ stránka. Je to atraktívna téma hlavne z pohľadu širšej čitateľskej verejnosti, ktorú často zaujímajú skôr detaily osobného života mocných ako dôležité a zložité historické súvislosti. Ale aj erudovaný historik ocení dielo poodhaľujúce súkromný a rodinný život historických osobností, pretože to často pomôže lepšie analyzovať niektoré dejinné procesy a osvetliť ich pozadie. Ako však takmer v každej oblasti historiografie – ba pri biografiách ešte vo väčšej miere – aj tu vznikajú mnohé legendy, skreslenia a dvojznačné tvrdenia, pričom platí, že čím mocnejšia osobnosť, tým viac mýtov a legend sa okolo jej života vytvorí a spopularizuje.

Platí to aj o Stalinovi, o jeho osobných vzťahoch s činiteľmi v Sovietskom zväze, láskach, priateľstvách, rodinných pomeroch, ale aj o jeho obsesiách. Autor sa v knihe snaží polemizovať s viacerými už pomerne vžitými tvrdeniami o niektorých Stalinových črtách, ako boli napr. jeho vzťahy k ženám, k teroru v Sovietskom zväze alebo jeho povestné pit-

ky s členmi najužšieho vedenia Sovietskeho zväzu. Kniha je podaná vo všeobecnej rovine, podrobnejšie sa autor venuje iba niektorým skutočnostiam. Medzi tie patria hlavne posledné hodiny Stalinovho života alebo samovražda jeho druhej manželky Nadeždy Allilujevovej, o ktorej sa hovorilo, že bola zavraždená na Stalinov rozkaz, keďže toho príliš veľa vedela. Tiež sa z knihy dozvieme podrobný priebeh akcie, ktorej výsledkom bolo zavraždenie Stalinovho úhlavného nepriateľa Leva Trockého v Mexiku v roku 1940.

Kniha je rozdelená na 11 kapitol, medzi ktorými sa nachádza 8 podkapitol, viaceré z nich však obsahovo nezodpovedajú svojmu názvu, resp. ho vyčerpávajú len minimálne. Veľkým nedostatkom je skutočnosť, že v knihe absentuje poznámkový aparát a hlavne zoznam použitej literatúry, keďže sa autor v diele často odvoláva na pamäte popredných sovietskych činiteľov. Ako v prípade väčšiny kníh podobného zameralia, celá čitateľská verejnosť by mala byť pri preberaní informácií veľmi kritická, aj keď autorovi nemožno uprieť snahu o objektívny prístup k Stalinovi bez snahy o hľadanie lacných senzácií.

P. Jašek

VRBA, R.: *UTEKL JSEM Z OSVĚTIMI.* Praha : SEFER s. r. o., 2007, 433 s.

Autor v spomienkovej knihe opisuje svoje zážitky z nacistických koncentračných táborov a okolnosti úteku z Osvienčimu (Auschwitz-Birkenau – Oświęcim-Brzezinka – Osvienčim-Brezinka), ktorý sa nachádzal na území Generalgouvernement Deutsche Reich (Generálnej gubernie Nemeckej ríše). Je to strhujúci príbeh plný nečakaných zvrátov a stretnutí. Podáva v nej správu o vzniku a osude jedného z najvážnejších a najdôležitejších dokumentov druhej svetovej vojny – svedectvo o vyhladzovacích táboroch, o konečnom riešení židovskej otázky, svedectvo človeka, ktorý má silu hovoriť o ve-

ciach, o ktorých sa skoro hovoriť nedá. Je dobrodružnou správou o jednom z veľkých útekov v histórii. Rozpráva o mladom mužovi, ktorý vzdoroval nespravodlivému osudu za akýchkoľvek i úplne neľudských okolnostiach a podmienkach, pričom si dokázal zachovať ľudskú tvár a nadhľad nad vecami, o človeku, ktorý sa rozhodol, že nikdy nepôjde ako obeť na popravu, ktorý nikdy neprestával myslieť na aktívny odpor a na útek.

Kniha je nielen svedectvom o udalostiach vo vyhladzovacích táboroch, je niečo viac – je správou o „Správe“ Vrba a Wetzlera.

Dielo napísal v spolupráci s írskym novinárom Alanom Besticom za tri týždne počas dovolenky v Londýne, 20 rokov po vojne (predchádzalo mu päť pokračovaní spomienok v denníku Daily Herald). Prvý raz kniha vyšla v roku 1963 v Londýne (potom 1964 v USA, 1965 v NSR, 1988 vo Francúzsku, 1997 v Holandsku /v prvej edícii, potom v celom rade vydaní pod rôznymi názvami). V češtine bola vydaná prvýkrát v roku 1998, 2. vydanie vyšlo v nakladateľstve Federácie židovských obcí v Českej republike roku 2007, ktoré pripravil Tomáš Pěkný. Je veľká hanba, že v slovenčine doteraz nevyšla.

Dvaja najväčší Slováci 20. storočia sa volajú Rudolf Vrba a Alfred Wetzler! U nás sú menej známi, respektíve skoro zabudnutí, lebo židovská otázka bola (avšak nielen u nás) viac ako 40 rokov tabu. Ako jedným z mála sa podarilo utiecť z vyhladzovacieho tábora, čo je samo osebe zázrak, ale jedineční sú v tom, že sa Židovská obec, Vatikán i Spojenci dozvedeli o tom, čo sa v koncentračných táboroch skutočne deje. Dovtedy sa svet dozvedal o zverstvách koncentrákov len kusé zvesti, ktorým nemohol a ani nechcel uveriť. Títo dvaja chlapi v svojich devätnástročných hlavách doniesli „Správu“ o obetiach, o celej mašinérii a rafinovanej organizácii táborov, čím verili v záchranu miliónov ďalších potenciálnych obetí.

Je to výnimočná kniha písaná s veľkým nadhľadom, bez páťosu, často aj s humo-

rom i sebaíróniou, ktorá sa ale nevyžíva v hrôzach a nepôsobí deprimujúco. Je to príbeh pešiaka s vytetovaným číslom na predlaktí na ceste peklom, ktorú prešiel so vztyčenou hlavou, stále veriac v útek. Hrozné nie je to, akým zázrakom sa im podarilo peklo Osvienčimu prežiť a čím všetkým na úteku prešli, ale to, ako sa s ich „Správou“ narábalo po jej doručení Židovskej obci na čele s Rudolfom Kastnerom či vatikánskemu diplomatovi monsignorovi Martilottiemu. Až tu sa čitateľ dozvie, že pravdu o koncentrákoch nechce nikto počuť. „Správa“ nebola Veľkej Británii a USA sprostredkovaná Vatikánom. Tajné vyjednávanie predstaviteľov židovskej elity s Eichmannom malo za následok, že pravda o „dobyčích vagónoch“ sa bežným maďarským židom, určeným na deportáciu, zatajila. Nádej, ktorú Vrba a Wetzler do úteku vkladali – poslanie zachrániť životy Maďarov – ich viedli k nadľudským výkonom, ale bola elitársky zmarená: autor vo vysvetlivkách zúfalo vykrikuje: „31. marca 1945 prepravili nacisti so súhlasom Adolfa Eichmanna a jeho pobočníka SS-Standartenführera Kurta Bechera do Švajčiarska 69 »prominentných« Židov, medzi nimi i Rudolfa Kastnera a rabína Weissmandela.“

Dielo sa člení na predhovor O ÚTEKU A VZDORE, ďalej PREČO SOM PÍŠAL SVOJU SPRÁVU, hlavnú časť UTIEKOL SOM Z OSVIENČIMU, ktorá obsahuje 16 kapitol bez názvov, DOKUMENTY A ŠTÚDIE – Správa Vrba a Wetzlera o nemeckých vyhladzovacích táboroch Osvienčim a Brezinka, Význam správy, Úloha holocaustu v nemeckej ekonomike a vojenskej stratégii v rokoch 1941 – 1945, ďalej Poznámky a nakoniec O autorovi a knihe.

Rudolf Vrba (pôvodným menom Walter Rosenberg) sa narodil v roku 1924 v Topoľčanoch. Na jar 1942 bol zatknutý a 13. júna deportovaný do Majdanku a odtiaľ do Osvienčimu, kde ako väzeň č. 44070 strávil skoro dva roky. 7. apríla 1944 utiekol – spolu s Alfrédom Wetzlerom, spoluväzňom z Trnavy – a v Žiline 25. apríla spisali „Správu“

o vyhladzovacích táboroch. V septembri sa pridali k partizánom (meno Rudolf Vrba si zvolil ako „bojové“ a už si ho ponechal natrvalo) a so zbraňou v ruke bojoval proti Nemcom až do mája 1945. Po oslobodení vyštudoval v Prahe chemicko-technologické inžinierstvo, v roku 1951 získal doktorát a 1956 vedeckú hodnosť CSc. V roku 1958 hosťoval na univerzite v Štrasburgu, odkiaľ sa domov už nevrátil. V rokoch 1958 – 1959 pôsobil ako biochemik na ministerstve poľnohospodárstva v Izraeli, 1960 – 1967 ako člen výskumného tímu, 1967 – 1973 bol vedeckým pracovníkom v Londýne a potom dva roky v USA na Harvard Medical School. Od roku 1976 až do penzie bol mimoriadnym profesorom farmakológie na lekárskej fakulte na univerzite vo Vancounvri, kde bol penzionovaný. 15. apríla 2006 podľahol rakovine vo veku 81 rokov. (Jeho spoluväzeň Alfréd Wetzler žil a pôsobil stále na Slovensku až do svojej smrti roku 1988 – dožil sa 70 rokov.

Napriek surovej pravde, ktorú kniha odhaľuje, nech to vyznie nepatrične, je krásna a stojí za prečítanie. Najmä teraz, keď sa hovorí o vine či nevine obetí spolupráce s ŠtB. Hlása totiž, že: „Zlo pácha nielen ten, kto sa mu akokoľvek podáva či už aktívne lebo pasívne, či ako nástroj, ale aj ako pozorovateľ alebo ako obeť.“

L. Jančo

WETTE, W.: WEHRMACHT. OBRAZY NEPŘÍTELE, VYHLAZOVACÍ VÁLKA A LEGENDY. Praha : AGRO 2006, 355 s.

Vojna na východnom fronte medzi sovietskym Ruskom a národnosocialistickým Nemeckom v rokoch 1941 – 1945 sa zapísala do svetových dejín ako jedna z najkruťejších, ktoré sa doteraz viedli. V dôsledku jej nihilistického charakteru trpelo civilné obyvateľstvo na Nemcami okupovanom území bývalého Sovietskeho zväzu rovnako ako vojaci na fronte, keďže Nemci sa tu do-

púšťali tých najhorších vojnových zločinov, vrátane vyvražďovania obyvateľstva – hlavne židovského, čo sa dialo doslova v masovom meradle. Odborná literatúra venujúca sa problematike holocaustu je pritom rozsiahla, väčšinou sa však sústreďuje na otázky koncentračných táborov. Nemecký vojenský historik Wolfram Wette si za predmet svojej knihy o Wehrmachte zobral otázku spojitosti nemeckej armády s národným socializmom, jeho zločinmi a podielu Wehrmachtu na holocauste, ako aj postoj doterajšej nemeckej historiografie k tejto problematike. Sám pritom konštatuje, že nemecká historiografia sa otázkou podielu Wehrmachtu na vojnových zločinoch doteraz do hĺbky nezaoberala a uspokojila sa s vytvorenou legendou o „čistom Wehrmachte“, ktorý viedol čestný boj na fronte, kým za všetky zločiny boli zodpovedné jednotky SS alebo politickí činitelia, majúci na starosti správu dobytého východného územia. Ako však autor píše, súčasný trend v nemeckej historiografii naznačuje zmenu tohto vývoja.

Autor knihu rozdelil na šesť častí, z ktorých každá sa zaoberá iným aspektom celkovo skúmanej problematiky, postupne tak ako sú zoradené v knihe vytváraním obrazu nepriateľa, antisemitizmu v nemeckej armáde, podielom Wehrmachtu a jeho generálov na vraždách Židov, postojom nemeckej generality a vojakov k vraždeniu, utváraním legendy o „čistom“ Wehrmachte a napokon o postoji nemeckej historiografie k Wehrmachtu, pričom – podľa Wetteho – tá povojnová živila legendu o Wehrmachte a tá súčasná začína postupne vnášať svetlo do tejto problematiky. Každá z týchto častí je rozdelená na niekoľko kapitol a podkapitol. Dielo obsahuje kvalitný poznámkový aparát, ako bojovať proti mýtu, ktorý sa utvoril v povojnovej nemeckej historiografii, ktorá do istej miery Wehrmacht „očistila“ od zodpovednosti za holocaust a masové vraždenie Židov. Tieto skutky boli pripísané na konto jednotiek SS. Treba povedať, že je to pomerne veľká ambícia, Wette je však dostatoč-

ne erudovaným autorom, aby sa s touto výzvou popasoval. Je pritom zaujímavé, že celý predmet svojej práce akosi príliš rozdrobuje a generalizuje, pričom na podporu svojich téz vyjadruje pomerne málo argumentov, zväčša sa v danom prípade jedná o jednotlivú výpoveď. Týmto je ochudobnená prakticky každá kapitola, vo viacerých častiach by sa žiadalo nadhodené myšlienky rozviesť (napr. otázku podielu nemeckého námorníctva na vyvražďovaní Židov) a svoje tézy podporiť viacerými argumentmi s presvedčivejšou výpovednou hodnotou. Na druhej strane je správne upozorniť na skutočnosť, že aj nemecká armáda sama spáchala mnohé zločiny a v mnohých prípadoch súhlasila s postupom nemeckých represívnych orgánov proti civilnému obyvateľstvu. Na to sa v povojnovej historiografii – tak nemeckej, ako aj „západnej“ – akosi pozabudlo, čo má viacero príčin, medzi ktorými by sme mali spomenúť konfrontačnú atmosféru studenej vojny, keď bolo na Západe „in“ byť proti Sovietskemu zväzu, čo poznačilo väčšinu vedeckých prác z tohto obdobia, ktoré navyše vychádzali takmer výlučne z nemeckých prameňov. Pravdou ale je – a autor to mohol do svojej knihy zahrnúť – že na východnom fronte páchali zverstvá na civilnom obyvateľstve obe strany. Tak napr. čo sa týka masakrov Židov v Pobaltsku, tie boli často páchané obyvateľstvom pobaltských republík, resp. miestnymi milíciami ako pomsta za predchádzajúce zločiny sovietskej NKVD, ktorá sa stotožňovala so židovstvom.

Autor nás tiež v diele zoznámí s vývojom názorov na Rusko, resp. Sovietsky zväz a na nemecký antisemitizmus, pričom poukazuje na príbuznosť názorov národných socialistov a nemeckej generality. V nemeckej armáde mal antisemitizmus dlhú tradíciu, siahajúcu prakticky do obdobia vzniku Nemeckého cisárstva v roku 1871. V období Weimarskej republiky sa práve v armádnych kruhoch a rôznych polovojenských formáciách, na čele ktorých stáli bývalí dôstojníci, zakorenili pocit nenávisti k Židom, čo po-

tom vyústilo do množstva atentátov, ktoré boli spáchané na ľavicových politikov židovskej národnosti, ako napr. Walther Rathenau, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburgová, Kurt Eisner alebo Matthias Erzberger. Zakorenený antisemitizmus pomohol aj Hitlerovi získať určité sympatie armádných kruhov, aj keď sa mu ich nikdy nepodarilo získať úplne a v priebehu vojny v nich rezistencia proti Hitlerovi prerástla až do pokusu o jeho násilné odstránenie v roku 1944. V nemeckej armáde sa našli aj vojaci, ktorí Židom pomáhali, aj keď boli v jednoznačnej menšine, väčšina nemeckých vojakov sa len mlčky prizerala tomu, čo sa deje v zázemí frontu. Aj keď tu je na mieste otázka, do akej miery bola masa vojakov zoznámená s rozsahom násillia páchaného na civilnom obyvateľstve. Tiež netreba zabúdať na skutočnosť, že často to boli nemilosrdné akcie partizánov namierené proti nemeckým vojakom, ktoré z pohľadu nemeckých vojakov mu miestami dávali nádyh spravodlivej odvety. Dôležitú úlohu v postojoch vojakov pritom hrala aj propaganda, ktorej antisemitské a rasistické zameranie bolo veľmi ostré.

Čo sa týka povojnovej situácie, nemecký Bundeswehr z veľkej časti prevzal dôstojnícky personál z Wehrmachtu, čo je pochopiteľné vzhľadom na malý časový odstup od konca druhej svetovej vojny po začatie budovania Bundeswehru. Samozrejme, tradícia Wehrmachtu nebola prijatá v plnej miere, zmenili sa napr. farby uniformy, pretože to politická situácia, ale ani nálada obyvateľstva neumožňovala.

Kniha Wolframa Wetteho prináša viacero nových názorov na otázku podielu nemeckých vojakov na vraždení v zázemí východného frontu. Tento trend písania sa prejavuje u „ľavicových“ autorov, a treba povedať, že daná publikácia ho ani zďaleka nevyčerpáva. Práve naopak, väčšinu kľúčových otázok skôr len načrtáva a v budúcnosti bude treba sa zamerať na podrobný výskum, aby sa jednotlivé tézy vyvrátili, resp. potvrdili.

P. Jašek

BOJOVALI NA VŠECH FRONTÁCH. Vzpomínky židovských vojaků a odbojářů z druhé světové války. Praha : OS MAGEN, 2007 176 s.

Osemnásť príbehov, osemnásť osudov, z ktorých sa vyznalo osemnásť židovských účastníkov (6 žien a 12 mužov) protinacistického odboja. Príbehy ľudí, ktorých osud zavial inde, ako do pekla koncentračných či vyhladzovacích táborov, kde končila väčšina ich príbuzných a priateľov. Neváhali sa postaviť proti zlu, a tak písať príbehy jednoduchej a neokázalej statočnosti. Svojím rozprávaním a spomienkami pomáhajú stavať most. Most medzi generáciou, ktorá prežila a pamätá si a medzi generáciami, ktoré neprežili a ktorých pamiatka môže vyhasínať, a tak nahrávať tým, ktorí sa snažia relativizovať...

Občianske židovské združenie MAGEN bolo založené pred necelými dvomi rokmi práve na budovanie takých mostov. Mostov medzi minulosťou a prítomnosťou, mostov medzi českou židovskou komunitou. Rozhodnutie združenia pripraviť a vydať takúto publikáciu je naplnením tohto jej základného poslania.

„Za to, že sa publikácia dostáva k svojim čitateľom, patrí poďakovanie predovšetkým osemnásťke židovských žien a mužov, ktorí boli ochotní podeliť sa o svoje, často bolestné zážitky. Poďakovanie patrí všetkým členkám združenia, ktoré rozhovory s nimi pripravili, ako aj všetkým tým, ktorí spracovali text do podoby spôsobilej na vytlačenie a pripravili grafickú úpravu publikácie. Kniha spomienok by nemohla vzniknúť bez grantovej podpory, ktorú obdržalo občianske združenie od Českej rady pre obeť nacizmu. Aj im patrí naše poďakovanie“, ako sa vyznal Jan Fischer, predseda výboru MAGEN, o. s.

V knižke si na odboj spomínajú: Norbert Auerbach – *Frontový kamarát Rothschild a zima v Ardenách*, Eva Benešová – *Dieťa v boji*, gen. MUDr. Josef Hercz – *Od Toburku po Dunkerque*, JUDr. Miloš Kocman –

Nič neľutujem, Pavla Kováčová – *Pušky pre povstalcov*, Stefania Lorándová – *Moji kamaráti z Bačka Topola*, kpt. Hana Pavlů – *Ženy v uniforme v severnej Afrike*, plk. Jiří Poláček – *Box pre vojvodu z Windsoru*, plk. Ing. Viktor Schwarcz – *Otrokom fašistov a bojovníkom proti nacistom*, Ruth Tosková – *Cesta do Bergen Belsenu v aute poľného rabína*, kpt. Anton Vodička – *Stretol som sa s Hemingwayom*, mjr. Pavel Vranský – *Krutá zima v Olchovciach a sladké hrozno v Hermone* a plk. PhDr. Jan Wiener – *Bar micva v sedemdesiatich rokoch*. V rozhovoroch svoje spomienky uviedli: plk. JUDr. Otto Klíma (Klein) – *Vojna je šialenstvo ľudí*, plk. Bedřich Kopold – *Paradoxy života*, plk. JUDr. Valtr Kraus – *Už nikdy rasizmus a fašizmus*, plk. MUDr. Gustav Singer – *Pešo a dobyťákom*, stále na Východ a por. Janina Vrbová (Rivka Reisová) – *V armáde som bola slobodný človek*.

Spomienky vojakov a odbojárov zaznamenali: Jana Dráská, Eva Grafová, Dagmar Fisteinová a Alexandra Štefanová. Možno ich pokladať za autorky tohto diela.

Pri každom mene je uvedený stručný životopis a spomienky, z ktorých by každé vydali za samostatnú knihu.

K spomienkam plk. Bedřicha Kopoldu treba ešte uviesť, že jeho manželka Jiřina Kopoldová, rodená Švermová (* 23. 9. 1923 Praha), pplk. v. v. – bola príslušníčkou 1. československého armádneho zboru v ZSSR (radistka, inštruktorka – spojárka, zástupkyňa veliteľa spojovacej roty), je uvedená v diele *Vojenské osobnosti československého odboja 1939 – 1945*, VHÚ Praha, VHÚ Bratislava, vydalo MO ČR – AVIS, Praha 2005, s.139.

Na margu knihy je uvedená úsmevná historička armádneho generála Ludvíka Svobodu: „*Raz som to mal so Židmi ťažké. Na fronte sa oslavovali Vianoce, čo nie sú židovské sviatky, ale v štábe okolo mňa sedelo dvanásť Židov. Zrazu niekto zaklopal a ja som si povedal, že by to mohol byť gój, aby som ten sviatok neslávil celkom sám. Lenže ten trinás-*

ty člen štábu, ktorý zaklopal, bol samozrejme tiež Žid.“ Ďalej je tu uvedené aj to, že Židia majú ideál byť bratmi všetkým ľuďom, čo sa vždy nedá, ale je potrebné sa o to snažiť. Podobný pekný výraz použil spisovateľ Johannes Mario Simmel v názve knihy *Všetci ľudia budú bratia*.

Knižka je venovaná všetkým československým židovským vojakom a odbojárom, ktorí bojovali proti nacizmu a fašizmu na frontoch druhej svetovej vojny.

E. Jančo

NAROČNICKAJA, N. A.: *RUSKO A JEHO MIESTO VO SVETE. ZA ČO A S KÝM SME BOJOVALI*. Praha : Ottovo nakladateľstvo, s. r. o., 2007, 208 s.

Knihy bola prezentovaná 14. júla 2007 v Ruskom centre vedy a kultúry v Bratislave v rámci Roku ruského jazyka (ktorý vyhlásil prezident Vladimír Putin 4. novembra 2006) za účasti veľvyslanca RF na Slovensku A. I. Udalčova, autorky a ďalších významných hostí.

Podnetom na jej napísanie podľa vyjadrenia autorky sa stala skutočnosť, že od 90. rokov 20. storočia sa začal stotožňovať nacizmus s komunizmom. Ide o doktrínu, ktorou sa západné štáty chcú zbaviť viny, lebo nacizmus ako ideológia vznikol v Nemecku – západnej časti Európy – čím nastáva zmena chápania druhej svetovej vojny a demonizácia bývalého ZSSR.

Rusko a jeho miesto vo svete s podtitulom *Za čo a s kým sme bojovali*, je kniha, ktorú si treba prečítať, potom bude zrejmejšie, z akého uhla pohľadu sa časť súčasnej ruskej elity pozerá na vlastnú históriu, spojenecké väzby a najmä súčasné postavenie krajiny na pozadí druhej svetovej vojny. Autorka hovorí, čo predchádzalo vojne, aké bolo jej pozadie a ako by mohol vyzeráť svet, keby Rusi a národy bývalého ZSSR vo Veľkej vlasteneckej vojne neprispeli kľúčovým dielom k víťazstvu nad fašizmom. Niektoré jej tvrdenia sú

ďaleko od toho, ako vnímame vo všeobecnosti históriu v súčasnosti aj u nás. Jedným z hlavných motívov autorky je odpor voči tým názorovým prúdom, ktoré dnes stavajú bývalý socialistický Sovietsky zväz na úroveň totality nacistického Nemecka, čím chcú zároveň dehonestovať jeho zásluhy na vojnovom víťazstve.

Pri spomienkach na Velkú vlasteneckú vojnu v posledných rokoch zovšeobecňujú tvrdenia, podľa ktorých ju v konečnom dôsledku zaviniel Sovietsky zväz, a preto by sa malo jeho víťazstvo chápať skôr ako porážka. Dá sa ešte čudovať súčasnému dojmu, že sa táto vojna vlastne ani nevedla za práva národov na samostatnú existenciu, za ich prežitie v toku svetových dejín, ale skôr za americkú demokraciu? Lebo práve na takú cynickú tézu narážame čoraz častejšie v západných médiách. Uplynie niekoľko rokov a v európskych učebniciach dejepisu možno nájdeme výklad, podľa ktorého bude každému jasné, že v druhej svetovej vojne bojovali demokratické štáty (USA a Veľkej Británie) proti dvom totalitným monštrám – nacizmu a komunizmu (Nemecko a ZSSR). Pravdaže, všetko bolo inak... Aj preto sa Ottovo nakladateľstvo s. r. o. rozhodlo vydať túto knihu, a to v slovenčine aj češtine.

Dielo vzniklo k 60. výročiu skončenia druhej svetovej vojny. Pod zástavou boja proti totalite sa vyhadzujú na smetisko dejín nielen sovietske pomníky, ale aj hroby celej tristoročnej histórie Ruska. Vo Veľkej vlasteneckej vojne išlo o záchranu národa pred agresiou, pred nacistickou svetovládou, nie o internacionálny boj s triednym nepriateľom. Dnešný nátlak na nekomunistické Rusko je oveľa väčší, než bývali útoky na Sovietsky zväz. Nejde o ideológiu, ide o veľkú svetovú mocnosť, o jej prístupy k moriam, o nezamrzajúce prístavy, o ropu, o odrezanie prístupu k Čiernemu a Stredozemnému moru i ku kaspickej oblasti a jej zatlačenie na severovýchod Eurázie.

K dielu pristupovala autorka podľa jej vlastných slov so štátnym videním sveta,

s pohľadom ruskej gosudarstvennosti. Prácu napísala v čase, keď nástupnícke štáty ZSSR upierajú Ruskej federácii jej víťazstvo nad fašizmom: výnos ukrajinského prezidenta postavil príslušníkov UOA na úroveň ČA. Ide tu o vyrovnanie sa s ruskými dejinami, ktoré zasahuje aj ruskú pravoslávnu cirkev, poskytuje tiež nový pohľad na zvrhnutie cárizmu vo februárovej revolúcii. Autorka spomína aj na antiruské postoje gruzínskej inteligencie k revolúcii 1917 a občianskej vojne, keď gruzínska vláda podpísala dohodu s cisárskym Nemeckom, ktoré obsadilo Ukrajinu i Pobaltsko a bolo hlavným nepriateľom cárského i boľševického Ruska. Ani dlhý čas na tom nič nezmenil, veď NATO venuje Gruzínsku osobitnú pozornosť a pokladá jeho prozápadnú orientáciu za trvalú. Podobný postoj má i k ružovej Ukrajine, ktorá sa stáva nevyhnutne sokom a nie bratským a priateľským štátom RF.

Natalia Alexejevna Naročnickaja je dcérou akademika A. L. Naročnického, významného ruského historika. Vyštudovala Moskovskú univerzitu medzinárodných vzťahov. Špecializuje sa na USA, Nemecko i na všeobecné problémy a smery v medzinárodných vzťahoch. V rokoch 1982 – 1989 pracovala na sekretariáte OSN v New Yorku. Má hlboké znalosti medzinárodných vzťahov, práva, filozofie, jazykov a široký rozhľad v odbore nábožensko-filozofických základov histórie. Je autorkou mnohých vedeckých prác a niekoľkých kníh, z ktorých najznámejšia je *Rusko a Rusi vo svetovej histórii* (vyšla v 5 jazykoch). Je doktorkou historických vied, prezidentkou analytického Fondu historickej perspektívy, zástupkyňou vedúceho delegácie Ruskej federácie v Parlamentnom zhromaždení Rady Európy, poslankyňou Štátnej dumy a predsedníčkou výboru pre medzinárodné vzťahy. Patrí k iniciátorom a spolupredsedom rôznych medzinárodných a občianskych združení, je autorkou ich koncepčných programov a vyhlásení na podporu nedeliteľnosti Ruska, prítomnosti Ruskej armády v Čečen-

sku a na podporu ruskej pravoslávnej cirkvi. Vystupovala proti rozširovaniu NATO a postupu Západu proti Juhoslávii.

Slovo k slovenskému vydaniu napísal publicista PhDr. Dušan Kerný. Dielo sa člení na úvod, po ktorom nasleduje 15 kapitol bez očíslovania a končí registrom, je bohato ilustrované množstvom historických fotografií a má hojnosť poznámok pod čiarou.

Úsudok o knihe si musí urobiť každý čitateľ sám. Pravda je totiž niekde uprostred, medzi východnou a západnou ideológiou i medzi mocenskou politikou. Napríklad: v roku 1945 bol v Podkarpatskej Rusi (Zakarpatskej Ukrajine) NKVD zinscenovaný „plebiscit“, podľa ktorého bývalá časť ČSR bola pričlenená v máji 1945 k ZSSR (ako 120. zakarpatská oblasť Ukrajiny), o čom v knihe nie je zmienka.

L. Jančo

LEMISH, M. G.: *VÁLEČNÍ PSI. HISTORIE ODDANOSTI A HRDINSTVÍ.* Praha : Naše vojsko, 2005, 273 s.

V práci zameranej na historiograficky pomerne dosť ojedinelú tému sa autor venuje vojenským služobným a pracovným psom americkej armády 20. storočia. V centre jeho záujmu sú jednotlivci – psi a obyčajní vojaci – ktorí sa strácajú v plánoch, mapách, štatistikách, v opisoch a analýzach vojnových konfliktov, ba často aj v archívnych záznamoch. Je to práca o tisícoch psov vystavených vojnovému nebezpečenstvu, o psoch, zásluhou ktorých boli zachránené mnohé životy amerických vojakov.

Publikácia je koncipovaná chronologicky a jej nosné kapitoly sa týkajú obdobia druhej svetovej vojny, predovšetkým nebezpečných ostrovných bojov v Pacifiku, a z povojnového obdobia vojnových konfliktov v Kórei a vo Vietname. Napriek tomu, že dokonca mnohí armádni dôstojníci neboli presvedčení o tom, že psy patria do frontových línii moderného bojiska a redukovali vhodnosť

ich využitia len na stráženie rôznych zariadení a objektov v tylových oblastiach a zázemí, ako konkrétne dokladá autor, zohrali vojenské psy mnohokrát dôležitú úlohu a muži, ktorí s nimi pracovali a zdieľali vojnové nástrahy, ich plne rešpektovali a považovali ich za živé mysliace bytosti.

Jadru práce predchádza stručný historický exkurz o používaní psov ako vojnových zvierat Peržanmi, Grékmi, Asýrčanmi, Babylončanmi, cez Rimanov, hunského Attilu, obdobie stredovekých rytierov, španielsko-marockú vojnu, cez zmeny vojenského taktického využívania psov v súvislosti so strelným prachom, až po Napoleona, ktorý rozumel nielen tomu, akým spôsobom môžu byť psy využívané na bojovom poli, ale aj ich vplyvu a pôsobeniu na ľudskú psychiku. Na rozdiel od Európy, koloniálna Amerika nemala dlhú tradíciu vojenských psov. Aj použitie psov v priebehu občianskej vojny bolo len výrazom individuálneho úsilia jednotlivých vojakov. Oficiálne ani na jednej strane neexistoval žiadny organizovaný program vojenských psov. K prvému skutočnému taktickému použitiu výzvedných psov došlo počas španielsko-americkéj vojny. Zo všetkých armád zúčastnených vo Veľkej vojne len armáda Spojených štátov nepoužívala vojnové psy, s výnimkou ťažných psov na Aljaške. Psy ostatných zúčastnených armád slúžili ako kuriérne, ambulantly a sanitárne psy, ako súčasť strážnej a hliadkovej služby, ako nosiči munície a ľahkých zbraní, ako prieskumné, používali ich aj na odmorovanie zákopov od krýs a potkanov. Museli prekonávať rozbahnené zákopy, ostnaté drôty a aj otravný plyn. Tie, ktoré neboli špeciálne vycvičené, plnili úlohu maskotov. Smutným paradoxom je skutočnosť, že najväčšie straty na psoch sa týkali obdobia po skončení konfliktu, v čase demobilizácie.

Ani v medzivojnovom období nemala americká armáda rozpracovaný program pre vojenských psov. Až vypuknutie druhej svetovej vojny a obavy zo sabotáží urýchlili naštartovanie programu na území kon-

tinentalnej Ameriky. Najskôr len v zmysle hliadkovej a strážnej služby a postupne aj na taktické a ofenzívne úlohy. Až začiatkom roka 1942 bola založená organizácia Dogs for Defense, ktorá rozvíjala sieť dobrovoľníkov, cvičiteľov a výcvikových stredísk a ponúkala program vojenských psov armáde, keďže v nej neexistovala žiadna tradícia využívania psov. V apríli 1942 bol prvýkrát v histórii USA oficiálne potvrdený program vojenských psov a s ich výcvikom a zaopatrením sa začalo v armádných strediskách. Na západnom fronte využívali psov pri vyhľadávacích a záchranných operáciách, postupne rozšírili výcvik taktických psov – prieskumných, stopárskych, kuriérnych. Využívanie vojnových psov americkými armádnymi zložkami podstatne vzrástlo na začiatku roku 1944 a stále pokračovalo až do posledných dní vojnového konfliktu. Autor sa zamerával na konkrétne jednotky a ich činnosť v danom vojnovom priestore, na ich úspechy i neúspechy, čitateľa oboznamuje v publikácii s odlišnosťami v spôsobe využívania psov na európskych bojiskách a na pacifických ostrovoch, analyzuje tiež špecifika programu, v rámci ktorého sa využívali psy na detekciu mín a nástražných systémov. Zatiaľ čo v Európe strávili psy väčšiu časť v tylových oblastiach, kde boli používané na stráženie muničných skladov a vojnových zajatcov, v náročnej klíme a teréne Pacifiku dosiahli americké vojnové psy v mnohých prípadoch ohromujúce úspechy. Podmienky v Európe však neboli pre využívanie stopárskych a kuriérnych psov v širšom rozsahu priaznivé. Autor popisuje fungovanie jednotiek v kľúčových situáciách a okamžikoch v pacifickej oblasti. Pozadie a strategickú situáciu niektorých hlavných stretov vykresľuje tak, aby čitateľ získal predstavu o okolnostiach každej operácie a o úlohe, ktorú v nej hrali psy a ich psovodi. Výnimkou z ich pozoruhodných výkonov bola len účasť v operáciách na Iwodžime a Okinawe (v dôsledku príliš intenzívnej delostreleckej palby v široko otvorenom teréne). Návrat psích veterá-

nov po skončení veľkého vojnového konfliktu a ich zaradenie do civilného sektora vykresľuje autor ako ešte náročnejšie, než samotný nábor a výcvik tisícov psov pre vojenské účely v priebehu vojny. V povojnovom období sa rozvíjal americký program vojenských pracovných psov už bez účasti civilných zložiek s tým, že zodpovednosť za výcvik v rámci programu sa presúval medzi rôznymi zložkami armády.

Americké vojnové psy nasadené vo vojne v Kórei už boli na akcie dôslednejšie pripravené, keďže bola zabezpečená lepšia koordinácia medzi jednotlivými psovodmi a veliteľmi hliadok. Psy tu mali obmedzenejšie využitie, keďže na oboch stranách bojovali proti sebe rýchlo sa pohybujúce mechanické formácie. Charakter programu vojenských psov po kórejskom konflikte ovplyvnil hlavne nárast jadrového zbrojenia – strážne a hliadkujúce psy sa využívali na ostrahu letísk, skladovacích zariadení a miest, kde sa nachádzali rakety. Letectvo realizovalo vlastný program využívania psov na základniach protiletadlových a protibalistických raketových striel.

V porovnaní s druhou svetovou vojnou zaznamenal americký program vojenských psov vo Vietname lepšie výsledky. Bol rozšírený o cvičenie psov na vyhľadávanie tunelov. Okrem využívania stopárskych, tunelových, mínových psov, ktorí sa vyznačovali miernejšou povahou a dispozíciami, experimentovali aj s agresívnymi strážnymi psami, ktorí mali pôsobiť ako prostriedok psychologického a fyzického odstrašovania nepriateľa. Pozemná armáda aj letectvo museli od pôvodného úmyslu ustúpiť, keďže strážne psy sa stali fyzickým rizikom aj pre psovodov, veterinárnu službu a celý zabezpečovací personál. Napriek tomu, že v začiatkovej fáze nasadenia psov vo Vietname boli niektorými považované za púhu kuriozitu a inými za nechcenú príťaž, v zložitom a rafinovanom pripravenom teréne a v prostredí ťažko predvídateľných reakcií vietnamských sapérov boli špeciálne cvičené psy nepostráda-

teľnými pomocníkmi pre amerických vojakov, ktorí boli zvyknutí na moderné bojové prostriedky. Dokonca boli úspešne používané aj pri výsluchoch ľudí podozrivých z príslušnosti k Vietcongu. Avšak na rozdiel od psích účastníkov v druhej svetovej vojne, žiadny z nich nebol určený pre návrat domov.

V období po vietnamskom konflikte bol ukončený aj širšie koncipovaný program vojenských psov a americká armáda sa orientovala len na hliadkujúce a strážne psy, a to v súvislosti s detekciou narkotík a výbušnín. V americkej invázii do Grenady sa nezúčastnili žiadne psy, v panamskej operácii sa zúčastnilo len niekoľko strážnych a pátracích psov, vo vojne v Perzskom zálive boli súčasťou všetkých zložiek amerických ozbrojených síl a vyhľadávali narkotiká a výbušniny a zabezpečovali štandardné hliadkové služby, ale neboli už využívané v bezprostredných bojových podmienkach. V priebehu operácie na Haiti v roku 1994 sa však už vojenské pracovné psy dostali bližšie k bezprostredným bojovým akciám.

Okrem dokumentovania a hodnotenia konkrétneho vojnového nasadenia psov opisuje autor používané výcvikové metódy a techniky, výstroj a vybavenie, problémy so zabezpečením stravy, úroveň veterinárnej starostlivosti, analyzuje psie dispozície pre jednotlivé činnosti (okrem fyzických parametrov išlo o psov s vlastným „charakterom“, bez ktorého neboli použiteľné pre vojnovú službu), špecifiká jednotlivých výcvikových stredísk, využívanie, prípadne ignorovanie predchádzajúcich skúseností vlastných alebo skúseností iných armád, realizované experimenty (napr. s útočnými psami). Z pohľadu autora je nezanedbateľný aj morálny aspekt v zmysle pocitu družnosti a kamarátstva, ktorý buď uvoľňoval pocit nudy spojený s výkonom strážnej služby alebo redukoval stres vojakov v bojových akciách v prvých líniiach, adekvátne narastajúci v období, keď boli psom pridelené ak-

tívnejšie taktické úlohy s významnejšími výsledkami.

Publikácia amerického autora môže byť, napriek niektorým chybám prekladu, zaujímavým čítaním ako pre odborníkov (vojenských, kynologických), tak aj pre laikov zaujímajúcich sa o danú problematiku, o to viac, že autor nepreťažoval text množstvom odborných termínov z vojenskej alebo veterinárno-medicínskej terminológie. Pri svojej práci vychádzal z množstva vojenských hlásení a záznamov, zo skúseností inštruktorov vojenských psov, zo spomienok mnohých veteránov – psovodov, vládných zamestnancov a publikáciu doplnil adekvátnym výberom z fotoarchívu.

V závere sa autor pozastavuje nad skutočnosťou, že zatiaľ čo všetky krajiny, ktoré používali psov počas vojnových konfliktov, rôznym spôsobom uznali a ocenili ich spoluúčasť, Spojené štáty sú jedinou krajinou, ktorá na svoje vojenské psy akosi pozabudla.

B. Šedová

ŠTĚPÁNEK, K. – MINAŘÍK, P.: ČESKO-SLOVENSKÁ LIDOVÁ ARMÁDA NA RÝNU. Praha : NAŠE VOJSKO, spol. s r. o., 2007, 348 s.

Určujúcou črtou studenej vojny, ako fenoménu druhej polovice minulého storočia, bolo bipolárne systémové usporiadanie sveta založené na presadzovaní mocenských záujmov najsilnejších štátov bývalej protihitlerovskej koalície. Studená vojna vznikla predovšetkým ako spor vízií o povojnové usporiadanie Európy, ale postupne nadobudla globálny charakter. Bola zápasom totálnym, v ktorom sa obidve strany, Západ aj Východ, v dlhodobej perspektíve usilovali o úplnú porážku protivníka.

Československá republika mala, s ohľadom na svoju geografickú polohu v strede Európy a na rozhraní oboch táborov, veľký vojensko-strategický význam. Už krátko po

skončení druhej svetovej vojny sa ČSR stala dôležitým článkom nárazníkového pásma, ktorý Sovietsky zväz vytváral na svojej západnej hranici v podobe zmluvného systému dvojstranných spojeneckých väzieb ZSSR a štátov strednej a juhovýchodnej Európy. Mal zabezpečiť výhodnejšie podmienky na odvrátenie nebezpečenstva opätovného priameho ohrozenia sovietskeho územia zo strany Nemecka alebo iného „západného“ agresora. Po definitívnom rozpade protihitlerovskej koalície a súbežne s upevňovaním monolitného charakteru krajín sovietskeho bloku v ideologickej, politickej a hospodárskej oblasti sa rozširovala a prehlbovala aj ich vojensko-politická integrácia. V jej rámci sa vojensko-bezpečnostné záujmy jednotlivých štátov stále viac podriaďovali mocenským zámerom a cieľom sovietskej politiky. Spresňované plány moskovského generálneho štábu hodnotili územie ČSR predovšetkým ako dôležitý nástupový priestor pre potenciálnu vojenskú ofenzívu do západnej Európy. Československá armáda sa stala súčasťou prvého strategického sledu zoskupenia armád východného bloku, od roku 1955 Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy.

Sprístupnenie archívnych fondov ústredných orgánov čs. vojenskej správy historikom umožňuje postupne odhaľovať „tajomstvá“ pripravovaného vojnového účinkovania armády. Do diskusie o jej úlohách aktívne vstúpili tiež mnohí bývalí vyšší velitelia a štábni pracovníci. Patrí k nim aj plk. gšt. v. v. Karel Štěpánek, ktorý do roku 1969 vykonával funkciu náčelníka pracovnej skupiny tzv. operačnej sály Generálneho štábu ČSLA. Spolu s popredným českým vojenským historikom Pavlem Minaříkem pripravili publikáciu, v ktorej si za cieľ stanovili podať „pravdivé a nezkreslené informácie o najvýznamnejších otázkach výstavby Československé lidové armády po vstupe do Varšavskej zmluvy a o plánovanom použití této armády na evropském válčišti v šedesátých letech podle direktiv Generálního štá-

bu ozbrojených sil SSSR“, objasniť „*záměry, rizika a důsledky připravované jaderné války*“ a napokon poukázať na „*skutečné politicko-vojenské cíle Svazu sovětských socialistických republik, sledovaných sovětskou intervencí a následnou okupací Československa v roce 1968.*“

Knihy je členená na textovú a prílohovú časť. Textovú časť autori rozdelili, okrem úvodu a záveru, na štyri kapitoly a rozsiahle poznámky, ktoré dopĺňajú, konkretizujú alebo vysvetľujú uvádzané faktografické údaje. V úvodnej kapitole s názvom *Československá lidová armáda a Varšavská smlouva* stručne rozoberajú dva okruhy problémov: 1) vojensko-politické a vojensko-strategické dôsledky vzniku tohto paktu s dôrazom na vytváranie podmienok umožňujúcich presadzovanie mocenských cieľov Sovietskeho zväzu a 2) mechanizmus spracovania základných dokumentov o výstavbe a plánovanom použití čs. armády v súlade so zámermi a koncepciami Generálneho štábu ozbrojených síl ZSSR, ktorý ich aj schvaľoval. Obsah ďalšej kapitoly odzrkadľuje jej názov *Sovětská vojenská strategie v šedesátých letech dvacátého století*. Autori zdôrazňujú, že na prelome 50. a 60. rokov bola v ZSSR rozpracovaná tzv. stratégia hromadného odvetného jadrového úderu. V krátkom čase sa modifikovala na tzv. stratégiu predstihujúceho hromadného jadrového úderu, ktorej cieľom bolo predísť nepriateľovi v začatí bojovej činnosti, a to predovšetkým v hromadnom použití jadrových zbraní.

Ťažisko publikácie tvorí kapitola s názvom *Plánované použití Československé lidové armády na evropském válčišti*. Po stručnej charakteristike vojenskogeografickej polohy Československa sa tu autori sústreďujú na rozbor dokumentu „Plán použití Československé lidové armády ve válce“ z roku 1964. V širšom kontexte činnosti vojsk Varšavskej zmluvy v počiatočnom období vojny vymedzuje strategicko-operačnú úlohu československého frontu pri vedení útočnej operácie proti vojskám NATO. Autori venujú pozor-

nosť predovšetkým trom základným otázkam: 1) konfrontácii „očakávaného“ použitia vojsk NATO na európskom bojisku a ich skutočnej situácie so silami, ktoré v tomto priestore mohlo nasadiť velenie Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy, 2) zhodnoteniu úlohy, zámeru použitia a operačnej zostavy vojsk československého frontu a 3) príprave veliteľstva a štábu československého frontu na plnenie vojnovnej úlohy.

Okrem iného, dochádzajú k záveru, že sovietsky generálny štáb zámerne poskytoval veleniu čs. armády skreslené informácie o sile jednotiek NATO. Mali potvrdzovať „oprávnenosť“ jeho požiadaviek na zvyšovanie početného stavu a výzbroje vojsk ČSSR a súčasne aj „živiť“ pochybnosti o schopnosti československého frontu plniť stanovené úlohy, ktorými Generálny štáb ozbrojených síl ZSSR zakrýval úsilie presadiť rozmiestnenie časti vojsk Sovietskej armády v Československu. Podľa jeho dispozícií mal československý front po vzniku vojny uskutočniť útočnú operáciu na smere PRAHA – NÜRNBERG – ŠTUTGART – ŠTRASBURG – EPINAL – DIJON, pričom už na siedmy až ôsmy deň bojovej činnosti mal dosiahnuť čiaru LANGRES – BESANÇON. Na splnenie tejto úlohy boli do bojovej zostavy frontu predurčené prakticky všetky bojové sily a prostriedky ČSLA. Do zostavy frontu patrili tiež posilové sily a prostriedky vyčlenené zo Sovietskej armády. V priebehu operácie mal front podľa plánu uskutočniť 131 jadrových úderov. Príprava veliteľstva a štábu frontu na plnenie vojnových úloh sa vykonávala: 1) v rámci ČSLA, a to na operačno-taktickej úrovni (veliteľstvá a štáby vševojskových armád a leteckej armády) a strategicko-operačnej úrovni (poľné velenie MNO, tzn. frontové velenie) a 2) v rámci prípravy celého prvého strategického sledu armád Varšavskej zmluvy formou tzv. vojnových strategických hier, ktoré sa konali v poľskom meste Legnica a riadil ich sovietsky generálny štáb.

Záverečná kapitola s jednoduchým ná-

zvom *Srpen 1968* sa stručne zaoberá vojensko-politickými a vojenskými súvislosťami a dôsledkami intervencie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Autori zdôrazňujú, že následným rozmiestnením sovietskych vojsk v ČSSR sa potvrdilo ich plánované použitie v stredoeurópskom priestore vojnovnej činnosti, vyrovnali sa hodnoty údernej sily vojsk Varšavskej zmluvy na južnom, tzn. „nürnbergskom“ útočnom smere s celkovými hodnotami údernej sily sovietskych vojsk v rámci celého hlavného európskeho strategického smeru BERLÍN – PARÍŽ a súčasne boli vytvorené podmienky na pripravované rozmiestnenie jadrovej munície na československom území.

Prílohy obsahujú kópiu rusky písaného originálu plánu použitia čs. armády z roku 1964, jeho český preklad s mapovou prílohou, údaje o zložení čs. armády a organizácii jej vyšších jednotiek v prvej polovici 60. rokov, fotografie a životopisy čs. vládných predstaviteľov a najvyšších funkcionárov armády v tom čase, ako aj viac ako sto fotografií bojovej techniky, výcviku a činnosti čs. armády a armád NATO.

Kniha K. Štěpánka a P. Minaříka je v textovej časti písaná strohým vojenským štýlom a so snahou o čo najhutnejšie vyjadrenie podstaty riešených otázok. Nezachádza do podrobností, čo nahrádza bohatosť poznámkového aparátu. Ten je doslova „nasýtený“ faktografickými údajmi a poskytuje čitateľom množstvo vojensko-politických a vojensko-odborných informácií. Publikácia je určená predovšetkým vojenským historikom a záujemcom o vojenskú históriu. Poodhalením úlohy, ktorú mala čs. armáda v prípade vojny plniť, však istotne zaujme aj širšiu verejnosť.

J. Štaigl

ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M.: *VOJENSKÉ DEJINY SLOVENSKA VI.* (1945 – 1968). Bratislava : Magnet Press, 2007, 352 s.

Po vyše ako desaťročnej prestávke sa na knižný trh dostáva ďalší zväzok *Vojenských dejín Slovenska*, tentoraz šiesty v poradí. Z hľadiska chronologickej nadväznosti problematiky celého vedeckého projektu ide teda o diel, ktorý predbehol vydanie piateho zväzku, mapujúceho vojenské dejiny Slovenska v období druhej svetovej vojny.

Obsahom tohto zväzku je historický vývoj vojenstva na území nášho štátu v období rokov 1945 – 1968, t. j. období, ktoré nasledovalo po skončení najväčšieho a najkrvavejšieho ozbrojeného konfliktu v dejinách ľudstva. V širšom medzinárodnom kontexte predstavuje skúmaný časový úsek vojenskej histórie Slovenska prvú polovicu obdobia studenej vojny, charakteristického bipolárnym systémovým usporiadaním sveta vychádzajúcim z mocenského zápasu najsilnejších štátov protihitlerovskej koalície a ostrej ideologickej konfrontácie. Časovo je vymedzený koncom druhej svetovej vojny v Európe v lete 1945 a obnovením spoločného štátu Čechov a Slovákov na jednej strane a na strane druhej intervenciou vojsk členských štátov Varšavskej zmluvy do Československa v lete 1968, respektíve jej tragickými vojensko-politickými dôsledkami, ktoré sa prejavili krátko nato.

Problematika šiesteho zväzku zahŕňa z hľadiska vojensko-politického vývoja Slovenska a pôsobenia ozbrojených síl na jeho území mimoriadne zložité, dynamické a vnútorne značne rozporné obdobie. Historicky je vymedzené krátkou etapou obmedzeného demokratického vývoja, ukončeného osudným komunistickým prevratom vo februári 1948, nastolením totalitného komunistického režimu s jeho následným upevňovaním v podmienkach studenej vojny, poznamenaným jednak pevným začlenením Československa do vojensko-politických štruktúr východného bloku v máji 1955, ako aj existenciou krátkej etapy budovania komunizmu s ľudskou tvárou na jar 1968, ktorá viedla v konečnom dôsledku k „spojeneckej“ invázii a následnej tvrdej

normalizácii pomerov (nielen) v armáde. Uvedené širšie medzinárodné a vnútropolitické súvislosti a medzníky sú zvolené podľa významu pre vojenské dejiny Slovenska, majú podstatný vplyv na sledovanú tematiku a vytvárajú samotný rámec skúmania vojenskej problematiky v tomto období. Šiesty zväzok *Vojenských dejín Slovenska* sa ako prvý z doterajších výstupov celého projektu zaoberá časovým úsekom výlučne mierového vývoja slovenského národa a všetkých národností žijúcich na slovenskom teritóriu. Samozrejme, ak berieme do úvahy skutočnosť, že v sledovanom období Slováci neboli priamo vtiahnutí do vojnového, alebo iného ozbrojeného konfliktu a Slovensko sa nestalo dejiskom bojovej činnosti (výnimkou sú boje s banderovcami).

Zväzok je výsledkom dlhoročnej práce vedeckovýskumných pracovníkov bratislavského Vojenského historického ústavu, ktorých cieľom bolo poskytnúť vedecko-popularizačnou formou čo možno najkomplexnejší a najobjektívnejší prehľad o vojenských dejinách Slovenska v jednom z najkontroverzejších a najpohutejších období našich národných dejín. Vymedzená téma patrila po celé desaťročia medzi tabuizované a ideologicky falšované a už len z tohto dôvodu možno označiť výsledok práce oboch autorov za prínosný a úctyhodný. Pri tvorbe zväzku stál navyše autorský kolektív pred zložitými metodickými a metodologickými otázkami. Ich zložitosť bola umocnená tým, že doposiaľ neboli dejiny obnovenej Čs. republiky dostatočne spracované, a že doposiaľ absentovala objektívna hĺbková analýza, ktorá by postihovala tendencie uvedeného dejinného vývoja v jeho kontinuite a diskontinuite. Nakoľko ani samotná úroveň spracovania jednotlivých stránok vojenského diania na Slovensku, ako aj vývoja slovenského národného prvkú v čs. ozbrojených silách v tomto období, nebola dostatočná, boli autori nútení vo väčšine prípadov spracovávať text na základe vlastných podkladových štúdií, či dokonca „synteti-

zovať“ priamo z archívnych materiálov. Pri spracovávaní jednotlivých kapitol predstavovalo najmä vymedzenie zodpovedajúceho pomeru medzi čs. a slovenským prvkom, respektíve špecifik a osobitostí vojenského diania na Slovensku v rámci spoločného štátu a jednotných ozbrojených zložiek, branných systémov a organizácií, komplikovaný problém. A práve preklenúť existujúci nedostatok publikácií venovaných slovenským povojnovým vojenským aspektom bolo jednou z hlavných ambícií tohto diela, ktorú sa autorom podarilo viac-menej úspešne naplniť.

Práca by rozhodne nemohla vyjsť bez hlbokého a poctivého štúdia archiválií uložených vo viacerých vojenských, či iných archívoch Slovenskej a Českej republiky. Cenným zdrojom pre autorov boli tiež diplomové, rigorózne a kandidátske dizertačné práce, spracované na vysokých vojenských školách bývalej čs. armády, nevyužitú nezostali ani monografie, štúdie a články s danou vojensko-historickou problematikou. Pomerne značná rozsiahlosť a zložitosť problematiky vojenských dejín Československa v povojnovom období si logicky vyžiadala usporiadanie štruktúry celého diela do štyroch hlavných kapitol (s viacerými podkapitolami), v ktorých je hlavný dôraz položený na vojensko-politické otázky. Tie zahrnovali širokú škálu problémov, vzni-

kom a vývojom armády (vrátane jednotlivých druhov vojsk) počnúc a otázkami jej vnútornej a vonkajšej funkcie končiac, nevynímajúc z toho problematiku materiálo-technického zabezpečenia armády, vojenskej vedy, otázky vojenskej výchovy a výcviku, školstva, života vojsk, či problematiku kľúčovej personálnej výstavby veliteľského, resp. dôstojníckeho zboru. Neobchádza ani otázku miesta a úlohy Slovenska v koncepciách a plánoch čs. generálneho štábu a vo vojensko-politických a vojenských väzbách sovietskeho bloku. Pohľad na vojenskú históriu Slovenska autori nesústredujú len na oblasť armády, aj keď táto, pochopiteľne, dominuje, ale pozornosť venujú aj otázkam súvisiacim s prehlbovaním militarizácie čs. spoločnosti. Všetky otázky boli skúmané a osvetľované na pozadí medzinárodno-politického postavenia Československa v rokoch 1945 – 1968 v kontexte jeho spojeneckých zmlúv a vzťahov. Na zvýšenie prehľadnosti a pútavosti šiesteho zväzku *Vojenských dejín Slovenska* je jeho textová časť vhodne doplnená ilustračným materiálom, s množstvom schém, tabuliek, mapiiek a grafických príloh. Súčasťou publikácie sú aj početné fotografie, ktoré neraz odľahčujú bohaté faktografické údaje textu. Vhodným doplnkom je aj zoznam najdôležitejšej odbornej literatúry a cudzojazyčné texty.

A. Maskalík

VOJENSKÁ HISTÓRIA

AUTORI ČÍSLA

Doc. PhDr. Pavol VALACHOVIČ, CSc., Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava

Mgr. Martin HURBANIČ, PhD., Filozofická fakulta UK, Šafárikovo nám. 6, 811 06 Bratislava

Mgr. Miroslav LYSÝ, PhD., Právnická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo nám. č. 6, 811 06 Bratislava

PhDr. Vladimír SEGEŠ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Pavel MIČIANIK, M.A., Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica

Doc. PhDr. Jozef BYSTRICKÝ, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Róbert LAMOŠ, Macharova 3, 851 01 Bratislava

PhDr. Ján KORČEK, CSc., 7B Madeleine Court, North Lake Western Australia 6163

U P O Z O R N E N I E R E D A K C I E

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových edito-roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod či-rou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačný exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má ci-tované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o roz-sahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)
šk. (ako škatuľa, nie krabica)
č. j. (s medzerou)
VÚA-VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾/⁴⁾

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

tel.: 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov roz-hodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevraca-jú.

OBSAH

Štúdie

VALACHOVIČ, Pavol: Markomanské vojny v českej a slovenskej odbornej literatúre	3
HURBANIČ, Martin: Avarské vojsko počas obliehania Konštantínopola	16
LYSÝ, Miroslav: Uhorská šľachta a protihusitské vojny.....	39
SEGEŠ, Vladimír: Organizácia, výzbroj a taktika vojska kráľa Mateja Korvína.....	55
MIČIANIK, Pavel: November 1942 – najkrvavejší mesiac slovenskej Zaisťovacej divízie	70

Dokumenty a materiály

BYSTRICKÝ, Jozef: Zápisky kpt. Viliama Pavloviča z Ruska (30. X. 1943 – 5. IV. 1944)	95
LAMOŠ, Róbert: Dokument o činnosti Kampfgruppe Peiper počas Ardenskej ofenzívy v decembri 1944.....	127

Múzejníctvo

VALACHOVIČ, Pavol: Múzeum modelov v Paríži (<i>Musée des plans-reliefs</i>)	144
KORČEK, Ján: Armádne múzeum Západnej Austrálie	150

Recenzie

<i>Vojak v poli alebo opísanie zážitkov Jána Ignatyho, nateraz učiteľa a notára filiálnej evanjelickej cirkvi a obci Rovnianskej, predtým dvadsaťšesť rokov unteroficiera v slávnom cisársko-kráľovskom barón Kienmajerskom ôsmom husárskom regimente (Pavol Valachovič).....</i>	168
RAMONET, Ignacio: <i>Fidel Castro. Biografía a dos voces. (Peter Száraz)</i>	171

Anotácie, a glosy.....	177
-------------------------------	------------

INHALT

Studien

VALACHOVIČ, Pavol: Markomannische Kriege in der tschechischen und slowakischen Fachliteratur.....	3
HURBANIČ, Martin: Die awarische Armee während Belagerung von Konstantinopel ...	16
LYSÝ, Miroslav: Der ungarische Adel und die gegenhussitischen Kriege	39
SEGEŠ, Vladimír: Organisation, Bewaffnung und Taktik des Heeres von Mattias Corvinus	55
MIČIANIK, Pavel: November 1942 – der blutigste Monat der slowakischen Sicherungsdivision	70

Dokumente und Materialien

BYSTRICKÝ, Jozef: Die Anmerkungen der Kapitän Viliam Pavlovic aus Russland.....	95
LAMOŠ, Róbert: Ein Dokument über die Tätigkeit der Kampfgruppe Peiper während der Ardener Offensive im Dezember 1944.....	127

Museumswesen

VALACHOVIČ, Pavol: Models Museum in Paris.....	144
KORČEK, Ján: Das Militärmuseum von Westaustralien	150

Rezensionen	168
--------------------------	-----

Annotationen, Glossen	177
------------------------------------	-----

CONTENTS

Studies

VALACHOVIČ, Pavol: Marcomannic wars in Czech and Slovak literature	3
HURBANIČ, Martin: The Avars' army during the siege of Constantinople.....	16
LYSÝ, Miroslav: Hungarian aristocracy and anti-Hussite wars.....	39
SEGEŠ, Vladimír: Organization, armaments and the army tactics of the army of Matthias Corvinus	55
MIČIANIK, Pavel: November 1942- the most tragic month of the Slovak Covering division.....	70

Documents and Materials

BYSTRICKÝ, Jozef: Memoirs of the revolt in 1943-44 of the captain Viliam Pavlovič	95
LAMOŠ, Róbert: The document of the activity of Kampfgruppe Peiper during Ardens offensive in December 1944	127

Museology

VALACHOVIČ, Pavol: The Museum of Models in Paris	144
KORČEK, Ján: The Army museum in the West Australia	150

Reviews	168
----------------------	-----

Annotations, glossed	177
-----------------------------------	-----

Vojenská história 3/2007

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., mjr. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, plk. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedova@mod.gov.sk
stanova@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 1. 10. 2007

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Pešiak rakúsko-uhorskej spoločnej armády s plnou poľnou podľa predpisu z roku 1888

VOJENSKÁ HISTÓRIA